

goethe

389

goethe
poezie și adevăr

**CITITORII DESPRE «BIBLIOTECA PENTRU
TOȚI»**

Din scrisorile primite la redacție:

„Parcurs rafturile bibliotecii personale pentru a nu știu cîta oară!... Frumos prezentate grafic, se-nșiruie cărțile ce apar în «Biblioteca pentru toți» azi! Și gîndul mă duce la «Biblioteca pentru toți» de ieri. Am în față ca mostră de ceea ce edita «Biblioteca pentru toți», mai clar, în ce condiții meschine din punct de vedere grafic apăsarea această colecție, nr. 1 489 — G.V. Bacovia — COMEDII ÎN FOND — versuri. O cărtică modestă, cu hîrtie mediocră — și totuși, cu toate greutățile ce le-ntîmpina, această colecție se lupta să fie școala cu cei mai mulți elevi și poate — ea singură — dăruia o cultură completă...

...Țin să vă mulțumesc din suflet și să vă doresc și mai departe succese, tot atît de frumoase și de rodnice, referitoare la grafica cit și la alegerea textelor ce publicați. Nu-mi scapă nici un număr ce apare, iar dacă cumva nu-l mai găsesc, nu mă las pînă ce nu-l am în bibliotecă...”

Gabriel G. Bacovia (București)

„Marea popularitate a colecției, forma de prezentare, prețul fac ca volumele «Bibliotecii pentru toți» să se epuizeze în anumite centre în cîteva ore...”

Cicerone Postelnicu (Iași)

goethe

editura pentru literatură

Voi, I-II-III Lei 15

johann wolfgang
goethe

poezie și adevăr

DIN VIAȚA MEA

★★★

TRADUCERE DE
TUDOR VIANU

1967

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

GOETHES WERKE, vol. V
Deutsche Verlags Anstalt-Stuttgart

PARTEA A TREIA

*A purtat cineva de grijă ca pomii
să nu crească pînă la cer*

CARTEA A UNSPREZECEA

După ce mi-am sfârșit, sub umbrarul din Sesenheim, povestirea, în care obișnuitul și fantasticul se amestecară în chip grațios, le-am privit pe ascultătoare mele, cu totul vrăjite de ciudatele mele istorisiri și care dăduseră și pînă atunci semne ale însuflețirii lor. Ele m-au rugat stăruitor să aștern pe hîrtie povestirea mea ca să și-o mai spună între ele și s-o mai poată citi și altora. Le-am făgăduit că le voi satisface dorința, cu atît mai multă plăcere cu cît aflu în aceasta un pretext pentru a-mi repeta vizita și pentru a intra în legături mai strînse cu ele. Apoi ne-am despărțit pentru o clipă și cu toții simțeam că după o zi atît de plină, seara ar putea fi plicticoasă. De această grijă m-a scăpat prietenul meu, care și-a cerut permisiunea să plecăm îndată, deoarece, ca un harnic și studios cetățean academic ce era, dorea să-și petreacă noaptea în Drusenheim iar a doua zi dimineața să fie devreme la Strassbourg.

Am ajuns la casa unde trebuia să ne petrecem noaptea, fără să scoatem un cuvînt, eu pentru că simțeam că ceva mi se înfipsea în inimă și mă tră-

gea înapoi, prietenul meu pentru că se gîndea la un lucru pe care mi-l împărtăși de îndată ce ajunserăm.

— Ciudat — începu el să-mi spună — că s-a nimerit să povestești tocmai basmul acela. Ai băgat de seamă că a făcut o impresie cu totul deosebită ?

— Desigur — i-am răspuns — cum să nu fi observat, cînd fata cea mai mare rîdea, la unele pasaje, mai mult decît s-ar fi cuvenit, cînd cea mai mică tot clătina din cap și amîndouă se uitau la tine cu multe înțelesuri, iar tu era cît p-aci să-ți ieși din fire. Nu tăgăduiesc că eram gata-gata să pierd firul povestirii, căci la un moment dat mi-a trecut prin cap că n-ar fi trebuit să povestesc unor copile prostii ca acelea, care le-ar fi rămas mai bine necunoscute și că s-ar fi cuvenit să nu le dau despre bărbați o părere atît de proastă, ca aceea pe care trebuie neapărat s-o inspire figura aventurierului din povestirea mea.

— Ba de loc, răspunse prietenul. N-ai ghicit și, de altfel, cum ai fi putut ghici ? Lucrurile povestite de tine nu sînt chiar atît de necunoscute copilelor, după cum crezi tu. Lumea din jurul lor le pune adeseori pe gînduri, iar un soț și o soție ca acei pe care i-ai zugrăvit exagerat în basmul tău se găsesc în realitate dincolo de Rin. El, mare, necioplit și greoi, iar ea atît de mică și gingașă, încît soțul ar putea-o duce în palmă. Faptele știute de ele se potriveau atît de bine cu povestea ta, încît m-au întreat cu toată seriozitatea dacă nu cumva ai cunoscut persoanele acelea și n-ai făcut decît să le descrii în glumă ? Le-am asigurat că nu este așa, dar ar fi mai bine dacă ai lăsa basmul tău nescris. Tot amînînd și pretextînd vom găsi noi pînă la urmă o scuză.

M-am mirat din cale-afară, căci nu mă gîndisem la vreo pereche de soți de dincoace sau de dincolo de Rin și nici n-aș fi putut spune cum mi-a venit în

minte întrecă poveste. În gândurile mele, mă lăsam adeseori dus de astfel de glume, fără să le pun în legătură cu ceva, și tot așa credeam că îmi vor asculta povestea și alții.

Cînd m-am înapoiat la treburile mele în oraș, am simțit că ele mă apasă mai mult decît altă dată. Căci omul născut pentru activitate își făurește planuri din belșug și se încarcă cu muncă. Totul merge bine, pînă cînd se ivește vreun obstacol fizic sau moral, pentru a pune într-o lumină puternică nepotrivirea dintre forțele omului și sarcinile pe care și le-a luat.

Mă ocupam pe-atunci cu studiile juridice depunînd zel atît cît era necesar, pentru a-mi trece cu distincție examenele de absolvire. Medicina mă atrăgea și ea, pentru că dacă nu-mi deschidea adîncurile naturii, mă făcea cel puțin să le simt, iar obișnuința și societatea în care mă învîrteam mă legase de această știință. În afară de acestea o parte din timpul și atenția mea le închinam vieții de societate, căci fusesem primit cu amabilitate și onorat în cîteva familii. M-aș fi descurcat eu cu toate aceste îndatoriri, dacă ceea ce îmi impusese Herder n-ar fi apăsător pe umerii mei ca o greutate enormă. Herder sfîșiasse pentru mine vîlul care îmi ascunsese mai înainte sărăcia literaturii germane; el îmi distrusese cu cruzime atîtea prejudecăți: pe cerul patriei rămaseră astfel numai puține stele luminoase, pe celelalte socotîndu-le niște stele căzătoare. Ba minimalizase într-atîta chiar ceea ce credeam că pot spera de la mine însumi, încît începusem să deznădăjduiesc în ce privește propriile mele capacități. În același timp însă mă atrăsese pe o largă și strălucită cale, pe care îi plăcea lui însuși s-o străbată, îmi îndreptase atenția asupra scriitorilor lui preferați, în fruntea cărora stăteau Swift și Hamann, dar în loc să mă supună, mai

degrabă izbutise să mă zguduie. La toate aceste pricini de confuzie se adăuga începutul unei pasiuni, care, amenințând să mă înghită, nu mă putea scoate din acea stare și cu greu m-ar fi putut face s-o înving. S-a mai adăugat în fine și o suferință trupească, un fel de îngustare a gâtului după ce mîncam, de care n-am scăpat decît atunci cînd am renunțat la un vin roșu pe care îl beam în mod obișnuit și cu destulă plăcere la pensiunea noastră. Această senzație nesuferită mă părăsea și cînd mă aflam la Sesenheim, un motiv pentru care mă simteam de două ori mulțumit cînd mă duceam acolo ; dar cînd reluam regimul meu alimentar din oraș, vechea suferință apărea din nou, spre marea mea su-părare. Toate acestea mă făceau gînditor și ursuz, iar înfățișarea mea exterioară se modela după starea mea lăuntrică.

Mai necăjit ca oricînd, deoarece durerea de care am vorbit revenea mereu după masă, am început să asist la lecțiile de clinică. Marea seninătate și liniște cu care respectatul nostru profesor ne conducea de la un pat la altul, observația exactă a simptomelor mai importante, aprecierea generală a mersului bolilor, frumoasa metodă hipocratică prin care, fără teorii și numai din experiență, se trăgeau concluziile științei, apoi expunerile cu care obișnuia să-și încheie orele, toate mă apropiau din ce în ce mai mult de acest profesor și făceau ca acea specialitate străină, în care nu puteam privi decît printr-o crăpătură, să-mi apară cu atît mai plăcută și mai atrăgătoare. Repulsia mea față de bolnavi scăzu pe măsură ce învățam să transform aceste particularități în noțiuni generale, prin care vindecarea și restabilirea ființei umane deveneau posibile. Probabil că profesorul mă privea drept un tînar deosebit de ciudat și-mi iertase curioasa anomalie care mă aducea la

lecțiile lui. De rîndul acesta el nu mai adăugă obișnuitele lui considerații relative la vreuna din bolile observate, ci vorbindu-ne cu veselie, ne spunea :

— Domnilor, avem cîteva zile de vacanță în fața noastră. Folosiți-le spre înviorarea domniilor-voastre. Studiile nu trebuiesc urmate numai cu gravitate și sîrguință, ci și cu sufletul voios și liber. Faceți mișcare, străbateți pe jos și călare frumoasa noastră țară. În felul acesta, localnicii se vor bucura de lucrurile care le sînt cunoscute, iar străinul va primi impresii noi și va păstra amintiri plăcute.

Această recomandare îi privea numai pe doi dintre auditorii cursului ; mi-ar plăcea să știu că ea i-a fost tot atît de folositoare celui de-al doilea ca și mie. Am crezut că am auzit un glas coborît din cer și m-am grăbit să-mi toclesc un cal și să mă îmbrac cît mai frumos cu putință. Am trimis după Weyland, dar nu l-am putut găsi. Faptul acesta nu m-a împiedicat să-mi duc la capăt hotărîrea, dar cum pregătirile s-au prelungit prea mult, n-am putut pleca atît de repede pe cît aș fi vrut. Deși am galopat, noaptea m-a ajuns pe drum. Nu puteam însă greși calea, căci luna lumina acțiunile la care mă îndemna patima. Bătea vîntul și fiori cutreierau noaptea, dar eu mă grăbeam tot mai tare pentru a nu aștepta pînă a doua zi dimineța revederea ei.

Se făcuse tîrziu de-a binelea, cînd, ajuns la Sesenheim, mi-am dus calul în grajd. Întrebîndu-l pe hangiu dacă la preot mai este lumină, el îmi răspunse că doamnele abia se înapoiaseră acasă ; i se părea a fi auzit că așteaptă pe cineva. Vestea aceasta nu-mi prea plăcu, căci aș fi preferat să fiu singur. M-am grăbit atunci mai mult, ca să fiu cel puțin primul venit. Le-am găsit pe cele două surori stînd în fața casei ; văzîndu-mă, ele nu se mirară, dar uimirea mea a fost cu atît mai mare cînd am auzit-o pe Friederike șoptindu-i Oliviei

la ureche, destul de tare totuși ca s-o pot auzi :

— Nu ți-am spus ? Iată-l !

Fetele mă duseră în casă, unde era pregătită o mică gustare. Soția pastorului mă întâmpină ca pe un vechi cunoscut, dar cînd fata cea mai mare mă văzu la lumină, izbucni într-un rîs zgomotos, căci avea o fire destul de nestăpînită.

După primirea aceasta cam curioasă, ne pornirăm veseli și nestingheriți pe vorbă, dar ceea ce îmi rămăsese ascuns în seara aceea, mi se luminează abia a doua zi dimineața. Friederike prevestise că voi veni și cine nu simte o anumită mulțumire cînd i se împlinește o prevestire, chiar una tristă ? Toate presimțirile noastre, cînd sînt confirmate de fapte, dau omului o idee mai înaltă despre sine însuși, fie poate din pricină că crede a avea o simțire destul de sensibilă pentru a ghici ceea ce se pregătește în depărtare, fie că își spune că mintea lui e destul de ascuțită pentru a pricepe legături nesigure, dar necesare, între fapte. Nici rîsul Oliviei nu mi-a rămas o taină. Ea mi-a mărturisit că a făcut mare haz văzîndu-mă de data asta așa de gătit și împodobit. Dar Friederike a preferat să nu pună faptul acesta pe socoteala vanității mele, ci să-l atribuie dorinței mele, de a-i plăcea.

A doua zi, devreme de tot, am auzit-o pe Friederike strigîndu-mă să mergem la plimbare. Mama și sora ei erau ocupate cu pregătirile pentru primirea mai multor oaspeți. M-am bucurat, alături de fata atît de dragă mie, de splendoarea acelei dimineți duminicale răsărite deasupra ogoarelor, așa cum ne-a înfățișat-o în tablourile sale neprețuitul Hebel¹. Friederike îmi descrise cum arată societatea așteptată și mă rugă să rămîn pe lîngă ea, așa încît să ne bucurăm de toate distracțiile împreună și într-o anumită ordine.

¹ *Johann Peter Hebel* (1760—1826), poet german.

— De obicei — îmi spuse ea — fiecare se distrează cum îi vine mai bine ; glumele și jocurile sînt gustate în treacăt, astfel că, în cele din urmă, o parte a societății se așază la cărți și cealaltă își petrece timpul dansînd.

Am început atunci să plănuim ce anume să facem înainte și după masă, ne-am arătat unul altuia cîteva jocuri noi de societate, eram înțeleși și foarte mulțumiți, cînd auzirăm clopotele chemîndu-ne la biserică, unde, alături de Friederike, predica oarecum aridă a tatălui ei nu mi s-a părut prea lungă.

Cînd te afli în apropierea iubitei timpul trece repede, dar ceasurile acelea mi s-au părut scurte și din pricina gîndurilor care mă stăpîneau. Îmi repetam mereu în minte comportarea ei atît de minunată și pe care ea o arăta cu atîta libertate față de mine : seninătate cumpătată, naivitate conștientă, veselie unită cu prevedere, însușiri care par de neîmpăcat, dar pe care ea le întrunea deopotrivă și care împodobeau atît de frumos înfățișarea ei exterioară. Trebuia să mă gîndesc însă cu seriozitate și la felul meu de a fi, dar n-o puteam face decît în dauna unei seninătăți netulburate.

De cînd acea pățimașă făptură, fata mai mare a maestrului de dans, îmi blestemase și sfințise buzele — căci orice sacrament conține ambele acțiuni — am devenit destul de superstițios pentru a mă feri să sărut vreo fată, temîndu-mă să nu-i fac vreun rău printr-o misterioasă influență spirituală. Am învins deci în mine acea senzualitate prin care orice tînr se simte îndemnat să cucerească de la o fată încîntătoare favoarea unui sărut. În felul acesta m-am expus însă unei încercări apăsătoare, chiar în mijlocul societăților celor mai cuviincioase. Chiar și acele mici jocuri de societate, mai mult sau mai puțin spirituale, care adună și unesc un cerc de oameni tineri și veseli, se întemeiază pe un gaj, a cărui răscumpărare cere un sărut. Îmi propu-

sesem însă odată pentru totdeauna să nu mai sărut pe nimeni și cum orice lipsă sau opreliște ne îndeamnă către o activitate, la care nu te-ai fi simțit altfel înclinat, încercam să dau o compensație oferind tot ce era talent și umor în mine și, astfel, mai degrabă să câștig decît să pierd ceva în fața societății și pentru ea. Cînd pentru răscumpărarea unui gaj se cerea un vers, mai totdeauna pretenția aceasta mi se adresa mie. Eram în acest scop totdeauna pregătit și, cînd prilejul se prezenta, eram gata să compun cîte ceva în cinstea gazdei sau a doamnei care se arătaseră binevoitoare față de mine. Dar dacă se întîmpla să fiu condamnat la un sărut, căutam să-l ocolesc într-un fel care să mulțumească adunarea și cum avusesem timp să mă gîndesc la toate acestea, îmi strînsesem un repertoriu de drăgălășenii, cele mai bune erau însă acelea pe care le improvizam.

Cînd am ajuns acasă, oaspeții sosiți din diferite locuri începuseră să zburde cu voieșie, pînă cînd Friederike îi adună și, invitîndu-i la o plimbare către frumoașa ei poieniță, îi conduse într-acolo. În poiană ne aștepta o gustare îmbelșugată și toată lumea a fost de acord să ne petrecem timpul pînă la masa de prînz cu diferite jocuri de societate. Cu consimțămîntul Friederikei, care nu bănuia totuși taina mea, am izbutit să ne petrecem timpul fără gajuri și sărutări.

Iscușința și dibăcia mea erau cu atît mai necesare cît societatea aceea, străină pentru mine, ajunsese repede la convingerea că între mine și drăguța fată trebuie să existe vreo legătură a inimilor și încerca cu șiretenie să-mi impună ceea ce eu, în ascuns, căutam să evit. Căci dacă într-o astfel de adunare tinerească se observă vreo înclinație născîndă între un băiat și o fată, toată lumea dorește s-o încurajeze, așa cum, mai tîrziu, cînd pasiunea a izbucnit, toată lumea își dă osteneala s-o destrame, individului în societate

fiindu-i indiferent dacă face bine sau rău, atunci cînd poate petrece o clipă.

Am putut în dimineața aceea, observînd-o cu oarecare atenție pe Friederike, să-mi dau seama de întreaga ei fire, așa cum a rămas ea pentru mine tot timpul. Chiar și saluturile prietenoase ale țăranilor, adresate ei mai cu seamă, m-au făcut a înțelege bunătatea ei față de aceștia și mulțumirea pe care o trezea în sufletele lor. Acasă, fata mai mare o ajuta pe mama ei, căci mezinei nu i se cerea nici un efort, deoarece era cruțată, cum am auzit explicîndu-se, din pricina plămînilor ei.

Există fete și femei care plac mai mult în casă, altele afară, la aer și lumină; Friederike făcea parte din acestea din urmă. Ființa, făptura ei nu erau niciodată mai fermecătoare ca atunci cînd înainta pe o cărare înaltă; grația atitudinii ei părea că rivalizează atunci cu pămîntul înflorit și seninătatea neatinsă a feței ei cu azurul cerului. Înapoindu-se acasă, aducea cu ea desfătătorul eter care o înconjura și curînd puteam vedea cum știe să înlătore dificultățile și să îndepărteze urmele lăsate de micile întîmplări neplăcute.

Cea mai curată fericire pe care ți-o poate dăruia o ființă iubită este să vezi că produce și altora aceeași bucurie ca și ție. Purtarea Friederikei în societate era binefăcătoare pentru toată lumea. În timpul plimbărilor știa să răspîndească un spirit înviorător în jurul ei și să umple tăcerile care se lăsau din cînd în cînd. Am lăudat și mai înainte sprinteneala mișcărilor ei, dar dragălașenia ei era și mai mare atunci cînd alerga. Tot astfel precum căprioara pare că își pune în lumină mai bine făptura ei atunci cînd aleargă ușoară peste semănăturile încolțite, la fel se vădea cu mai multă limpezime felul de a fi al Friederikei atunci cînd alerga peste răzoare și prin livezi pentru a aduce ceva uitat acasă, pentru a găsi un obiect pierdut, pentru a ajunge

din urmă o pereche care se îndepărtase prea mult, sau pentru a pune la cale ceva. Alergînd astfel nu-și pierdea niciodată suflul și își păstra neconținut echilibrul, așa încît grija pe care părinții ei și-o făceau din pricina plămînilor ei trebuie să fi părut unora exagerată.

Preotul, care ne însoțea cînd și cînd peste cîmp și pajiști, era adeseori lăsat în părăsire. De aceea îl întovărășeam ori de cîte ori puteam, iar el nu pierdea niciodată prilejul de a vorbi despre tema lui preferată, și anume, proiectele de reparație a casei. Mi se plînsese mai ales că nu putea căpăta îndărăt schițele executate cu grijă, pentru a mai reflecta asupra lor și a studia vreo îmbunătățire. Îi răspunsei că acestea ar fi ușor de înlocuit și mă oferii să-i fac o schiță a lucrărilor, de la care s-ar fi putut porni. Preotul părea mulțumit cu această propunere, adăugînd că pentru măsurători m-ar putea ajuta învățătorul, pe care se duse îndată să-l roage a-și pregăti instrumentele lui de măsurat pentru a doua zi.

După ce preotul plecă, Friederike îmi spuse :

— E frumos din partea dumitale, că ai răbdare să ascuți slăbiciunile tatei și că nu faci ca alții pe care aceste conversații îi plictisesc, din care pricină caută să le evite, ferindu-i-se din cale. Trebuie să-ți mărturisesc însă că noi nu prea dorim să facem reparații pentru că i-ar costa prea mult pe enoriași și pe noi. Altă casă, alte rînduieli ! Oaspeții noștri nu s-ar simți mai bine, căci s-au obișnuit cu casa veche. Așa cum locuim acum putem să ne primim bine musafirii și mi-e teamă că într-o locuință mai încăpătoare n-am mai fi, în privința asta, la largul nostru. Așa stau deci lucrurile, dar te rog să rămîi mai departe îndatoritor cu tata. Îți mulțumesc din inimă.

Între timp o doamnă, care se apropiase atunci de noi, o întrebă pe Friederike dacă a citit niște romane. Fata nu le citise, căci lecturile ei erau puțin întinse.

Crescuse și se formase în atmosfera morală și plăcută a vieții de familie și nu simțise nevoia lecturilor. Mi-a stat atunci pe limbă să-i pomenesc de *Vicarul din Wakefield*, dar n-am îndrăznit să i-l ofer, căci asemănările cu propria ei situație erau prea izbitoare și pline de semnificații.

— Îmi plac mult romanele — spuse Friederike — găsești în ele oameni atît de plăcuți, cum ai dori să întîlnești și în viață.

Măsurătoarea casei avu loc a doua zi de dimineată. Ea ne-a luat mult timp, căci în arta aceasta eram tot atît de puțin îndemînatic ca și învățătorul. În cele din urmă întocmirăm de bine de rău un plan. Preotul mi-a comunicat dorințele lui, așa că nu i-a părut rău cînd mi-am luat rămas bun, spunîndu-i că mă duc în oraș ca să desăvîrșesc schițele în liniște. Fata era plină de bucurie, căci părea sigură acum de iubirea mea, după cum eu eram sigur de-a ei, iar cele șase ore care ne des-părteau nu erau o piedică prea mare. Călătoria era ușoară folosind diligența pînă la Drusenheim, astfel că legătura dintre noi putea fi menținută prin acest mijloc, cît și prin ștafete obișnuite și excepționale, care ar depune veștile în mîinile lui George.

Ajuns în oraș, m-am ocupat dis-de-dimineată — căci de un somn mai lung nu mai putea fi vorba — cu desemnarea planului, pe care l-am executat cît am putut mai curat. I-am trimis apoi cîteva cărți și un scurt bilet prietenos. Răspunsul a sosit îndată și mi-a făcut plăcere să văd scrisul ei cu trăsături ușoare, frumoase și pornite din inimă. Conținutul și stilul erau firești, cumiști, afectuoase și desprinse din suflet, așa că puteam păstra și înnoi buna impresie pe care o făcuse asupra mea. Am evocat din nou și cu plăcere nenumăratele calități ale mîndrei ei făpturi și m-am mîngîiat cu speranța că în curînd aveam s-o revăd pentru o vreme mai îndelungată.

Nu mai aveam acum nevoie de îndemnurile bravului profesor de medicină. Cuvintele lui mă vindecaseră la timp și în chip radical, astfel că nu mai aveam de loc chef să-l mai văd pe el sau pe bolnavii lui. Schimbul de scrisori cu Friederike devenea din ce în ce mai viu. Într-o zi ea mă pofti la o petrecere, la care trebuiau să vină și prieteni de dincolo de Rin ; trebuia să am însă la dispoziția mea un timp mai lung. I-am dat ascultare, luînd cu mine în diligență un geamantan mai voluminos și în cîteva ceasuri m-am aflat lîngă ea. Am găsit acolo o societate numeroasă și veselă ; l-am luat pe preot deoparte și i-am dat planul, de care s-a bucurat foarte mult. Am discutat cu el despre modul în care îl concepusem ; bătrînul arăta o mare satisfacție privindu-mi lucrarea și lăudînd acuratețea desenului. Mă ocupasem cu desenul încă din copilărie și, de data aceasta, întrebuițînd hîrtia cea mai frumoasă, îmi dădusem o osteneală deosebită. Numai că bucuria bunei noastre gazde a fost curînd întunecată, deoarece, în entuziasmul lui și împotriva sfatului meu, se apucă să arate planul întregii societăți. Departe de a-i împărtăși bucuria, așa cum spera el, unii nu apreciară de loc frumoasa lucrare, alții, care credeau că se pricep la construcții, făcură mai rău : criticară lucrarea ca potrivnică regulilor artei și, într-un moment dat cînd bătrînul nu băgă de seamă, luară foile desenate cu atîta grijă drept niște simple ciorne, iar unul din ei, vrînd să le îndrepte, trase atît de barbar cu creionul peste delicata hîrtie, încît puritatea ei inițială nu mai putea fi restabilită.

Mi-a fost greu să-l mîngîi pe bietul om, a cărui plăcere fusese zădărnicită cu atîta cruzime, asigurîndu-l că desenul meu nu era decît o schiță, pe care o adusesem doar ca s-o discutăm și s-o luăm ca bază a unor alte planuri. Nevrînd să mai mă asculte, preotul se îndepărtă mîhnit, dar Friederike mi-a mulțumit pentru

atenția arătată tatălui său ca și pentru răbdarea mea față de lipsa de politete a oaspeților.

Nu puteam simți însă nici durere nici necaz în apropierea ei. Societatea adunată la Sesenheim era alcătuită din tineri destul de zgomotoși, pe care încerca să-i întreacă un domn mai în vîrstă, dar mai năbădăios decît tinerii lui prieteni. Vinul cursese abundant încă din timpul gustării de dimineată și el n-a lipsit nici de la îmbelșugata masă de prînz, ba chiar a fost prețuit cu atît mai mult după oboseala dimineții cînd căldura începuse să se lase, și dacă domnul mai în vîrstă întrecea oarecum măsura, nici tineretul nu se lăsa mai prejos.

Mă simțeam nespus de fericit alături de Friederike. Eram vorbăreț, vesel, spiritual, îndrăzneț, dar sentimentul, respectul și afecțiunea mă temperau. Ea, la rîndul ei, era deschisă, atentă și comunicativă. Aveam aerul că trăim numai pentru societate, dar în realitate nu trăiam decît unul pentru celălalt.

După ce am prînzit ne-am dus să ne așezăm la umbră ; am pus la cale fel de fel de jocuri de societate și la un moment dat le-a venit rîndul și gajurilor. Răscumpărarea gajurilor ne-a dus la felurite extravagante : gesturile care ni se cereau ca să le facem, acțiunile pe care trebuia să le executăm, problemele a căror soluție ni se impunea să o găsim, totul arăta veselia noastră cutezătoare și fără limite. Eu însumi spoream aceste glume sălbătice cu farse noi și Friederike strălucind la rîndul ei, prin caraghioslîcurile ce-i treceau prin cap, mi se părea și mai drăguță. Îmi dispăruseră toate capriciile mele ipohondrice și superstițioase și cînd a sosit prilejul s-o sărut cu foc pe drăgălașa mea iubită, n-am lăsat prilejul să treacă și nici nu m-am dat înapoi să mă bucur în repetate rînduri de această plăcere.

Toată lumea spera să fie și muzică ; cînd această dorință ne-a fost satisfăcută și muzica a început să se audă, ne-am grăbit să ne ducem la dans. Alemandele,

valsurile și rondourile alcătuiau începutul, mijlocul și sfîrșitul. Cunoșteam cu toții dansurile noastre naționale și, în ce mă privește, făceam cinste tănuitelor mele profesoare de dans, iar Friederike, tot atît de ușoară cînd dansa, ca și atunci cînd mergea, sărea sau alerga, era în culmea bucuriei aflînd în mine un partener atît de dibaci. Am dansat mai tot timpul împreună, dar a trebuit să ne oprim cînd toată lumea a început s-o sfătuiască să nu se mai obosească atît. Ne-am despăgubit deci ducîndu-ne să ne plimbăm singuri, mîna în mîna, iar cînd am ajuns în pașnica ei poieniță ne-am îmbrățișat din inimă și ne-am jurat iubire și credință.

Cîteva persoane mai în vîrstă, care părăsiseră jocul, ne-au adus cu ele înapoi. N-am rămas singuri nici la cină ; s-a dansat pînă noaptea tîrziu și, ca și la prînz, s-au ciocnit mereu paharele, iar urările și îndemnurile la băut n-au conținut.

Abia dormisem cîteva ceasuri, cînd m-a trezit sîngele meu aprins și răscolit. În astfel de ceasuri și împrejurări grija și remușcarea vin adeseori să asalteze pe omul rămas fără apărare. Închipuirea mea născocea imaginile cele mai vii. O vedeam pe Lucinda, după sărutarea pătimașă pe care mi-o dăruise, trăgîndu-se înapoi, cu obrajii în flăcări, cu ochii scînteind și rostind blestemul cu care o amenința nu numai pe sora ei, dar care putea să lovească și alte ființe streine, neștiutoare și nevinovate. O vedeam și pe Friederike stînd în fața Lucindei, încremenită la vederea ei, palidă și simțind urmările blestemului necunoscut. Mă vedeam apoi între ele, neștiind cum să îndepărtez efectele acelei întîmplări și să ocolesc sărutul purtător de nenoroc. Mi se părea că gingașa sănătate a Friederikei grăbește nenorocirea ce-o amenința și iubirea ei pentru mine îmi părea foarte nefericită ; aș fi vrut să mă aflu peste țări și mări.

Nu vreau să ascund însă nici ceea ce era și mai dureros pentru mine. O anumită înfumurare mă făcea să păstrez superstiția despre care am vorbit mai sus. Buzele mele, sfințite sau blestемate, mi se păreau acum încărcate cu o însemnătate mai mare decît altădată și, nu fără vanitate, eram conștient de purtarea mea reținută, atunci cînd mă opream de la unele plăceri nevinovate, în parte pentru a le păstra acea superioritate magică, în parte pentru a nu răni, prin efectul acestei plăceri, o ființă nevinovată.

Acum era însă totul pierdut și pentru totdeauna. Devenisem un om ca oricare altul și îi făcusem rău ființei celei mai iubite, și asta în chip iremediabil. Și astfel blestemul acela, de care aș fi vrut să mă mîntui, trecuse acum de pe buze în adîncul sufletului.

Toate acestea îmi răscoliră deodată sîngele înfierbîntat de iubire și patimă, de vin și dans, îmi încîlciră gîndurile, îmi chinuiră simțirea, astfel că, spre deosebire de tihnită bucurie pe care o gustasem cu o zi mai înainte, încercam acum o deznădejde fără de margini. Din fericire, lumina zilei începu să se strecoare prin crăpăturile obloanelor și, înfrîngînd puterile nopții, răsăritul soarelui mă puse din nou pe picioare. Am ieșit repede la aer și curînd m-am simțit cel puțin înviorat, dacă nu-mi revenisem cu totul.

Superstiția, ca și alte amăgiri ale conștiinței, își pierde cu ușurință puterea, dacă în loc s-o lăsăm să ne mîngîie vanitatea, îi opunem această vanitate pregătindu-i astfel sfîrșitul firavei ei făpturi. Ne dăm seama atunci că putem scăpa de superstiții, oricînd vrem. Ne dezbatăm de ele cu atît mai ușor cu cît avem de partea noastră tot ce sustragem puterii ei. Revederea Friederikei, iubirea ei, împrejurimile vesele, totul mă mustra că, în mijlocul unor zile atît de fericite, putusem adăposti păsări ale nopții atît de triste ; dar eram încredințat că le speriasem și le

izgonisem. Purtarea din ce în ce mai călduroasă și mai încrezătoare a dragii mele fete mă făcea nespus de bucuros și m-am simțit fericit când, la plecare, m-a sărutat în fața tuturor, așa cum a făcut și cu alți prieteni și rude.

În oraș mă așteptau diferite treburi și distracții, din care mă reculegeam prin corespondența regulată începută cu iubita mea. Friederike rămânea aceeași și în scrisorile ei. Fie că ar fi povestit vreo întâmplare nouă sau ar fi făcut aluzie la una cunoscută, descriindu-le cu ușurință sau așternînd gândurile ei în treacăt, ea părea că merge, aleargă, sare, că se ivește cu știuta ei suplețe și siguranță. Îi scriam și eu cu multă plăcere, căci reprezentarea calităților ei când nu era de față, îmi sporea iubirea, iar convorbirea de la distanță nu era cu nimic mai prejos decît aceea între patru ochi, ba mai târziu a devenit chiar mai plăcută și mai intimă.

Superstiția mea s-a dat bătută în cele din urmă cu totul. Întemeiată pe impresii mai vechi, îmi dădeam seama că spiritul luminos al zilei, vioiciunea tinereții, prietenia cu niște oameni echilibrați și cuminți, totul îmi era nefavorabil și nu s-ar fi găsit nimeni în preajma mea care să nu fi socotit cu totul ridicolă mărturisirea închipuirilor mele. Regretabil era însă faptul că în timp ce delirul superstiției pierdea, rămînea în urmă acea stare în care se găsesc tinerii ale căror iubiri timpurii nu-și pot făgădui un succes durabil. La ce-mi folosea că mă eliberasem de superstiție, când gîndind și reflectînd în privința situației mele ajungeam la un rezultat și mai rău. Patima mea creștea pe măsură ce îmi dădeam seama cît de prețioasă era acea minunată copilă și timpul se apropia când urma să pierd, poate pentru totdeauna, atîtea lucruri dragi și plăcute.

Petrecusem o vreme tihnită și plină de voieșie, când prietenul Weyland își îngădui gluma de a aduce la Sesenheim povestirea *Vicarului din Wakefield* și, într-un moment în care mi se ceru să citesc ceva, să mi-o întindă prin surprindere, cu aerul că n-are nimic de adăugat. Am avut prezența de spirit necesară și am citit cu toată buna dispoziție și libertate de spirit pe care le puteam avea în clipele acelea. Chipurile ascultătorilor mei se înseninară îndată și nu li s-a părut neplăcut faptul de a se vedea constrânși la o comparație. Dacă în Raymond și Melusine descoperiseră reflexele lor comice, aici se puteau privi ca într-o oglindă care nu-i desfigura câtuși de puțin. Nu recunoșteau anume lucrul acesta, dar nici nu tăgăduiau că, ascultînd povestirea, trăiau parcă printre ființe înrudite cu ei prin spirit și simțire.

Toți oamenii de bună calitate simt, pe măsură ce educația lor se dezvoltă, că în lumea aceasta au de îndeplinit un dublu rol, unul real și unul ideal și în această simțire stă temeiul oricărei nobleți. Rolul nostru real ni-l putem recunoaște cu destulă limpezime. În ce privește rolul ideal, este mai greu să-l vezi cu tot atîta limpezime. Dacă omul își caută menirea lui mai înaltă pe pămînt sau în cer, în prezent sau în viitor, sufletul lui rămîne de-a pururi expus oscilării și influențele dinafară îl tulbură neconținut, pînă cînd se hotărăște să declare că drumul cel bun este acela conform cu natura lui.

Din încercările îngăduite omului de a se ridica pe o treaptă superioară și de a tinde să semene cu un model mai înalt, face parte și înclinarea tînărului de a se compara cu personajele unui roman. Înclinarea aceasta este cu totul nevinovată și, oricît ar fi ea de combătută, nu poate aduce nici un rău. Într-o astfel de înclinare găsim o trecere plăcută a timpului în mo-

mente cînd am putea muri de urît sau cînd ne-am putea lăsa tîrîți de vreo patimă.

Oricît de des s-ar repeta litania despre primejdia romanelor, ce nefericire poate fi că o fată drăgălașă și un băiat frumos își asumă rolul unor personaje cărora le merge mai bine sau mai rău decît lor înșile ? Este oare viața cetățenească atît de prețioasă și nevoile zilei îl acaparează atît de complet pe om, încît să fie nevoit a respinge orice năzuințe mai frumoase ?

Din rîndul acestora, ca o mică ramură a ficțiunilor romantic-poetice, fac fără îndoială parte numele istorice și poetice care au pătruns în biserica germană, în locul celor sfinte, spre marea supărare a preoțimii. Înclinarea unor persoane de a-și înnobila copiii prin nume binesunătoare, cărora nu le corespunde de altfel nimic, este lăudabilă și această legătură dintre o lume închipuită și cea reală răspîndește peste toată viața unui om o rază de grație. O frumoasă copilă, pe care cu plăcere o numim Bertha, s-ar putea simți jignită dacă i-am spune Urselblandine. Unui om cultivat și cu atît mai mult unui îndrăgostit, un astfel de nume i-ar încremeni pe buze. Nu trebuie să luăm în nume de rău lumii indiferente și părtinitoare în judecățile ei, dacă ea respinge, ca ridicol și reprobabil, tot ce are un caracter fantastic ; dar omul care cugetă și cunoaște lumea nu se oprește la aceasta și știe să prețuiască individul după valoarea lui.

Pentru îndrăgostiții de pe frumoasele maluri ale Rinului, comparațiile de felul celor amintite, la care îi constrînsese un glumeț, au avut urmările cele mai plăcute. Cine se privește într-o oglindă nu-și face idei cu privire la sine, dar se simte și se închipuie într-un anumit fel. Așa se întîmplă și cu acele modele morale, în care cineva își recunoaște, ca într-o siluetă desenată pe hîrtie, moravurile, înclinațiile, obiceiurile

și însușirile, modele pe care acela aspiră să le îmbrățișeze cu căldură, descoperind în ele un frate iubit.

Obiceiul de a fi totdeauna împreună cu familia Friederikei devenea din ce în ce mai puternic. Toată lumea era de acord că trebuie să aparțin cercului lor. Lucrurile erau lăsate să-și urmeze cursul, fără ca cineva să se întrebe la ce rezultate am fi putut ajunge. Dar ce părinți nu se văd siliți să-și lase fiii și fiicele să plutească în aceste situații nedesluite, pînă cînd întîmplarea aduce o împrejurare hotărîtoare pentru viață, totdeauna mai bună decît cea care ar fi rezultat dintr-un plan gîndit mai dinainte !

Aveau toată încrederea atît în sentimentele copilei lor, cît și în corectitudinea mea, care, grație ciudatei rezerve de care am pomenit mai sus, făcuse să fie privite cu favoare chiar și mîngîierile nevinovate schimbate între noi. Nimeni nu stătea să ne observe, după cum era obiceiul acolo în vremea aceea, și eram liberi să străbatem ținutul în grupuri mai mici sau mai mari, pentru a-i vizita pe prietenii din vecinătate. Dincoace și dincolo de Rin, la Hagenau, Fort-Louis, Philippsburg, Ortenau, am găsit risipite persoanele pe care le văzusem întrunite la Sesenheim, fiecare ca o gazdă prietenoasă în casa lui, bucuroasă de oaspeți și punîndu-și cu plăcere la dispoziție bucătăria și pivnița, grădina și via, ba chiar și toate celelalte atracții ale ținutului. Insulele de pe Rin erau adeseori ținta excursiilor noastre pe apă. Acolo, îi vîram fără îndurare în oale pe recii locuitori ai limpedelui Rin, îi puneam pe grătar, îi făceam să fiarbă în ulei încins și ne-am fi pustnicit, mai mult chiar decît se cuvenea, în plăcutele colibe pescărești, dacă groaznicii țințari ai Rinului nu ne-ar fi gonit după cîteva ceasuri. Cînd ne întorceam acasă din aceste expediții prea devreme și prost dispuși, izbucneam în fața preotului, cu blestemele mele în stare să trezească mînia lui Dumnezeu

împotriva țințarilor, care stricaseră una din plimbările noastre cele mai frumoase, atît de izbutite altfel, și în care iubirea noastră creștea datorită și frumuseții excursiei, adăugînd apoi că blestemații de țințari m-ar putea face să mă îndoiesc că un Dumnezeu bun și înțelept a creat lumea. Bătrînul și evlaviosul domn mă chema atunci la ordine și mă făcea să înțeleg că țințarii, ca și alte gîngăanii, au apărut numai după căderea în păcat a primilor noștri străbuni și că, dacă au existat cumva și în paradis, ei s-au mărginit numai să bîzîie armonios, fără să înțepe. Mă potoleam îndată, căci cînd cineva e mînios poți îndată să-l domolești dacă-l faci să rîdă. L-am asigurat totuși că n-a fost nicidecum nevoie pentru a-i izgoni pe primii păcătoși din rai, de îngerul cu spada lui de foc și că i-aș cere voie să-mi închipui că izgonirea s-ar fi putut produce numai cu ajutorul țințarilor uriași de la Tigru și Eufrat. L-am făcut astfel din nou să rîdă, căci bunul bătrîn înțelegea gluma sau cel puțin o tolera.

Dar mai temeinice și mai înălțătoare erau plăcerile zilelor și anotimpurilor în această minunată țară. Trebuia numai să te dăruiești prezentului pentru a te bucura alături de iubită sau în apropierea ei de limpezimea cerului curat, de strălucirea pămîntului bogat, de serile plăcute, de nopțile calde. Luni în șir ne-au fericit curatele dimineți eterice, în care cerul își arăta întreaga lui strălucire, pătrunzînd pămîntul cu roua lui îmbelșugată. Și pentru ca priveliștea să nu devină prea simplă, norii se îngrămădeau deasupra munților îndepărtați, călătorind dintr-un loc în altul. Treceau zile și săptămîni întregi fără ca cerul să se tulbure și chiar furtunile trecătoare înviorau ținutul și făceau mai aprinsă verdeața, care strălucea din nou în lumina soarelui, înainte ca ploaia să se fi zvîntat. Îndoitul curcubeu, chenarele în două culori ale orizontului cenușiu închis, aproape negru, erau mai strălu-

cite, mai colorate, mai limpezi, dar și mai fugare decât le putusem observa vreodată.

În aceste împrejurimi și pe neașteptate a apărut din nou îndemnul de a scrie poezii, pe care nu-l mai încercasem de multă vreme. Am compus pentru Friederike câteva cîntece pe melodii cunoscute. Ele ar fi putut alcătui un volumaș draguț ; puținele care au rămas din ele vor fi cu ușurință găsite printre celelalte poezii ale mele.

Cum biete mele studii și alte legături mă chemau adeseori în oraș, au apărut pentru iubirea noastră condiții noi de viață, care ne păzeau de toate acele neajunsuri, care urmează de obicei, ca o consecință neplăcută micilor certuri de dragoste. Departe de mine, Friederike își dădea toată osteneala să nască o nouă distracție la întoarcerea mea. Departe de Friederike, nu mă ocupam decât de ea, pentru ca printr-un dar sau printr-o idee nouă să-i par mereu altul. Ieșise moda panglicilor pictate ; i-am pictat deci mai multe panglici și i le-am trimis împreună cu o poezie, deoarece de data aceasta trebuia să rămîn mai multă vreme departe de ea. Pentru a-mi ține și făgăduința pe care o făcusem tatălui ei de a-i procura un nou plan de casă, am rugat pe un tînăr constructor de case să execute lucrarea în locul meu. Acesta a dovedit tot atîta amabilitate față de mine cît și plăcere să rezolve tema ce-i propusesem, ba era însuflețit și de speranța unei bune primiri într-o familie atît de agreabilă. El execută crochiul, planul și secțiunea casei ; curtea și grădina n-au fost nici ele uitate ; a adăugat și un deviz foarte cumpătat, pentru a arăta că executarea unei astfel de lucrări costisitoare și de durată este ușor realizabilă.

Dovezile acestor ostenele prietenești ne-au adus o primire plină de dragoste ; și, pentru că bunul părinte al iubitei mele văzu că avem cea mai mare bunăvoință

să-l servim, el își mai exprimă încă o dorință : ar fi vrut să-și vadă trăsura lui, destul de frumoasă, dar vopsită într-o singură culoare, împodobită cu flori și ornamente. Ne-am arătat gata să-i facem pe plac. Au fost aduse vopselele, pensulele și celelalte de trebuință de la băcanii și farmaciștii orașului celui mai apropiat. Dar ca să nu lipsească nici ghinioanele de la Wakefield, ne-am dat seama, după ce totul fusese pictat cu sîrguință și mare risipă de culori, că lacul pe care-l folosisem nu voia de loc să se usuce : soarele și vîntul, vremea uscată sau umedă, nimic nu dădea rezultate. În timpul acesta a trebuit să fie pusă iar în circulație o veche trăsură hodorogită și, pînă la urmă, nu ne rămase altceva de făcut decît să radem ornamentele noastre cu mult mai mare osteneală decît le pictasem. Neplăcerea noastră a sporit cînd am auzit pe fete implorîndu-ne în numele cerului să procedăm încet și cu grijă și să cruțăm grundul, care de altfel n-a mai putut fi readus la vechea lui strălucire.

Prin astfel de mici incidente neplăcute n-am fost însă stînjeniți în viața noastră agreabilă, de altfel ca și dr. Primerose și amabila lui familie, deoarece tot felul de întîmplări fericite se iveau pentru noi sau pentru prieteni și vecini : nunți și botezuri, inaugurarea unei case, moșteniri, cîștiguri la loterie — erau mereu anunțate și sărbătorite. Ne împărtășeam cu toții din aceste bucurii ca dintr-un bun comun, pe care-l spoream prin spiritul și iubirea noastră. N-a fost nici prima nici ultima oară cînd m-am aflat într-o familie sau într-o societate în momentul culminant al înfloririi lor și, dacă mă pot măguli cu ideea că am contribuit și eu la strălucirea unor asemenea epoci, trebuie să mă și învinuiesc că le-am lăsat să treacă prea repede și că au pierit prea curînd.

În fine, iubirea noastră a trebuit să treacă și printr-o încercare dintre cele mai ciudate. Vorbesc de o încercare, deși nu acesta este cuvântul cel mai potrivit. Familia prietenă din Sesenheim avea rude bogate în oraș, care se bucurau de considerație și renume. Tinerii orășeni veneau adeseori la Sesenheim. Persoanele mai în vârstă, mame și mătuși, mai greoaie, știau numai din auzite despre felul de viață de acolo, despre grația fetelor care crescuseră, ca și despre înrîurirea mea asupra familiei, așa încât își exprimară dorința să mă cunoască și, după ce le vizitai de mai multe ori, fiind bine primit, doriră să ne vadă odată pe toți împreună, un prilej cu care credeau că se vor plăti de buna ospitalitate a celor din Sesenheim.

Tratativele au durat mai multă vreme. Mama fetelor se despărțea cu greutate de gospodăria ei, Olivia nu putea suferi orașul, Friederike nu simțea nici ea cine știe ce imbold. Discuțiile s-au tot lungit, pînă cînd s-a ajuns în cele din urmă la o hotărîre, datorită mai ales faptului că dîndu-le de știre că nu mă voi putea duce la țară două săptămîni, cei de acolo preferară să vie la oraș, supunîndu-se acestei constrîngerii mai curînd decît să se lipsească de prezența mea. Mi-am regăsit așadar prietenele, pe care mă obișnuisem să le văd numai într-un cadru cîmpenesc, printre ramuri unduitoare, pîraie repezi și ademenitoare pajiști înflorite într-o liberă și nemăsurată zare, le-am regăsit acum în încăperi mari, dar de oraș, deci strîmtorate și înconjurată de tapete, oglinzi, pendule și bibelouri de porțelan.

Legătura cu o ființă iubită este atît de puternică, încît ceea ce o înconjoară are puțină însemnătate. Inima cere însă ca iubită să fie în cadrul cel mai natural și obișnuit. Simțămîntul meu foarte viu pentru tot ce este prezent nu se putea însă descurca bine în contradicția acelei clipe. Atitudinea plină de cu-

viință, liniștită și nobilă, a mamei fetelor se potrivea de minune în acea adunare ; nimic nu o deosebea de celelalte doamne. Olivia manifesta însă agitația unui pește pe uscat. Tot astfel cum la Sesenheim mă chema în grădină sau mă lua deoparte când avea să-mi spuie ceva, la fel făcea și aici, trăgându-mă mereu către o fereastră. Era stîngace fiindcă simțea că lucrul nu s-ar fi cuvenit, dar îl făcea totuși. Nu-mi spunea decît lucruri fără însemnătate, pe care le bănuiam de altfel : că se simte îngrozitor de prost, că ar fi vrut să fie pe malul Rinului, dincolo de Rin sau chiar în țara turcească. Friederike însă se comporta minunat în această situație. La drept vorbind nici ea nu era prea la largul său, dar caracterul ei se dovedea prin faptul că în loc să se adapteze împrejurării, o modela după firea ei. Tot așa cum se mișca în societatea ei la țară, așa o făcea și aici. În fiecare moment știa să însuflețească lumea din preajmă-i. Fără a provoca vreo agitație, punea totul în mișcare și, în felul acesta, exercita o acțiune odihnitoare, deoarece numai plictiseala ar fi putut neliniști pe cineva. Procedînd astfel ea răspunse pe deplin dorinței mătușilor orășence, care, așezate pe canapelele lor, voiau să vadă cum se joacă și se distrează oamenii la țară. După ce această curiozitate le-a fost satisfăcută, a venit vremea să fie privite și admirate fără nici o invidie toaletele verișoarelor, îmbrăcate după moda franțuzească de la oraș. Friederike avea o atitudine nestîngerită și față de mine, purtîndu-se în felul ei obișnuit. Nu-și arăta preferința pentru mine decît prin faptul că-mi adresa în primul rînd mie cererile și dorințele ei, recunoscîndu-mă astfel drept slujitoru-i.

Serviciile mele au mai fost solicitate și în zilele următoare, atunci cînd ea îmi transmise dorința doamnelor de a mă auzi citind. Fetele povestiseră că la Sesenheim citesc oricînd și orice aș fi rugat. Am de-

clarat că sînt gata s-o fac și acum, cerînd numai liniște și atenție pentru cîteva ceasuri. Dorința mi-a fost respectată și într-o seară am citit în întregime și fără întrerupere *Hamlet*, pătrunzînd în semnificația tragediei, atît cît am putut și declamînd textul cu însuflețirea și pasiunea tinereții. La sfîrșitul lecturii am fost viu aplaudat. Din cînd în cînd Friederike suspinase și o roșeață trecătoare îi acoperise obrazii. Aceste simptome ale unei inimi gingașe și simțitoare, care se unea cu aparența ei veselă și liniștită, nu-mi erau necunoscute și au fost singura răsplată la care năzuisem. Ea întruni cu bucurie în mulțumirile ei pe ale tuturor celorlalți și, cu drăgălășenia ei obișnuită, nu și-a ascuns de loc mîndria de a fi strălucit în mine și prin mine.

Vizita la rudele de la oraș n-ar fi trebuit să dureze prea mult, dar călătoria de înapoiere s-a tot amînat. Friederike făcea tot ce-i sta în putință pentru a distra societatea ; îmi dădeam și eu toată osteneala în acest scop. Dar mijloacele atît de numeroase ale vieții la țară se sfîrșiră curînd în oraș și situația a devenit cu atît mai apăsătoare cu cît Olivia își pierduse cu totul răbdarea. Amîndouă surorile erau singurele din această societate care purtau costume naționale. Friederike nu se gîndise niciodată că ar fi putut să se îmbrace altfel și, simțindu-se foarte bine așa, nu făcea nici o comparație cu altcineva. Oliviei i se părea însă ceva îngrozitor să apară ca o servitoare într-o societate atît de distinsă. La țară nu lua niciodată seama la costumul orășenesc al altor fete și nu-l dorea nicidecum ; la oraș însă portul țărănesc i se părea de nesuferit. Toate acestea, adăugate nenumăratelor mof-turi ale orășencelor și sutelor de amănunte ale unui mediu atît de deosebit, răscoli într-atîta sufletul pasionat al Oliviei, încît, după dorința Friederikei, a trebuit să depun atenția cea mai măgulitoare pentru

a o mai liniști pe sora ei mai mare. Mi-era teamă de o scenă. Vedeam sosind clipa cînd mi s-ar fi putut arunca la picioare, implorîndu-mă pe toți sfinții, s-o scap din situația asta. Olivia era de o bunătate îngerească, atunci cînd era în elementul ei; dar o constrîngere ca cea de acum putea s-o ducă la desperare. Am căutat deci să grăbesc împlinirea dorințelor Oliviei și ale mamei sale, căroră Friederike nu li se împotriva. M-am ferit să laud atitudinea ei atît de opusă față de aceea a Oliviei, dar i-am mărturisit cît m-am bucurat văzînd-o neschimbată și liberă ca pasărea pe ram. Friederike a avut atunci dragălașenia să-mi spună că lucrul se datora prezenței mele și că, atunci cînd sînt cu ea, nu mai dorește nimic altceva.

În cele din urmă au plecat și mi s-a luat o piatră de pe inimă, căci împărtășisem și simțămintele Oliviei și pe ale Friederikei, deși nu fusesem atît de înspăimîntat ca cea dintîi, dar nici atît de liniștit ca cea din urmă.

Venisem la Strassburg să-mi iau doctoratul și faptul că priveam această problemă principală drept un amănunt, era un aspect al vieții neregulate pe care o duceam. Grija examenelor o înlăturasem foarte ușor, dar sosise timpul să mă gîndesc la teză, căci plecînd din Frankfurt îi făgăduisem tatii și-mi impusesem și mie să scriu o asemenea lucrare. Este un defect al acelor care posedă capacități mai mici sau mai mari că se încred prea mult în ei; tineretul trebuie să fie în această situație, pentru a ajunge să facă ceva. Îmi însușisem anumite cunoștințe în legătură cu știința dreptului și diferitele ei discipline, unele probleme juridice mă interesau îndeajuns de mult și credeam astfel, luîndu-mi ca model pe bravul Leyser, că m-aș putea descurca numai cu ajutorul fărîmei mele de bun simț. În vremea aceasta se produsese ră schimbări în jurisprudență, judecățile se făceau mai mult după cri-

teriile echităţii, cutumele erau zilnic tot mai ameninţate şi mai cu seamă dreptul penal se afla în ajunul unei adînci transformări. În ce mă priveşte simţeam destul de lămurit că am mari lacune, că pentru desăvîrşirea acelei topici a dreptului pe care mi-o făurisem îmi lipseşte ştiinţa propriu-zisă şi că nici o orientare interioară nu mă împingea către acele probleme. Îmi lipsea de altfel şi un îndemn dinafară, ba chiar mă entuziasmasem o altă facultate. Nu prindeam interes pentru un lucru decît dacă puteam spera un cîştig moral de pe urma lui, dacă îmi dădeam seama că acel lucru este rodnic pentru mine şi-mi deschide unele perspective. Mi-am însemnat astfel diferite materii şi le-am adunat laolaltă, apoi străbătînd şi culegerile mele de jurisprudenţă am început să meditez la ce s-ar putea afirma în legătură cu ele şi am analizat încă o dată schema generală în care diferitele elemente s-ar putea rîndui, lucrînd astfel un timp oarecare. Am fost însă destul de înţelept să-mi dau cîrînd seama că nu puteam progresa de fel şi că pentru a adînci o anumită disciplină se cere o sîrguinţă foarte stăruitoare, de asemenea, pentru a ajunge la un rezultat fericit, este nevoie să fii, dacă nu meşter, cel puţin o calfă bună.

Prietenii cărora le-am vorbit de impasul în care mă aflam, au rîs de mine, spunîndu-mi că susţinerea unei simple teze este tot atît de uşoară, ba chiar mai uşoară decît aceea a unui tratat masiv, ceea ce se vedeşte neconţinut la examenele din Strassburg. M-am hotărît deci să procedez în consecinţă, dar tata, căruia îi scrisesem în această privinţă, îmi cerea să redactez o lucrare serioasă, pe care aş putea-o face negreşit, dacă aş avea bunăvoinţă şi aş lucra timpul necesar. M-am văzut deci constrîns să mă arunc asupra unei probleme generale, alegînd ceva ce-mi era accesibil. Istoria bisericii mi-era aproape mai bine cu-

noscută decît istoria universală şi totdeauna mă interesase conflictul în care biserica oficială s-a găsit şi se va găsi de-a pururi prin cele două direcţii ale sale. Pe de o parte, ea se afla într-o dezbinare eternă cu statul, deasupra căruia vrea să se ridice, pe de altă parte cu indivizii, pe care doreşte să-i adune în jurul său. Statul, la rîndul său, nu vrea să recunoască supremaţia bisericii şi indivizii se opun dreptului ei de constrîngere. Statul vrea să subordoneze totul scopurilor publice şi generale şi pe individ scopurilor domestice, intime şi sentimentale. Încă din copilăria mea fusesem martorul acelor tulburări ivite în relaţiile clerului cu autorităţile civile şi cu obştea. În mintea mea de tînăr se stabilise deci principiul că statul, puterea legiuitoare, are dreptul să stabilească cultul în cuprinsul căruia clerul poate să-şi răspîndească învăţătura lui şi potrivit căruia urmează să se poarte şi că numai în acord cu acel cult le este dat laicilor să se manifeste în împrejurările publice ; problema relativă la chipul intim în care cineva gîndeşte şi simte nu se punea pentru mine. În felul acesta credeam că pot suprima toate conflictele amintite. Am ales deci ca subiect al tezei mele prima jumătate a acestei teme, anume că legiuitorul nu este numai îndreptăţit, dar şi obligat, să stabilească un anumit cult, de la care nici clerul nici laicii nu au voie să se abată. Am dezvoltat această temă atît pe plan istoric, cît şi pe plan raţional, arătînd că toate religiile publice au fost introduse de generali, regi şi potenţaţi şi că acesta a fost chiar cazul creştinismului. Pilda protestantismului îmi era, în această privinţă, la îndemîină. Am început să scriu această lucrare cu atît mai mult curaj, cu cît n-o făceam decît spre a-l mulţumi pe tata ; doream şi nădăjduiam din tot sufletul ca cenzura să nu încuviinţeze publicarea ei. Moştenisem de la Behrisch o repulsie de neînvins faţă de tipărirea lucrărilor mele,

iar prietenia cu Herder îmi arătase destul de limpede toate limitele mele, astfel că din această prietenie culusesem fructul copt al neîncrederii în mine însumi.

Cum nu scoteam această lucrare decît din mine însumi și cum puteam vorbi și scrie latinește în mod curent, timpul pe care l-am petrecut cu redactarea a fost foarte plăcut. Tema mea avea oarecare fundament, compoziția, din punctul de vedere al elocinței, nu era prea rea și întregul era destul de rotunjit. Îndată ce am ajuns la sfîrșitul lucrării, am revăzut-o cu un latinist priceput, care deși nu putea să-mi perfecționeze stilul, a îndepărtat totuși greșelile prea izbitoare, așa că pînă la urmă a rezultat ceva vrednic să fie prezentat drept teză. I-am trimis tatei o copie îngrijită a lucrării, dar el n-a fost de acord cu faptul că nu dusesem la bun sfîrșit nici una din temele mele anterioare, totuși ca un protestant convins, precum era, s-a declarat mulțumit cu îndrăzneala concepției mele. Ciudățeniile mi-au fost deci iertate și efortarea mea prețuită, iar tata întrevedea bune rezultate de pe urma publicării acestei mici opere.

Am înaintat caietele mele facultății și, din fericire, cei de acolo s-au comportat inteligent și cu bunăvoință. Decanul, un om vioi și iscusit, a început prin a aduce multe laude lucrării mele, a trecut apoi la rezervele lui, pe care le-a adîncit treptat și a sfîrșit prin a declara că nu e potrivit ca această lucrare să fie publicată ca teză de doctorat. Aspirantul arătase facultății că e un tînăr care gîndește, care îndreptățește cele mai bune speranțe ; pentru a nu întîrzia lucrurile, facultatea îmi îngăduia să susțin teza. Mai tîrziu puteam să public lucrarea, în forma ei actuală sau într-una prelucrată, în limba latină sau într-una modernă ; ca persoană particulară și ca protestant tipărirea va fi destul de ușoară pentru mine și, în felul acesta, mă voi bucura de o aprobare mai generală și

mai dezinteresată. Abia am putut ascunde bunului decan ce piatră îmi luase de pe inimă cu vorbele lui. Ascultînd fiecare din argumentele pe care le aducea, preocupat ca refuzul lui să nu mă tulbure și să nu mă supere, și inima mea devenea mai ușoară, dar și a decanului, cînd mă văzu că nu opun nimic temeiurilor lui și cînd mă auzi spunînd că le găsesc cu totul convingătoare. Totodată îi făgăduii că mă voi conforma întru totul sfaturilor lui și potrivit îndrumărilor pe care mi le dădea. M-am așezat atunci din nou la lucru cu repetitorul meu. Tezele au fost alese și imprimate și, avînd drept oponenti numai comeseni de-ai mei, disputația s-a petrecut într-o atmosferă de voieșie și bună înțelegere, deoarece vechea mea deprindere de a căuta în *Corpus Juris* mi-a folosit de minune, astfel că puteam trece drept un om foarte bine pregătit. Cheful tradițional a încheiat solemnitatea.

Pe tata l-a nemulțumit însă faptul că mica mea operă n-a fost tipărită ca teză, așa cum era obiceiul, deoarece nădăjduise ca, grație ei, să mă înapoiez în triumf la Frankfurt. De aceea voia s-o vadă cît mai curînd editată ; i-am arătat însă că materia, numai schițată, are nevoie să fie dezvoltată în viitor. În acest scop a luat să păstreze manuscrisul, care după ani și ani de zile se afla încă printre hîrțiile lui.

Susținerea doctoratului meu a avut loc la 6 august 1771 ; o zi după aceea a murit Schöpflin ¹ în vîrstă de șaptezeci și cinci de ani. Fără să fiu în legături mai strînse cu el, Schöpflin a avut o înrîurire deosebită asupra mea, căci contemporanii eminenți pot fi asemănați cu acele stele mai mari către care ochii noștri se îndreaptă, de cînd se ivesc la orizont, simțindu-ne întăriți și înălțați îndată ce desăvîrșirea lor ne atinge. Natura fusese generoasă cu Schöpflin în ceea ce pri-

¹ J. D. Schöpflin (1694—1771), profesor de retorică și istorie la Universitatea din Strassburg.

vește înfățișarea cu care-l dăruise : avea un trup zvelt, ochi strălucitori și prietenoși, o gură elocventă, o înfățișare dintre cele mai plăcute. Nici darurile spiritului nu-i fuseseră acordate cu zgîrcenie acestui favorit al naturii și marea lui fericire în viață fusese că, fără să depună efortări istovitoare, se bucurase de toate urmările unor calități dezvoltate în liniște. Schöpflin făcea parte dintre oamenii norocoși înclinați să unească prezentul cu trecutul și care știu să lege știința istorică cu interesul pentru viața actuală. Născut în Baden, crescut la Basel și Strassburg, el aparținea de fapt paradisiacei văi a Rinului, pe care o socotea marea și frumoasa lui patrie. Consacrîndu-se problemelor istorice și arheologice, și le însușise printr-o imaginație fericită și printr-o memorie care îl ajuta să nu uite nimic. Bucuros să învețe și să comunice altora cunoștințele sale, a progresat neconținut în drumul vieții și al studiilor sale. Distingîndu-se curînd și fără întrerupere, acțiunea lui s-a răspîndit cu ușurință în lumea literară și cetățenească, căci cunoștințele istorice te duc pretutindeni și sociabilitatea își găsește pretutindeni căutare. Călătorise prin Germania, Olanda, Franța, Italia, stabilise legături cu toți învățații timpului său, atrăsese interesul principilor și numai atunci cînd via lui elocință prelungise orele mesei și ale audiențelor, îi neliniștise pe curteni. Cucerise însă încrederea oamenilor de stat, prelucrase pentru ei deducțiile cele mai solide și găsisese astfel pretutindeni o scenă pentru talentele lui. Era dorit în multe locuri, dar el rămăsese credincios Strassburgului și curții franceze. Neclintita lui cinste germană a fost recunoscută și acolo și ea l-a apărat împotriva puternicului pretor Klinglin, care îl dușmănea în ascuns. Prietenos și comunicativ, se risipea nu numai în domeniul științei și al afacerilor publice, dar și în relațiile sociale ; și abia am putea înțelege cum de găsea timp pentru toate

acestea, dacă n-am ști că niciodată n-a putut suferi femeile și că, doar în acest chip, a putut câștiga zilele și ceasurile pe care iubitorii sexului frumos le risipesc cu atîta dărnicie.

Ca autor, Schöpflin aparținea vieții obștești și ca vorbitor, mulțimii. Programele, discursurile, cuvîntările sale erau totdeauna consacrate unei zile anumite și începutului unor festivități, chiar și marea lui operă *Alsctia Illustrata* aparține vieții, ca una care evocă trecutul, împrăștează figurile lui îngălbenite de vreme, dă viață pietrei cioplite altădată, aduce din nou în fața ochilor cititorului inscripțiile șterse și știrbite. În chipul acesta, activitatea lui a cuprins întreaga Alsacie și regiunile învecinate ; și-a păstrat influența pînă în zilele bătrîneții lui, în Baden și Palatinat ; la Mannheim a întemeiat Academia de Științe al cărei președinte a rămas pînă la moarte.

N-am stat mai aproape de acest eminent bărbat decît o dată, cînd am luat parte la o serenadă cu facile ce i s-a făcut într-o noapte. Torțele noastre mai mult au umplut cu fum, decît au luminat, curtea încărcată de tei a vechii fundații bisericești. După ce am sfîrșit de cîntat, Schöpflin a coborît în mijlocul nostru, unde se simțea la largul lui. Zveltul, binefăcutul și voiosul bătrîn s-a așezat în fața noastră și, fără nici o greutate, dar cu demnitate, ne-a ținut o cuvîntare bine gîndită, fără vreo urmă de constrîngere sau pedantism, inspirată de o iubire părintească pentru noi, așa că ni s-a părut că sîntem regii și principii cărora le vorbea atît de des. Ne-am manifestat satisfacția cu mari aclamații. S-au auzit trompete și tobe și tineretul academic mult iubit și plin de speranțe a pornit apoi spre casă, cu inimile nespuse de mulțumite.

I-am cunoscut mai îndeaproape, în vremea aceasta, pe elevii și colegii de specialitate ai lui Schöpflin, Koch și Oberlin. Interesul meu pentru arheologie era

dintre cele mai pasionate. Koch și Oberlin mi-au dat posibilitatea să vizitez de mai multe ori muzeul, care conținea piesele documentare ale marii opere a lui Schöpflin despre Alsacia. Am studiat mai de aproape această operă, după ce am întreprins călătoria în timpul căreia am găsit neclintite atâtea din monumentele antichității și, astfel pregătit, am putut, în timpul altor excursii mai mari sau mai mici, să-mi reprezint stăpânirea romană în valea Rinului și să-mi evoc imaginea acelor vremuri vechi.

Abia mă orientasem oarecum în această direcție, când Oberlin îmi atrase atenția asupra monumentelor evului mediu și mă făcu să cunosc ruinele, sigiliile și documentele rămase din acea vreme, ba chiar căută să-mi insuflă interes pentru trubaduri și vechii poeți eroici. Acestui om de treabă ca și lui Koch, le-am rămas mult îndatorat și dacă lucrurile ar fi mers după voința și dorința lor, le-aș fi putut mulțumi pentru fericirea vieții mele. Dar iată cum s-au desfășurat lucrurile în această privință.

Schöpflin, care de-a lungul întregii lui vieți se mișcase în sferele mai înalte ale dreptului public și se bucurase de influența pe care astfel de studii și altele înrudite o rezervă minților capabile, la curți și pe lângă miniștri, simțea o repulsie nedreaptă și de neînvinș împotriva specialiștilor în dreptul civil, insuflînd-o și persoanelor din preajma sa. Cei doi domni de care am vorbit mai sus, prieteni ai lui Salzmann, ajunseră a mă aprecia într-un chip foarte favorabil. Înțelegerea pasionată pe care o acordam obiectelor din exterior, felul în care simțeam că trebuie să le înfățișez superioritatea și să insuflu descrierii lor un interes deosebit, au fost prețuite de acei domni în mai mare măsură decît de mine însumi. Neînsemnata și, aș spune, insuficienta atenție pe care o acordam dreptului civil nu rămăsese neobservată de ei ; mă cu-

noșteau îndeajuns ca să-și dea seama că pot fi îndrumat într-o anumită direcție și cum nu le ascunsesem nici înclinația pe care o simțeam pentru viața academică, s-au gândit, la început în treacăt, apoi mai stăruitor, să mă câștige pentru istorie, drept public și elocință. Strassburgul oferea un teren deosebit de prielnic pentru acest scop. O privire asupra cancelariei germane de la Versailles, exemplul lui Schöpflin, ale cărui merite ni se păreau de altfel intangibile, mă îndemneau nu să imit, dar să depun eforturi pentru dezvoltarea unui talent asemănător cu al lui, folositor deopotrivă aceluia care urma să se glorifice prin el, ca și acelora care voiau să-l pună în slujba lor. Protectorii mei, și Salzmann împreună cu ei, puneau mare preț pe memoria și pe darul meu de a învăța limbile străine și încercau în felul acesta să-și motiveze intențiile și propunerile lor.

Vreau să arăt cum din toate acestea n-a rezultat nimic și cum de am revenit de pe tărmurile franceze pe cele germane. Înainte de a trece la acestea să mi se îngăduie însă a face, ca și mai înainte, câteva considerații generale.

Există puține biografii care pot înfățișa progresul absolut, liniștit și neîntrecut al unui individ. Viața noastră, la fel cu întregul căruia îi aparținem, este compusă, într-un mod greu de înțeles, din libertate și necesitate. Voința noastră este o prevestire a faptelor pe care condițiile în care ne aflăm ne vor obliga să le facem. Aceste condiții ne subjugă într-un mod al lor propriu. Ce trebuie să facem este cuprins în noi, cum s-o facem atîrnă rareori de voința noastră, pentru că nu ne este îngăduit să întrebăm și de aceea sîntem cu drept cuvînt trimiși la *quia*¹.

¹ Fiindcă (lat.).

Limba franceză mi-era dragă din copilărie ; o învățasem în timpuri tulburi și cunoscusem prin ea o viață mai agitată. Mi-o însușisem ca pe o a doua limbă maternă, fără gramatică și profesori, numai prin relații sociale și exercițiu. Dorisem să pot ajunge însă a mă folosi de ea cu mai multă ușurință și de aceea, pentru stagiul meu academic, preferasem Strassburgul altor orașe universitare. Mi-a fost dat din păcate însă ca la Strassburg să trăiesc tocmai contrariul speranțelor mele și să mă simt mai degrabă îndepărtat decât atras de limba și moravurile franceze.

Francezii bine crescuți sînt indulgenți față de străinii care încep să vorbească limba lor, nu rîd cînd aceștia comit vreo greșală și nu-l dojenesc din pricina aceasta pe față. Dar cum, pe de altă parte, nu le place să se păcătuiască împotriva limbii lor, ei au felul lor propriu de a repeta într-o altă formă ceea ce au auzit și astfel să-l confirme pe vorbitor cu politețe, strecurînd pe această cale expresia justă și făcîndu-l pe acel care știe să observe să-și dea seama în ce chip va trebui să se exprime de aci înainte.

Acela care dorește cu seriozitate să studieze și are destulă tărie pentru a deveni școlar profită din acel obicei al francezilor, dar uneori se simte umilit ; și, cum vrea să învețe conversînd, dar este adeseori întrerupt și corectat, el renunță la conversație. Lucrul mi se întîmpla mai cu seamă mie, deoarece credeam totdeauna că am ceva interesant de spus, doream să aflu ceva însemnat și nu-mi plăcea să fiu urmărit numai în felul meu de a mă exprima : situația aceasta se repeta de altfel mereu, deoarece franțuzeasca mea era cu mult mai pestriță decât aceea a altor străini. Împrumutasem felul meu de a vorbi și de a accentua de la servitori, valeți, soldați, de la actori tineri sau mai bătrîni și acest idiom babilonian se încurcase și mai mult prin faptul că-mi plăcuse să-i ascult pe

preoții reformați francezi și să asist la slujbă în bisericile lor, cu atât mai mult interes cu cât plimbarea duminicală pînă la Bockenheim era în acest scop nu numai permisă, dar și recomandată. Nu mă օprisem însă numai aici, căci devenind, în anii adolescenței mele, atent asupra germanismului în veacul al XVI-lea, am cuprins în sfera simpatiei mele și pe francezii acelei splendide epoci. Montaigne¹, Amyot², Rabelais, Marot³ deveniseră prietenii mei, trezind în mine interes și admirație. Toate aceste elemente diferite se amestecau haotic în felul meu de a mă exprima, astfel că acei cu care vorbeam, mirîndu-se de exprimarea mea, nu mai ascultau ce anume doresc să spun, iar un francez cultivat nu mă mai corecta politicos, ci trebuia să mă mustre și să mă învețe. Mi s-a întîmplat deci din nou ceea ce mai mi se întîmplase la Leipzig, numai că de data aceasta nu mai puteam invoca dreptul de a vorbi ca în provincia mea natală, deoarece aflîndu-mă pe un tărîm străin trebuia să mă supun unor alte datine înscăunate de mult.

Ne-am fi supus poate și acestora, dacă un geniu rău nu ne-ar fi șoptit mereu că toate sforțările unui străin de a vorbi franțuzește sînt menite să rămîină zadarnice, căci o ureche exersată îl descoperă neapărat pe german, pe italian sau pe englez sub masca lor franceză, iar aceștia pot fi tolerați, dar nu și primiți în sînul sfintei biserici a limbii franceze.

Numai cîteva excepții erau admise. Se vorbea de pildă de un domn von Grimm⁴ ; cît despre Schöpflin

¹ *Michel de Montaigne* (1533—1592), scriitor, filozof și moralist francez. Cea mai cunoscută lucrare a sa sînt *Eseurile*.

² *Jacques Amyot* (1513—1593), scriitor francez, traducător al lucrării *Viețile oamenilor iluștri* de Plutarh.

³ *Clement Marot* (1495—1544), scriitor satiric francez.

⁴ *Fridrich Melchior von Grimm* (1723—1807), literat și critic german. Și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în Franța, fiind socotit printre spiritele înaintate ale vremii lui.

nici el nu atinsese culmea dorită. Toată lumea era de acord că Schöpflin își dăduse de timpuriu seama de nevoia de a-și însuși la perfecție limba franceză ; toată lumea aproba înclinarea lui de a-și deschide inima oricui, dar mai cu seamă de a se întreține cu personalitățile marcante și distinse ; era chiar lăudat zelul lui de a-și însuși, în mediul în care trăia, limba țării ca pe a sa și de a se forma ca om de societate și orator francez. Dar la ce i-a folosit să-și lepede limba lui maternă și strădania de a adopta una străină ? Nimeni nu poate duce la bun sfârșit aceste strădanii. În societate era socotit vanitos, ca și cum ar fi posibilă viața de societate fără sentimentul propriei valori și al mulțumirii de sine ! Cunoscătorii subțiri ai lumii și ai limbii asigurau apoi că Schöpflin mai mult dizează și dialoghează, decît conversează propriu-zis. Acest fel de a vorbi era privit ca greșeala fundamentală și înăscută germanilor, în timp ce conversația era, după părerea generală, virtutea cardinală a francezilor. Nici ca orator public nu-i mergea mai bine. Dacă publica vreun discurs adresat regelui sau prinților, iezuiții luau de îndată aminte și cum nu puteau fi decît defavorabili față de un protestant ca el, îi arătau neîntârziat felul atît de puțin franțuzesc al construcțiilor lui.

În loc însă de a ne declara împăcați cu această situație și, tineri precum eram, să îndurăm ceea ce li se întîmpla și unora mai bătrîni ca noi, nedreptatea pedantă ne necăjea. Ne simțeam deci descurajați și ne convingeam, prin acest exemplu bătător la ochi, că strădania de a-i mulțumi pe francezi este inutilă, deoarece aceștia sînt prea legați de forma exterioară a oricărei manifestări. Am luat atunci hotărîrea opusă și anume aceea de a respinge cu totul limba franceză și de a ne consacra mai mult decît pînă atunci, cu putere și seriozitate, graiului matern.

Și în privința aceasta găsirăm în viața noastră pri-lej și înțelegere. Alsacia încă nu era de un timp destul de îndelungat unită cu Franța pentru ca să nu dăinuiască încă o legătură afectuoasă cu vechile orînduiri, obiceiuri, limbă și port. Dacă învinsul pierde de nevoie jumătatea existenței sale, el socotește rușinos să renunțe benevol la cealaltă jumătate. El păstrează tot ceea ce poate să-i evoce timpurile bune trecute și poate hrăni speranța revenirii unei epoci fericite. Mulți locuitori ai Strassburgului formau cercuri mici separate, însă totuși unite între ele printr-un spirit comun. Aceste cercuri se înmulțeau și recrutau dintre numeroșii supuși ai unor prinți germani, proprietari de mari întinderi de pământ, sub suzeranitate franceză ; căci atît părinți cît și fii locuiau timp mai îndelungat sau mai scurt la Strassburg pentru afaceri sau studii.

La masa noastră a început de asemeni să se vorbească numai nemțește. Salzmann se exprima franțuzește cu multă ușurință și eleganță, dar, după năzuințele și acțiunile sale era un german desăvîrșit ; Lersen ar fi putut să fie propus ca o pildă de adolescent german ; Meyer von Lindau prefera să-și piardă vremea pe nemțește, decît să se concentreze în limba franceză și dacă dintre ceilalți tovarăși de masă erau unii care înclinau către limba și moravurile galice, cu toții se lăsau dominați, atunci cînd eram împreună, de tonul nostru general.

De la limbă am trecut apoi la orînduirea statului. Nu puteam lăuda prea mult constituția noastră imperială ; admiteam că ea este alcătuită din multe abuzuri legale, dar ne ridicam cu atît mai mult împotriva actualei orînduiri franceze, compusă numai din abuzuri și arbitrar și a cărei energie se manifesta doar în împrejurări nepotrivite, așa încît negrele perspective ale unei totale răsturnări a lucrurilor începuseră să fie întrezărite.

Dacă ne îndreptăm însă privirile către nord, îl vedeam strălucind acolo pe Frederic, steaua polară după care păreau că se îndrumă Germania, Europa, întreaga lume. Marea lui influență s-a dovedit atunci când am văzut introducându-se în armata franceză exercițiile și chiar bastonul prusac. Îi iertam apoi preferința pe care o arăta limbii franceze, deoarece aveam satisfacția de a vedea necazurile ce i se trăgeau de pe urma poezilor, filozofilor și literaților lui francezi, care îl socoteau și-l tratau ca pe un simplu intrus în sanctuarul lor.

Ceea ce ne îndepărta însă mai cu seamă de francezi era afirmația lor repetată și necurtenitoare că germanilor și regelui lor, zelos în însușirea culturii franceze, le lipsește bunul gust. Căutam să nu dăm nici o atenție acestei afirmații, revenită ca un refren la fiecare judecată exprimată de un francez. Încercarea de a limpezi această problemă era de altfel inutilă, deoarece ni se spunea că chiar despre scriitorii francezi, unul dintre ei, *Ménage*¹, se exprimase mai de mult că ei posedă toate darurile, în afară de bunul gust, că lipsa gustului se putea observa și la autorii cei mai noi și că nici Voltaire nu scăpase de această critică fundamentală. Orientați de timpuriu și statornic asupra naturii, nu admiteam decât adevărul și sinceritatea sentimentului și exprimarea lui concisă și directă.

Prietenie și frăție și iubire
Grăiesc fără vreo altă mijlocire²

era deviza și strigătul de luptă prin care se recunoșteau cu plăcere membrii micului nostru trib academic. Această maximă stătea la temelia tuturor petrecerilor noastre, în timpul cărora apărea în unele seri

¹ Gilles *Ménage* (1613—1692), om de litere și gramatic francez.

² Versuri din *Urfaust*, prima formă a lui *Faust*.

și vărul Michel¹ cu binecunoscutul lui fel german de a fi.

Dacă s-ar vedea în cele povestite aici numai împrejurări exterioare și întâmplătoare sau aspecte personale, ar trebui să adăugăm că literatura franceză ea însăși avea anumite însușiri menite mai degrabă să respingă decât să atragă pe un tânăr plin de elan. Această literatură era bătrână și distinsă și ambele aceste caracteristici nu puteau satisface un tineret dornic de libertate și de plăcerile vieții.

Dezvoltarea literaturii franceze nu avusese nici un moment de întrerupere din secolul al XVI-lea și tulburările politice și religioase, ca și războaiele purtate de francezi, îi grăbiseră progresele. Toată lumea afirma că această literatură ajunsese la deplina ei înflorire încă de acum o sută de ani. Grație unor împrejurări favorabile o recoltă bogată s-a cointrodusă și a fost adunată în bune condiții, astfel că talentelor veacului al XVIII-lea, chiar și celor mai de seamă, nu le mai rămânea decât să strângă cu modestie spicele rămase după secerat.

Cu toate acestea se puteau observa unele semne ale îmbătrânirii, în primul rând în ce privește comedia, care are totdeauna nevoie să fie improspătată, prin adaptarea ei la viața și moravurile timpului, dacă este vorba să insuflă un interes nou, chiar dacă în felul acesta ar deveni mai puțin perfectă. Dintre tragedii, multe dispăruseră de pe scenă și Voltaire n-a lăsat să-i scape prilejul de a retipări operele lui Corneille, pentru a arăta toate scăderile înaintașului său, pe care totuși, după părerea generală, nu i-a fost dat să-l egaleze niciodată.

Același Voltaire, minunea timpului său, era el însuși bătrîn, ca întreaga literatură pe care o dominase

¹ Personaj simbolic, întrunind în persoana lui însușirile specifice poporului german.

și însuflețise timp de aproape un secol. Existau și vegetau pe lângă el, într-o epocă mai mult sau mai puțin activă și fericită a vieții, mulți literați, care dispăreau treptat. Influența societății asupra scriitorilor se intensifica din ce în ce mai mult, căci cercurile aristocratice ale vremii, alcătuite din persoane de înaltă obârșie, mari demnitari și oameni bogați, își făcuseră una din principalele lor distracții din literatură, care deveni astfel aristocratică și mondenă. Persoanele de condiție înaltă și literații se formau și se deformau reciproc, căci clasele mai înalte ale societății sînt disprețuitoare iar critica franceză era asemănătoare lor : negativă, înjositoare, cîrcotașă. Clasa socială mai înaltă exprima adeseori astfel de judecăți împotriva scriitorilor iar aceștia, cu și mai puțină cuviință încă, unii despre ceilalți și chiar despre protectorii lor. Cine nu putea să se impună publicului, încerca să-l surprindă sau să-l cîștige prin umilință și astfel luă naștere, în afară de curente care agitau statul și biserica, o asemenea fermentație literară, încît Voltaire însuși a avut nevoie de întreaga lui activitate și influență pentru a nu se cufunda în curentul lipsei generale de respect. Mulți îi spuneau pe față că nu este decît un copil bătrîn și încăpățînat ; neconținutele lui ostenele pe tărîmul literar erau privite ca strădaniile zadarnice ale unui ins răsufat ; principiile pe care le afirmase totdeauna și pentru a căror răspîndire își închinase întreaga lui viață nu mai erau prețuite și onorate ; chiar și dumnezeul lui, prin a căruia mărturisire continua să se desprindă de ateismul unora dintre contemporani, chiar și acest Dumnezeu nu mai era recunoscut. Astfel, bătrînul părinte și patriarh al literaturii franceze, deopotrivă cu cel mai tînăr dintre emulii săi, era silit să fie atent în fiecare clipă, să vinăze din nou favoarea, să fie prea binevoitor cu prietenii și prea răuvoitor cu adversarii lui și, sub aparența

căutării pasionate a adevărului, să acționeze adeseori mincinos și cu falsitate. Fusesse oare vrednică de ostenelele ei această mare viață atît de activă, dacă ea trebuia să sfîrșească într-o dependență mai mare decît aceea a începuturilor ei ? Înaltul lui spirit și delicata lui sensibilitate nu ignorau cît de nesuferită este o astfel de situație, de aceea îl vedeai mereu sărind, dîndu-și frîu liber capriciilor și constrîngîndu-și prietenii și inamicii să se măsoare cu el, deși, cu toate aerele de superioritate pe care și le luau, nimeni dintre aceia nu se puteau asemăna cu el. Un public, care aude numai părerile unor oameni bătrîni, devine înțelept prea devreme și nimic pe lumea asta nu este mai regretabil decît judecata matură primită de un spirit care n-a atins încă maturitatea.

Pe noi, tinerii însuflețiți de acea iubire specific germană față de natură și adevăr, socotind că cea mai bună călăuză pentru viață și învățatură este onestitatea față de noi înșine și de alții, ne supăra într-atît parțialitatea lipsită de onestitate a lui Voltaire și înclinarea lui de a desfigura atîtea lucruri vrednice de respect, încît ne îndepărtam din ce în ce mai mult de el. Pentru a face rău popilor, nu se da înapoi să coboare valoarea religiei și a cărților sfinte, pe care aceasta se întemeiază, fapt care îmi trezea sentimente neplăcute. Cînd am auzit însă că, pentru a tăgădui tradiția potopului, nega existența scoicilor fosile, în care nu vedea decît niște jocuri ale naturii, am pierdut toată încrederea în el. Văzusem doar cu ochii mei, urcîndu-mă pe Baschberg, că mă afluam pe fundul uscat al unei mări și printre urmele lăsate de viețuitoarele care trăiseră acolo. Era limpede că munții aceia fuseseră acoperiți odată de valuri, indiferent dacă înaintea sau în timpul potopului ; nimeni nu mă putea clinti din convingerea că valea Rinului fusese odată o mare imensă, un golf nelimitat. Ba mai mult, îmi

propusesem să studiez țările și reliefurile lor, fără să mă gândesc deocamdată la concluziile acestor studii.

Bătrână și aristocrată era deci literatura franceză, prin ea însăși și prin influența lui Voltaire. Să-mi fie îngăduit a mai consacra câteva considerații acestui important bărbat !

Încă din anii tinereții, dorințele și strădaniile lui Voltaire s-au orientat către viața activă și mondenă, către politică și câștig, către întreținerea relațiilor cu stăpînii lumii și către folosirea acestor relații, în scopul de a deveni el însuși un astfel de stăpîn. Puțini oameni ar fi consimțit să accepte o asemenea dependență pentru a obține independența. I-a izbutit însă să subjuge spiritele și națiunea lui. Zadarnic și-au dezvoltat adversarii împotriva lui talentele lor modeste și ura lor nesecată ; nimic nu-i putea face vreun rău. N-a putut niciodată să ajungă la o împăcare cu curtea franceză, dar mulți suverani străini i-au plătit tributul lor. Caterina cea Mare și Frederic cel Mare, Gustav al Suediei, Cristian al Danemaricii, Poniatowski al Poloniei, Henric de Prusia, Karl de Braunschweig se recunoșteau ca vasalii lui ; chiar și unii papi au crezut că-l pot ademeni prin generozitatea lor. Faptul că Iosif al II-lea al Austriei s-a ținut departe de el n-a fost spre gloria acestui principe, căci nu i-ar fi stricat de loc dacă, pe lângă frumoasa lui inteligență și splendidele lui simțăminte, ar fi dovedit și mai mult spirit, prețuind spiritul.

Ceea ce exprim aici în formă concentrată și într-o anumită legătură de idei, răsuna pe vremea aceea în urechile noastre ca o chemare a momentului și ca eterna disonanță a unor lucruri fără legătură între ele și fără consecințe instructive. Auzeai mereu numai laude aduse strămoșilor, simțeam cu toții nevoia de ceva bun și nou, dar ultimele noutăți nu ni se potriveau. Abia văzusem pe scena de multă vreme în-

cremenită cum un patriot francez aducea teme înălțătoare din trecutul națiunii lui, abia aplaudasem cu entuziasm *Asediul Calais*-ului, și iată că această piesă, împreună cu toate personajele însuflețite de patriotism, ni se părea goală și reprobabilă în toate sensurile. Descrierile de moravuri ale lui Destouches¹, descrieri cu care mă desfătam atîta în vremea copilăriei, ne erau arătate acum ca niște lucrări slabe; renumele acestui om de treabă se stinsese, dar aș putea aminti pe al multor altor scriitori, în legătură cu care a trebuit să suport învinuirea că judec ca un provincial, atunci cînd cineva vorbindu-mi de curente literare cele mai noi, îmi mărturiseam că mai port încă interes acelor autori și operelor lor.

Deveneam astfel tot mai supărători pentru mulți dintre germanii noștri. După sentimentele și felul nostru particular de a fi, ne plăcea să ne păstrăm impresiile, să le mistuim pe îndelete și să ne despărțim cît mai tîrziu de ele. Eram convinși că putem cîștiga ceva din orice lucru, numai printr-o preocupare statornică în legătură cu el; credeam că numai zelul neostenit ne poate duce la punctul în care judecățile noastre pot exprima sensul mai adînc al acelor lucruri. Nu nesocoteam nici faptul că aveam și de cîștigat de la marea și strălucita lume franceză; Rousseau vorbise adînc inimii noastre. Dar dacă priveam viața și soarta lui, descopeream că, pentru tot ce dăruise oamenilor, răsplata cea mai de seamă îi venise sub forma singurătății și uitării în care trăia la Paris.

Cînd auzeam vorbindu-se despre enciclopediști², sau cînd deschideam vreunul din marile volume ale operei lor, mi se părea că pătrund printre nenumăratele suveici și războaie ale unei mari fabrici și că din

¹ *Philippe Destouches* (1680—1754), dramaturg francez.

² Colaboratori ai *Enciclopediei*, apărută în 28 volume între 1751—1752, sub îngrijirea lui Diderot și d'Alembert.

pricina vuietului lor, din pricina mișcării lor mecanice care te amețea și a funcționării lor neînțelese, aveam impresia că purtam cu greu chiar bucata de stofă din care fusese croită haina noastră și care ieșise din acele mașini.

Pe Diderot îl simțeam destul de apropiat de noi, căci acest scriitor părea a fi un adevărat german, motiv pentru care francezii îl critică. Punctul din care privea lucrurile era însă prea înalt și câmpul vederii lui prea întins pentru a-l putea înțelege. Ne încântau totuși acei copii ai naturii, pe care se pricepea să-i evoce și să-i înobileze cu o mare artă oratorică, ca și bravii lui braconieri și contrabandiști : toată această adunătură de oameni a mișunat apoi în Parnasul german. Tot el, ca și Rousseau, a răspândit dezgustul pentru viața societății mai înalte, premurgând astfel în mod pașnic acele mari transformări ale lumii, în care toată orînduirea existentă păru că se scufundă.

Se cuvine să lăsăm aceste considerații la o parte și să observăm în ce fel cei doi scriitori amintiți au înrîurit arta vremii. Orientarea noastră către natură se datora și lor.

Tema cea mai înaltă a oricărei arte este de a produce iluzia unei realități superioare. Este însă o falsă îndrumare aceea care dorește să producă o iluzie atât de completă, încît în locul ei ajunge să se impună realitatea vulgară.

Scena, considerată ca un loc ideal, se găsea într-o condiție favorabilă atîta timp cît folosisse legile perspectivei prin culisele înșirate în adîncime. Acum se ivise însă tendința de a renunța la acest avantaj, cerîndu-se închiderea părților laterale ale scenei și formarea de adevărați pereți ai unor camere. De această transformare a scenei se legau schimbări și în alcătuirea pieselor, și în jocul actorilor ; se năștea, adică, un teatru cu totul nou.

Actorii francezi atinseseră în comedie culmea adevărului artistic. Faptul că trăiau la Paris și că putuseră observa manifestările exterioare ale nobilimii de curte, legăturile de dragoste ale actorilor și actrițelor cu reprezentanții claselor mai înalte ale societății, totul contribuia la transplantarea pe scenă a marilor atitudini și a întregii dezinvolturi a vieții societății sus-puse, așa încât amatorii de adevăr n-aveau nimic de obiectat în această privință. Dar actorii crezură că fac un pas mai departe atunci când aleseră, pentru a le reprezenta, piese cu conflicte grave și tragice, așa cum se întâlnesc adeseori în viața burgheză, și când consimțiră să se folosească de proză pentru exprimarea sentimentelor mai înalte, renunțând treptat la versurile atât de puțin firești, cât și la declamația și gesticularea nepotrivită.

Ciudat și nu îndestul de observat a fost faptul că, în acea vreme, chiar și viguroasa, ritmica, foarte artistică tragedie era amenințată de o revoluție care n-a putut fi înlăturată decât prin marile talente ale actorilor și prin puterea tradiției.

Actorului *Le Cain*¹, care juca pe eroii lui cu conveniență teatrală, cu înălțime și forță, și care se ținea departe de tot ce este natural și comun, i se opunea *Aufresne*², care declarase război lipsei de naturalețe și căuta să exprime în jocul lui tragic adevărul cel mai perfect. Acest procedeu nu se potrivea cu al celorlalți actori ai teatrelor pariziene. *Aufresne* stătea deci singur pe pozițiile sale, în timp ce colegii lui se sprijineau reciproc și astfel, persistând cu încăpăținare în concepția sa, el părăsi Parisul, venind la Strassburg. L-am văzut aici în rolul lui August din *Cinna*³, în

¹ *H. L. Cain*, numit și *Le Cain* (1728—1778), tragedian francez.

² *Jean Aufresne* (1728—1804), tragedian francez.

³ Tragedie de Corneille.

*Mitridates*¹, și în alte roluri pe care le juca cu demnitatea cea mai adevărată și mai firească. Frumosul bărbat apărea cu statura lui înaltă, mai mult zvelt decât puternic și nu atât de impunător cât mai ales nobil și plăcut. Jocul lui era gândit și calm, fără a fi rece, și destul de viguros, când era nevoie. Aufresne era un artist foarte încercat și dintre puținii care știau să transforme artificii în natură și natura în artă. Actorii de felul acestora sînt acei care, atunci când nu sînt bine înțeleși, fac să se vorbească despre falsa naturalețe.

Vreau să mai amintesc aici de o mică operă, care a făcut epocă : *Pygmalion* de Rousseau. Multe s-ar putea spune despre ea, căci această lucrare ciudată oscila de asemeni între natură și artă, cu falsa pretenție de a le contopi pe una în cealaltă. Este vorba de un artist, care a atins perfecțiunea fără a fi găsit și mulțumirea, care și-a întrupat artisticele idei și le-a dat o viață mai înaltă. Aceste idei trebuiau coborâte pînă la el, în viața materială. Dar acest artist dorește să distrugă prin actul cel mai vulgar al senzualității realitatea superioară pe care spiritul și fapta sa au produs-o.

Toate aceste impresii și altele încă, juste sau nesăbuite, adevărate pe de-a întregul sau numai pe jumătate, contribuiau și mai mult să ne încurce ideile. Înaintînd pe drumuri cotite și făcînd mari ocoluri, vedeam cum se pregătește revoluția literară, la care, conștient sau inconștient, cu sau fără voință, colaboram și noi.

Nu simțeam înclinarea și necesitatea de a primi luminile filozofiei. În materie religioasă credeam a fi nimerit singuri drumul adevărat și astfel violenta polemică a filozofilor francezi cu preoțimea ne lăsa

¹ Tragedie de Racine.

destul de indiferenți. Cărțile interzise, condamnate să fie arse pe rug și care stîrneau mare vîlvă, n-aveau nici o înrîurire asupra noastră. Mă gîndesc, de pildă, la una dintre ele, *Système de la nature*¹, pe care din curiozitate o luasem în mînă. Nu puteam înțelege cum ar fi putut deveni primejdioasă o astfel de carte. Ni se părea atît de cenușie, atît de neguroasă și moartă, încît abia puteam s-o străbatem și, citind-o ne înfioram, ca de un strigoi. Autorul credea că-și recomandă cartea asigurîndu-ne în prefață că, fiind un bătrîn la sfîrșitul vieții lui și pregătindu-se să coboare în mormînt, a vrut să arate lumii contemporane și posterității adevărul adevărat.

Noi făceam haz de el, căci credeam a fi observat că bătrînii nu prețuiesc nimic din ceea ce este atrăgător și bun în lume. Devizele noastre preferate erau : „Bisericile vechi au geamurile întunecate“ și „Numai copiii și vrăbiile știu ce gust au cireșele“. Cartea aceea ne apărea deci drept chintesența bătrîneții, searbădă și absurdă. Tot ce există este necesar și de aceea Dumnezeu nu există, ne asigura cartea. Dar Dumnezeu nu poate exista și el cu necesitate ? ne întrebam noi. Eram, fără îndoială, de acord că nu se putea să ne sustragem necesității zilelor și nopților, anotimpurilor, influențelor climei, stărilor fizice și biologice. Simțeam totuși în noi ceva cu totul arbitrar și altceva care făcea să se echilibreze acel arbitrar.

Nu puteam renunța la speranța de a ne întări mereu rațiunea și de a deveni din ce în ce mai independenți de lucrurile exterioare și de noi înșine. Cuvîntul „libertate“ sună atît de frumos, încît nu ne putem lipsi de el, chiar dacă ar desemna o eroare.

¹ Lucrare a filozofului materialist francez *Holbach* (1723—1780), pentru care Goethe, după cum se vede, nu are nici o înțelegere.

Nimeni dintre noi nu citise cartea pînă la sfîrșit, căci ne simțeam înșelați în speranțele cu care o deschisem. Ni se anunța *Sistemul naturii* și noi nădărdusăm să aflăm ceva despre natură, idolul nostru. Fizica și chimia, astronomia și geografia, istoria naturală și anatomia și atîtea alte discipline, ne îndrumaseră de ani de zile către cunoașterea frumoasei și împodobitei lumi. Ne-ar fi plăcut să ne îmbogățim cunoștințele noastre generale și particulare despre soori și stele, planete și luni, despre munți, văi, fluvii și mări și despre tot ce trăiește și se mișcă în lumea aceasta. Nu ne îndoim că această năzuință ar putea aduce o dată cu ea rezultate păgubitoare pentru omul comun, primejdioase în ochii bisericii și inadmisibile pentru stat și ne spuneam că acea cărticică va fi suportat cu demnitate proba focului. Mi-aduc aminte însă cît de găunoasă ne-a apărut acea lucrare, cu tristul amurg al unui ateu, în care pămîntul cu toate făpturile sale, cerul cu toate stelele lui dispărea ! Se afirma acolo că materia există din eternitate, ca și mișcarea ei, și că această singură mișcare produsese fenomenele infinite ale lumii. Ne-am fi declarat mulțumiți cu această explicație, dacă autorul ar fi construit lumea în fața noastră, din materia mișcătoare. Dar el știa despre natură tot atît de puține lucruri ca și noi, căci după ce puneja jaloanele cîtorva noțiuni, le părăsea îndată, pentru a transforma ceea ce stă deasupra naturii sau aceea ce apare superior în ea, într-o natură materială, greoaie, mobilă, dar fără direcție și formă, crezînd că în felul acesta a explicat totul.

Răul pe care ni l-a făcut această carte a fost că ne-a dezgustat pentru totdeauna de filozofie, în special de metafizică, ceea ce ne-a îndemnat să ne aruncăm însă cu tot mai multă pasiune asupra științei, experienței, asupra faptei și poeziei.

Astfel, la granițele Franței, ne-am dezbatut de toate înrîuririle. Am aflat că modul francez de viață este prea convențional și prea aristocratic, poezia lor rece, critica lor nimicitoare, filozofia lor confuză și inacceptabilă, așa că eram pe cale să ne întoarcem, măcar ca simplă încercare, către natura brută, dacă o altă influență nu ne-ar fi pregătit de mai multă vreme pentru o înțelegere mai înaltă a lumii, mai liberă și mai poetică și dacă această influență n-ar fi ajuns să ne stăpânească, mai întâi pe ascuns și cu măsură, apoi din ce în ce mai fățiș și mai puternic.

Nu este nevoie să spun că această influență pornea de la Shakespeare; rostind numele lui, toate explicațiile devin inutile. Shakespeare s-a bucurat în Germania de o recunoaștere mai mare decât a tuturor celorlalte națiuni, ba chiar de aceea a propriei lui țări. Noi, germanii, am avut față de el echitatea și înțelegerea pe care ne-o refuzăm nouă înșine. Oamenii eminentei s-au străduit să pună într-o lumină favorabilă darurile lui spirituale, iar în ce mă privește, aș fi semnat oricând și cu plăcere tot ce s-a spus spre cinstea, în favoarea și spre scuza lui. Am arătat mai înainte în ce chip a acționat acest spirit extraordinar asupra mea; și asupra lucrărilor lui s-au făcut considerații care s-au bucurat de aprobarea generală, așa încât singurele considerații făcute aici trebuie să ajungă pînă ce voi găsi prilejul să comunic prietenilor care vor să asculte părerile mele asupra acelor mari merite ale lui Shakespeare, pe care aș fi ispitit să le intercalez în acest loc.

Deocamdată aș vrea numai să arăt mai de aproape felul în care am ajuns să-l cunosc mai bine. Lucrul s-a petrecut destul de timpuriu, la Leipzig, prin cartea lui Dodds, *Beauties of Shakespeare*¹. Ori ce s-ar

¹ Frumusețile din opera lui Shakespeare (engl.).

putea spune împotriva unor astfel de antologii, care înfățișează autorii în chip fragmentar, ele exercită și unele bune înrîuriri, deoarece nu dispunem întotdeauna de priceperea și spiritul necesar pentru a înțelege valoarea unei opere în totalitatea ei. În afară de asta nu întîlnim de atîtea ori într-o carte pasaje care prezintă un interes mai direct pentru noi? Mai cu seamă oamenii tineri, cărora le lipsește o formație mai completă, sînt adînc mișcați de pasajele strălucite, astfel că îmi amintesc de epoca în care am străbătut acea carte, ca de una din cele mai frumoase ale întregii mele vieți. Splendidele amănunte, profundele maxime, descrierile atît de evocatoare, trăsăturile umoristice pe care le întîlneam acolo, mă mișcau fiecare în parte și mă zguduiau împreună.

În acea perioadă a apărut traducerea lui Wieland. Această traducere a fost sorbită de îndată cu nesat, recomandată și împărtășită prietenilor și cunoscuților. Noi, germanii, ne-am bucurat de privilegiul de a fi transpus cu ușurință și limpezime în limba noastră mai multe opere însemnate ale altor națiuni străine. Shakespeare, tradus în proză, mai întîi de Wieland, apoi de Eschenburg¹, era o lectură ușor de înțeles și accesibilă oricărui cititor și care, datorită acestei calități, putea avea o influență deosebit de întinsă. Prețuiesc ritmul și rima, prin care poezia devine poezie, însă acțiunea cu adevărat adîncă și temeinică a unei opere poetice, aceea care-l formează și-l solicită pe cititor, pornește din ceea ce rămîne după ce opera a fost tradusă în proză. Rămășița aceasta este conținutul pur și deplin al operei, acela care, atunci cînd nu există o formă strălucită ni-l poate adesea sugera, iar cînd există, forma aceasta ni-l poate întuneca. Pentru a-și forma cultura, soco-

¹ J. J. Eschenburg (1743—1820), a tradus în limba germană opera lui Shakespeare.

tesc deci că astfel de traduceri în proză sînt mai folositoare unui tînăr decît cele poetice, căci s-ar putea face observația că la vîrsta adolescenței, cînd totul devine prilej de glumă, băieții se desfată adesea numai cu sunetul cuvintelor și ritmul silabelor și lăsîndu-se tîrîți de plăcerea de a parodia, distrug conținutul adînc al operelor celor mai nobile. Mă gîndesc deci dacă deocamdată n-ar fi preferabilă o traducere în proză din Homer, care ar trebui să fie de altfel vrednică de treapta la care a ajuns literatura germană actuală. Recomand aceste gînduri eminenților noștri pedagogi, care dispun în această privință de o vastă experiență. În favoarea propunerii mele amintesc însă de traducerea *Bibliei* făcută de Luther, căci faptul că acest bărbat de seamă a turnat din nou în limba noastră maternă o operă compusă în atîtea stiluri și într-un ton cînd poetic, cînd istoric, cînd poruncitor și cînd didactic, a contribuit mult la dezvoltarea religiei, decît dacă s-ar fi încercat să se redea cu de-amănuntul, toate particularitățile originalului. Zadarnică a fost mai apoi încercarea de a ne face să gustăm în forma lor poetică psalmii și alte cîntări ale *Bibliei* sau *Cartea lui Iov*. Pentru marea mulțime, asupra căreia trebuie să ne îndreptăm acțiunea, simpla traducere în proză rămîne cea mai bună. Traducerile critice, care vor să rivalizeze cu originalul, nu sînt făcute decît pentru plăcerea învățaților între ei.

În chipul acesta acționa Shakespeare în societatea noastră strassburgheză, atît în traducere cît și în original, fragmentar și integral, prin unele pasaje și în extrase, astfel încît, după cum există cunoscători ai *Bibliei*, tot așa și noi, cunoscînd temeinic opera lui Shakespeare, discutăm calitățile și lipsurile operei

sale, așa cum ele reies din piesele lui și ne făcea o deosebită plăcere să traducem sau să ne întrecem cu *quibbles*-urile¹ lui. Marele entuziasm pe care ni-l trezise opera lui ne ajuta în această încercare. Mărturisirea îmbucurătoare că o prezență superioară planează asupra mea o transmisesem tuturor prietenilor mei, care se dăruiră fără rezerve cultului lui Shakespeare. Nu tăgăduiam posibilitatea de a cumpăni mai îndeaproape meritele lui, de a le înțelege și de a le judeca cu atenție. Ne rezervam însă operația aceasta pentru o epocă mai târzie ; deocamdată voiam numai să ne împărtășim în deplină bucurie din operele lui, să le imităm într-un chip viu și, lăsându-ne în voia marilor plăceri pe care ni le produceau, să nu mai cercetăm și să nu cîrtim împotriva omului, pe care nu doream decît să-l venerăm.

Recomand aceluia care ar dori să afle direct ce anume se gîndea și se discuta în acel însuflețit cerc tineresc, să citească articolul lui Herder despre Shakespeare în broșura *Despre firea și arta germană* apoi *Observațiile asupra teatrului* ale lui Lenz, că-rora le urma traducerea comediei *Love's labours lost*². Herder pătrunde în cele mai adînci cute ale firii lui Shakespeare și le descrie minunat. Lenz se comportă iconoclastic, împotriva tradiției teatrale și dorește ca de aici înainte să se procedeze numai în felul lui Shakespeare. Pentru că am pomenit aici de acest om pe atît de talentat pe cît de ciudat, este desigur locul să încerc a spune cîte ceva despre el.

L-am cunoscut către sfîrșitul șederii mele la Stras-burg. Ne vedeam rar ; n-aveam aceeași societate, dar căutam prilejuri să ne întîlnim și stăteam cu plăcere

¹ Jocuri de cuvinte (engl.).

² *Strădanii de dragoste irosite*. Una din comediiile lui Shakespeare.

de vorbă, deoarece fiind de aceeași vîrstă, încercam simțăminte asemănătoare. Era mic de stat, dar plăcut la înfățișare, cu un căpșor drăguț, ale cărui forme elegante se prelungeau în toate trăsăturile lui grațioase dar cam neexpresive ; avea ochi albaștri și părul blond, pe scurt : o mică persoană cum puteai întîlni adesea printre adolescenții nordici. Pășea delicat și cu băgare de seamă, iar vorbirea lui, plăcută, dar nu cu totul curgătoare, ca și comportarea lui rezervată și sfioasă stăteau bine unui tînar ca el. Recita frumos și scria cu o caligrafie îngrijită mici poezii, mai cu seamă pe ale sale. Pentru felul său de a fi, n-aș putea întrebuița un cuvînt mai potrivit decît termenul englez *whimsical* care, după cum arată dicționarul, întrunește în aceeași noțiune diferite ciudătenii. Nimeni nu era mai capabil ca el — poate tocmai din cauza aceasta — să simtă și să imite divagațiile și excesele geniului shakespearean. Traducerea amintită mai sus face dovada în această privință. Lenz îl tratează acolo pe autor cu mare libertate, nu prea este concis și fidel, dar știe să-și potrivească atît de bine costumul sau mai degrabă tunica de bufon a înaintașului său, se pricepe să imite cu atîta umor gesturile sale încît trebuia să cucerească aplauzele celui căruia îi plac astfel de lucruri.

Absurditățile clovnului ne amuzau nespus și, în redarea lor, Lenz ne apărea ca omul cel mai potrivit, deoarece epitaful sălbăticiunii ucise de prințesă îi izbutise în felul următor :

Die schöne Prinzessin schoss und traf
 Eines jungen Hirschleins Leben ;
 Es fiel dahin in schweren Schlaf
 Und wird ein Brätlein geben,
 Der Jagdhund boll ! — Ein L zu Hirsch
 So wird es dann ein Hirschel ;
 Doch setzt ein römisch L zu Hirsch

So macht es fünfzig Hirschel.
Ich mache hundert Hirsche draus,
Schreib', Hirschell mit zwei LL-en.¹

Înclinarea către absurd, care apare limpede și fără echivoc în tinerețe, dar care apoi se ascunde treptat, fără a dispărea niciodată cu desăvârșire, această înclinare afla la noi deplina ei înflorire și, astfel, încercam să sărbătorim pe marele nostru maestru prin glume originale de același calibru. Ne simțeam plini de glorie atunci când puteam înfățișa societății noastre ceva acceptabil în acest sens, ca de pildă următoarea poezie dedicată unui căpitan de cavalerie care se cam vătămase din pricina calului său nărăvaș :

Ein Ritter wohnt in diesem Haus,
Ein Meister auch daneben ;
Macht man davon einen Blumenstrauss,
So wird's einen Rittmeister geben.

Ist er nun Meister von dem Ritt,
Führt er mit Recht den Namen ;
Doch nimmt der Ritt den Meister mit,
Weh' ihm und seinem Samen !²

¹ Poezia este intraductibilă în versuri, deoarece se bazează pe un joc de cuvinte. Traducerea ei textuală pare absurdă și sună astfel : *Frumoasa prințesă ținti și-atinse un tânăr cerb (Hirsch), cerbul căzu într-un somn adânc și va deveni o friptură. Cîinele de vînătoare latră. Dacă adaugi un L la Hirsch, atunci el devine un Hirschel. Dacă îi adaugi un L (50) atunci ai 50 de Hirschel. Dacă scriu Hirschel cu doi LL obțin 100 de cerbi.*

² Poezia este intraductibilă în versuri, deoarece și în acest caz se bazează tot pe un joc de cuvinte. Traducerea ei textuală pare de asemeni absurdă : *În această casă stă un cavaler (Ritter) ; Un meșter (Meister) locuiește tot acolo. Uniți într-un buchet ei fac împreună un căpitan de cavalerie (Rittmeister). Dacă acesta e meșter în călărie, își poartă numele pe drept. Dacă însă călăria îl istovește pe meșter, vai de el și de sămința lui.*

Discutam cu toată seriozitatea dacă astfel de versuri erau vrednice sau nu de clovnul lui Shakespeare, dacă au ieșit din izvorul pur al smintelii sau dacă nu cumva mintea sănătoasă și rațiunea s-au amestecat în chip nepotrivit și neîngăduit în compunerea lor. Toate aceste ciudate preocupări se răspîndiră cu atît mai repede și cu atît mai numeroși deveniră acei ce și le însușiră, cu cît Lessing, care ne impunea foarte mult, dăduse în *Dramaturgia* sa primul semnal în acest sens.

În această societate, însuflețită de dispoziția arătată, am făcut mai multe excursii în regiunea Alsaciei de sus, de unde însă și tot din aceeași pricină, m-am înapoiat totdeauna fără să fi tras învățăminte deosebite. Am pierdut numeroasele compoziții în versuri pe care unii dintre noi le-am făcut cu acest prilej și care trebuiau să fie vesele descrieri ale călătoriilor noastre. În transeptul mănăstirii Molsheim am admirat vitraliile colorate ; în rodnicul ținut dintre Kolmar și Schlettstadt au răsunat imnuri poznașe în cinstea zeiței Ceres¹, și în timp ce mîncam fructe se iscau ample discuții și importante dezbateri, dacă ele trebuiesc vîndute liber sau cu limite, provocîndu-ne o veselie nespusă. La Ensisheim am văzut expus în biserică un enorm aerolit și am luat în rîs, conform spiritului de îndoială al epocii, credulitatea oamenilor, fără să bănuim că dacă nu vom vedea astfel de apariții născute din aer căzînd pe ogoarele noastre, le vom întîlni adesea în muzee.

Cu multă plăcere îmi amintesc de un pelerinaj la Ottilienberg, împreună cu sute poate chiar mii de credincioși. Aici, unde se mai vede temelia unui castel roman, se povestea că a trăit, printre ruini și

¹ Personaj mitologic, fiica lui Saturn și zeița agriculturii în mitologia latină.

colțuri de piatră — ca urmare a unei înclinații pioase — frumoasa fiică a unui conte. Nu departe de capelă, unde pelerinii se opreau să se roage, se vede fîntîna unde fata se ducea să ia apă, și despre care se istoriseau fel de fel de povestiri pline de grație. Imaginea pe care mi-am făcut-o despre ea și numele ei mi s-au întipărit adînc în minte. Am continuat multă vreme să mă gîndesc la chipul și numele fetei din acea poveste, pînă cînd le-am dat uneia din creațiile mele de mai tîrziu¹, dar nu mai puțin iubite, atît de bine primită de inimile pure și evlavioase.

De pe Ottilienberg se desfășoară din nou priveștiștea minunatei Alsacii, mereu aceeași și totuși mereu nouă. După cum într-un amfiteatru, oricare ar fi locul unde te-ai așeza, vezi întreaga adunare, a poporului, dar pe vecinii tăi și mai lămurit, așa se întîmpla și aici cu tufișurile acelu munte, cu stîncile, pădurile, cîmpiile, pajiștile și așezările omenești din apropiere sau din depărtare. Unii voiau să ne facă să vedem Baselul în zare. N-aș putea jura că l-am zărit, dar azurul îndepărtat al munților Elveției ne atrăgea într-acolo și, cum nu puteam da urmare acelei porniri, o simțire dureroasă se zvîrcolea în inima noastră.

Mă lăsam în voia acestor ceasuri de petrecere și seninătate și chiar mă îmbătam de ele, cu atît mai mult cu cît patima mea pentru Friederike începuse să mă neliniștească. O astfel de înclinare tinerească, pornită dintr-o întîmplare, seamănă cu racheta care țîșnește lin și strălucit, se amestecă cu stelele, zăbovește între ele ; se înapoiază apoi pe aceeași cale și aduce pagube pe locul unde cade. Friederike rămînea mereu aceeași, nu se gîndea și nici nu voia să se gîndească la faptul că legătura noastră s-ar putea

¹ Ottilie, personaj din romanul lui Goethe *Wahlverwandtschaften*, *Prietenii electivi*.

sfârși curînd. Olivia însă, căreia i-ar fi părut de asemenea rău să mă piardă, deși pentru ea pierderea ar fi fost mai mică decît pentru sora sa, vedea mai limpede în viitor și era mai deschisă. Ea vorbea uneori cu mine despre probabila mea plecare și căuta temeieri de mîngîiere pentru ea și pentru sora ei. O fată care renunță la un băiat și care nu-și ascunde iubirea nu se află într-o situație la fel de dureroasă cu aceea a băiatului, care și-a declarat iubirea lui. Băiatul face totdeauna, în astfel de împrejurări, o figură neplăcută, căci, pregătindu-se să devină bărbat, se așteaptă de la el o anumită pricepere a stării sale și nechibzuința nu-i stă bine. Motivele unei fete, care se desparte de un băiat, par totdeauna valabile ; ale băiatului niciodată.

Cine ar putea prevedea încotro ne duce o pasiune măgulitoare ? Chiar atunci cînd cumințenia ne face să renunțăm la ea, nu ne putem smulge cu totul de sub puterea ei, ne complacem încă în dulcile ei deprinderi, chiar dacă într-un fel schimbat. Așa mi s-a întîmplat și mie. Deși prezența Friederikei începuse să mă neliniștească, totuși, cea mai mare plăcere pentru mine era să mă gîndesc și să stau cu ea de vorbă în lipsa ei. Mă duceam mai rar la țară, dar schimbul nostru de scrisori devenise cu atît mai viu. În aceste scrisori, ea știa să-mi descrie stările ei cu veselie și simțirile ei cu grație, iar eu evocam calitățile ei cu dărnicie și pasiune. Absența îmi dădea libertate și întreaga mea iubire înflorea deplin prin aceste conversații de la distanță. În astfel de clipe îmi puteam face iluzii asupra viitorului, și curgerea timpului, ca și treburile grabnice, mă făceau să fiu tot mai absent. Îmi dădusem osteneala să încerc lucrurile cele mai variate prin via mea participare la tot ce era prezent și momentan ; dar către sfîrșitul șederii mele la Strassburg preocupările mele se aglo-

merară, așa cum se întîmplă totdeauna cînd te pregătești să părăsești un loc.

În timpul acelor ultime zile ale șederii mele la Strassburg, mi-a mai reținut atenția încă o întîmplare. Și anume, mă aflu la țară, într-o societate distinsă, într-o vilă de unde se putea vedea minunat de bine fațada catedralei și turnul care o domină.

— Ce păcat — rosti cineva — că n-a fost terminată catedrala, care a rămas cu un singur turn.

— Îmi pare rău — am spus eu — că nici măcar turnul ăsta n-a fost dus pînă la capăt, căci cele patru volute par cam boante, ca și cum ar fi trebuit să li se adauge cîte o zveltă săgeată deasupra, și una mai ușoară la mijloc, acolo unde stă o cruce cam greoaie.

Făcînd această afirmație cu obișnuita mea vivacitate, un omuleț sprinten care se afla pe acolo, mă întrebă :

— De unde știi asta ?

— Turnul mi-a spus-o, i-am răspuns. L-am privit îndelung și cu atîta atenție și i-am arătat atîta simpatie, încît pînă la urmă s-a hotărît să-mi încredințeze aceste două taine evidente ale lui.

— N-ai aflat ceva neadevărat, a replicat omulețul. Mă pricep în lucrurile astea, căci eu sînt administratorul clădirilor publice. Păstrăm în arhiva noastră planurile originale, care spun același lucru și pe care ți le pot arăta.

Cum plecarea mea din Strassburg se apropia, m-am grăbit să profit de această amabilitate. Administratorul mi-a arătat neprețuitele suluri ce conțineau planurile, iar eu am desenat la iuțeală săgețile lipsă pe o hîrtie de calc, regretînd că nu aflasem mai înainte despre această comoară a arhivei. Așa trebuia să mi se întîmple totdeauna, ajungînd prin contemplarea lucrurilor și cu osteneală la o con-

cepție, care n-ar fi fost atît de izbitoare și de rodnică pentru mine, dacă altcineva mi-ar fi comunicat-o.

În graba și confuzia acelor zile nu m-am putut totuși abține s-o mai văd încă o dată pe Friederike. Am trecut atunci prin ceasuri apăsătoare, a căror amintire n-am păstrat-o. Cînd de pe cal i-am întins mîna, ea avea lacrimi în ochi iar mie mi se strîngea inima. Am pornit călare pe cărarea care ducea la Drusenheim și atunci am trăit una din presimțirile cele mai ciudate. M-am văzut pe mine însumi, nu cu ochii adevărați, ci cu acei ai spiritului, venind din direcția opusă, pe același drum și tot călare, îmbrăcat într-o haină pe care n-o mai purtasem niciodată, sur-albăstrie, împodobită cu fir de aur. Cînd m-am scuturat din acest vis, apariția pierise. Este ciudat faptul că după opt ani de zile, ducîndu-mă s-o văd din nou pe Friederike, purtam tocmai haina pe care o văzusem în nălucire și pe care n-o alesesem cu voință, ci o îmbrăcasem din întîmplare. Orice s-ar putea crede despre astfel de lucruri, trebuie să spun că prea curioasa arătare mi-a adus o alinare în acele clipe ale despărțirii. Durerea de a părăsi pentru totdeauna minunata Alsacie și toate acele lucruri de care îmi fusese dat să mă bucur acolo s-a potolit dintr-o dată și smulgîndu-mă din amețeala bunului rămas, m-am regăsit apoi în pașnica și vesela călătorie.

Ajuns la Mannheim, m-am grăbit să vizitez cu multă curiozitate colecția de artă antică a orașului. Încă de la Leipzig cu prilejul lucrărilor lui Winckelmann și Lessing, auzisem vorbindu-se mult de aceste însemnate opere de artă, dar văzusem prea puține din ele. În afară de Laocoon și faunul cu crotale, nu se mai găsea nici o altă copie turnată în ghips în colecțiile Academiei. Ceea ce îi plăcea lui Oeser

să ne spună în legătură cu aceste opere, rămăsese des-
tul de enigmatic. Cum s-ar fi putut da, de altfel, unor
începători o noțiune potrivită despre scopul artei ?

Primirea pe care mi-a făcut-o directorul Verschaf-
feldts a fost prietenoasă. Unul dintre colaboratorii
lui mi-a deschis sala și m-a lăsat apoi singur să con-
templu și să mă bucur. M-am aflat astfel stăpînit de
minunatele mele impresii, într-o spațioasă sală pă-
trată, care prin înălțimea ei neobișnuită avea
aproape forma unui cub și unde lumina venea prin-
tr-o fereastră așezată sub cornișă. Splendidele statui
ale antichității erau așezate nu numai de-a lungul
zidurilor, dar și în mijlocul sălii, fără nici o ordine,
așa că ele alcătuiau o pădure de statui, o mare adu-
nare ideală, prin care trebuia să te streкори pentru
a înainta. Prin tragerea sau închiderea perdelelor lu-
mina era proiectată în chipul cel mai favorabil asu-
pra acestor strălucite figuri, care puteau fi și mișcate
prin învîrtirea postamentului lor.

După ce mi-am revenit din prima impresie lăsată
de această masă irezistibilă, m-am oprit mai cu de-a-
mănuntul asupra statuiilor care mă atrăgeau înde-
osebi. Cine poate tăgădui că dintre toate, aceea a lui
Apollo din Belvedere, cu monumentalitatea ei mă-
surată, cu zvelta ei atitudine, cu gesticulația ei de-
gajată și cu privirea ei triumfală, triumfă și asupra
simțirii noastre ! M-am întors apoi către Laocoon,
pe care l-am văzut aici pentru întâia oară înlănțuit
împreună cu fiii lui. Îmi reîmprospătam în minte,
așa cum puteam, împlinirea lui, și căutam să-l exa-
minez dintr-un punct propriu de vedere, schimbînd
mereu unghiul din care-l priveam. Gladiatorul în
agonie m-a oprit multă vreme în loc, dar mai cu
seamă grupul lui Castor și Pollux, adică resturile lor
prețioase dar problematice mi s-au întipărit drept
cele mai fericite momente ale acelei vizite. Nu

știam încă pe atunci cât de greu este să înțelegi în ce constă plăcerea unei contemplații artistice. Îmi dădeam osteneala să reflectez, dar deși nu izbuteam să-mi limpezesc ideile, simțeam totuși că fiecare din aceste statui putea fi ușor cuprinsă cu ochii, era plină de naturalețe și avea semnificația ei lăuntrică.

Atenția mea cea mai mare s-a îndreptat asupra grupului lui Laocoon, căutînd să-mi răspund binecunoscutei întrebări relative la motivele care-l împiedică pe Laocoon să strige. Mi-am dat seama însă că n-o poate face. Toate acțiunile și mișcările celor trei figuri rezultau pentru mine din prima concepție a grupului. Puternica și artistică atitudine a figurii principale era produsă atît de lupta cu șerpii, cît și de fuga ei, căutînd să se ferească de mușcătura lor. Pentru a-și alina suferința, partea de jos a corpului trebuia retrasă și astfel strigătul devenea imposibil. Am ajuns apoi la convingerea că fiul cel mai mic nu fusese mușcat; am încercat de-altfel să interpretez și celelalte detalii artistice ale grupului. Am scris despre toate acestea o scrisoare lui Oeser, care nu dădu însă mare însemnătate interpretărilor mele, mulțumindu-se numai cu încurajări pentru bunele intenții pe care le manifestam. În ce mă privește am fost însă fericit să fixez acele gânduri și să le păstrez pentru mine timp de mai mulți ani, pînă cînd, legîndu-le cu toate experiențele și convingerile mele, le-am împărtășit publicului cînd am scos *Propileele*.

După studiul atîtor sublime opere plastice, n-a putut să nu se trezească și gustul pentru arhitectura antică. Am găsit copia în ghips a unui capitel al Rotondei și nu tăgăduiesc că privind imensele și elegantele frunze de acant, admirația mea pentru arhitectura nordică a început să mai șovăie.

Această timpurie cunoaștere a artei vechi, cu mare înrîurire în tot timpul vieții mele, a avut puține ur-

mări în epoca următoare stabilirii primului contact cu ea. Mult mai plăcut mi-ar fi fost să încep o carte nouă cu descrierea acestor împrejurări, decât să sfîrșesc cu ele ! Abia închiseseam însă ușa minunatei săli, că am și dorit să mă regăsesc pe mine însumi, să îndepărtez simțămîntul apăsător lăsat de acele figuri asupra închipuirii mele, urmînd ca abia după un lung ocol să mă înapoiez în cerul lor. Neprețuită este tăcuta rodnicie a unor astfel de impresii, de care te bucuri și ți le însușești fără să le alterezi prin judecata ta. Tinerețea este capabilă de o asemenea înaltă fericire, atunci cînd înfrînează spiritul critic, lăsînd să lucreze asupra sa tot ce este de seamă și bun, fără cercetare și analiză.

CARTEA A DOUĂSPREZECEA

Călătorul se întorcea în sfârșit acasă mai sănătos și mai vesel decât întâia oară, dar toată ființa lui trăda o încordare, departe de a indica sănătatea spirituală. Chiar de la început am obligat-o pe mama să mijlocească și să aplaneze incidentele care se iveau între justul spirit de ordine al tatei și numeroasele mele excentricități. La Mainz îmi plăcuse atît de mult un tînăr cîntăreț din harpă, încît l-am invitat la Frankfurt, care se pregătea tocmai de bîlciul cel mare, oferindu-i locuință și făgăduindu-i să-l protejez. Și de astă dată s-a dovedit acea particularitate a firii mele, care m-a costat atît de mult de-a lungul vieții, și anume plăcerea de a strînge în jurul meu și de a lega de mine oameni tineri, de a căror soartă ajungeam astfel să port de grijă. Neplăcutele experiențe ce s-au repetat nu m-au putut însă dezbăra de această înclinare înnăscută ; și astăzi, cînd am ajuns să înțeleg lucrurile mai bine, vechea înclinare mă mai amenință din cînd în cînd cu primejdiile ei. Mama, mai precaută decît mine, și-a dat mai dinainte seama cît de ciudat îi va părea tatei, văzînd că un cîntăreț de bîlci pleacă din casa noastră, care se bucura de atîta considerație, spre hanuri și

cîrciumi, spre a-și cîștiga pîinea. Am găsit deci pentru tînărul harpist locuință și masă în vecini ; l-am recomandat prietenilor mei și băiatul nu s-a simțit prea rău. L-am revăzut apoi după ani de zile ; crescuse și devenise greci, dar arta lui nu prea făcuse progrese. Buna mea mamă, mulțumită cu această primă încercare de aplanare a conflictelor, nu știa că va avea în curînd mare nevoie de toată îndemînarea unei asemenea arte.

Tata ducea o viață mulțumită văzîndu-și de vechile lui ocupații de amator și se bucura de tihna hărăzită acelor care, în ciuda obstacolelor și întîrzierilor ce li se ivesc în cale, ajung totdeauna să-și vadă planurile înfăptuite. Îmi trecusem doctoratul ; făcusem primul pas pentru viitoarea și treptată desfășurare a unei cariere burgheze. Teza obținuse aprobarea tatei, care o examina acum mai de aproape, făcînd unele pregătiri în vederea publicării ei. În timpul șederii mele în Alsacia scrisesem o mulțime de poezii mici, articole, observații de călătorie și multe alte note pe foi volante. O plăcere a tatei era să clasifice, să pună în ordine și să ceară completarea acestui material, așteptînd să nu mă mai împotrivesc de a vedea tipărit ceva din toate acestea.

Sora mea adunase în jurul ei un cerc de femei inteligente și amabile. Fără a fi o natură dominatoare, le domina însă pe toate, căci inteligența ei era în stare să cuprindă multe lucruri și buna ei voință să împace multe dezbinări, iar pe de altă parte prefera rolul unei confidente decît acel al unei rivale.

Dintre vechii prieteni și cunoscuți, am găsit în Horn pe neschimbatul și credinciosul prieten și pe veselul om de societate. Eram în strînse raporturi și cu Riese, care nu lăsa să-i scape prilejul de a pune la încercare ascuțimea minții mele prin nesecatul lui spirit de contradicție și prin felul lui de a opune entuziasmului dogmatic, în care cădeam cu ușurință, îndoiala și spiritul lui de

negare. Au mai apărut în acest cerc și alte persoane, de care îmi voi aminti mai târziu ; printre aceștia mi-au făcut plăcută și rodnică noua mea ședere în orașul natal, frații Schlosser.

Cel mai în vîrstă dintre ei, Hieronymus, un cunosător temeinic și elegant al dreptului, se bucura, în calitatea lui de avocat, de încrederea generală. Locul în care îi plăcea mai mult să șadă era camera lui, plină de cărți și acte, ținute în cea mai mare ordine ; acolo îl găseam totdeauna vesel și atent. Dar și într-o societate mai numeroasă era plăcut și amuzant, căci mintea lui se împodobise, printr-o întinsă lectură, cu tot ce fusese frumos în trecut. Îi plăcea, în unele prilejuri, să sporească buna dispoziție a unei societăți prin spirituale poezii latinești. Mai am încă diferite distihuri latinești, scrise de el sub cîteva caricaturi făcute de mine la Frankfurt. Adeseori mă sfătuiam cu el asupra începutului carierei și drumului meu de viață și dacă prin nesfîrșite impulsuri, pasiuni și abateri nu m-aș fi smuls de pe acel drum, el ar fi rămas pentru mine călăuza cea mai sigură.

Mai apropiat de vîrsta mea era fratele lui, Georg, care revenise de la Treptow, din serviciul ducelui Friedrich Eugen de Württemberg. Cunoscînd lumea și fiind îndemînat în multe domenii practice, nu rămăsese în urmă nici în cunoașterea literaturii germane și străine. După cum era obiceiul altădată, scria cu plăcere în toate limbile, dar exemplul lui nu m-a influențat, deoarece consacrîndu-mă exclusiv limbii germane nu le mai cultivam pe celelalte decît în măsura în care eram oarecum în stare de a-i citi pe cei mai buni autori în original. Onestitatea lui nu se dezmințea niciodată și experiența lumii îi dăduse prilejul să stăruiască cu seriozitate, ba chiar cu rigiditate, în sentimentele lui cinstite.

Prin acești prieteni am făcut curînd și cunoștința lui Merck, căruia Herder mă descriesese în chip favorabil încă de pe cînd se afla la Strassburg. Acest om original, care a avut asupra mea o influență foarte mare, era de felul lui din Darmstadt. După terminarea studiilor însoțise pe un tînăr elev al lui în Elveția, unde rămăsese cîtva timp și de unde se înapoiase căsătorit. Cînd l-am cunoscut, ocupa funcțiunea de casier la un regiment din Darmstadt. Cu o inteligență în-născută, își însușise și frumoase cunoștințe, mai cu seamă din literaturile mai noi și se orienta cu ușurință în toate epocile și regiunile istoriei. Judecata lui era precisă și ascuțită. Era prețuit ca un cinstit și energic om de afaceri și ca un dibaci calculator. În societate avea un aer degajat și era un tovarăș plăcut pentru toți aceia care nu avuseseră să sufere de pe urma înțepăturilor lui. Era înalt și uscățiv, cu un nas lung și ascuțit și ochii lui albaștri-deschis, poate cenușii, dădeau privirilor lui cercetătoare aerul unui tigru. Fiziognomica lui Lavater ne-a păstrat profilul său. În caracterul lui exista o nepotrivire ciudată : prin firea sa era un om cinstit, nobil și de încredere, dar experiența lumii îl făcuse amar și trăsătura aceasta, capricioasă și maladivă, îl domina în asemenea măsură, încît simțea tendința irezistibilă de a apărea ca un poznaș șiret. Cuminte, liniștit și bun în unele momente, în altele îi trecea prin cap, așa cum melcii își scot coar-nele, să facă vreo poznaș capabilă să supere sau chiar să producă vreun rău cuiva. Dar cum fiecare om se simte îndemnat să se joace cu primejdiile atunci cînd știe că le poate ține în frîu, mă simțeam și eu îndemnat să-l frecventez și să mă bucur de calitățile lui alese, deoarece un sentiment liniștitor mă făcea să bănuiesc că nu-și va întoarce latura răutăcioasă a firii lui împotriva mea. După cum spiritul lui neliniștit, nevoia lui de a se purta față de oameni cu viclenie și

răutate, strica în bună parte armonia vieții de societate, tot astfel, o altă înclinare, pe care o cultiva, îi distrugea tihna interioară. Avea, ca orice diletant, dorința de a scrie, dorință, căreia îi ceda cu atât mai multă plăcere cu cât exprimându-se cu ușurință și fericit în proză și versuri, credea că ar putea juca un rol printre spiritele alese ale timpului său. Păstrez de la el epigrame poetice de o neobișnuită îndrăzneală și asprime, scrise parcă cu fierea lui Swift, foarte impresionante prin originala caracterizare a oamenilor și lucrurilor, dar în același timp capabile să rănească prin tonul lor necruțător, încât ele nu se pot publica nici azi și se cuvine să fie sau distruse sau păstrate posterității, ca niște documente surprinzătoare ale polemicilor iscate în literatura noastră. Faptul că tot ceea ce scria avea un caracter negativ și distrugător îi era lui însuși dezagreabil și i s-a întâmplat adeseori să-mi spună că invidiază plăcerea mea inocentă de a descrie lucrurile, rezultată din simpla bucurie pe care o încercam în fața modelelor și a imitațiilor lor.

De altfel diletantismul lui literar i-ar fi adus mai mult folos decât pagubă, dacă n-ar fi simțit în el înclinarea irezistibilă de a se manifesta și în domeniul tehnic și mercantil. Când însă începu să-și afurisească talentele lui, pentru că nu le putea exercita într-un chip genial, părăsi și artele plastice și poezia și începu să se gândească la o activitate industrială și comercială, care i-ar fi putut aduce bani și care-i făcea și plăcere.

La Darmstadt trăia pe vremea aceea o societate de oameni foarte cultivați. Consilierul von Hesse, ministru al landgrafului, profesorul Petersen, rectorul Wenck și alții erau localnicii cărora li se alăturau pe rând unii străini din orașele învecinate și mulți călători în trecere prin Darmstadt. Doamna consilier von Hesse și sora ei, domnișoara Flachslund, erau femei

înzestrate cu merite și talente rare ; cea din urmă, Iogodnica lui Herder, era de două ori interesantă : prin însușirile ei cât și prin sentimentele ei pentru un om atât de valoros.

Nu pot spune îndeajuns cât de mult m-a stimulat și m-a ajutat să mă dezvolt această societate. Lectura lucrărilor mele terminate sau abia începute era ascultată acolo cu plăcere, eram încurajat când le destăinuiam proiectele mele și le povesteam cu de-amănuntul și eram dojenit când foloseam vreun prilej pentru a lăsa la o parte scrierile la care lucram de mult. Compunerea lui Faust progresase, Götz von Berlichingen se închea treptat, eram preocupat mult de studiul secolului al XV-lea și al XVI-lea și catedrala din Strassburg îmi lăsase o adâncă impresie, care putea servi ca fundal acelor opere literare.

Am adunat într-un articol tot ce gândisem și închiuisem în legătură cu arta medievală a construcției. Primul lucru pe care doream să-l arăt era că acea artă trebuia numită germană și nu gotică și că ea nu era o artă străină, ci una națională. Al doilea lucru era că ea nu trebuie comparată cu arhitectura grecilor sau a romanilor, deoarece izvorîse dintr-un principiu cu totul deosebit. Arhitectura greacă și romană, apărută sub un cer mai fericit, avînd acoperișul așezat pe coloane, apărea prin acest singur fapt ca un perete străpuns din loc în loc. Noi însă, care trebuia să ne ferim de intemperii și care eram siliți să ne înconjurăm cu ziduri, ajungeam să admirăm geniul care știuse să găsească mijloacele pentru a da zidurilor varietate, străpungîndu-le în chip aparent și oferind un agrement ochiului care se plimba pe marile lor suprafețe. Observația aceasta era valabilă și pentru turnuri, care, spre deosebire de cupole, nu trebuiau să întru-chipeze un cer înlăuntrul catedralei, ci să se avînte către cerul dinafară și să vestească ținuturilor din jur

existența sanctuarului așezat la baza lor. Nu îndrăzneam să mă ating de interiorul acestor venerabile clădiri decât prin contemplație poetică și printr-un simțămînt pios.

Dacă aș fi așternut pe hîrtie aceste păreri, a căror valoare nu vreau s-o contest, mai limpede și lămurit și într-un stil mai ușor de înțeles, atunci coala de tipar intitulată : *Despre arhitectura germană și D. M. Ervini a Steinbach* ar fi avut, la apariția ei, mai mult răsunset și ar fi atras atenția compatrioților mei asupra artei. Sedus însă de exemplul lui Hamann și Herder am învăluit aceste gînduri simple într-o pulbere de cuvinte și fraze rare și am adumbrît, pentru mine și pentru alții, lumina care îmi apăruse. Cu toate acestea broșura a fost bine primită și Herder a tipărit-o încă o dată în caietul său : *Despre firea și arta germană*.

Dacă, fie din înclinație, fie pentru scopuri poetice sau de alt gen, mă ocupam cu plăcere de antichitățile patriei, pe care încercam să mi le rememorez, trebuie să spun că studiile biblice și reminiscentele religioase mă abăteau din cînd în cînd de la acele preocupări, întrucît viața și faptele lui Luther, care strălucesc cu atîta splendoare în veacul al XVI-lea, mă atrăgeau mereu către *Sfintele Scripturi* și către cercetarea sentimentelor și opiniilor religioase. Înțelegerea *Bibliei* ca o operă de compilație compusă treptat și în epoci diferite măgulea mica mea vanitate, deoarece părerea aceasta nu devenise încă generală și era cu atît mai puțin acceptată în cercul în care trăiam. În ce privește înțelesul principal al *Sfintelor Scripturi* mă țineam de cuvîntul lui Luther, dar în ce privește amănuntele mă orientam după traducerea literală a lui Schmidt, căutînd să folosesc și puținele mele cunoștințe de ebraică. Nimeni nu va mai contesta astăzi că în *Biblie* se găsesc contradicții. Erau însă unii care încercau să

le rezolve, luînd ca temelie pasajele cele mai clare și străduindu-se de a le apropia de acestea pe cele mai puțin clare. În ce mă privește căutam să-mi dau seama care pasaj anume corespunde mai bine înțelesului mai adînc al lucrurilor, reținînd acest pasaj și respingînd pe celelalte ca substituite.

Încă de pe atunci se statornicise în mine o idee fundamentală, fără să fi putut spune dacă altcineva mi-o insuflase sau dacă ea apăruse din propria mea reflecțiune. Este vorba de convingerea că în toate lucrurile pe care ni le-a transmis tradiția, mai ales în acelea ce ni s-au transmis prin scris, numai temelia lor, miezul lor, sensul și direcția operei au însemnătate. În acestea trebuie să recunoaștem latura originală, divină, eficientă, inatacabilă și indestructibilă, ființa lor dintru început pe care nimic n-o poate atinge, după cum boala trupului nu poate atinge un suflet tare. Limba, dialectul, particularitatea și felul în care este scrisă o operă trebuiesc privite ca trupul oricărei lucrări spirituale. Trupul unei opere, oricît ar fi el de aproape înrudit cu conținutul ei, este expus alterării și pieirii, căci tradiția, prin însăși natura ei, nu poate fi pură și, chiar dacă ar fi, nu poate fi niciodată pe deplin înțeleasă în scurgerea vremii : tradiția nu poate fi niciodată pură din pricina insuficienței organelor care o transmit și înțelesul ei nu poate fi niciodată deplin din cauza schimbării timpurilor și a locurilor ca și din aceea a varietății facultăților omenești și a felurilor oamenilor de a gândi, un motiv pentru care comentatorii nu cad niciodată de acord.

Sarcina de a cerceta miezul, partea originală a unei scrieri, care are însemnătate pentru noi, este treaba fiecărui om în parte și se cuvine ca el să cîntărească, în legătură cu o astfel de scriere, ce raporturi poate avea aceasta cu sufletul nostru și în ce măsură puterea ei de viață o stimulează și o fructifică pe a noas-

tră. Tot ce rămîne însă pe dinafară, tot ce nu lucrează asupra noastră și este supus îndoielii, trebuie lăsat în seama criticii, care chiar dacă are puterea să despice și să fragmenteze întregul, nu ajunge niciodată să ne răpească temelia de care ne-am legat și nădejdea pe care ne-am pus-o în ea.

Convingerea aceasta, izvorîată din credință și din pătrunderea lucrurilor, această convingere care se dovedește aplicabilă și care ne întărește în toate cazurile importante ale vieții, a rămas la temelia întregii mele vieți etice și literare și trebuie privită ca un capital bine plasat și foarte productiv, deși în anumite împrejurări particulare ale vieții i-am putea da o întrebuințare greșită. Mulțumită acestei concepții mi-a devenit mie *Biblia* accesibilă. O parcursesem de mai multe ori, așa cum se întîmplă în învățămîntul religios al protestanților, și mă familiarizasem cu ea, citind-o pe sărite sau străbătînd-o de la început la sfîrșit și invers. Aspra naturalețe a *Vechiului Testament* sau gingașa naivitate a celui nou mă atrăseseră prin amănuntele lor, dar nu percepușem opera în totalitatea ei, deși caracterul propriu al felurilor cărți nu-mi mai scăpa : știam să-mi reprezint cu fidelitate însemnătatea lor și îmi pusesem toată inima în această carte. Prin această legătură sentimentală cu *Biblia* mă simțeam deci la adăpost de toate zeflemelele cu privire la ea, zeflemeli de a căror lipsă de onestitate îmi dădeam seama numai decît și pe care nu numai că le detestam, dar care mă și înfuriau, așa încît îmi aduc bine aminte că, în zelul meu copilăresc și fanatic, dacă mi-ar fi căzut în mînă Voltaire, l-aș fi sugrumat pentru drama lui *Saul*. Orice fel de cercetare cinstită îmi era însă pe plac ; primeam cu plăcere explicațiile mereu mai limpezi despre locurile și portul oriental și continuam să-mi exercit întreaga mea ascuțime de spirit asupra prețioaselor tradiții.

Am arătat modul în care am încercat încă mai demult să pătrund în acea stare originară a lumii, pe care ne-o descrie prima carte a lui Moise. Cum doream să procedez treptat și în ordine, am luat în mână, după o lungă întrerupere, cea de a doua carte. Câtă deosebire între ele ! Așa cum plenitudinea copilăriei dispăruse din viața mea, la fel mi s-a părut că o uriașă prăpastie desparte cartea a doua de cea dintâi. Deplina uitare a timpurilor vechi se exprimă chiar din acele puține cuvinte bogate în înțeles : „Atunci se ridică un nou rege în Egipt, care nu știa nimic despre Iosif“. Chiar poporul, numeros ca stelele cerului, aproape că-l uitase pe străbunul lui, căruia Iehova îi îndeplinisese această făgăduință a înmulțirii, făcută sub bolta înstelată. Îmi dădeam nespuse osteneli să străbat cele cinci cărți, folosind puterile mele și mijloace ajutoare insuficiente, pînă cînd am ajuns la concluziile cele mai curioase. Mi s-a părut a fi descoperit că pe tablele legii nu stătuseră cele zece porunci ale noastre, că israeliții nu rătăciseră patruzeci de ani în pustie, ci un timp mai scurt și tot așa îmi închipuiam a fi ajuns la noi concluzii asupra caracterului lui Moise.

Nici *Noul Testament* nu părea mai sigur în fața cercetărilor mele : plăcerea mea de a analiza nu-l cruța nici pe el, însă din iubire și interes pentru această carte eram de acord cu acea zicală izbăvitoare : „Evangheliștii se pot contrazice între ei, dacă nu contrazic Evanghelia“. Mi s-a părut că și în această regiune pot face fel de fel de descoperiri. Interpretam darul limbilor, ce se comenta cu strălucire și claritate la sărbătoarea Rusaliilor, într-un chip oarecum confuz, care nu putea convinge multă lume.

Încercam apoi să pătrund și într-una din principalele învățături ale luteranismului, pe care o făcuse și mai acută obștea fraților moravi, învățătura potrivit căreia în oameni precumpănește păcatul, dar încer-

carea mea nu s-a dovedit prea norocoasă. Îmi însușisem însă destul de bine terminologia acestei învățături, folosindu-mă de ea într-o scrisoare pe care, sub masca unui preot de țară, am adresat-o unui nou ofician al cultului. Tema principală a acestei scrieri era cuvântul de ordine al vremii : se numea toleranță și era apreciat de cele mai alese capete și minți ale epocii.

Pentru a stabili contactul cu publicul am tipărit în anii următori și pe socoteala mea toate aceste lucruri, dăruindu-le sau lăsându-le apoi librarului Eichenberg, fără a trage nici un folos de pe urma lor. Din când în când cite un recenzent menționa publicațiile mele, fie favorabil, fie defavorabil, dar ecoul lor s-a stins îndată. Dacă tata nu le-ar fi păstrat cu grijă în arhiva sa, n-aș mai avea nici un exemplar din ele. Într-o nouă ediție a operelor mele voi adăuga și acele mici scrieri ca și altele de același fel care au rămas netipărite și pe care le-am mai putut găsi.

Întrucât în stilul sibilin al acelor scrieri, ca și în editarea lor, m-am lăsat condus de exemplul lui Hamann, cred că este aici locul potrivit pentru a aminti de acel venerabil și influent bărbat, care a constituit totdeauna pentru noi o enigmă la fel de mare ca și pentru patria lui. Opera lui *Memorabilele socratice* provocase surpriză și devenise scumpă persoanelor care nu se puteau împăca cu ademenitorul spirit al timpului. Toată lumea recunoștea acolo prezența unui om profund, care, cunoscând bine lumea revelată și literatura ei, mai avea ceva de spus despre tainele nepătrunse ale lumii și o făcea într-un mod care-i era propriu. Acei care dominau pe atunci literatura zilei îl tratau drept un entuziast confuz, dar tineretul care se ridica se simțea atras de el. Chiar și așa-zisii „devoti“, după cum erau numiți pe jumătate în glumă și pe jumătate în serios, adică acele suflete pioase care,

deși nu alcătuiseră o comunitate religioasă, formau totuși o biserică invizibilă, își îndreptară atenția lor asupra lui Hamann, iar pentru domnișoara Klettenberg, ca și pentru prietenul ei Moser, Magul din Nord deveni o apariție salvatoare. Relațiile cu el erau cu atât mai agreeate, cu cât se aflase că, într-o situație materială foarte strîmtorată și penibilă pentru el, Hamann știuse totuși să-și păstreze nobilul și înaltul lui mod de a gândi. I-ar fi fost ușor președintelui von Moser ca, grație mării lui influențe, să asigure o viață ușoară și liniștită unui om atât de prețuit. Lucrurile fuseseră chiar puse în mișcare și intervenise o înțelegere și o apropiere atât de mare încît Hamann întreprinse lunga călătorie de la Königsberg la Darmstadt. Dar cum, la sosirea acestuia, președintele, din întâmplare, lipsea din oraș, ciudatul om, nu se știe din ce motive, se înapoie acasă, rămînînd însă într-o amicală corespondență cu von Moser. Păstrez încă și azi două scrisori trimise de Hamann din Königsberg către protectorul său, care mărturisesc despre rara generozitate și adîncă simțire a autorului lor.

Buna înțelegere nu era însă menită să dureze multă vreme. Persoanele pioase despre care am vorbit și-l închipuiau și pe Hamann ca un om pios în felul lor, îl tratau cu venerație ca pe Magul din Nord și credeau că el se va comporta de îndată în modul cel mai demn de respect. Numai că, prin *Norii*, un epilog al *Memorabilelor lui Socrate* el produsese o comotie; cînd publică și *Cruciadele filologului*, care purtau pe pagina cu titlul profilul de țap al unui Pan încornorat, iar pe o pagină următoare o mare gravură în lemn a unui cocoș cît se poate de caraghios bătînd tactul unor cocoșei mai mici, ce țineau în ghearele lor niște note (ilustrații care trebuiau să ironizeze o anumită muzică bisericească, nesuferită autorului), acele persoane pioase, atât de delicate, încercară un simță-

mînt neplăcut, pe care nu-l ascunseră nici autorului. Acesta, departe de a se arăta edificat, evită de atunci înainte orice legătură mai strînsă cu ele. Herder continuă însă a ține vie atenția noastră asupra acestui bărbat. Rămînînd în corespondență cu noi și cu logodnica lui, ne comunica îndată tot ce producea acel spirit ciudat. Din aceste producții făceau parte și recenziile sau anunțurile inserate în *Königsberger Zeitung*¹, toate avînd un caracter foarte curios. Posed o culegere aproape completă a scrierilor sale și manuscrisul unui articol asupra memorialului lui Herder despre originea limbii, în care el aruncă asupra încercării lui Herder o lumină originală și puternică.

N-am părăsit încă speranța de a edita eu însumi operele lui Hamann sau cel puțin de a sprijini o astfel de acțiune, pentru ca, aceste documente importante ajungînd din nou în fața publicului, să se ivească și prilejul unei discuții mai amănunțite despre firea și esența autorului. Pînă atunci vreau să aduc însă aici cîteva contribuții, cu atît mai mult cu cît mai trăiesc diferiți bărbați eminenți, care i-au acordat simpatia lor și a căror aprobare sau rectificare mi-ar fi binevenite. Principiul la care s-ar putea reduce toate manifestările lui Hamann este acesta : tot ce produce omul, prin faptă, prin vorbă sau altfel, trebuie să fie rezultatul tuturor puterilor lui reunite ; tot ce este izolat este reprobabil. Splendidă maximă, dar greu de urmat ! Ea valorează pentru viață și artă, dar în ce privește tradițiile verbale, care nu sînt poetice, maxima aceasta poate fi doar cu greu aplicată ; căci cuvîntul, pentru a spune ceva, pentru a avea o semnificație, trebuie să se separe și să se izoleze. Omul în clipa cînd vorbește trebuie să devină unilateral ; nu există comunicare și învățătură fără analiză. Cum

¹ Gazeta din Königsberg (germ.).

Însă Hamann se opunea oricărei despărțiri dintre lucruri și cum el simțea, gîndea și imagina totul ca o unitate, cum voia să vorbească în același fel și cerea ca și ceilalți să facă tot așa, nu putea să evite conflictul cu propriul lui stil și cu tot ceea ce produceau alții. Pentru a realiza astfel imposibilul, se folosea de toate elementele ; intuițiile cele mai adînci și mai enigmatice, în care natura și spiritul se întîlnesc pe ascuns, scăpărări luminoase ale minții, răsărite dintr-o astfel de îmbinare, imagini grele de semnificație plutind în aceste regiuni, maxime izbitoare ale scriitorilor sacri și profani, și tot ce li se mai poate adăuga cu umor acestora, toate deopotrivă constituie totalitatea minunată a stilului și comunicărilor sale. Și dacă nu i te poți alătura în adîncimea unde coboară și nici pe înălțimile unde rătăcește, dacă nu poți cuprinde bine figurile ce i se năzăresc și nici sensul unui pasaj la care face o anume aluzie în imensa lui literatură, simți cum negurile sporesc în jurul tău pe măsură ce-l studiezi mai mult și aceste neguri cresc cu vremea, deoarece acele indicații se referă la curiozități care au dominat vreodată viața și literatura. În culegerea mea de scrieri ale lui Hamann se găsesc cîteva coli tipărite, pe a căror margine el a indicat cu mîna lui la ce se referă aluziile acestea. Dacă însă deschizi acolo, te lovești de alt echivoc, interesant și acesta, dar care te face să renunți la ceea ce în mod obișnuit se numește a înțelege. Aceste scrieri merită deci a fi numite sibiline, deoarece nu le poți considera în ele însele, ci trebuie să aștepti prilejul în care să recurgi la oracolul lor. Ori de cîte ori cauți în acele texte, ai totuși impresia de a fi găsit ceva nou, deoarece sensul luat în sine al fiecăruia dintre acele pasaje te mișcă și te stimulează într-un chip variat.

Personal nu l-am văzut niciodată pe Hamann și n-am corespondat direct cu el. Mi s-a părut însă că

era foarte lucid în relațiile lui de viață și de prietenie și că simțea foarte just raporturile oamenilor între ei și cu sine. Toate scrisorile lui, care mi-au căzut sub ochi, erau excelente și mult mai clare decât scrierile lui, deoarece în acelea legătura cu timpul și cu împrejurările, ca și cu anumite treburi personale, reieșea mai limpede la lumină. Mi se părea însă a observa că Hamann, simțind într-un chip naiv superioritatea însușirilor lui spirituale, se credea totdeauna mai cu-minte și mai înțelept decât corespondenții lui, pe care îi trata mai mult cu ironie decât cu cordialitate. Deși lucrul nu se întâmpla decât în cazuri particulare, marele număr al acestora a fost cauza pentru care nu m-am simțit niciodată atras să mă apropiu de el.

Cu Herder însă continuam să păstrăm însuflețite legături literare, foarte strânse și intime ; păcat numai că acestea n-au rămas niciodată liniștite și curate. Dar Herder nu renunța la tachinările și muștrările lui. Lui Merck nu-i trebuia mult să fie zgândărit și el știa să-mi transmită și mie neliniștea lui. Cum dintre toți oamenii și scriitorii, Herder părea că-l prețuiește mai mult pe Swift, numele pe care i-l dădeam între noi era acela de decanul ¹, ceea ce a dat naștere la unele neînțelegeri și supărări.

În ciuda acestor întâmplări, ne-am bucurat mult când am aflat că urmează a fi angajat la Bückeberg, un lucru care îi făcea de două ori cinste, căci noul lui protector își cucerise reputația unui om înțelept și viteaz, deși cam ciudat. Thomas Abbt devenise cunoscut și celebru în această slujbă ; patria îl jelise pe dispărut și se bucurase apoi de monumentul pe care i-l ridicase protectorul său. Acum, Herder trebuia să împlinească, în locul celui plecat prea devreme, toate nădejdlile trezite de predecesorul lui.

¹ Aluzie la titlul eclesiastic pe care-l purta Swift : decan de St. Patrick (Dublin).

Epoca în care se petreceau toate acestea dădea unui astfel de angajament o îndoită strălucire și valoare. Mai mulți prinți germani urmau exemplul contelui von der Lippe luînd în slujba lor nu numai oameni învățați și capabili, dar și cu mari însușiri spirituale, ce promiteau foarte mult. Se aflase că Klopstock fusese chemat de markgraful Karl von Baden, nu pentru o slujbă propriu-zisă, ci pentru ca prin simpla lui prezență să acorde înaltei societăți grație și să-i fie de folos ; prin acest demers a sporit și considerația acordată eminentului prinț, care își îndrepta atenția spre util și frumos, după cum a crescut și respectul arătat lui Klopstock. Tot ce ieșea din mîna lui ne deveni scump și prețios ; copiam cu cea mai mare grijă odele și elegiile, pe care oricine căuta să și le procure. Ce mulțumire am simțit atunci cînd marea contesă Karoline von Hessen-Darmstadt a făcut o culegere a acelor elegii și ode și unul dintre puținele exemplare a ajuns în mîinile noastre, îngăduindu-ne astfel să ne îmbogățim colecția de manuscrise. Acele prime texte ne-au fost multă vreme cele mai dragi și adeseori ne-am bucurat de poeziile pe care autorul le-a repudiat mai tîrziu. Adevărul este că viața care izbucnește dintr-un suflet frumos acționează cu atît mai multă libertate cu cît critica tîrăște mai puțin această viață în domeniul artificialului.

Klopstock știuse prin caracterul și prin purtarea sa să atragă asupra lui și asupra altor oameni talentați considerația și respectul ; acum urmau să-i datoreze, pe cît posibil, și asigurarea și îmbunătățirea situației lor familiale. Comerțul de librărie se făcea mai înainte numai cu operele științifice academice, cu lucrări consacrate, pentru care se plăteau onorarii modeste. Scrierile poetice erau însă privite ca ceva sacru și cererea sau primirea unui onorar pentru ele erau considerate ca o adevărată simonie. Autorii și editorii se

aflau în cele mai curioase raporturi reciproce. Ambii apăreau ca patroni sau clienți, așa cum voiai să iei lucrurile. Autorii, considerați și respectați de public nu numai pentru talentul lor dar și pentru marea lor valoare morală, ocupau un înalt rang spiritual și se simțeau răsplătiți prin succesul operei lor. Editorii se mulțumeau cu o poziție secundară, dar se bucurau de un privilegiu considerabil ; prosperitatea librarilor bogați îi așezau pe aceștia deasupra poetilor săraci, așa că între ei se stabilea cel mai frumos echilibru. Generozitatea și recunoștința reciprocă nu erau rare : Breitkopf și Gottsched au locuit toată viața lor în aceeași casă ; meschinăria și josnicia, mai cu seamă a celor care se ocupau cu contrafacerile, nu erau încă la modă.

În ciuda acestor împrejurări se iscase, printre autorii germani, o mișcare generală. Aceștia începură să compare propria lor situație, foarte modestă dacă nu chiar sărăcăcioasă, cu bogăția librarilor mai importanți ; ei începură să-și dea seama că oricât de mare ar fi fost reputația unui Gellert sau Rabener, cel mai iubit scriitor german avea condiții de trai dintre cele mai modeste, dacă el nu-și făcea viața mai ușoară printr-o altă ocupație lucrativă. Chiar și spiritele mai mijlocii și mai mici simțeau o nevoie tot mai puternică să-și vadă situația îmbunătățită și să devină independenți de editorii lor.

Atunci apăru Klopstock care oferă opera sa *Repubblica învățaților* subscriitorilor ei. Cu toate că ultimele cîntece ale *Messiadei*, fie din pricina conținutului, fie din pricina felului în care erau tratate, nu se mai putură bucura de efectul celor dintâi, care cu caracterul lor pur și inocent apăruseră într-o epocă pură și inocentă, respectul pentru autor rămăsese neschimbat datorită apariției *Odelor* sale ce se adresau inimilor, spiritelor și sensibilității multor oameni. Nu-

meroase persoane cu simțăminte alese, printre care și persoane cu mare influență, se grăbiră să achite subscripția de un galben, cu care nu doreau atît să plătească volumul, cît să-l răsplătească pe autor pentru meritele sale față de patrie. Chiar băieți și fete, care nu aveau mulți bani de cheltuială, își deschiseră pușculițele lor ; bărbați și femei, aparținînd claselor de sus și de mijloc, își aduseră contribuția lor la acest dar sacru și astfel se întruniră poate mii de subscriitori. Toți așteptau într-o încordare extremă și cu o încredere nețarmurită.

Date fiind toate aceste împrejurări, opera se cuvenea să aibă, la apariția ei, cel mai mare succes din lume, nu numai prin deosebita ei valoare, ci și prin faptul că făgăduise atîta. Felul în care Klopstock gîndea asupra poeziei și literaturii era înfățișat aici în forma unei vechi republici germane de druizi, principiile sale asupra autenticului și falsului erau arătate în sentințe laconice, în care uneori conținutul instructiv era sacrificat formei ciudate. Cartea era foarte prețioasă pentru literați și scriitori, dar nu putea fi utilă și eficientă decît în cercul lor. Cine reflectase mai înainte îl urmărea cu interes pe cugetător, cine căuta și știa să prețuiască autenticul se simțea instruit de acel om atît de înțelept și cu atît de temeinice cunoștințe. Amatorul, cititorul obișnuit nu erau însă luminați, cartea rămînea pentru ei pecetluită ; și cu toate că era la îndemîna oricui, fiecare așteptîndu-se la o operă pe deplin folositoare, cei mai mulți nu avură decît una care nu putea fi întru nimic pe gustul lor. Dezamăgirea a fost generală, dar respectul pentru autor era atît de mare încît nu s-a auzit nici un mormăit, nici chiar murmurul cel mai ușor. Tînăra și aleasa societate uită pierderea și dăruie glumind exemplarele scump achiziționate. Am primit și eu mai

multe de la bunele mele prietene, dar nici unul din ele nu mi-a mai rămas.

Această întreprindere, izbutită pentru autor dar nu și pentru public, a avut proasta urmare că nimeni nu s-a mai gândit să ia parte la o subscripție, însă dorința aceasta fusese atât de generală, încât încercarea n-a putut rămâne nerepetată. Începând de atunci, cu acestea toate și în mare, s-au ocupat editurile din Dessau. Erudiții și editorii strâns aliați în această împrejurare trebuiau să se bucure de mult așteptatele foloase. Nevoia simțită atîta vreme și atît de penibil a deșteptat încă o dată o mare încredere, care n-a durat însă mult timp și, din păcate, după scurte strădanii, asociații s-au despărțit după ce și-au adus pagube reciproce.

Printre prietenii literaturii exista totuși un mijloc lesnicios de comunicare ; almanahurile muzelor grupau pe toți tinerii poeți laolaltă cu ceilalți scriitori. Bucuria mea de a crea nu cunoștea limite ; față de bucățile scrise mai înainte mă simțeam indiferent ; numai cînd mi se întîmpla să le aduc din nou în actualitate, citindu-le pentru mine sau în vreo societate, se trezea iar interesul meu față de ele. Erau mulți aceia care acordau atenție lucrărilor mele mai mici sau mai mari, deoarece-i constrîngeam să activeze pe toți acei care se simțeau înclinați și destul de dibaci pentru a produce ceva, constrîngere care mă încuraja și pe mine să compun poezii și scrieri noi. Această reciprocă activare și agitație ce mergea pînă la exces, influența pe fiecare în felul lui și din această frămîntare și creație, din această viață comună plină de îngăduință, din felul acesta de a da și a lua, practicat cu libertate, fără vreo stea călăuzitoare teoretică, de atîția tineri, fiecare potrivit caracterului său înnăscut și fără alte considerații apăru acea epocă literară atît de renumită, criticată și condamnată, în timpul căreia o

mulțime de tineri geniali au produs cu tot curajul dar și cu multe pretenții, așa cum se cuvine în acest anotimp al vieții, și prin întrebuițarea tuturor puterilor lor au dat la iveală unele lucruri îmbucurătoare și bune, dar aplicându-le greșit au produs și unele ne-cazuri și pagube. Efectele și reacția ieșite din acest izvor alcătuiesc tocmai tema principală a acestui volum.

În ce anume își pot însă găsi niște tineri interesul lor cel mai înalt și cum pot ei trezi pe al celor de aceeași vîrstă cu ei, cînd iubirea nu-i însuflețește și cînd stările lor sufletești, oricare ar fi natura lor, sînt lipsite de viață ? Jeleam în tăcere o iubire pierdută ; aceasta mă făcea mai blînd, mai îngăduitor și mai plăcut în societate decît în acele timpuri radioase, cînd nu luam seama la nici una din lipsurile și gafele mele și cînd, fără să mă simt constrîns de ceva, dă-deam mereu buzna înainte.

Răspunsul Friederikei la o scrisoare a mea de despărțire mi-a frînt inima. Era aceeași mîină, aceleași gînduri și simțiri care se formaseră cu mine și prin mine. Abia atunci mi-am dat seama de pierderea pe care o suferise și nu vedeam nici o putință să i-o înlocuiesc sau cel puțin să i-o alin. O aveam întreagă în fața ochilor ; simțeam mereu că îmi lipsește și, ceea ce era mai rău, nu puteam găsi îndurare pentru propria mea nenorocire. Gretchen îmi fusese răpită, Anette mă părăsise, acum eram eu pentru prima oară vinovatul ; rănisem inima cea mai aleasă în adîncul ei și astfel această epocă de aspre remușcări, în lipsa unei iubiri înviorătoare, deveni pentru mine nespus de dureroasă și de nesuferit. Omul vrea să trăiască însă ; de aceea am început să mă interesez cu sinceritate de alții, să încerc a le aplană dificultățile și să unesc pe acei care voiau să se despartă, pentru a nu li se întîmpla și lor ceea ce mi se întîmplase mie. Începusem,

din această pricină, să fiu numit „confidentul“ ; mi se mai spunea și „rătăcitorul“ din pricina lungilor mele plimbări. Aflam liniștea inimii mele numai sub cerul liber, în văi și pe înălțimi, printre pajiști și în păduri, grație așezării Frankfurtului pe drumul dintre Darmstadt și Homburg, două localități plăcute care, datorită înrudirii dintre cele două curți, se găseau în bune raporturi. Mă obișnuisem să-mi petrec mare parte din timp pe șosea și, ca un mesager între munte și șes, să rătăcesc mercuru dintr-o parte într-alta. Mă plimbam adeseori, singur sau întovărășit, pe străzile orașului meu natal, ca și cum nu mi-ar fi părut de nimic, prânzeam într-unul din marile hanuri de pe Fahrgasse și, după masă, porneam mai departe. Mă simțeam atras mai mult ca oricând către lumca largă și liberă natură. Pe drum îmi cântam mie însumi imnuri și ditirambi ciudați, dintre care a mai rămas unul singur sub titlul *Cîntecul celui ce călătorește pe vreme de furtună*. Îmi tot cântam cu patimă această semiabsurditate, pentru că pe drum mă apucase o furtună groaznică, pe care a trebuit s-o înfrunt.

Inima îmi rămăsese neatinsă și liberă : evitam orice legătură mai strînsă cu vreo femeie și astfel nu mi-am dat seama că, fără să știu și să iau aminte, în jurul meu plutea tainic un geniu iubitor. O femeie plină de gingășie și vrednică să fie iubită se îndrăgostise de mine, fără ca eu s-o fi înțeles, un motiv pentru care mă simțeam cu atît mai vesel și mai liber în binefăcătoarea ei societate. Abia după mai mulți ani, cînd ea murise, am aflat tainica și cereasca ei iubire, într-un chip care m-a zguduit ; eram însă nevinovat și am putut astfel jeli cu sentimente curate și cinstite acea ființă pură, cu atît mai mult cu cît am făcut descoperirea mea într-o epocă în care, liber de orice pasiune, aveam norocul să trăiesc numai pentru mine și pentru înclinările mele spirituale.

În vremea în care mă stăpînea durerea pentru soarta Friederikei, căutam un ajutor în poezie, așa cum o făcusem și altădată. Îmi continuam vechea confesiune poetică și prin pocăința cu care mă pedepseam pe mine însumi încercam să ajung la purificarea interioară. Cele două Marii din *Götz von Berlichingen* și din *Clavigo*, ca și cele două figuri reprobabile ale amantilor lor, vor fi fost poate rezultatele acelor căințe.

Dar cum rănilor și bolilor tinereții trec repede, fiindcă rînduiala sănătoasă a vieții organice înlocuiește pe cea bolnavă și-i lasă timp să se tămăduiască, cum exercițiul fizic acționează în unele împrejurări în chip foarte fericit, m-am simțit din nou îmbărbătat și gata să gust bucuriile și plăcerile vieții. Călăritul a înlocuit treptat hoinăritul acela agale și melancolic, ostenitor, deși făcut pe îndelete, și fără nici o țință. Călare, ajungi la ținta ta mai repede, mai vesel și mai comod : prietenii mai tineri introduseră din nou scrima, dar mai cu seamă începutul iernii îmi deschisese o lume nouă, deoarece m-am hotărît să mă apuc de patinaj, un lucru pe care nu-l încercasem niciodată mai înainte, dar pe care, prin exercițiu, observație și sta-tornicie, am ajuns curînd să-l fac destul de bine pentru a mă putea bucura de el, fără să fi dorit a mă distinge.

Pentru această nouă și voioasă activitate îi eram recunoscător și lui Klopstock, adică entuziasmului lui pentru această fericită formă a mișcării, despre care auzisem și pe cale particulară, dar pe care o mărturiseau fără putință de îndoială și *Odele* lui. Mi-aduc bine aminte cum, într-o senină și geroasă dimineață de iarnă, sărind din pat, am început a recita cu glas tare versurile :

Simțind puterea sănătății-n mine
Am înălbit departe mult de mal
Întinderea de gheață cristalină.

Cum strălucește ziua care-ncepe
A iernii. Blînd e lacul ! Ca puzderii
De stele luminoase iarna-și varsă
Lucioasa-i promoroacă peste noi !

Zăbava și șovăiala mea au încetat dintr-o dată și am zburat de-a dreptul spre locul unde un începător atît de vîrstnic putea să facă primele lui exerciții. În adevăr, manifestarea aceasta a puterii merita să fie recomandată de Klopstock ; ea te puna în contact cu copiii cei mai fragezi, îl făcea pe adolescent să se bucure de mlădierea lui iar omului mai înaintat în ani îi îndepărta rigiditatea vîrstei.

Am gustat din plin aceste plăceri. Dar nu ne ajungea să petrecem pe gheață o întreagă zi fericită ; continuam să rămînem acolo pînă noaptea tîrziu. În timp ce alte eforturi ostenesc trupul, acestea îi dau mereu un nou avînt. Luna plină răsărind din nori peste vastele și noptaticele întinderi de gheață, aerul nopții şuierînd la urechile noastre, gheața prăbușindu-se cu un zgomot de tunet în locurile unde apa scăzuse, ecoul ciudat al propriilor noastre mișcări, ne aduceau în minte scene din Ossian. Cînd unul, cînd altul dintre prieteni declamau ca într-un recitativ cîte una din odele lui Klopstock și cînd ne adunam, pentru plecare, în lumina amurgită se auzea lauda neprefăcută față de cel ce ne dăruise aceste bucurii :

Nu merită el oare nemurirea
Acel ce bucurii și sănătate,
Ne-a dat din plin, cum nu ne-a dăruit
Nici armăsarul repede în fugă,
Nici mîngea repezită-n slăvi ?

Omul care a știut printr-un îndemn spiritual să înnobileze una din acțiunile pămîntești și s-o răspîndească cu demnitate merită desigur această laudă.

Și astfel, precum niște copii talentați, ale căror daruri spirituale, formate de timpuriu și ca prin minune, se îndreaptă, cînd li se îngăduie, către jocurile lor copilărești, așa și noi uităm cu ușurință vocația noastră pentru lucrurile mai grave. Dar tocmai aceste exerciții făcute adeseori în singurătate, tocmai această plutire în nedeterminat îmi trezea din nou unele din nevoile mele sufletești, adormite un timp, și acestor ore le-am rămas îndatorat cu dezvoltarea mai rapidă a unora din proiectele mele mai vechi.

Setea mea de a cunoaște și închipuirea mea începuseră să se preocupe de mult de secolele mai obscure ale istoriei germane. Ideea de a-l dramatiza pe *Götz von Berlichingen* în împrejurările timpului său mă atrăgea foarte mult. Am început să citesc cu hărnicie pe principalii scriitori; am studiat cu toată atenția lucrarea *De pace publica* a lui Datt¹, căutînd să-mi reprezint toate ciudatele ei amănunte. Aceste osteleni călăuzite de scopuri morale și poetice puteau să-mi folosească și într-o altă direcție, căci venind vremea să mă duc la Wetzlar, mă simteam destul de bine pregătit din punct de vedere istoric. În urma păcii ce domnea iar în țară, la Wetzlar luase ființă camera imperială de justiție, și istoria acestei instanțe putea sluji ca o bună călăuză prin încurcatele evenimente ale trecutului german. Rînduielile justiției și ale armatei reprezintă modul cel mai bun de a înțelege organizarea unui stat. În această privință chiar și finanțele, a căror influență trece drept atît de importantă, se impun mai puțin atenției noastre; căci atunci cînd colectivitatea se

¹ *Despre pacea obștească*, de Datt, a apărut în 1698.

găsește în lipsă, este suficient să iei individului ceea ce a agonisit cu anevoință, și statul devine din nou destul de bogat.

Situația pe care am găsit-o la Wetzlar nu prezintă mare interes, dar acest interes poate fi sporit dacă nu te dai în lături să faci un scurt istoric al curții de apel, pentru a putea ajunge să-ți reprezinti momentul atât de nefavorabil în care am ajuns în acest oraș.

Stăpînitorii acestei lumi își cîștigă merite atunci cînd pot aduna în jurul lor oamenii cei mai viteji și mai hotărîți în timp de război și pe cei mai înțelepți și mai drepți în timp de pace. O instanță judecătorească cum era aceea din Wetzlar făcea parte din curtea împăratului german și ea trebuia să-l însoțească totdeauna în expedițiile lui de-a lungul țării. Dar nici această organizație, nici dreptul suab aplicat în Germania de sud, nici dreptul saxon aplicat în Germania de nord, nici judecătorii puși să-l aplice, nici deciziile prinților cu aceleași drepturi, nici arbitrii recunoscuți prin convenții, nici tranzacțiile întărite de cler, nimic din toate acestea nu putea potoli spiritul cavaleresc de rivalitate germanică trezit, alimentat și transformat în obiceiuri statornice prin dezbinare lăuntrică, prin expediții în țări străine, dar mai cu seamă prin cruciade și chiar prin procedurile justiției. Împăratului și puternicilor state generale nu le erau de loc pe plac șicanele cu care cei mici se urmăreau reciproc și care, atunci cînd aceștia se uneau, puteau deveni supărătoare și pentru cei mai mari. Prin aceste șicane puterea publică era paralizată în exterior și ordinea în interior era tulburată; afară de aceasta, instituția tribunalului secret apăsa încă asupra unei mari părți a țării și despre grozăviile acestei instituții își poate face o idee oricine se gîn-

dește că ea se transforma într-o poliție secretă, ajunsă în mâinile unor persoane particulare.

Mulți încercaseră să înfrîneze aceste abuzuri, pînă cînd statele generale propuseră o instanță judecătorească formată prin propriile ei mijloace. Această instanță, oricît ar fi fost de bine gîndită, se bizuia totuși pe o extindere a competenței statelor și pe o limitare a puterii imperiale. Sub Frederic al III-lea¹ lucrurile s-au tărăgănat; fiul acestuia, Maximilian², constrîns de împrejurări dinafară, a consimțit în cele din urmă. El l-a numit pe judecătorul suprem, iar statele și-au trimis asesorii. Aceștia trebuiau să fie în număr de douăzeci și patru, dar la început curtea s-a mulțumit numai cu doisprezece.

Greșeala comună a oamenilor în acțiunile lor era neajunsul cel dintîi și fundamental al Camerei imperiale de justiție: mijloacele neîndestulătoare față de scopurile prea mari. Numărul asesorialor era prea redus. Cum puteau fi rezolvate de aceștia problemele lor prea grele și prea vaste? Dar cine avea interesul să dea instanței forma cea mai potrivită? Împăratul nu putea favoriza o instituție care părea să lucreze mai mult împotriva lui decît pentru el; el avea motive mai numeroase să dezvolte propriul lui tribunal, propriul lui consiliu de curte. Dacă iei apoi în considerație interesele statelor, vezi că ele nu voiau decît să împiedice vărsările de sînge; tămăduirea rănilor nu le interesa prea mult; la ce bun atunci noi cheltuieli? Nimeni nu voia să înțeleagă limpede că dacă principii își sporesc numărul slujbașilor, o fac pentru un scop precis; cine își dă însă cu plăcere banii pentru un scop necesar! Fiecare este mai mulțumit dacă obține lucrurile folositoare din mila lui Dumnezeu.

¹ Frederic al III-lea (1415—1493), împărat al Germaniei.

² Maximilian (1459—1519), împărat al Germaniei.

La început asesorii au trăit din taxe ; mai târziu statele generale le-au acordat un salariu, dar ambele mijloace erau neîndestulătoare. Pentru a răspunde marii și evidentei necesități, s-au găsit însă oameni de bunăvoință, capabili și activi, și instanța a început să funcționeze. Nu s-ar putea spune totuși dacă prin activitatea acestei instanțe se putea vorbi de alinarea sau de tămăduirea răului și dacă erau mulți aceia care se măguleau cu nădejdea că și cu acest prilej, ca în atâtea altele asemănătoare, s-ar putea obține rezultate mari cu mijloace mici. Este suficient să spunem însă că instanța slujea mai mult ca mijloc de a pedepsi pe tulburătorii liniștii publice decât de a stărpi nedreptatea din temelie. Abia a fost însă creată și Camera imperială de justiție a simțit cum puterile ei cresc din sine însăși, și-a dat seama de înalta ei misiune și de însemnătatea ei politică. Ea încearcă, printr-o activitate asupra căreia caută să atragă privirile, să-și cucerească o considerație indiscutabilă ; cu puteri proaspete ea desființează tot ce putea și trebuia să fie repede înlăturat, tot ce sta în legătură cu nevoile momentului sau tot ce putea fi judecat fără greutate, și astfel, toată activitatea ei apare întregului imperiu ca ceva eficient și demn de respect. Cauzele mai grele, dezbaterele propriu-zis juridice, rămâneau însă în urmă, dar situația aceasta nu era chiar o nenorocire. Statul are interesul doar ca proprietatea să fie certă și asigurată ; îndreptățirea titlului de proprietate îl privește mai puțin. De aceea, pentru imperiu nu însemna nici o pagubă numărul foarte mare, mereu în creștere, al proceselor întârziate. Se puteau lua măsuri împotriva acelor care făceau uz de forță și cu aceștia se putea sfârși repede ; în ce-i privește pe ceilalți, care luptau pe căile legale pentru proprietățile lor, n-aveau decât să trăiască, să se bucure de proprietate sau să-i ducă

lipsa, după cum se nimerea ; puteau să moară, să se ruineze sau să se împace, toate acestea n-aduceau decît norocul sau nefericirea unor familii izolate, imperiul îşi cucerea însă treptat liniştea lui. I se dăduse Camerei imperiale de justiţie un adevărat drept legal al pumnului, pentru a-l exercita împotriva celor ce nu se supuneau ; dacă i s-ar fi dat şi posibilitatea de a excomunica, puterea ei ar fi devenit mai mare.

Acum însă, lucrînd cînd cu asesori mai mulţi, cînd cu mai puţini, cu întreruperile ei de activitate, cu deplasările dintr-un loc într-altul, arhiva Camerei crescuse enorm. Din pricina războiului, o parte a acestei arhive a fost trimisă de la Speyer la Aschaffenburg, o altă parte la Worms, a treia căzu în mîna francezilor, care la început crezură că au cucerit o arhivă cu secrete de stat, dar mai apoi ar fi dorit să scape de tot acest haos de hîrtii, dacă cineva le-ar fi trimis mijloace de transport în acest scop.

La tratativele de pace din Westfalia, oamenii pricepuţi ce se adunaseră acolo şi-au dat seama ce pîrghie ar fi fost necesară pentru a mişca din loc toată acea povară a lui Sisif. Au hotărît să fie angajaţi cincizeci de asesori, dar numărul acesta n-a fost atîns niciodată ; s-a renunţat deci la jumătate, pentru că cheltuiala părea prea mare. Dacă cei în cauză şi-ar fi cunoscut însă interesul, s-ar fi putut face sacrificiul întreg. Pentru a plăti douăzeci şi cinci de asesori era necesară o sumă de aproape o sută de mii de guldeni ; Germania ar fi găsit uşor şi îndoitul acestei sume. Propunerea de a se da Camerei imperiale de justiţie unele din bunurile bisericesti n-a fost acceptată. Cum ar fi primit cele două biserici un astfel de sacrificiu ? Catolicii nu mai voiau să piardă nimic, iar protestanţii doreau să folosească cîştigurile numai pentru scopurile lor proprii. Dezbinarea imperiului în două biserici a avut deci şi în această

privință o influență cît se poate de rea. Contribuția statelor generale pentru susținerea instanței care-i aparținea se micșora mereu : cei mai puternici încercau să se elibereze din această asociație ; documente acordînd privilegii care nu mai puteau fi atacate în fața nici unui alt tribunal erau din ce în ce mai căutate ; marii contribuabili rămîneau cu plățile lor în urmă, dar și cei mici, care fuseseră favorizați cu sumele trecute în registre, întîrziiau cu plata atît cît puteau.

Mari greutăți se iveau așadar pentru strîngerea banilor necesari salariilor ! Din această pricină se iscau mereu alte probleme și o nouă pierdere de timp pentru Camera imperială de justiție. Mai înainte se îngrijiseră de toate acestea prin așa-numitele inspecții anuale. Prinți în persoană sau consilieri de-ai lor veneau pentru săptămîni sau luni întregi la reședința Camerei imperiale de justiție, verificau casa, constatau restanțele și își luau însărcinarea să le încaseze. În același timp, dacă ceva nu mergea cum trebuie în procedurile justiției, tot acele persoane interveneau pentru a îndrepta greșeala. Deficiențele instituției trebuiau să fie descoperite și corectate de aceștia ; cercetarea și pedepsirea delictelor personale ale membrilor Camerei n-au devenit însă o parte din îndatoririle acelor inspectori decît mai tîrziu. Cum însă părțile într-o judecată vor să-și păstreze cît trăiesc speranțele lor fie și o singură clipă mai mult și, din această pricină, caută și apelează mereu la instanțe mai înalte, inspectorii amintiți deveniră un fel de tribunal de revizuire, de unde fiecare aștepta să reintre în posesia drepturilor sale, mai întîi în anumite cazuri determinate, apoi în toate celelalte cazuri cel puțin o amîinare și o permanentizare a procesului ; la acest rezultat contribuia și apelul la Parlament, ca și năzuința celor două biserici, dacă nu să precumpănească

una asupra alteia, cel puțin să se mențină în echilibru.

Dacă cineva se gîndește însă ce ar fi putut deveni această instanță, fără toate piedicile și condițiile supărătoare și distrugătoare care i s-au pus în cale, nu-și poate închipui nimic mai minunat și mai plin de însemnătate. Dacă i s-ar fi dat de la început un număr îndestulător de oameni, dacă acestora li s-ar fi asigurat mijloace de trai suficiente, atunci influența acestei instanțe ar fi devenit foarte mare, avînd mai ales în vedere destoinicia germanilor. Titlul de onoare de „amficionii”¹, care i se acorda în chip retoric, l-ar fi meritat într-adevăr, și Camera imperială de justiție ar fi putut ocupa rangul unei puteri intermediare, respectabilă deopotrivă pentru capul suprem al statului și pentru membrii ceilalți.

Departa însă de a fi dat asemenea rezultate, această instanță abia își ducea zilele, în afară de un scurt timp sub Carol al V-lea și înaintea războiului de treizeci de ani. Nimeni nu mai înțelegea cum se mai pot găsi oameni pentru treaba asta ingrătă și tristă. Munca de toate zilele îi place însă omului dacă are înclinație către ea, chiar dacă nu-i vede bine roadele. Mai cu seamă germanul are în firea lui această statornicie, și astfel oamenii cei mai demni s-au ocupat cu aceste probleme și lucrări timp de trei veacuri. O galerie caracteristică cuprinzînd portretele acelor oameni ar mai trezi și astăzi interes și ar insufla multora curaj.

Căci tocmai în astfel de vremuri anarhice se ivește omul de nădejde și insul ce vrea binele își găsește locul potrivit. Astfel a rămas pildă amintirea binecuvîntată a directoratului lui Fürstenberg ; dar după

¹ Consiliul federației cetăților grecești, avînd drept scop, printre altele, și acela de a aplana conflictele dintre membrii federației.

moartea acestui eminent bărbat a început epoca multor abuzuri nenorocite.

Toate aceste cusururi mai vechi sau mai noi decurgeau însă dintr-un singur izvor : din numărul redus al personalului. După dispoziția în vigoare trebuia ca asesorii să-și facă rapoartele lor într-o anumită ordine și rînduială. Fiecare putea să știe cînd îi vine rîndul și care procese în curs îi vor reveni ; fiecare avea astfel puțința să lucreze și să se pregătească din vreme. Se adunau însă mereu acele nenorocite restanțe, și trebuia adeseori luată hotărîrea de a înlătura dezbaterile mai importante și de a interveni cu alte expuneri decît acele care veneau la rînd. A aprecia care problemă este mai importantă, cînd se îngrămădesc atîtea cauze de mare însemnătate, este o treabă grea și alegerea se face prin favoare ; dar în afară de aceasta, se mai adăugă și o altă împrejurare discutabilă. Referentul se chinuia pe sine însuși și, împreună cu el, întreaga instanță, cu o expunere încîlcită, la sfîrșitul căreia nimeni nu se încumeta să pronunțe o hotărîre. Părțile se învoiseră între timp, se împăcaseră, muriseră sau își schimbaseră părerea. De aceea se luase dispoziția să nu fie judecate decît cauzele amintite Camerei de justiție. Aceasta voia să se convingă de faptul că părțile stăruiesc în reclamațiile lor, ceea ce deschidea drumul abuzurilor celor mai mari ; căci cine își recomandă cauza sa trebuie să o facă unei persoane anumite și cui poți s-o recomanzi mai bine decît aceleia care o are în mîna lui ? Secretul legiuit al justiției devenea imposibil și cum ar fi putut să rămînă tănuit cînd existau atîția subalterni la curent cu mersul afacerilor ? Cine dorea o accelerare, căuta să obțină și favoarea cuiva, căci prin însuși faptul că o cauză era cercetată se arăta că este considerată justă. Lucrul acesta nu se putea obține pe o cale dreaptă, ci

numai prin subalterni și astfel se deschidea drumul intrigii și corupției.

Împăratul Iosif, din propria lui inițiativă și imitându-l pe Frederic, își îndreptase mai întâi atenția lui asupra armatei și a justiției. El își opri privirea și asupra Camerei imperiale de justiție ; vechile nedreptăți și abuzurile ivite în cursul timpului nu-i rămăseseră necunoscute. Această instituție trebuia stimulată, scuturată și activată. Fără să se întrebe dacă ar fi fost spre folosul său, fără să întrevadă posibilitatea vreunui succes, împăratul propuse să ia ființă inspecțiile și grăbi mult începerea lor. Inspecțiile nu mai avuseseră loc de o sută șazeci și șase de ani și se adunase un morman imens de acte care creștea în fiecare an, căci cei șaptesprezece asesori nu aveau timp să rezolve nici măcar afacerile curente. Se îngrămădiseră douăzeci de mii de procese ; dar în fiecare an puteau fi rezolvate numai șazeci și se introduceau de două ori pe atât. Pe inspectori nu-i aștepta un număr mai mic de revizui, vreo cincizeci de mii, după cum se calculase. Mersul justiției mai era apoi stingherit de diferite abuzuri ; cel mai regretabil dintre acestea se profila în fond sub forma delictelor personale ale unora dintre asesori.

În vremea când mă pregăteam să plec la Wetzlar, inspecțiile funcționau de câțiva ani de zile, acuzații de abuzuri fuseseră suspendați și cercetările înaintaseră mult ; și pentru că maestrul și specialiștii în drept public german nu puteau să lase a trece această ocazie pentru a-și spune părerile, apăruseră spre binele general mai multe scrieri temeinice și bine intenționate, din care se putea informa oricine avea o anumită pregătire. Dacă cu acest prilej te întorceai la constituția imperiului și la scrierile referitoare la aceasta, devenea izbitor faptul că tocmai starea monstruoasă a acestui corp atât de bolnav, care numai

printr-o minune se mai menținea în viață, îi atrăgea în special pe erudiți. Căci respectabila hărnicie germană, care se îndrepta mai cu seamă asupra adunării de date și asupra amănuntelor decât asupra rezultatelor, găsea aici un prilej nesecat de noi și neîncetate preocupări, și fie că se opunea imperiul împăratului, clasele mai mici celor mai înalte, catolicii protestanților, felurimea intereselor ducea în chip necesar la tot alte și alte păreri și crea neconținut prilejul altor lupte și obiecții.

Ajunsesem să-mi reprezint cât putusem de limpede aceste situații mai vechi și mai noi, astfel că nu-mi puteam făgădui cine știe ce bucurie de pe urma stațiunii mele la Wetzlar. Nu mă atrăgea perspectiva de a găsi într-un oraș — ce este drept, frumos așezat, dar mic și urât construit — o dublă lume : în primul rînd acea localnică, veche și tradiționalistă, apoi una străină și nouă, însărcinată să judece cu ascuțime pe cealaltă, un tribunal care judeca și era judecat ; locuitori îngrijorați și temători că ar putea fi atrași și ei în cercetările justiției ; persoane de mare considerație și multă vreme stimate, dovedite de faptele cele mai nedemne și condamnate la pedepse injurioase ; toate acestea alcătuiau imaginea cea mai tristă din lume și nu puteau face pe nimeni să dorească a pătrunde mai adînc într-o treabă încîlcită prin sine însăși și devenită încă mai încurcată prin atîtea nelegiuiri.

Cînd, după oarecare ezitare, mai mult plăcerea de a-mi schimba situația decât îndemnul de a învăța ceva m-a hotărît să pornesc spre acel loc, puteam prevedea că, în afară de dreptul civil și public, nu voi găsi acolo nimic vrednic de interesul științific și că va trebui să mă lipsesc de orice comunicare poetică. Mare mi-a fost însă mirarea cînd, în locul unei societăți filistine, mi-a răsărit în cale a o treia viață

academică ! Am întâlnit la restaurant, în jurul unei mese largi, pe aproape toți subalternii legațiilor, oameni tineri și voioși. Aceștia mă primiră cu prietenie și, încă din prima zi, n-a mai rămas o taină pentru mine faptul că ei își înveseleau adunarea lor din vremea prânzului cu o ficțiune romantică. Cu haz și voioșie ei își închipuiau că alcătuiesc o masă de cavaleri. În fruntea mesei stătea comandorul ordinului, alături de el cancelarul, apoi cei mai importanți slujbași ai statului ; urmau cavalerii, după vechimea lor ; străinii însă trebuiau să se mulțumească cu locurile mai îndepărtate și pentru ei conversația rămânea aproape de neînțeles, pentru că în această societate vorbirea era îmbogățită, în afară de expresiile cavaleriești, cu unele aluzii. Fiecăruia i se dădea un nume de cavaler, cu un atribut. Mie mi s-a spus Götz von Berlichingen-leaful. Datoram acest nume interesului meu pentru onestul strămoș german și atributul ce mi se adăugase simpatiei și devotamentului dovedit față de eminenții bărbați cu care făcusem cunoștință. Am rămas mult îndatorat în timpul șederii mele la Wetzlar contelui von Kielmannsegg. Acesta era cel mai serios dintre toți, un om foarte capabil și de încredere. Am mai cunoscut acolo pe von Goué, un om greu de descifrat și de descris, o figură de hanovrez, aspră și lată, tăcut și închis în sine. Avea oarecari talente. Se presupunea că ar fi un fiu natural ; îi plăceau de altfel enigmaticele și își ascundea dorințele și planurile sub unele ciudățenii ; era sufletul neobișnuitei alianțe cavaleriești, fără a năzui la locul de comandor al ordinului. Mai mult, cum tocmai în vremea aceasta căpetenia ordinului plecase, a preferat să lase pe altul să fie ales și să-și exercite prin aceasta influența lui. Se pricepea apoi să orienteze în așa fel unele mici întâmplări, încât să apară pline de însemnătate și să le

dea o formă fabuloasă. În toate acestea nu se putea observa însă nici un scop serios : von Goué nu urmărea decît să risipească plictiseala simțită de el și de colegii lui cu treburile lor ce se tărăgăneau, și să umple spațiul liber fie chiar și cu o simplă pînză de păianjen. Tot jocul ăsta poznaș era însă practicat cu mare gravitate, fără ca cineva să aibă voie să rîdă cînd o moară era luată drept un castel și morarul drept un castelan și cînd cartea *Cei patru copii ai lui Haimon*¹ era declarată canonică, citindu-se cu venerație, la ceremonii, fragmente din ea. Chiar și învestirea cavaleriească se făcea cu simboluri tradiționale, împrumutate mai multor ordine cavaleresti ! Un prilej important de glume mai era acela că lucrurile vândute erau tratate ca o taină ; toate acestea se petreceau pe față, dar nimeni n-avea voie să vorbească de ele. Lista cavalerilor era tipărită cu tot atîtea forme solemne ca și un calendar imperial ; și cînd unele familii îndrăzneau să-și bată joc de toate acestea și să le declare absurde, se porneau, spre pedepsirea lor, atîtea intrigi, pînă ce soțul cel mai serios sau vreo rudă apropiată era convinsă să ni se alăture și să consimtă a primi învestirea cavaleriească, ceea ce ne făcea să ne bucurăm din inimă și cu satisfacție răutăcioasă de necazul celorlalți membri ai acestor familii.

Înăuntrul acestui ordin cavaleresc s-a instituit cu încetul un alt ordin ciudat, care năzuia să fie filozofic și mistic și care nu avea un nume propriu. Primul grad al acestui ordin se numea : trecerea, al doilea : trecerea trecerii, al treilea : trecerea trecerii către trecere și al patrulea : trecerea trecerii către trecerea trecerii. Era datoria inițiaților să interpreteze înaltul înțeles al acestor trepte succesive și aceasta se făcea după normele unei cărțicele tipărite,

¹ Carte populară din ciclul de legende carolingiene.

în care toate acele ciudate denumiri erau explicate într-un chip încă mai ciudat sau mai degrabă erau și mai amplificate. Ocupațiile acestea ne aduceau cea mai dorită pierdere de timp. Sminteala lui Behrisch și firea sucită a lui Lenz păreau a se fi întrunit aici; repet însă că sub aceste învelișuri nu putea fi găsită nici măcar cea mai mică urmă a unui scop.

Deși m-am lăsat atras de astfel de farse și cu toate că organizam pericopele¹ din *Cei patru copii ai lui Haimon* și făceam propuneri cum trebuiau să fie citite la serbări și solemnități, ba chiar citeam eu însumi cu mare emfază, curînd m-am săturat de toate acestea; și cînd am început să simt lipsa mediului meu din Frankfurt și Darmstadt, mi-a făcut plăcere să-l găsesc pe Gotter, care avea față de mine o sinceră simpatie și căruia îi răspundeam cu o bunăvoință cordială. Firea lui era delicată, fără ascunzișuri și voioasă, avea un talent exercitat și disciplinat; se străduia să-și însușească eleganța franceză și se bucura de acea parte a literaturii engleze care se ocupă cu teme plăcute și morale. Am petrecut multe ore plăcute împreună, în care ne-am comunicat reciproc cunoștințele, planurile și înclinațiile noastre. Gotter m-a îndemnat să compun cîteva din micile mele lucrări, cu atît mai mult cu cît, stînd în legătură cu grupul literar de la Göttingen, mi-a cerut cîteva din poeziile mele pentru almanahul lui Boie².

În felul acesta am stabilit contactul cu toți acei tineri talentați care se grupaseră acolo și care au exercitat mai tîrziu o atît de mare și variată înrîurire. Cei doi conți Stolberg, Bürger, Voss, Hölty³

¹ Pericope, lecturi liturgice din *Biblie*.

² *Almanahul lui Boie* (*Musenalmanach*) a apărut la Göttingen pînă în 1774 sub îngrijirea lui H. Ch. Boie.

³ Poeți din Göttingen care aveau drept deviză dragostea de virtute, de libertate și de patrie și urmăreau dezvoltarea poeziei pe linia lui Klopstock.

și alții se adunaseră datorită credinței și spiritului lor în jurul lui Klopstock, a cărui influență se exercitase în toate direcțiile. În acest cerc de poeți germani, devenit din ce în ce mai întins, se dezvoltă, împreună cu atât de variate merite literare, și o altă tendință, căreia nu știam ce nume să-i dau. Ar putea fi numită nevoia de independență, aceea care apare totdeauna în timp de pace și acolo unde omul nu este propriu-zis independent. În timp de război omul rabdă puterea brutală, atât cât poate; el se simte atins fizic și economic, nu însă moral; silnicia nu rușinează pe nimeni și faptul de a-ți sluji epoca nu este pentru nimeni o ofensă; te obișnuiești să suferi de la dușmani și prieteni, încerci dorințe dar nu ai păreri personale. În timpuri de pace însă, simțul de libertate al oamenilor se afirmă mereu mai puternic și cu cât este cineva mai liber, cu atâta vrea să se bucure de o libertate mai mare. Nu mai vrei să suferi nici o apăsare, nimeni să nu fie apăsător și acest sentiment delicat dar maladiv apare în sufletele frumoase sub forma nevoii de justiție. Spiritul și simțămintele acestea se arătau pe atunci pretutindeni și cum în epoca aceea puțini oameni mai erau opriți, exista tendința de a-i elibera și pe aceștia de apăsarea întâmplătoare și astfel a apărut o războire morală cu epoca, un amestec al persoanelor particulare în guvernarea țărilor care, după începuturi lăudabile, a dus pînă la urmă la neprevăzute urmări nenorocite.

Voltaire, prin ocrotirea pe care o acordase familiei Galas, trezise mare senzație și se făcuse foarte respectat. În Germania fusese încă mai izbitoare și mai importantă intervenția lui Lavater împotriva prefecțului Grebel. Simțul estetic, unit totdeauna cu un curaj tineresc, năzuia să meargă înainte și acei care trecuseră de curînd prin școli pentru a ajunge la funcțiuni publice, își asumau rolul de supraveghetori

ai funcționarilor ; și nu era departe timpul în care poezii dramatice și autori de romane urmau să-și caute pe răufăcătorii din operele lor printre miniștri și personaje oficiale. În felul acesta a luat naștere o lume pe jumătate închipuită și pe jumătate reală, alcătuită din acțiuni și reacțiuni, în care ne-a fost dat să trăim mai târziu cele mai violente denunțuri și ațîțări, pe care scriitorii revistelor și ziarelor și le îngăduiau să le facă, sub aparența dreptății, cu un fel de turbare și cu o pornire cu atît mai irezistibilă cu cît împingeau publicul să creadă că în fața lui se găsește justiția însăși. Nebunie curată, deoarece nici un public nu este înzestrat cu o putere executivă și în Germania îmbucătățită opinia publică nu putea nici să folosească, nici să aducă vreun rău cuiva.

Printre noi tinerii nu se simțea nimic din toate acestea, nimic care ar fi putut să fie reprobabil, dar o anumită imagine asemănătoare pusese stăpînire și pe noi, la baza căreia stătea poezia, moralitatea și nobilele năzuințe, imagine inofensivă, dar și infructuoasă.

Prin *Lupta lui Arminius* și prin dedicarea acestei opere lui Iosif al II-lea, Klopstock constituise un admirabil îndemn. Germanii, care se eliberau de apăsarea romanilor, erau înfățișați acolo cu forță și splendoare și tabloul acesta era menit să trezească sentimentul demnității naționale. Dar cum în vreme de pace patriotismul constă numai în aceea ca fiecare să-și caute de treaba sa, să-și vadă de slujba lui și să-și învețe lecția, așa ca să-i meargă bine, sentimentul patriotic deșteptat de Klopstock nu găsea nici un obiect asupra căruia să se poată aplica. Frederic al II-lea salvase onoarea unei părți a națiunii germane luptînd cu o lume aliată împotriva ei și fiecare membru al națiunii putea, prin aprobarea și venerarea acestui mare principe, să se împărtășească din

victoriile lui. Unde se putea însă ajunge cu acel sentiment al înfruntării războinice trezit de opera lui Klopstock? Ce direcție putea lua acel sentiment și la ce rezultate putea duce? La început el n-a constatat decât într-o simplă formă poetică și cîntecele barzilor războinici, atît de des ironizate, ba chiar găsite ridicole mai târziu, se tot îngrămădeau prin această tendință și prin acest impuls. Nu existau dușmani dinafară cu care să lupți; erau închipuiți fel de fel de tirani, pentru care principii și slujitorii lor serveau ca modele, mai întîi cu chip general, apoi treptat și cu unele aplicații concrete. Astfel a ajuns poezia să se unească într-un chip violent cu acel reprobabil amestec în administrarea justiției, pe care l-am amintit mai sus, și încerci un simțămînt ciudat recitînd poeziile acelei epoci, scrise într-un spirit care urmărea suprimarea oricărei autorități, monarhică sau aristocratică.

În ce mă privește, continuam să folosesc poezia pentru exprimarea sentimentelor și capriciilor mele personale. Mici poezii ca *Drumețul* au fost scrise în această vreme și au fost tipărite în Almanahul muzelor din Göttingen. Dar din toată acea căutare a timpului a pătruns și în mine ceva, de care am încercat să mă eliberez în *Götz von Berlichingen*, arătînd cum în vremuri de sălbăticie un bărbat curajos și bine intenționat este nevoit să se substituie legii și puterii executive, dar cade în deznădejde atunci cînd apare ca un om îndoielnic și lipsit de credință în ochii căpeteniei supreme pe care o recunoaște și respectă.

Prin odele lui Klopstock intrase și în poezia germană nu atît mitologia nordului, cît mai ales nomenclatura zeităților ei; dar deși mă foloseam cu plăcere de tot ce-mi stătea la îndemînă, nu m-am putut hotărî să mă folosesc și de mitologia nordică și anume

din următoarele motive. Cunoșteam fabulele Eddei ¹ din prefața la *Istoria Danemarcei* de Mallet ² și mi le însușisem ; aceste fabule făceau parte din acele povestiri pe care le naram cu plăcere atunci când mi se cerea să istorisesc ceva. Herder mi-l pusese în mână pe Resenius ³ și mă familiarizasem mai bine cu legendele croice. Dar toate aceste lucruri, oricât le-aș fi prețuit, nu mă puteam hotărî să le primesc în cercul facultății mele poetice ; oricât de splendid mi-ar fi excitat ele închipuirea, se sustrăgeau intuiției sensibile, în timp ce mitologia grecilor, transformată prin cei mai mari artiști ai lumii în figuri vizibile și ușor de închipuit, stăteau nenumărate în fața ochilor noștri. Nu-mi plăcea să introduc în poeziile mele zei-tăți, deoarece acestea rezidau dincolo de natură, singura pe care înțelegeam s-o imit. Ce m-ar fi putut oare determina să-l înlocuiesc pe Jupiter cu Wodam și pe Marte cu Thor ⁴ și să introduc în poeziile mele, în locul figurilor atît de bine conturate ale sudului, imagini nebuloase, ba chiar simple sunete verbale ? Aceste imagini se legau, pe de o parte, cu eroii la fel de lipsiți de formă ai lui Ossian, numai că erau mai aspre și mai uriașe ; pe de altă parte, le introduceam în povestiri vesele, căci trăsătura umoristică, aceea care trece prin toate miturile nordice, îmi plăcea foarte mult și o găseam cu totul remarcabilă. Umorul era singura trăsătură care se opunea miraculoasei dinastii de zei, uriași aventuroși, vrăjitori și monștri, care nu se ocupă decît să inducă în eroare personajele cele mai înalte în timpul domniei lor, să le păcălească și să le amenințe, după aceea, cu o picire rușinoasă și inevitabilă.

¹ *Edda* cuprinde legendele vechilor popoare scandinave.

² Lucrare a unui autor francez, Mallet, apărută în 1775.

³ *Peter Resen-Resenius* (1625—1688), scriitor german, autor al unei cărți intitulată *Edda Istandorum* (1665).

⁴ *Wodam* și *Thor*, zei din mitologia popoarelor nordice.

Cu un interes asemănător, dacă nu egal, m-au cucerit legende indiene, pe care le-am cunoscut mai întâi din călătoriile lui Dapper¹ și le-am introdus cu plăcere în sacul meu de povești. Ajunsesem să istorisesc excelent altarul lui Rama² și, cu toată marea varietate a personajelor acestei povestiri, maimuța Hannemann³ rămânea favorita publicului meu. Dar și acești monștri diformi sau care spărgeau orice formă nu mă puteau satisface poetic; ei se abăteau prea mult de la adevărul către care spiritul meu năzuia neîncetat.

Împotriva tuturor acestor năluci vrăjmașe artei, sentimentul frumosului mi-a fost ocrotit de puterea cea mai strălucită. Fericită este totdeauna epoca unei literaturi în care reapar marile opere ale trecutului, pentru că ele acționează atunci cu o forță proaspătă și deplină. Așa a răsărit atunci din nou lumina lui Homer și anume în sensul timpului care favoriza în cel mai înalt grad o astfel de apariție; căci necontenita orientare către natură a produs pînă la urmă rezultatul că și operele celor vechi au început să fie privite din acest punct de vedere. Ceea ce mai mulți călători făcuseră pentru explicarea scrierilor sacre, au făcut alții pentru Homer. Lucrul a început prin Guys⁴, Wood⁵ le-a dat avînt. O recenzie din Göttingen asupra originalului, la început foarte rar, ne-a adus la cunoștință intenția lui și ne-a arătat pînă la

¹ D. Dapper, medic olandez, autor al unor memorii de călătorie despre Asia, apărute în traducere germană la 1681.

² Una din întruchipările lui Vișnu, zeitate a indienilor.

³ Maimuța sfîntă la indieni. Faptele ei sînt cîntate în epopeea *Ramaiana*.

⁴ Guys este autorul unei lucrări intitulată *Călătorie literară în Grecia sau scrisori despre vechea și noua Grecie*, tradusă din franceză în germană la 1772.

⁵ Robert Wood este autorul unei lucrări intitulată *Cercetări asupra originalității lui Homer*, tradusă din engleză în germană la 1773.

ce punct a fost aceasta realizată. N-am mai văzut atunci în acele poeme un eroism încordat și umflat, ci oglindindu-se adevărul unei epoci străvechi, de care căutam să ne apropiem pe cât ne era cu putință. De fapt nu prea eram în stare pe atunci să pricepem afirmația unora că pentru a înțelege bine naturile homerice este nevoie să cunoști popoarele sălbatice și moravurile lor, așa cum ne erau ele descrise de călătorii în lumile noi, de curînd descoperite; căci nu se putea tăgădui că atît europenii cît și asiaticii erau descriși, în poemele homerice, pe o treaptă înaltă a culturii, poate pe una mai înaltă decît aceea pe care se aflau oamenii în timpul războiului troian. Însă maxima amintită se potrivea totuși cu acel cult al naturii ce predomina la Homer și pe care îl prețuiam tocmai pentru acest motiv.

În afară de aceste preocupări, care se refereau la cunoașterea omului într-un înțeles mai înalt, cît și la poezie într-un sens mai apropiat și mai plăcut, trebuia zilnic să simt că mă aflu în Wetzlar. Inspecțiile și piedicile din ce în ce mai grele care le stăteau în cale, descoperirea unor noi dificultăți se făceau auzite mereu în convorbirile noastre. Aici, Sfîntul Imperiu German era adunat din nou, dar nu numai pentru simple solemnități exterioare, ci pentru treburi care angajau interesele cele mai adînci. Și aici trebuia să-mi revină în amintire acea sală de mîncare pe jumătate goală din ziua încoronării, unde oaspeții rămăseseră afară, pentru că se simțeau prea nobili. Aici ei se aflau din nou întruniți, dar aveau să apară simptome și mai grave. Ieșeau la iveală neconținut lipsa de coeziune a întregului, contradicția dintre părți și nu rămăsese un secret faptul că principii își comunicaseră în taină intenția de a răpi, în această împrejurare, cîte ceva din drepturile căpeteniei supreme a imperiului.

Orice om cinstit va simți ce impresie proastă trebuie să facă asupra unui tînăr care voia binele și își modela gîndurile lui în acest sens, detaliul mărunț al tuturor anecdotelor relative la neglijențele, pierderile de timp, nedreptățile și mituirile practicate aici. În aceste împrejurări, de unde putea să apară respectul față de lege și de judecător ? Dar chiar dacă cineva și-ar fi pus cele mai mari speranțe în rezultatele inspecțiilor, dacă acela ar. fi putut crede că inspecțiile își vor împlini înalta lor misiune, pentru un tînăr voios ce pășea înainte mîntuirea nu putea fi găsită aici. Aspectele formale ale acestui proces începeau să-și piardă acuitatea ; dacă voiai să fii activ și să joci un rol, trebuia să slujești totdeauna aceluia care n-avea dreptate, acuzatului, și să arăți îndemînare în arta duelării cu argumente care răstălmăceau și ocoleau faptele.

Cum în această stare de risipire nu puteam face nici o lucrare artistică, mă pierdeam mereu în speculații estetice, căci orice teoretizare indică o lipsă sau o întrerupere a puterii de creație. Mai înainte cu Merck, acum cîteodată cu Gotter, încercam să găsesc maximele după care te poți conduce în crearea operelor de artă. Această încercare nu-mi reușea însă nici mie, nici lor. Merck era un sceptic și un eclectic, Gotter se limita la exemple care îi convenau mai bine. Teoria lui Sulzer¹ fusese adusă la cunoștința generală, dar ea avea valoare mai mult pentru amatori decît pentru artiști. În această sferă de preocupări sînt cerute în primul rînd efecte morale și astfel apare o dezbinare între clasa artiștilor și aceea a oamenilor care folosesc producțiile lor, căci o bună operă de artă poate să aibă și are de fapt con-

¹ J. G. Sulzer, autor al unei lucrări asupra artelor frumoase, apărută între 1771—1774.

secințe morale, dar a pretinde artistului scopuri morale înseamnă a-i strica meșteșugul lui.

Citisem de mai multă vreme cu hărnicie, dar pe sărite, și fără să fi studiat sistematic, ceea ce scriseră anticii asupra acestor teme importante. Aristoteles, Cicero, Quintilian¹ și Longin², nimeni nu rămăsese neluat în considerație; lucrul nu-mi fusese însă de vreun ajutor, căci toți acești autori se întemeiau pe o experiență pe care eu n-o aveam. Ei mă călăuzeau într-o lume nesfârșit de bogată în opere de artă, desfășurau în fața mea meritele unor eminenți poeți și oratori, dintre care cei mai mulți nu mai erau pentru noi decât niște simple nume, și dobândeam astfel convingerea foarte vie că trebuie să dispui de un mare număr de subiecte pentru a putea gândi asupra lor și că trebuie mai întâi să produci ceva, ba chiar să și greșești, pentru a ajunge să cunoști propriile tale facultăți și pe acelea ale altora. Cunoștința pe care o făcusem cu atâtea opere bune din acele vremuri trecute rămânea însă numai școlărească și livrescă și nicidecum vie, întrucât era izbitor faptul, mai cu seamă în legătură cu oratorii cei mai renumiți, că aceștia se formaseră datorită vieții și că nu se putea vorbi despre însușirile lor artistice, fără a nu lua în considerație și caracterul lor personal. În ce-i privește pe poeți, cazul era mai rar; pretutindeni însă natura și arta intrau în contact numai prin mijlocirea vieții și astfel rezultatul tuturor reflecțiilor și năzuințelor mele rămânea tot vechiul plan de a cerceta natura dinafară și din mine însumi și prin imitarea ei plină de dragoste să o fac să domine.

¹ Retor latin și autor al cărții *Institutio oratoria* (secolul I e.n.).

² Retor grec. (213—273). I se atribuie *Tratatul despre sublim.*

Pentru a obține aceste efecte, care mă urmăreau zi și noapte, îmi stăteau în față două teme mari, ba chiar uriașe, de a căror bogăție trebuia să-mi dau întrucâtva seama, pentru a fi în măsură să creez ceva important. Una din ele aparținea epocii mai vechi, în care a trăit Göte von Berlichingen, cealaltă epocii mai noi, al cărei rod nefericit l-am înfățișat în *Werther*. Am vorbit mai înainte despre pregătirea istorică a celei din fi dintre aceste lucrări ; motivele etice ale celei de a doua urmează să le prezint acum.

Planul despre care am vorbit și anume de a-mi observa natura mea lăunțică în particularitățile ei și de a o lăsa pe cea exterioară să acționeze asupra-mi prin însușirile proprii, acel plan m-a condus către ciudatele împrejurări în care a fost gândit și scris *Werther*. Căutam să mă desfac înăuntrul meu de tot ce-mi era străin, să contemp lu cu dragoste tot ce era în afară de mine și să las să acționeze asupra-mi toate ființele acestei lumi, începînd cu cea omenească și pînă la cele mai de jos, în măsura în care pot fi înțelese, fiecare în felul ei. În modul acesta apărea o curioasă afinitate cu diferitele obiecte particulare ale naturii și un răsunset intim, un acord cu întregul, așa încît orice schimbare a locului și a regiunii, a zilelor și anotimpurilor, sau oricare alt eveniment mă atinge a nesp us de puternic. Contemplarea pitorescului se alătura contemplării poetice ; frumosul peisaj cîmpenesc, însuflețit de rîul prietenos care-l străbătea, sporea înclinarea mea spre singurătate și favoriza liniștile mele meditații, ce se revărsau în toate direcțiile.

Dar de cînd părăsisem cercul familiei din Sesenheim și pe acel al prietenilor mei din Frankfurt și Darmstadt, îmi rămăsese un gol în inimă, pe care nu-l puteam umple ; mă aflam din pricina aceasta în situația în care iubirea, chiar dacă apare învăluită,

ştie să se furişeze şi să zădărnicească toate planurile bune.

Autorul, ajungând la această treaptă a muncii întreprinse de el, îşi simte pentru întâia dată inima uşoară ; de aici înainte cartea sa va deveni ceea ce trebuie să fie. Această carte nu s-a anunţat ca ceva de sine stătător ; ea este destinată mai degrabă să umple lacunele unei vieţi de scriitor, să întregească unele fragmente şi să păstreze amintirea unor temeritaţi uitate şi dispărute. Ceea ce s-a întâmplat însă o dată nu mai trebuie şi nici nu poate să fie repetat ; poetul ar evoca în zadar puterile adumbrite ale sufletului, zadarnic le-ar cere el să-i aducă din nou în faţă împrejurările dragi care i-au înfrumuseţat altădată şederea sa în valea râului Lahn. Din fericire, geniul a avut grijă de acestea mai demult, îndemnându-l încă din anii viguroşi ai tinereţii să fixeze întâmplările trecutului apropiat, să le descrie şi să le dea cu îndrăzneală la iveală la momentul potrivit. Nu mai este nevoie să spun că, prin toate acestea, mă gândesc la cărticica *Werther* ; despre persoanele înfăţişate acolo ca şi despre simţirile descrise în acelaşi loc, va trebui să mai fac încă unele descăluşări.

Printre tinerii ataşaţi de legăţie, care făceau practică în vederea carierei lor viitoare, era unul căruia i se spunea numai „logodnicul“. Acesta se distingea printr-o purtare totdeauna egală şi liniştită, prin părerile lui clare, prin hotărârea faptei şi vorbirii lui. Activitatea lui plină de voioşie, hărnicia lui nedezminţită îl recomandau atât de mult superiorilor, încât i se făgăduia o apropiată numire într-un post. Îndreptăţit de aceste perspective, el se logodi cu o fată care corespundea întru totul inimii şi dorinţelor sale. După moartea mamei ei, fata se dovedise foarte activă în fruntea unei familii cu numeroşi copii şi de

mare ajutor tatălui văduv, așa încît viitorul ei soț putea aștepta același lucru pentru sine și descendența sa, ca și pentru fericirea lui casnică. Toată lumea era de părere, chiar dacă nu urmărea vreun scop personal de viață, că fata aceasta era vrednică a fi dorită de oricine. Ea făcea parte din acele fete care, chiar dacă nu inspiră pasiuni puternice, sînt făcute totuși să fie pe placul tuturor. Era sprintenă și mlădie, avea o fire cinstită și sănătoasă și ducea o activitate nestingherită și plină de voieșie în viața de toate zilele. Mă simțeam și eu bine observînd toate aceste însușiri ale ei, alăturîndu-mă cu plăcere cercului familiei sale, și chiar dacă nu găseam totdeauna prilejul de a face adevărate servicii acestei familii, mă împărtășeam cu dragă inimă, și mai mult decît cu orice altceva, din acele nevinovate bucurii, care stau totdeauna la îndemîna tinereții și care pot fi oricînd culese, fără mari osteneli și fără multă cheltuială. Cum este știut de toată lumea că femeile se împodobesc numai între ele și una pentru alta, mie îmi erau mai dragi acele femei care cu o simplitate curată dau prietenului și logodnicului lor asigurarea tăcută că o fac numai pentru el și că vor continua astfel o viață întreagă, fără multe forme și pretenții.

Astfel de persoane nu sînt prea mult ocupate cu ele însele, au timp destul să privească lumea dinafară și suficientă liniște pentru a se orienta după ea, pentru a se pune de acord cu aceasta ; ele devin înțelepte și cumînți fără nici o sfortare și, pentru educația lor, au nevoie de puține cărți. Astfel era logodnica. Logodnicul, cu firea lui dreaptă și încrezătoare, o prezenta de îndată oricui cîștigase stima sa, deoarece, harnic cum era, fiind ocupat cu treburile lui o mare parte a zilei, îi făcea plăcere ca logodnica lui, după ce își terminase treburile ei casnice, să se dis-

treze și să se bucure, în tovărășia prietenelor și prietenilor cu plimbările și petrecerile la țară. Lotte — căci așa o vom numi — era lipsită de pretenții într-un îndoit înțeles : mai întâi după firea ei, orientată mai mult către o mulțumire generală decât către satisfacerea unor înclinații speciale, apoi fiindcă era hotărâtă să se căsătorească cu un bărbat anumit, pe care, găsimdu-l vrednic de ea, declarase că înțelege să-și lege soarta de a lui pentru întreaga ei viață. În jurul ei plutea atmosfera cea mai senină. Și dacă este un spectacol plăcut să vezi părinții arătând o grijă neostenită copiilor lor, este și mai plăcut să vezi același lucru între frați și surori. În primul caz ți se pare a întrezări un instinct natural și o tradiție burgheză ; în cel de al doilea, alegere și o dispoziție liberă a inimii.

Noul sosit, neavînd nici un fel de legături, nestîngerit de prezența unei fete, care, fiind promisă, nu putea interpreta serviciile amabile ce i se făceau ca o solicitare, acest nou sosit se simți la largul său, dar curînd se lăsă în asemenea măsură învăluit și înlănțuit, iar tînăra pereche îi arăta atîta încredere și prietenie, încît ajunse să nu se mai recunoască pe sine însuși. Disponibil și visător, deoarece nici o prezență nu-i ajungea, tînărul găsi ceea ce îi lipsea într-o prietenă care, trăind pentru ocupațiile unui an întreg, părea că trăiește numai pentru o clipă. Lotte îl acceptase cu plăcere pe tînăr ca însoțitor ; acesta nu se mai putea lipsi de fată, care îl asociase treburilor ei de toate zilele și astfel, în gospodăria ei destul de întinsă, deveniră tovarăși nedespărțiți pe ogoare și pajiști, în grădina de zarzavat și de flori. Dacă treburile obișnuite îi dădeau răgaz logodnicului, atunci și acesta lua parte la muncile lor. Astfel, cei trei prieteni ajunseseră să se obișnuiască unii cu alții și, fără să-și dea seama, să nu se mai poată lipsi

unul de celălalt. Așa trăiră ei, în răstimpul unei minunate veri, o adevărată idilă germană, căreia pămintul rodnic îi dăruise proza și o simpatie curată, poezia. Rătăcind printre grânele pîrguite, se bucurară de diminețile înrourate; îi desfătau trilurile ciocîrliei, ugitul prepeliței; urmară ceasuri dogoritoare, se abătură mari furtuni asupra lor, dar ei se simțiră din ce în ce mai legați și micile necazuri familiare erau repede înlăturate prin iubirea care continua să-i unească. Și astfel se scurgea o zi după alta, dar toate păreau a fi zile de sărbătoare; întregul calendar ar fi trebuit să fie tipărit cu roșu. Mă va înțelege acela care-și va aminti ce anume i s-a prevestit fericitului prieten nefericit al noii Héloïse: „Stînd la picioarele iubitei lui va melița cîneapă și va dori s-o facă azi, mîine și poimîine, întreaga lui viață“.

Puține lucruri, numai atît cît este nevoie, voi spune acum despre tînărul, al cărui nume îl voi rosti mai tîrziu de prea multe ori. Este vorba de Jerusalem, fiul învățatului teolog cu o gîndire atît de liberă și delicată. Era și el funcționar la o legăție; avea o statură plăcută, de înălțime potrivită, era bine făcut; avea o figură mai mult rotundă decît lungă, trăsături liniștite și blînde și tot ce i se potrivește unui tînăr drăguț, blond, cu ochi albaștri, mai mult atrăgători decît expresivi. Costumul lui era cel obișnuit la germanii din nord, care-i imită pe englezi: frac albastru, cu vestă și pantaloni de culoarea galbenă a pielii și cizmulite cu carîmbi negri. Autorul nu-l vizitase niciodată la el acasă și nici Jerusalem nu venise pe la el; îl întîlnise uneori la prieteni comuni. Manifestările tînărului erau măsurate dar binevoitoare. Participa la producțiile cele mai variate, dar îi plăceau mai ales desenele și schițele care reprezentau ținuturi singuratice și liniștite. În legătură cu aceasta, arăta desenele lui Gessner și îi în-

demna pe amatori să le studieze. Nu făcea însă haz de acele moravuri cavalierești și de mascaradele pe care le-am amintit și îi plăcea să trăiască potrivit cu înclinațiile lui. Se spunea că o iubește cu pasiune pe soția unui prieten de-al său, dar nu se arătau niciodată în public. Altceva nu se prea știa despre el, în afară de faptul că se ocupa cu literatura engleză. Ca fiu al unui om bogat, n-avea motive să fie prea îngrijorat de cariera lui și să se preocupe de a fi repede angajat într-un post.

Desenele lui Gessner, despre care am vorbit, sporeau plăcerea și interesul nostru pentru temele rurale și o mică poezie, pe care o citeam cu pasiune în micul nostru cerc, ne împiedica să luăm seama la altceva. *Deserted Village*¹ a lui Goldsmith era pe placul tuturor acelora ce se aflau pe treapta noastră de cultură și împărtășeau sentimentele noastre. Totul era acolo descris nu ca o prezență vie, ci ca o existență trecută și dispărută, ce trezea dorința de a o revedea și ne făcea s-o căutăm cu patimă și iubire în vremea noastră, pentru a participa la ea cu voioșia tinereții. Era vorba acolo de serbări cîmpenești, de târnosiri de biserici și de iarmaroace, de grava adunare a bătrînilor sub teiul satului, pe care o tulbura pofta de dans a celor mai tineri și chiar de interesul pe care toate acestea le trezeau în rîndurile reprezentanților claselor mai înalte. Cît de cuviincioase apăreau aceste plăceri, temperate, precum erau, de un brav preot de țară, care se pricepea să împace și să aplaneze tot ce putea da prilej la discuții și dezbinări ! Îl regăseam astfel pe venerabilul nostru preot din Wakefield, în mijlocul lumii lui bine cunoscute, dar nu așa cum trăise și fusese întrupat, ci ca o umbră, înviată de domoala cîntare a poetului elegiac. Ideea unei astfel de descrieri este

¹ Satul pustiu (engl.).

una din cele mai fericite pentru cel ce și-a propus să învie cu o grațioasă tristețe trecutul nevinovat. Ce bine realizase englezul această plăcută idee ! Împărtășeam entuziasmul pentru această poezie atât de dragă cu Gotter, căruia îi izbutise mai bine traducerea pe care o începusem amîndoi, fiindcă eu dădusem dovadă de timiditate cînd încercasem să tălmăcesc în limba noastră delicata semnificație a originalului, așa încît mă descurcasem în unele pasaje, nu însă în ce privește redarea întregului.

Dacă este adevărat, după cum se spune, că fericirea cea mai mare stă în dorul mistuitor și că adevăratul dor este acela ce se îndreaptă către ceea ce nu poți atinge, atunci putem spune că tînărul, pe care-l urmărim acuma în rătăcirile sale, întrunea toate condițiile pentru a fi unul dintre cei mai fericiți muritori. Înclinarea pentru logodnica altuia, străduința de a introduce în literatura noastră operele magistrale ale unor literaturi străine, osteneala ce-și dădea pentru a imita aspectele naturii, nu numai prin cuvinte, dar și cu pensula și condeiul, fără a dispune de o tehnică propriu-zisă : fiecare din acestea ar fi fost îndestulătoare pentru a umple inima și a face sufletul să se frămînte. Dar pentru ca acel ce suferea cu atîta duioșie să fie smuls din aceste stări și pentru ca noi împrejurări să-l ducă spre o nouă neliniște, a trebuit să se întîmple cele ce urmează.

La Giessen trăia profesorul de drept Höpfner. Iscusit în specialitatea lui, era recunoscut și mult onorat, ca gînditor și ca om de treabă, de Merck și de Schlosser. De multă vreme doream să-l cunosc și cum cei doi prieteni ai mei se gîndeau să-l viziteze, pentru a discuta cu el asupra unor teme literare, am fost acceptat să-i însoțesc cu această ocazie la Giessen. Dar cum în vremurile acelea voioase și pașnice nimic nu lua calea cea dreaptă, ci, adevărați copii

precum eram, doream să ne facem de glumă chiar din lucrurile serioase, ne-am gândit să mă prezint ca un necunoscut, sub o înfățișare străină, satisfăcându-mi astfel gustul de a mă deghiza. Într-o dimineață senină, înainte de răsăritul soarelui, am pornit deci de la Wetzlar în susul frumoasei văi a Lahnului : plimbări de felul acestora însemnau iar pentru mine fericirea cea mai mare. Născoceam povești, legam idei între ele, meditam și, în tăcerea ce mă înconjură, mă simțeam vesel și mulțumit de mine ; treceam în revistă lucrurile nepotrivite și confuze pe care lumea de-a pururi contradictorie le strecurase în mintea mea. Ajuns la capătul drumului ce-l aveam de făcut, am căutat locuința lui Höpfner și am bătut la ușa camerei lui de lucru. Când mi-a strigat : intră ! m-am înfățișat modest, ca un student care înapoindu-se de la universitate acasă, dorește să-i cunoască în drum pe oamenii cei mai renumiți. Eram pregătit să răspund întrebărilor lui despre tot ce mă privea mai de aproape ; i-am spus o poveste prozaică, dar care putea fi crezută și n-am făcut rău dîndu-mă drept jurist, căci cunoșteam meritele lui în domeniul dreptului și eram informat că se ocupa tocmai cu dreptul natural. Dar convorbirea lîncezea și mi s-a părut că profesorul aștepta albumul meu cu autografe sau momentul în care să-mi cer îngăduința de a pleca. Eu însă prelungeam vizita, așteptîndu-l pe Schlosser, a cărui punctualitate mi-era cunoscută. Acesta apărui în adevăr, fu primit cu bucurie de către prietenul său și, privindu-mă cu coada ochiului, se făcu că nu prea ia seama la mine. Höpfner mă atrase însă în conversație și se arătă uman și binevoitor. În cele din urmă mi-am luat rămas bun și m-am grăbit să mă duc la restaurant, unde am schimbat la repezeală cîteva cuvinte cu Merck și am pus la cale tot ce trebuia să urmeze.

Prietenii se înțeleaseră să-l invite pe Höpfner la masă și, împreună cu el, pe Christian Heinrich Schmidt, care juca în literatura germană un oarecare rol, deși unul secundar. Ceea ce pusesem noi la cale îl privea de fapt pe acesta, care, pentru păcatele lui, trebuia să fie pedepsit într-un mod care să strînească hazul. Cînd oaspeții se adunară în sala de mîncare, am trimis un chelner să întrebe dacă domnii îmi dau voie să iau masa împreună cu ei. Schlosser, care știa să-și păstreze seriozitatea, se opuse, deoarece nu voia ca cineva străin să le tulbure conversația prietenească. Dar la insistențele chelnerului și pledoaria favorabilă a lui Höpfner, care-i asigura că sînt un om simpatic, am fost admis și, la începutul mesei, m-am arătat modest și rușinos. Schlosser și Merck nu păreau de loc stingheriți și se comportară cu toată libertatea, ca și cum n-ar fi fost de față un străin. Se vorbi despre evenimentele literare cele mai însemnate, ca și despre oamenii cei mai iluștri ai vremii. Am devenit atunci ceva mai îndrăzneț și nu m-am lăsat intimidat de judecățile aspre ale lui Schlosser sau de cele disprețuitoare ale lui Merck ; în ce mă privește, îmi îndreptam toate săgețile către Schmidt, ale cărui puncte sensibile, bine cunoscute de mine, le atingeam cu împunsături precise.

Am băut cu măsură din vinul de masă, dar domnii cerură să li se dea unul mai bun și nu mă uitară nici pe mine. După ce s-au discutat diferite chestiuni ale zilei, conversația luă în dezbatere probleme generale, punîndu-se întrebarea, mereu repetată atîta vreme cît vor exista scriitori, dacă literatura se găsește în dezvoltare sau în decădere, în progres sau în regres ? S-a discutat cu voioșie această problemă — asupra căreia rareori se înțeleg bătrînii și tinerii, începătorii și cei ce se găsesc la sfîrșitul carierei lor — fără ca cineva să fi avut intenția să ajungă la o

înțelegere. În cele din urmă am luat și eu cuvântul, spunînd : „Mi se pare că literaturile au și ele anotimpurile lor, care, înlocuindu-se unele pe altele, așa cum se întîmplă și în natură, produc anumite fenomene ce se pot repeta în timp. De aceea nu cred că o anumită epocă a unei literaturi poate fi lăudată sau veștejită în întregimea ei ; mai cu seamă nu mă împac de loc cu faptul de a vedea că anumite talente, produse de timpul lor, sînt înălțate în slava cerului și glorificate, în timp ce altele sînt criticate și coborîte. Primăvara excită gîtlejul privighetoarei ca și pe cel al cucului. Căldura verii produce și fluturii plăcuți la vedere și musculițele urîte. Dacă ne-am gîndi la toate acestea, n-am mai auzi repetîndu-se aceleași plîngerii la fiecare zece ani și nimeni nu și-ar mai da osteneala zadarnică să distrugă cutare sau cutare aspecte neplăcute“.

Societatea mă privi cu uimire, întrebîndu-se cum ajunsesem la atîta înțelepciune și toleranță ? Eu însă am continuat să asemăn fenomenele literare cu produsele naturii și nu știu cum am ajuns să vorbesc și despre moluște, dînd la iveală fel de fel de curiozități în legătură cu ele. Arătam că acestea sînt niște ființe cărora nu le poți contesta că au un trup și chiar o anumită formă ; dar cum n-au un schelet, nu prea știi drept ce să le iei, așa încît, pînă la urmă le consideri o mucozitate vie ; marea trebuie să aibă însă și astfel de locuitori. Cum prelungeam comparația peste măsură, făcînd aluzie la Schmidt și la literații lipsiți de caracter de felul lui, mi s-a atras atenția că o comparație prea largă își pierde valoarea.

Să mă întorc însă pe uscat, am continuat eu, și să vorbesc de iederă. După cum moluștele n-au schelet, tot astfel iedera n-are trunchi, dar domnește pretutindeni unde ajunge să se cațere. Se urcă pe zidurile vechi, cărora nu le mai poate dăuna ; poate fi cu

uşurinţă îndepărtată de pe clădirile noi; sugerează seva din copaci, dar ceea ce mi se pare mai nesuferit la iederă, este că agăţându-se de un stîlp, poate da impresia că acesta ar fi un trunchi viu, numai pentru că l-a înfăşurat în frunzişul lui.

N-am luat seama la faptul că mi se reproşa obscuritatea şi improprietatea comparaţiilor mele şi am devenit din ce în ce mai violent împotriva tuturor creaturilor parazitare, dezvăluindu-mi destul de bine ideile, atît cît îmi îngăduiau cunoştinţele pe care le aveam despre natură. În cele din urmă am strigat un *vivat* pentru toţi oamenii independenţi şi un *pereat*¹ pentru toţi intruşii, am cuprins mîna lui Höpfner, i-am strîns-o cu putere, l-am declarat omul cel mai de treabă din lume şi l-am îmbrăţişat, ca şi pe ceilalţi comeseni. Noul şi bravul meu prieten credea că visează, dar în cele din urmă Schlosser şi Merck îi dezlegară enigma şi gluma noastră, mărturisită, produse o veselie generală, la care luă parte şi Schmidt, pe care îl îmbunaram prin recunoaşterea meritelor lui reale şi prin interesul pe care-l arătarăm gusturilor lui de amator.

Această nostimă introducere nu a putut decît să însufleţească şi să favorizeze congresul literar, pentru care ne adunasem aici. Merck, foarte activ cînd în direcţia estetică şi literară, cînd în acea negustorească, ştiuse să hotărască pe cumpănitul şi mult învăţatul Schlosser să publice încă din anul acela gazeta lui *Frankfurter Gelehrten Anzeigen*². Cei doi prieteni îşi asociază pe Höpfner şi pe alţi universitari din Giessen, pe un merituos pedagog din Darmstadt, rectorul Wenck, şi alţi cîţiva oameni de nădejde. Fiecare din aceştia poseda suficiente cunoştinţe istorice şi teoretice în specialitatea lui, şi spi-

¹ Să piară (lat.).

² *Monitorul savanţilor din Frankfurt* (germ.).

ritul timpului îi făcea pe toți acești bărbați să acționeze într-o singură direcție. Primii doi ani ai acestei gazete (trecută mai târziu în alte mâini) dau o minunată dovadă despre lărgimea de vederi, puritatea perspectivei și onestitatea voinței celor care o redactau. Se lupta pentru pozițiile umanității și ale cetățeniei universale, oamenii merituosi și cu drept cuvânt renumiți erau apărați împotriva oricărui gen de insolență, împotriva adversarilor, dar și împotriva acelor elevi care folosesc cele învățate împotriva măștrilor lor. Aproape mai interesante erau însă recenziiile despre celelalte reviste : *Bibliothek* care apărea la Berlin și *Der deutsche Merkur*, recenzii în care pot fi, pe bună dreptate, admirate iscusința în atâtea specialități, judecata pătrunzătoare și bunul lor simț.

În ce mă privește, am fost cu toții de acord că n-aveam nici una din calitățile necesare pentru a fi un bun recenzent. Îmi lipseau cunoștințe istorice complete ; din istoria lumii, a științelor și a literaturii mă atrăseseră numai anumite epoci, iar obiectele acestora mă ispitiseră numai în parte și fără diferențiere. Posibilitatea de a-mi reprezenta și de a învia lucrurile în afară de legăturile dintre ele, mă puneă în situația să mă simt la mine acasă într-un secol și într-o secțiune a științei, fără a fi informat cu privire la ce a fost înaintea lor și la ce le-a urmat. De asemeni, apăruse în mine un anumit simț teoretic și practic, prin care puteam să-mi dau seama de lucruri mai mult așa cum trebuiau ele să fie, decât așa cum erau în realitate, dar sărind de la una la alta și fără să le introduc într-o legătură filozofică. Se adăugau la toate acestea o mare ușurință de înțelegere și acceptarea prietenoasă a altor păreri, atunci când acestea nu erau în contradicție evidentă cu părerile mele.

În afară de cele amintite, acea asociație literară mai întreținea o vie corespondență și, avînd în vedere

apropierea orașelor în care locuiau membrii ei, ea era favorizată prin dese tratative personale. Acela care citea o carte se însărcina cu referatul asupra ei, uneori se găsea și câte un coreferent ; problema era discutată, legată cu alte probleme înrudite și dacă se ajungea la un rezultat, își lua din nou cineva obligația să-l redacteze. În felul acesta au apărut mai multe recenzii tot atât de serioase pe cât de vii, tot atât de plăcute pe cât de satisfăcătoare. Mie mi-a revenit adeseori rolul de secretar al ședințelor, fiind însărcinat cu întocmirea procesului verbal ; prietenii mei îmi îngăduiau să glumesc în timpul lucrărilor și, atunci când aveam ceva de spus într-o chestiune care îmi stătea îndeosebi la inimă, să-mi arăt, de sine stătător, părerea. Zadarnic aș încerca, descriind sau reflectând, să evoc spiritul și linia acelei vremi, dacă cei doi ani ai amintitei gazete nu mî-ar oferi documentele cele mai hotărîtoare. Extrase din ele, în care mă recunosc, vor apărea în viitor, împreună cu alte articole asemănătoare, la locul potrivit.

Întreținînd un schimb atât de viu de cunoștințe, păreri și convingeri, am ajuns curînd să-l cunosc mai de aproape pe Höpfner și l-am îndrăgit. Ori de câte ori eram singuri, discutam cu el probleme de specialitatea lui, care trebuia să fie și a mea, și aflam în aceste discuții lămuriri care decurgeau în chip firesc unele din altele și care mă instruiam. Nu-mi dădeam încă limpede seama pe atunci că pot învăța ceva din cărți și convorbiri, dar nu dintr-un șir de lecții debitate de pe catedră. Cartea îmi permitea să mă opresc la un anumit pasaj și să reviu la unul anterior, ceea ce o expunere orală și un profesor nu pot face. Uneori la începutul unei prelegeri mă oprea o idee, asupra căreia vrînd să meditez pierdeam ceea ce urma și nu-mi mai dam seama de legăturile întregului. Lucrul mi se întîmplase adesea la cursurile

juridice pe care le audiasem, ceea ce m-a făcut să încep felurite discuții cu Höpfner, care m-a ajutat cu plăcere în îndoielile și șovăirile mele și mi-a umplut unele lacune, trezind în mine dorința de a rămîne cîtva timp pe lîngă el, la Giessen, pentru a-mi completa cunoștințele, fără să vreau a mă îndepărta prea mult de înclinațiile mele de la Wetzlar. Cei doi prieteni ai mei se împotrivesc însă acestei dorințe, mai întîi fără să-și dea seama, apoi cu deplină cunoștință, căci ambii nu numai că se grăbeau să plece de aici, dar aveau și interesul să mă îndepărteze și pe mine.

Schlosser îmi mărturisi că se afla într-o legătură prietenească, apoi într-una mai strînsă cu sora mea și că, dorind să se căsătorească cu ea, era preocupat să-și găsească repede o slujbă. Vorbele acestea m-au uimit oarecum, deși aș fi putut-o afla mai demult din scrisorile surorii mele; obișnuim însă să trecem ușor cu vederea tot ceea ce poate răni buna părere pe care o avem despre noi înșine și abia atunci am observat că eram cu adevărat gelos pe sora mea — un sentiment pe care mi-l ascundeam cu atît mai puțin cu cît de la înapoierea mea din Strassburg legăturile noastre deveniseră și mai strînse și mai adînci. Cîte ore nu petrecusem împreună pentru a ne mărturisi micile taine ale inimii în legătură cu iubirile noastre și alte împrejurări ivite în timpul cît nu ne văzusem! În afară de aceasta, nu apăruse în cîmpul închipuirii mele o lume nouă, în care aș fi dorit s-o introduc? Trebuia să-i arăt pe rînd micile mele improvizații și o mult răspîndită poezie a omenirii. Așa am ajuns să-i traduc pe nepregătite acele pasaje din Homer, care trebuiau să-i trezească în primul rînd interesul. Citeam traducerea literală a lui Clark, atît cît se putea de bine; recitarea mea lua forme ritmice și vivacitatea cu care îmi reprezentam imaginile textului, forța cu

care le accentuam, înlăturau obstacolele rezultate din aşezarea întortocheată a cuvintelor, căci sora mea urmărea în mintea ei tot ce debitam eu cu atîta însufleţire. Petreceam împreună multe ore ale zilei în chipul acesta ; iar dacă se adunau prietenii ei, evocam pe lupul Fenris şi maimuţa Hannemann ; vestita istorie a lui Thor şi a însoţitorilor lui păcăliţi de uriaşii năzdrăvani, am repetat-o de nenumărate ori cu de-amănuntul. Toate aceste poveşti mi-au lăsat o impresie atît de plăcută, încît ele sînt şi astăzi pentru mine printre imaginile cele mai preţioase pe care le evoca închipuirea mea. Îi adusesem şi surorii mele la cunoştinţă legăturile cu prietenii din Darmstadt şi aceste legături deveneau mai puternice prin drumurile şi rătăcirile mele, despre ale căror întîmplări îi scriam regulat, comunicîndu-i şi toate poeziile mele, chiar dacă nu erau decît un simplu semn de exclamare, ba chiar şi toate scrisorile primite, împreună cu răspunsurile date. Toată această vie activitate se cam întrerupsese de cînd părăsisem Frankfurtul, şederea mea la Wetzlar nu prea oferea material pentru astfel de distracţii şi înclinarea mea pentru Lotte a micşorat atenţiile pentru sora mea care, simţindu-se singură şi poate părăsită, dăduse ascultare cinstitelor osteneli ale unui om de onoare. Acesta, bărbat serios şi închis, vrednic de încredere şi de stimă, îi arătase cu pasiune sentimentele lui, cu care era de altfel destul de zgîrcit. A trebuit deci să mă supun şi să-l las pe prietenul meu să se bucure de norocul lui, mărturisindu-mi în sinea mea că dacă fratele n-ar fi fost absent, lucrurile n-ar fi mers atît de departe cu Schlosser.

Prietenul şi prezumtivul meu cumnat ţinea foarte mult să mă înapoiez acasă, pentru ca prin mijlocirea mea să aibă posibilitatea s-o vadă nestingherit pe Cornelia, năzuinţă care la omul atins pe neaşteptate

de un simțămînt delicat devine tot mai puternică. Cînd puțin după aceea plecă din Wetzlar, el mă puse deci să-i făgăduiesc că-l voi urma în curînd.

Nădărduiam acum că Merck, care avea mai mult timp liber, își va prelungi șederea la Giessen, astfel încît să pot petrece în fiecare zi o bună parte din vreme cu bunul meu Höpfner, pe cînd prietenul meu își consacra tot răgazul gazetei *Frankfurter Gelehrte Anzeigen*. Dar nu puteam de loc să-l conving pe Merck în acest sens, căci după cum pe cumnatul meu îl gonia iubirea, pe Merck îl izgonea ura lui față de universitate. După cum există antipatii înnăscute, după cum unii oameni nu pot suferi pisicile, după cum alții sînt în sufletul lor alte contrarietăți, tot astfel Merck era un dușman de moarte al tuturor cetățenilor academici, care pe vremea aceea, la Giessen, căzuseră în cea mai grosolană brutalitate. Mie personal îmi conveneau ; i-aș fi putut întrebuița ca măști în vreunul din jocurile mele de carnaval ; Merck însă, atunci cînd îl vedea în timpul zilei sau cînd îi auzea urlînd noaptea, își pierdea cu totul orice bună dispoziție. Merck își petrecuse cele mai frumoase zile ale tinereții în Elveția franceză și, mai tîrziu, cunoscuse plăcutele relații ale curtenilor, ale oamenilor de lume, ale oamenilor de afaceri și ale literaților ; mai mulți ofițeri, în care se trezise năzuința către cultivarea spiritului, îi căutau societatea și astfel viața lui se desfășura într-un cerc de oameni învățați. Faptul că toate acele necuviințe studentești îl supărau nu era deci de mirare ; numai că antipatia lui față de studenți era mai pătimașă decît se cuvine unui om așezat, oricît m-ar fi făcut să rîd hazliile lui descrieri despre monstruoasa înfățișare și purtare a acelor tineri. Invitațiile lui Höpfner și insistențele mele n-au fost deci de nici un folos și foarte curînd a trebuit să plec cu el la Wetzlar.

Eram nerăbdător să-i fac cunoștință cu Lotte ; nu-mai că prezența lui în această societate nu mi-a tihnit ; căci, asemeni lui Mephistofeles, putea pătrunde oriunde, dar cu greu ar fi adus vreun bine undeva și, astfel, prin nepăsarea lui față de această ființă iubită, chiar dacă nu făcea să-mi oscileze sentimentele, nu-mi producea în tot cazul nici o plăcere. Aș fi putut într-adevăr să prevăd acest rezultat, dacă mi-aș fi amintit că anumite grațioase și zvelte apariții, care pentru alții însemnau o bucurie, lui nu-i plăceau în chip deosebit. Acordă repede preferință staturii junonice a uneia din prietenele lui și pentru că îi lipsea timpul să înnoade o legătură mai strânsă cu ea, mă dojenea pe mine că nu-mi dădeam osteneala să mă apropii de fastuoasa persoană, cu atât mai mult cu cât ea era liberă, fără nici o altă legătură. Îmi spunea că nu știu de fel să prețuiesc avantajele naturale și constată fără nici o plăcere deosebita mea predicție de a-mi pierde timpul și în această privință.

Dacă este primejdios să dezvălui unui prieten meritele unei iubite, deoarece prietenul poate să o găsească și el fermecătoare și vrednică de a fi dorită, primejdia contrarie nu este mai mică, deoarece prin dezaprobarea lui poate să ne inducă în eroare. Nu mă găseam desigur în fața acestui caz, căci îmi înțipărisem adânc în suflet imaginea dragălășeniei ei, încît aceasta nu putea fi cu ușurință îndepărtată, dar prezența lui Merck și insistențele lui îmi grăbiră hotărîrea de a părăsi orașul. El îmi vorbi ca despre ceva fermecător, de o călătorie pe Rin pe care se pregătea tocmai s-o facă împreună cu soția și fiul lui și îmi trezi dorința să văd în fine și eu acele ținuturi, despre care adeseori ascultasem cu invidie, povestindu-se.

După ce plecă Merck, m-am despărțit și eu de Charlotte, de astă dată avînd conștiința mai curată

decît la despărțirea de Friederike, totuși nu fără durere. Legătura aceasta devenise, prin obișnuință și îngăduință, mai pasionată decît se cuvenea din partea mea. Charlotte și logodnicul ei păstrară însă cu seninătate măsura, și purtarea lor n-ar fi putut fi mai frumoasă și mai amabilă. Sentimentul de siguranță născut astfel m-a făcut să uit orice primejdie. Nu puteam totuși să-mi ascund că aventura mea ajunsese la sfîrșit, căci unirea tînărului meu prieten cu drăguța fată ținea numai de așteptata lui cerere în căsătorie ; și pentru că omul, atunci cînd ia o hotărîre, ajunge să facă și ceea ce este necesar, m-am decis să plec de bună voie, fără să fie nevoie ca suferința să mă gonească.

CARTEA A TREISPREZECEA

Mă înțelesesem cu Merck să mă întâlnesc cu el la Koblenz, în lunile frumoase ale verii, la doamna von Laroche. Bagajul îl trimisesem la Frankfurt iar ceea ce-mi era necesar la drum, printr-o ocazie, în jos, pe Lahn. Eu coboram de-a lungul văii întortocheate, cu malurile ei atît de variate, liber în hotărîrile mele, dar rob de simțire, într-o stare în care prezența naturii mute dar vie lucrează atît de binefăcător asupra noastră. Ochiul meu, obișnuit să descopere frumusețile pitorești, și mai mult decît pitorești ale peisajului, se destăta în contemplarea aspectelor apropiate și îndepărtate, a stîncilor acoperite cu tufișuri, a creștelor înșorite, a umedelor prăpăstii, a castelelor ce dominau pe culmi și a șirurilor de munți ispitindu-mă din depărtarea lor albastră.

Înaintam pe malul drept al râului, care curgea în lumina soarelui, la o anumită adîncime sub picioarele mele, acoperit ici și colo de tufișuri de sălcii. S-a trezit atunci din nou în mine vechea dorință de a putea imita cum se cuvine astfel de aspecte. Din întîmplare, țineam în mîna stîngă un frumos briceag și din adîncurile sufletului mi-a apărut ca o poruncă

îdeea de a azvîrli briceagul în apă. Dacă l-aş fi văzut căzînd, dorinţa mea artistică urma să se îndeplinească, dacă însă cufundarea briceagului ar fi fost acoperită de perdeaua de sălcii, s-ar fi convenit atunci să renunţ la dorinţa şi ostenele mele. Îndată ce mi-a apărut în minte năzbîtia asta, am şi împlinit-o. Căci fără să ţin seama de utilitatea briceagului, care întrunea în el mai multe ustensile, l-am azvîrlit cu mîna stîngă, în care-l ţineam, spre rîu. Dar şi de rîndul acesta a trebuit să încerc echivocul înşelător al oracolelor, de care se plîngeau atît de amarnic cei din vechime. Cufundarea briceagului în rîu mi-a fost acoperită de ultimele ramuri ale sălciilor, dar apa răscolită de lovitură a sărit în sus ca o fîntînă arteziană şi l-am văzut foarte bine. N-am interpretat fenomenul acesta în favoarea mea şi îndoiala ce şi-a făcut loc atunci în sufletul meu a fost pricina pentru care am început să neglijez încercările mele, făcînd astfel ca oracolul să se îndeplinească. În felul acesta am pierdut pentru un timp lumea exterioară, plutind în voia închipuirilor şi simţurilor mele şi în asemenea stare sufletească am lăsat în urmă frumos aşezatele castele şi localităţi Weilburg, Limburg, Diez şi Nassau, de cele mai multe ori singur, rareori şi numai pentru scurt timp însoţit de cîte cineva.

După o plăcută hoinăreală de mai multe zile am ajuns la Ems, unde m-am bucurat scaldîndu-mă de mai multe ori în liniştitele izvoare şi ne-am continuat apoi călătoria în josul rîului, cu o barcă. Deodată, în faţa ochilor mei se ivi bătrînul Rin; minunata aşezare a oraşului Oberlahn mă fermecă, dar deasupra tuturor se înălţa puternic şi maiestuos, castelul Ehrenbreitstein. Într-un contrast foarte plăcut, la picioarele lui, se odihnea mica localitate, bine aşezată, numită Thal, unde am găsit cu uşurinţă casa consilierului intim von Laroche. Anunţat de

Merck, am fost primit prietenește de această nobilă familie și în curînd am fost considerat ca un membru al ei. Cu doamna casei aveam comun năzuințele mele literare și sentimentale, cu domnul plăcerea de a trăi, iar cu fetele lor tinerețea.

Casa, așezată la capătul văii, ridicată puțin deasupra râului, privea nestînjinită în direcția curgerii lui. Odăile erau înalte și spațioase, pe pereții cu galerii atîrnau tablouri puse unele lîngă altele. Ferestrele, de oriunde le-ai fi privit, alcătuiau cadrele unor tablouri de natură, reliefate puternic prin strălucirea unui soare blînd ; nu cred să mai fi trăit vreodată dimineți atît de senine și seri atît de minunate.

N-am rămas multă vreme singurul oaspete în casă. Adunării, strînse aici din motive în parte artistice, în parte sentimentale, i s-a alăturat și Leuchsenring, venit de la Düsseldorf. Acesta, posedînd multe cunoștințe în literaturile mai noi, își cîștigase numeroși prieteni în timpul feluritelor lui călătorii, dar mai cu seamă de pe vremea cînd stătuse în Elveția — și, pentru că era un om plăcut și știa să se poarte cu lumea, dobîndise favoarea acestora. Avea la el cîteva casete care conțineau corespondența sa intimă, cu mai mulți dintre prietenii lui. Era o vreme în care domneau raporturi atît de deschise între oameni, încît nu era cu putință să vorbești sau să scrii cuiva, fără a nu socoti că aceste comunicări erau adresate tuturor. Fiecare își iscodea inima lui și a celorlalți și, ajutată de indiferența guvernelor față de astfel de comunicări, de iuțea poștelor, de siguranța sigiliilor, de ieftinătatea taxelor, corespondența aceasta, de moravuri și literară creștea din ce în ce mai mult.

Astfel de schimburi de scrisori, mai ales acelea cu personalități de seamă, au fost colecționate cu

grijă și, în întrunirile prietenești, fragmente din ele erau totdeauna citite și, pe cât de slab era interesul pentru discursurile politice, pe atât creștea curiozitatea pentru desfășurarea vieții morale.

În acest sens, casetele lui Leuchsenring conțineau adevărate comori. Mult prețuite erau scrisorile unei anumite Julie Bondeli, renumită ca femeie de spirit și merit și ca prietenă a lui Rousseau. Oricine avusesse o legătură oarecare cu acest bărbat extraordinar, se bucura de o parte din gloria lui și, în numele lui, se formase o întinsă și tacită comunitate de credincioși.

Asistam cu plăcere la acele lecturi prin care eram transportat într-o lume necunoscută și ajungeam a afla aspectul intim al unor evenimente întâmplate de curînd. Desigur că nu toate scrisorile acelea aveau un conținut bogat și domnul von Laroche, un vesel om de lume și de afaceri, care, deși catolic, se amuzase în scrieri cu privire la casta călugărilor și a popilor, era înclinat să vadă și aici o frăție religioasă, în care unii din aceștia, lipsiți de valoare, se susțineau prin legătura cu anumiți oameni însemnați, o legătură care, pînă la urmă, se dovedea folositoare numai celor dintîi. De cele mai multe ori, cînd casetele erau deschise, bravul von Laroche părăsea societatea. Dar dacă stătea să asculte unele scrisori, era de așteptat totdeauna o observație glumeață. Odată a făcut observația că ascultînd această corespondență s-a convins încă mai mult că doamnele ar putea să-și economisească ceara de sigilii și că și-ar putea închide scrisoarea numai cu ace de gămălie, fără să fie în primejdie ca cineva să le deschidă. Laroche glumea în felul acesta cu privire la tot ce stătea în afara cercului vieții și al activității, urmînd astfel modul de a gîndi al șefului și maestrului său, contele Stadion, ministru de Mainz, care

nu era cel mai indicat să impună prin respect un echilibru spiritului rece și laic al băiatului.

Ar fi locul să povestim o anecdotă despre deosebitul spirit practic al contelui. Când orfanul Laroche îi câștigă dragostea contelui Stadion și deveni pupilul lui, contele îi ceru băiatului să îndeplinească serviciile unui secretar. Îl însărcină să răspundă scrisorilor și să studieze depeșele care trebuiau uneori transcrise, adesea trebuiau cifrate, sigilate și expediate. Această activitate a durat mai mulți ani. Când băiatul a crescut și a început să lucreze cu adevărat, căci pînă atunci își închipuise numai că lucrează, contele îl duse în fața unei mari mese de scris, unde stăteau neatînse toate scrisorile și pachetele care alcătuiseră exercițiile primei sale activități.

O altă treabă, pe care contele o impunea pupilului său, nu va găsi aceeași aprobare generală. Laroche a trebuit să se învețe a imita exact scrisul șefului și maestrului său, pentru a-l scuti de chinul de a scrie el însuși. Dar acest talent urma să fie folosit nu numai în scrisorile de afaceri; tînărul trebuia să înlocuiască pe învățătorul său și în scrisorile de dragoste. Contele întreținea legături sentimentale cu o doamnă foarte inteligentă din lumea mare. Când rămînea cu ea pînă noaptea tîrziu, secretarul stătea acasă și făurea cele mai aprinse scrisori de dragoste: contele alegea printre acestea pe cele mai bune și trimitea foaia respectivă chiar în aceeași noapte, iubitei sale, care se convingea astfel de focul nestins al pătimașului ei adorator. Se înțelege că astfel de experiențe timpurii nu-i dădură tînărului ideea cea mai bună despre corespondența de dragoste.

În sufletul acestui om, care slujea doi prinți electori clerici, se cuibărise o ură neîmpăcată împotriva preoțimii, ură născută probabil din considerarea vieții dezordonate, vulgare, lipsite de gust și coru-

pătoare a spiritului, pe care o duceau, în anumite locuri, călugării germani, împiedicînd și distrugînd în felul acesta orice fel de cultură. Opera lui : *Scrisori despre călugărie* provocă mare senzație ; toți protestanții și mulți catolici au primit-o cu mare satisfacție.

Dar dacă domnul von Laroche se revolta împotriva a tot ce se poate numi sensibilitate și dacă îndepărta de la sine chiar și aparența acesteia, totuși nu ascundea o delicată înclinație paternă față de fiica lui cea mai mare, care era cu adevărat vrednică să fie iubită : avea o statură potrivită, era drăgălașă, o apariție degajată și grațioasă, cu ochii cei mai negri cu puțință și o față cum nu se poate închipui mai curată și mai înfloritoare. Îl iubea și ea pe tatăl ei și îi împărtășea sentimentele. Cum acesta era un om de afaceri foarte ocupat, timpul lui era în genere consacrat activității profesionale și cum musafirii erau atrași de soția lui și nu de el, societatea acestora îi făcea puțină plăcere. În timpul meselor era însă vesel, amuzant, și cel puțin atunci căuta s-o scutească de condimentele sensibilității.

Acel care cunoștea sentimentele și felul de a gândi al doamnei von Laroche — printr-o viață lungă și prin multe scrieri, ea a devenit cunoscută și respectată de orice german — acela ar putea presupune că prin toate împrejurările amintite mai sus s-ar fi putut ivi vreo neînțelegere domestică. Cazul însă n-a fost de loc așa ! Doamna von Laroche era femeia cea mai minunată ; nimeni nu i s-ar putea asemăna. Zveltă și delicată, mai degrabă înaltă de statură, ea a știut să păstreze pînă la vîrsta cea mai înaintată o eleganță a înfățișării și a atitudinii care ținea cumpăna între conduita unei doamne din nobilime și a unei burgheze pline de demnitate. Ani de-a rîndul nu-și schimba felul de a se îmbrăca. Capului ei mic și chipului cu

trăsături fine li se potrivea foarte bine o bonețică cu aripi, iar hainele ei de culoare închisă, cenușii, dădeau prezenței ei liniște și demnitate. Vorbea bine și știa să acorde lucrurilor pe care le exprima o însemnătate ce provenea din simțirea cu care le însoțea. Purtarea rămânea aceeași față de orișicine. Dar prin toate acestea nu este exprimată particularitatea proprie a firii ei, destul de greu de precizat. Părea că participă la orice, în realitate însă nimic n-o atingea. Era blândă și putea îndura orice, fără să sufere ; răspundea în același fel și glumelor bărbatului ei și gesturilor delicate ale prietenilor și grației copiilor săi, rămânând aceeași, fără ca binele și răul din viață sau operele excelente sau slabe din literatură s-o atingă în vreun fel oarecare. Această atitudine a ei este cauza pentru care și-a păstrat independența pînă la o vîrstă înaintată, cu toate împrejurările triste sau nenorocite ale soartei sale. Pentru a nu fi însă nedrept, trebuie să menționăm că cei doi fii ai ei, pe atunci copii de o frumusețe orbitoare, o făceau uneori să capete o expresie cu totul deosebit de aceea pe care o avea de obicei.

Am petrecut mai multă vreme, într-un mediu nepus de plăcut, pînă cînd Merck sosi cu familia lui. Atunci au apărut noi afinități elective, căci pe cînd cele două doamne s-au cunoscut și s-au apropiat una de alta, Merck a intrat în raporturi mai strînse cu domnul von Laroche, pe care îl socotea un cunoscător al lumii și al afacerilor, un om informat și călătorit. Băiatul se împrietenii cu băieții iar mie îmi reveniră fetele, dintre care cea mai mare mă atrase în curînd în mod deosebit. Încerci o senzație plăcută atunci cînd în pieptul tău începe să se trezească o nouă pasiune, înainte ca cea veche să se fi stins cu totul. E la fel ca atunci cînd soarele apune și te uiți cum de cealaltă parte a cerului răsare luna,

bucurându-te de îndoită strălucire a celor două făclii ale firmamentului.

La Thal nu duceam lipsă de bogate prilejuri de distracție în interiorul casei și în afara ei. Străbăteam ținutul, ne cățaram pe Ehrenbreitstein într-o direcție, pe Karthause în cealaltă. Orașul, podul de peste Mosela, bacul care ne transporta peste Rin, totul ne oferea plăcerile cele mai variate. Noul castel nu era încă ridicat ; am fost conduși la locul unde urma să fie clădit și ni s-au arătat planurile lui.

În această plăcută situație s-a dezvoltat totuși în sufletele noastre sămînța discordiei, care-și arată deopotrivă efectele ei atît în cercurile cultivate cît și în cele necultivate. Merck, om rece și neliniștit precum era, n-a putut să asculte multă vreme scrisorile despre care am vorbit mai sus, fără să nu facă observații înțepătoare despre lucrurile, persoanele și împrejurările consemnate acolo, în timp ce mie personal îmi destăinuia pe ascuns lucrurile cele mai ciudate în legătură cu acele comunicări. Nu era vorba, desigur, de secrete politice și nici despre fapte care ar fi avut o anumită legătură între ele ; mă făcea numai atent asupra unor oameni care, fără să fie înzestrați cu vreun talent oarecare, știuseră să-și asigure o influență personală și, prin relațiile lor, să ajungă la situații bune ; din momentul acela am început și eu să fac observații de același gen. Deoarece asemenea persoane nu stau mult timp în loc și, călătorind, apar cînd ici cînd colo, ele se bucură de privilegiul noutății, pentru care nu pot fi nici pizmuite și care nici nu le poate fi limitat, acest fapt constituind o tradiție pe care orice călător a aflat-o spre avantajul său și oricine stă pe loc spre paguba sa.

Oricum ar fi fost lucrurile, din momentul acela am început a acorda o atenție plină de neliniște și

pizmă acelor oameni care umblă de colo pînă colo, își azvîrlă ancora în fiecare oraș și caută să cîștige influență în unele familii. Am descris, dacă nu așa cum s-ar fi convenit, cel puțin cu oarecare umor, pe unul din membrii delicați și fără vlagă ai acestei bresle în *Pater Brey* și pe unul mai iscusit și mai aspru într-o piesă de carnaval despre care va fi vorba mai târziu și care poartă titlul : *Sathyros sau drăcușorul din pădure*.

În vremea aceasta, ciudații componenți ai micii noastre societăți căutau să se împace unii cu alții : eram înfrînați fie prin moravurile noastre moderate și deprinderile noastre de viață, fie prin felul special de a fi al stăpînei casei, care, neatingînd-o decît în slabă măsură tot ce se întîmpla, se consacra numai anumitor reprezentări ideale ; ea își manifesta aceste reprezentări ideale prietenește și cu bunăvoință, pricepîndu-se să îndulcească și să aplaneze toate asperitățile ivite în viața societății noastre.

Merck a dat semnalul de plecare la timpul potrivit și societatea s-a risipit în cele mai bune relații. Am plecat cu el și cu familia sa pe o corabie care se înapoia pe Rin către Mainz. Deși corabia nu înainta repede, noi l-am rugat pe corăbier să meargă și mai încet. Ne-am bucurat astfel în liniște de nesfîrșita varietate a priveliștilor care pe vreme bună par a deveni în fiecare ceas mai frumoase și care atît în măreția cît și în desfătătorul lor aspect par că se schimbă neîncetat. Rostind numele Rheinfels și St. Goar, Bacharach, Bingen, Elfeld și Bubrich, doresc ca fiecare din cititorii mei să-și poată reaminti acest ținut.

Desenam cu toții cu mare hărnicie și în chipul acesta mi s-a întipărit puternic în minte nesfîrșita varietate a minunatelor țărmuri, dar și legăturile dintre noi au devenit mai intime prin acea convie-

țuire încântătoare, grație comunicării prietenești a gândurilor noastre, așa încît Merck a ajuns să aibă o mare influență asupra mea, iar eu am devenit un bun și nelipsit tovarăș al tihnei sale. Privirea mea, ageră de la natură, s-a îndreptat din nou către contemplarea artei, avînd în față frumoasele colecții de tablouri și gravuri din Frankfurt; am rămas cu acest prilej mult îndatorat simpatiei pe care mi-au arătat-o domnii Etling, Ehrenreich, dar mai cu seamă bravul Nothnagel. Deprinderea de a vedea natura în artă devenise pentru mine o pasiune care, în momentele supreme, putea părea altora, chiar amatorilor pătimași, o adevărată nebunie, dar cum putea fi cultivată mai bine o astfel de înclinare decît prin studiul continuu al celor mai bune opere ale Țărilor de Jos! Pentru a ajunge a le cunoaște într-un mod profesional, Nothnagel mi-a aranjat un atelier, unde am găsit tot ce-mi trebuia pentru pictura în ulei și acolo am pictat, după model, cîteva naturi moarte, foarte simple, dintre care una, cuprinzînd un stilet de бага cu ornamente de argint, a surprins în asemenea măsură pe maestrul meu, care mă lăsase singur numai un ceas, încît mai, mai, a crezut că vreun ajutor de-al lui mă vizitase între timp.

Dacă aș fi continuat cu răbdare să mă exercitez asupra unor astfel de obiecte, să le înfățișez umbrele, luminile și particularitățile suprafeței lor, aș fi putut cîștiga o anumită practică și mi-aș fi putut deschide drumul către ținte mai înalte. Mă urmărea însă greșeala tuturor diletanților, aceea de a voi să încep cu ceea ce este mai greu, ba chiar de a voi să realizez imposibilul și astfel m-am încurcat în lucrări prea mari, în care era firesc să mă înfund, deoarece ele erau peste posibilitățile mele tehnice și pentru că atenția plină de dragoste și sîrguința liniștită,

prin care și începătorul poate realiza ceva, nu sînt întotdeauna pure și eficace.

În aceeași vreme m-am simțit atras și într-o sferă mai înaltă, avînd prilejul de a-mi procura frumoase reproduceri în ghips după unele capete antice. Italienii care vizitau bîlciurile, aduceau uneori cu ei astfel de reproduceri bune și le vindeau, după ce, în prealabil, le luaseră tiparul în ghips. În felul acesta mi-am alcătuit un mic muzeu, în care mi-am adunat treptat capetele lui Laocoon și ale fiilor lui, ca și pe ale fiicelor Niobei, apoi cele mai însemnate opere ale antichității, reproduse în format mic, provenind din colecția unui amator de artă și, astfel, am încercat să-mi înviez pe cît era cu putință, impresia puternică pe care mi-o făcuse vizita la Mannheim.

În timp ce îmi dădeam osteneala să dezvolt, să alimentez sau să întrețin tot ce urmărea să se formeze în mine prin talent, dragoste de artă sau prin vreo altă înclinare, dedicam o bună parte a zilei, conform dorinței tatălui meu, avocatului, pentru care înțîmplarea îmi oferi acum cel mai bun prilej. După moartea bunicului, unchiul meu Textor intrase în consiliul orașului și îmi cedă mie micile afaceri, pe măsura puterilor mele; o activitate asemănătoare desfășurau și frații Schlosser. Am făcut cunoștință cu actele pe care tata le citea și el cu multă plăcere, revenind astfel, grație fiului, la o muncă de care dusesese multă vreme lipsă. Discutam împreună asupra acestor lucruri și întocmeam cu ușurință memoriile necesare. Aveam la dispoziție un excelent copist, pe care ne puteam bizui pentru toate formalitățile de cancelarie și astfel ocupația aceasta devenea pentru mine o trecere de timp cu atît mai plăcută cu cît mă apropia mai mult de tata care, deplin mulțumit în această privință cu mine, se arăta indulgent cu res-

tul activității mele, așteptînd și dorind să mă vadă culegînd și gloria literară.

Deoarece toate manifestările unei epoci se leagă între ele, împrejurare explicabilă prin faptul că părerile și sentimentele predominante se ramifică la un moment dat în chipul cel mai variat, jurisprudența s-a condus și ea după aceleași maxime ca și religia și morala. Printre avocații mai tineri și judecătorii mai bătrîni, începuse să se răspîndească o înțelegere umană și toată lumea se întrecea să manifeste în raporturile de drept umanitatea cea mai înaltă. Regimul de închisoare fu îmbunătățit, crimele scuzate, pedepsele îmblînzite, legitimările ușurate, divorțurile căsnicilor nefericite încurajate și unul dintre avocații noștri cei mai eminenți și-a cîștigat o faimă deosebită luptînd pentru primirea unui fiu de călău în colegiul medicilor. În zadar rezistau breslele și corporațiile ; zăgazurile cădeau pe rînd. Toleranța reciprocă a confesiunilor era nu numai predicată dar și exercitată, iar constituția civilă era amenințată de o influență și mai puternică prin recomandarea ce se făcea în această epocă plină de blîndețe, cu inteligență, ascuțime de spirit și energie a caracterului, în vederea toleranței față de evrei. Aceste teme noi ale procedurii juridice, care stăteau dincolo de legi și de tradiții și care nu cereau decît judecată sănătoasă și bunătate a inimii, determinau în același timp un stil mai firesc și mai viu. În chipul acesta ni se deschidea nouă, tinerilor, un cîmp de însuflețită activitate, în care ne agitam cu plăcere și, în legătură cu toate acestea, îmi amintesc și azi de amabila scrisoare elogioasă pe care mi-a trimis-o agentul unui consilier imperial de curte. Exemplele și îndemnurile ni le dădeau și așa-zisele *plaidoyers*¹ franțuzești.

¹ Pledoarii (fr.).

În felul acesta eram pe cale de a deveni mai buni oratori decît juriști, lucru asupra căruia m-a făcut atent, dojenindu-mă, seriosul Georg Schlosser. Îi povestisem că citisem părții pe care o apărăm o controversă compusă cu multă energie în favoarea sa și că persoana interesată se arătase foarte mulțumită. Schlosser mi-a răspuns atunci :

— În cazul acesta te-ai arătat mai mult scriitor, decît avocat. Nu trebuie să te întrebi niciodată cum îi va plăcea o astfel de scriere clientului, ci cum îi va plăcea judecătorului.

Cum nimeni nu are afaceri atît de serioase și de urgente, încît ocupîndu-se de ele în timpul zilei să nu găsească seara răgazul de a merge la teatru, la fel mi se întîmpla și mie care, în lipsa unei scene bune, nu încetam să cuget la condițiile teatrului german, întrebîndu-mă mereu în ce chip i-aș putea fi de folos. Situația acestui teatru în a doua jumătate a secolului trecut este destul de cunoscută și oricine ar dori să se informeze asupra ei găsește pretutindeni mijloacele de informație. Voi face de aceea numai cîteva considerații generale.

Norocul teatrului se întemeia, în vremea aceea, mai mult pe personalitatea artiștilor decît pe valoarea pieselor. Acesta era mai cu seamă cazul pentru piesele improvizate, unde totul atîrna de umorul și talentul actorilor comici. Tema acestor piese trebuia să fie luată din viața cea mai comună și să fie adaptată moravurilor poporului, în fața căruia erau jucate. Din această aplicație directă rezultau numeroasele aplauze de care se bucurau totdeauna. Aceste piese erau la ele acasă în Germania de sud, unde se mai joacă și astăzi și unde numai din timp în timp se aduce caracterului lor de mascaradă grotescă cîte o modificare prin schimbarea personajelor. Dar teatrul german a luat curînd, potrivit ca-

racterului serios al națiunii, o întorsătură în direcția moralității, grăbită încă printr-o împrejurare exterioară. Anume, s-a născut printre creștinii evlavioși întrebarea dacă nu cumva teatrul este o față a păcatului și în consecință trebuie evitat, sau dacă nu este din punct de vedere moral indiferent, putînd deveni bun pentru cei buni și rău numai pentru cei răi. Cei mai zeloși dintre credincioși tăgăduiau a doua ipoteză și susțineau cu tărie că nici un cleric nu se cuvine să se ducă la teatru. Argumentarea contrarie, potrivit căreia teatrul nu numai că nu este vătămător, dar este și util, nu putea fi însă susținută cu destulă tărie. Pentru a deveni util, teatrul trebuia să fie moral, și în acel sens începu să se constituie în Germania de nord, cu un atît mai mare succes cu cît printr-un gust îndoios personajul comic începuse a fi izgonit din piese, cu toată împotrivirea oamenilor de spirit, după ce vulgarul Hanswurst german făcuse loc drăguțului și grațiosului Arlechin italian și francez. Chiar Scapin și Crispin dispărură treptat; pe acest din urmă personaj l-am mai văzut jucat pentru ultima oară de actorul Koch, ajuns la adînci bătrînețe.

Începînd cu romanele lui Richardson, lumii burgheze i se atrăsese atenția în privința unei moralități mai delicate. Urmările grave și de neînlăturat ale greșelii săvîrșite de o femeie fuseseră analizate cu cruzime în *Clarissa*. *Miss Sara Sampson* a lui Lessing tratase aceeași temă. *Neguțătorul din Londra*¹ arăta un tînăr ademenit, în situația cea mai înspăimîntătoare. Dramele franțuzești aveau același scop, dar procedau cu mai multă măsură și știau să aducă un final plăcut. *Tatăl de familie* al lui Diderot, *Criminalul*

¹ George Barnwell sau *Neguțătorul din Londra*, dramă de George Lillo.

*cinstit*¹, *Negustorul de oțet*², *Filozof fără s-o știe*³, *Eugénie*⁴ și alte opere de același fel se potriveau cu onorabilele sentimente cetățenești și de familie, care începuseră să predomine. În literatura noastră mergeau pe același drum *Fiul recunoscător*⁵, *Dezertor din dragoste părintească*⁶ și toată descendența lor, *Ministrul*, *Clementina* și celelalte piese ale lui Gebler⁷, *Tatăl german* de Gemmingen⁸, toate acestea dădeau o imagine plăcută și intimă despre clasele mijlocii sau chiar despre cele mai de jos ale societății, și fermecau marele public. Eckhoff⁹, care prin nobila lui personalitate împrumuta profesiunii actricești o demnitate ce-i lipsise pînă atunci, dădea un mare relief personajelor principale ale acestor piese, izbutind să redea de minune expresia onestității, fiind el însuși un om foarte onest.

Așadar, în timp ce teatrul german se moleșea cu totul, a apărut Schröder¹⁰ ca scriitor și actor și grație legăturilor dintre Hamburg și Anglia a început să prelucreze comedii englezești. Schröder nu putea folosi temele acestora decît într-un chip cu totul general, căci originalele sînt de cele mai multe

¹ Dramă de Falbaire.

² Piesă de Mercier, dramaturg francez din secolul al XVIII-lea.

³ Piesă de Sedaine, dramaturg francez din secolul al XVIII-lea.

⁴ Piesă de Beaumarchais.

⁵ Piesă de I. I. Engel.

⁶ Piesă de Gottlieb Stephanie.

⁷ *T. Ph. cavalier von Gebler*, autor dramatic german din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

⁸ *Otto Heinrich cavalier von Gemmingen*, autor dramatic din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

⁹ *Hans K. Eckhoff* (1720—1778), a pus bazele artei dramatice germane.

¹⁰ *Friedrich Ludwig Schröder* (1774—1816), director al teatrului din Hamburg.

ori lipsite de formă, și chiar atunci când încep bine și cu plan, se pierd pînă la urmă în vag. Se pare că preocuparea autorilor lor era să ajungă numai la scenele cele mai spectaculoase, și cine este obișnuit cu operele de artă moderate se vede pînă la urmă, și în mod neplăcut, condus de aceștia către un domeniu lipsit de limite. O acțiune sălbatică, imorală și insuportabil de vulgară se desfășoară cu atîta hotărîre de-a lungul acestor piese, încît este greu cuiva să le scuze planul și caracterele pe care le aduc în scenă. Toate aceste comedii alcătuiesc o hrană crudă și chiar primejdioasă, care n-a putut fi gustată și mistuită decît într-un anumit moment, de o mare masă, pe jumătate coruptă. Schröder a modificat aceste opere mai mult decît se știe îndeobște; el le-a transformat din temelie, le-a potrivit cu spiritul german și le-a moderat pe cît era cu putință. Le-a lăsat însă un sîmbure de cruzime, deoarece partea lor glumeață se întemeiază pe maltratarea, meritată sau nu, a personajelor. În aceste spectacole, care s-au răspîndit îndată, exista așadar contraponderea secretă a acelei moralități prea grave despre care am vorbit mai sus, și prin echilibrarea celor două feluri de creații, s-a putut evita în mod fericit monotonia la care altfel teatrul ar fi putut să ajungă.

Germanului, bun și generos din fire, nu-i place ca cineva să fie brutalizat. Dar cum nimeni pe lumea asta, oricît de bine ar gîndi, nu este sigur că nu i se poate strecura ceva împotriva firii lui, cum pe de altă parte comedia, dacă este vorba să placă, presupune sau trezește totdeauna în spectator o anumită malițiozitate, se ajunge astfel pe o cale normală la o atitudine considerată pînă atunci ca nefirească. Această atitudine constă în a înjosi sau în a atinge într-un fel oarecare clasele mai înalte ale societății. Satira

În proză sau cea poetică se ferise pînă atunci să atingă curtea și nobilimea. Rabener nu-și îngăduise în această direcție nici o batjocorire și își limitase satira lui la clasele de jos. Zachariä se ocupase mult cu nobilimea de țară, descrisese în chip comic dragostea și originalitățile ei, dar fără dispreț. *Wilhelmine* de Thümmel¹, o mică compoziție plină de spirit, tot atît de plăcută pe cît de îndrăzneță, fusese mult aplaudată, poate și pentru motivul că autorul, nobil și curtean, se arătase destul de aspru cu propria lui clasă. Pasul cel mai hotărîtor l-a făcut însă Lessing în *Emilia Galotti*, unde sînt descrise incisiv și amar pasiunile și intrigile celor sus-puși. Toate acestea găseau aprobarea spiritului tulburat al vremii și unii oameni, înzestrați cu mai puțin duh și talent, credeau că le era îngăduit să facă la fel sau chiar mai mult. Așa s-a întîmplat cu Grossmann² în ale sale *Şase străchini* neapetisante, unde toate mîncările alese ale bucătăriei lui populare sînt servite publicului bucuros de răutate. Un om onest, consilierul Reinhardt, juca la acest prînz dezagreabil rolul intendentului spre mîngîierea și edificarea tuturor oaspeților săi. În vremea aceasta s-a stabilit ca răufăcătorii în teatru să fie aleși din clasele mai înalte; personajul trebuia să fie camerier sau cel puțin secretar particular pentru ca să devină vrednic de o astfel de distincție. Dar pentru aceste imagini lipsite de orice Dumnezeu se alegeau din anuare mai cu seamă funcțiile și demnitățile mai înalte ale lumii civile și ale celei de curte, o societate distinsă în care își găseau locul și oameni care împart dreptatea, ca și răufăcătorii ce apar în fața primelor instanțe.

¹ M. A. Thümmel (1738—1817), autor dramatic amator și ministru în ducatul Saxa Coburg.

² G. F. Grossmann (1746—1796), actor și autor dramatic german.

Cum mă tem însă să nu depășesc epoca despre care poate fi vorba aici, mă întorc la mine, pentru a aminti de impasul care mă împingea să mă ocup cu planurile teatrale făurite mai înainte.

Prin interesul continuu pentru operele lui Shakespeare îmi extinsesem într-atâta spiritul meu, încît strîmtul spațiu al scenei și timpul destinat unei reprezentății nu mi se mai păreau suficiente pentru a înfățișa ceva mai de seamă. Viața cinstitului Götz von Berlichingen, scrisă de el însuși, m-a condus către genul istoric, și imaginația mea s-a lărgit în așa fel, încît și forma mea dramatică a depășit toate limitele teatrale, căutînd să se apropie din ce în ce mai mult de evenimentele trăite. Pe măsură ce înaintam, dezbăteam în amănunte subiectul cu sora mea, care participa cu multă însuflețire la astfel de lucruri; reveneam la aceste convorbiri atît de des, fără a păși într-un fel oarecare la lucru, încît pînă la urmă sora mea mă ruga stăruitor, cu nerăbdare, dar și cu bunăvoință, să nu mă mai mulțumesc cu vorbe în vînt, ci să aștern în sfîrșit pe hîrtie ceea ce luase forme atît de vii în închipuirea mea. Hotărît prin acest îndemn, am început într-o dimineață să scriu, fără să fi așternut mai înainte vreo schiță sau vreun plan. Am scris primele scene și seara le-am citit Corneliei. Ea le răsplăti cu o entuziastă aprobare, limitată totuși, deoarece se îndoia că voi continua, ba chiar își exprimă părerea ei hotărîtă că nu voi avea răbdarea necesară. Aceasta mă ațîță însă cu atît mai mult. Am continuat deci, a doua și a treia zi. Nădejdea mea creștea în timpul lecturilor din fiecare zi și totul lua în închipuirea mea forme din ce în ce mai vii, deoarece îmi însușisem și fără de asta materia. M-am ținut astfel neînterupt de lucrarea mea, pe care o duceam tot înainte, fără să privesc înapoi, la dreapta sau la stînga, și în șase

săptămîni am încercat satisfacția de a-mi vedea manuscrisul broșat. I l-am trimis lui Merck, care s-a exprimat despre el cu înțelegere și bunăvoință ; i l-am trimis apoi lui Herder, care l-a judecat neprietenos și aspru, și nu s-a dat înapoi să-mi născocască din această pricină, în cîteva poezii satirice, porecle batjocoritoare. Nu m-am lăsat însă bătut și am început să cîntăresc cu energie tema mea : schița fusese făcută, era vorba acum să găsesc locul fiecărei pietre. Îmi dădeam seama că nimeni nu-mi poate fi de ajutor cu sfatul lui, și cînd, după cîtva timp, am privit opera mea ca pe una străină, am înțeles că încercarea de a renunța la unitatea de timp și de loc stricase și unității într-un sens mai înalt, care era cu atît mai necesară. Deoarece procedasem fără plan și schițe interioare, condus numai de fantezie și de un imbold sufletesc, rămăsesem oarecum suspendat în aer, așa încît primele acte mergeau, dar în cele următoare, și mai cu seamă către sfîrșit, mă lăsasem condus, fără să-mi dau seama, de o minunată pasiune. Mă îndrăgostisem eu însumi de Adelheide, pe care încercasem s-o descriu cu toate farmecele ei ; fără să vreau, pana mea îi era închinată numai ei, interesul pentru soarta ei precumpănea și cum, către sfîrșitul piesei, Götz încetează să ia parte activă la acțiune — se întoarce el apoi pentru a interveni în mod nefericit în războiul țărănesc — nu era nimic mai firesc decît ca fermecătoarea femeie să-l depășească prin intermediul autorului, care, scuturînd lanțurile artei, dorea să-și încerce talentul într-un alt domeniu. Mi-am dat seama curînd de lipsa aceasta sau, mai degrabă, de această abundență care merita să fie criticată, deoarece natura poeziei mele mă îndruma neconținut către unitate. Astfel, în loc să descriu viața lui Götz și antichitățile germane, m-am restrîns la tema

mea, încercînd să-i dau un conținut cît mai istoric și mai național și eliminînd tot ce era fabulos sau numai pasional, ceea ce m-a făcut să sacrific unele aspecte, sentimentul uman cedînd astfel principiului artistic. Așa, de pildă, mi se păruse interesant s-o arăt pe Adelheide într-o groaznică scenă de noapte, printre țigani, și să arăt cum prezența ei săvîrșește minuni. Dar o examinare mai atentă a lucrurilor a eliminat această scenă, după cum s-au scurtat și au rămas să iasă în evidență numai în principalele ei momente, scenele de dragoste dintre Franz și nobila lui doamnă.

Fără a schimba deci primul manuscris, pe care îl mai păstrez încă în forma lui originală, m-am hotărît să elaborez încă o dată întregul și m-am așezat la lucru cu atîta osîrdie, încît în puține săptămîni am ajuns la o piesă cu totul nouă. Am pornit la treabă cu atît mai repede cu cît aveam mai puțin intenția să tipăresc această nouă prelucrare, pe care o consideram tot ca o încercare preliminară menită a-mi servi ca temelie în viitor pentru o nouă versiune a subiectului, întreprinsă cu mai multă hărnicie și cumpănire.

Comunicîndu-i lui Merck unele din planurile mele, acesta își rîse de mine, întrebîndu-mă ce am de gînd cu veșnicele mele lucrări și prelucrări. Prin toate acestea, opera devenea alta, dar rareori mai bună ; trebuia să se vadă mai întîi ce efect are, pentru a întreprinde apoi vreo schimbare. „Bate fierul cît e cald“, îmi strigă Merck, întrebuintînd un proverb ; șovăiala și zăbava sînt numai ale oamenilor nesiguri de ei. I-am replicat că mi-ar fi neplăcut să ofer unui librar o lucrare scrisă cu atîta dragoste și să primesc de la el un răspuns negativ, căci cum ar putea să fie primit altfel un scriitor tînăr, necunoscut și cutezător ? În data ce-mi dispăruse timiditatea în fața tiparului, aș

fi dorit să văd apărînd chiar și *Complicii*, la care țineam întrucîtva ; nu găsisem însă editorul dispus să-i dea la lumină.

În momentul acesta, predispoziția tehnic-mercantilă a prietenului meu intră în activitate. Prin *Frankfurter Zeitung*, Merck își crease legături cu scriitori și librari ; din această pricină, ajunsese la convingerea că ar trebui să edităm această operă ciudată și izbitoare pe socoteală proprie, fiind încredințat că ne-ar aduce un bun profit ; căci obișnuindu-se să calculeze cîștigul librarilor, așa cum făceau atîția, își închipuia că beneficiul unor anumite opere este destul de mare, mai ales dacă nu ții seama de operele la care se pierde și de condițiile speciale ale comerțului de librărie. În fine, m-am hotărît să procur eu hîrtia, iar el să ia asupra-și cheltuielile tiparului ; pornirăm astfel la treabă și nu mi-a displicut de loc să văd cum sălbatica mea schiță dramatică se transformă treptat în curate coli de tipar ; schița mea lua o formă cu mult mai ademenitoare decît îmi închipuisem. Cînd lucrarea a fost terminată, am expediat-o în mai multe pachete. N-a durat mult și s-a produs pretutindeni o mare mișcare ; senzația a fost generală. Dar cum, cu mijloacele noastre limitate, n-aveam putința să răspîndim destul de repede exemplarele, a apărut deodată o contrafacere, și cum nu mi se plătea imediat pentru cărțile expediate, cu atît mai puțin în bani peșin, mă simțeam foarte încurcat, deoarece, ca fiu, trăind pe socoteala părinților, fără mulți bani în pungă, dar bucurîndu-mă de multă atenție, ba chiar de multe aplauze, nu știam cum aș putea plăti hîrtia prin care să fac cunoscut lumii talentul meu. Merck, care se pricepuse să se descurce mai bine decît mine, nutrea cele mai bune speranțe că lucrurile se vor aranja în curînd, dar nu mi-a fost dat să constat acest lucru.

Învăţasem pe socoteala mea să cunosc publicul şi recenziţii încă de cînd editasem, fără semnătură, micile mele foi volante şi eram destul de pregătit pentru laudă şi critică, cu atît mai mult cu cît observasem în ultimii ani felul în care sînt trataţi scriitorii, cărora le acordasem o atenţie plină de stimă.

În această privinţă îmi putusem da seama, oricît de nesigur aş fi fost, cîte lucruri fără temei, pînitoare şi arbitrare se pot spune. Mă izbeam şi eu acum de acelaşi lucru, şi, dacă n-aş fi avut o bază solidă, numeroasele păreri contradictorii ale unor oameni instruiţi m-ar fi putut abate din calea mea! Aşa a apărut, de pildă, în publicaţia *Der deutsche Merkur*, o recenzie întinsă şi binevoitoare, făcută însă de un spirit mărginit. Nu puteam fi de loc de acord cu criticile sale şi cu atît mai puţin cu părerile sale despre chipul deosebit în care ar fi trebuit să procedez. Mi-a făcut plăcere însă cînd după aceea a apărut o lămurire amuzantă a lui Wieland, care-l contrazicea în general pe recenzentul anterior şi-mi lua apărarea împotriva lui. Aveam deci un exemplu despre felul nehotărît de a gîndi al unor oameni informaţi şi învăţaţi şi mă întrebam ce forme ar putea lua lucrurile în ce priveşte marele public.

Plăcerea de a dezbate şi lămuri aceste probleme cu Merck a fost de scurtă durată, căci inteligenţa contesă von Hessen-Darmstadt îl luă în suita ei în călătoria pe care o întreprinse la Petersburg. Scrisorile amănunţite, pe care mi le trimise de acolo, îmi deschiseră o perspectivă mai largă asupra lumii, pe care căutam să mi-o însuşesc, cu atît mai mult cu cît descrierile conţinute acolo aparţineau unei mîini cunoscută şi prietenoasă. După plecarea lui Merck, m-am simţit multă vreme foarte singur şi am dus lipsă de interesul lui preţios tocmai într-o epocă în care aveam atîta nevoie de el.

Căci, oricît te-ai hotărî să devii soldat și să pleci la război și oricît ți-ai lua curajul să înduri primejdiile și ostenelile, rănile și durerile, ba chiar și moartea, fără să-ți reprezinti totuși împrejurările speciale în care răul așteptat în general te va surprinde în chipul cel mai neplăcut, tot astfel se întîmplă și aceluia care are curajul de a porni în lume, mai cu seamă unui autor, și la fel mi se întîmpla acum și mie. Dar cum publicul cel mai larg este atras mai mult de subiectul unei opere decît de felul în care este tratată, interesul tineretului pentru piesele mele se îndreaptă mai mult către subiectele lor. Acest tineret credea că ele ar putea constitui un stindard sub care să se adune tot ce este sălbatic și brutal în vîrsta tinereții, și tocmai capetele cele mai bune, care erau agitate de gînduri asemănătoare, se simțeau cu putere atrase de aceste piese. Păstrez încă de la eminentul și, în anumite privințe, de la neegalatul Bürger¹, o scrisoare adresată nu știu cui, care poate constitui o dovadă importantă despre felul în care acele opere au acționat și au trezit pasiuni. Din tabăra opusă, anumiți oameni așezați m-au veștejit însă pentru faptul de a fi descris dreptul pumnului în culori prea favorabile și mi-au atribuit chiar intenția de a fi dorit să introduc din nou moravurile acelor timpuri de dezordine. Alții m-au socotit drept un om foarte învățat și mi-au pretins să public din nou, însoțind-o cu note, povestirea originală a bunului Götz, lucru pentru care nu mă simțeam de loc pregătit, oricît mi-ar fi plăcut să-mi văd numele pe o nouă tipăritură. Fiindcă mă pricepusem să culeg florile unei mari existențe, unii mă luau drept un abil artist horticultor. Dar erudiția și temeinica mea cunoștință a lucrurilor erau

¹ *Gottfried August Bürger* (1747—1794), poet german din grupul de la Göttingen.

puse totuși de alții la îndoială. Așa am primit odată vizita neașteptată a unui om de afaceri care se bucura de o deosebită considerație. M-am simțit foarte onorat de această vizită, cu atât mai mult cu cât el își începu convorbirea cu laude aduse dramei mele și bunelor mele cunoștințe de istorie germană ; curînd însă m-am simțit atins, dîndu-mi seama că nu venise decît pentru a mă învăța că Götz von Berlichingen nu fusese cumnatul lui Franz von Sickingen și că, prin căsătoria poetică pe care i-o atribuisem, falsificasem istoria. Am căutat să mă scuz, arătîndu-i că Götz însuși îl numește pe Sickingen cumătrul său, dar mi s-a răspuns că acesta era numai un fel de a vorbi, care nu exprimă decît o legătură de prietenie mai strînsă, așa cum în timpuri mai noi se obișnuiește să se spună unui surugiu „cumătru“, fără să existe vreo legătură de familie între surugiu și acela care i se adresează astfel. Am mulțumit cum am putut vizitatorului meu pentru această învățătură, dar i-am arătat că, din păcate, răul nu mai putea fi îndreptat. Vizitatorul și-a exprimat și el regretul său, dîndu-mi încurajări prietenești să studiez mai departe istoria și constituția germană și punîndu-mi la dispoziție, în acest scop, biblioteca lui, pe care mai tîrziu am și întrebuințat-o cu folos.

Cea mai veselă întîmplare de același fel a fost însă vizita unui librar, care cu o bună credință senină mi-a cerut o duzină de piese asemănătoare, făgăduindu-mi că mi le va plăti bine. După cum își poate oricine închipui, propunerea librarului ne-a amuzat, și totuși cererea lui nu era tocmai atît de absurdă, căci, plecînd de la acel punct de răscruce, mă îndeletniceam în tăcere cu parcurgerea în toate direcțiile a istoriei germane și cu prelucrarea principalelor ei evenimente în același sens : un proiect lăudabil, ză-

dărnicit ca atâtea altele de timpul care fugea cu repeziciune.

Dar piesa aceea nu era singura care-l preocupase pe autorul ei pînă în acel moment, ci, în timp ce ea era născocită, scrisă, transcrisă, tipărită și răspîndită, se frămîntau în spiritul autorului ei multe alte imagini și situații. Acele imagini, care puteau fi tratate dramatic, au dobîndit privilegiul de a fi meditate mai des și de a fi duse mai aproape de împlinirea lor. Dar în același timp s-a produs și trecerea către o altă formă a expunerii, care nu este socotită dramatică, dar are totuși o mare înrudire cu aceasta. Această trecere s-a datorat unei particularități a autorului, care transformă chiar solilocul într-un dialog.

Obișnuit să-și petreacă timpul mai ales în societate, el schimbă chiar gîndirea sa solitară în conversație, și anume în chipul următor. Îi plăcea, adică, atunci cînd era singur, să evoce în închipuirea lui o persoană dintre cunoscuții săi. Pe aceasta o ruga să ia loc, se plimba în sus și în jos prin fața ei, se oprea apoi în dreptul acelei persoane și discuta tema care tocmai îl preocupa. Persoana răspundea uneori, își arăta aprobarea sau dezaprobarea ei prin mimica obișnuită sau prin semnele care îi erau particulare. Vorbitorul continua atunci să dezvolte ceea ce părea a-i fi plăcut oaspetelui său, ori să precizeze mai de aproape și să nuanțeze ceea ce nu-i fusese pe plac, pentru ca în cele din urmă să și renunțe la teza sa. Lucrul cel mai ciudat era că în aceste împrejurări nu-și alegea niciodată persoane dintre cele mai apropiate, ci numai pe acelea pe care le vedea mai rar, pe unele care trăiau departe și cu care nu fusese decît în relații trecătoare, persoane cu o natură mai mult receptivă decît activă, gata să dea dovadă de un interes potolit și sincer pentru

lucrurile care stau în câmpul vederii lor, deși uneori i se întâmpla să evoce și spirite contradictorii pentru aceste exerciții dialectice. În acest scop se ofereau persoane de ambele sexe, de orice vîrstă și condiție, dovedindu-se amabile și grațioase, deoarece se întrețineau numai despre teme care le erau limpezi și plăcute. Ciudat li s-ar fi părut uneori tuturor acestor oameni, dacă ar fi putut să afle de cîte ori fuseseră chemate pentru asemenea conversații ideale, deoarece unele dintre ele ar fi venit cu greu să participe la una reală.

Este destul de vădită înrudirea dintre o astfel de convorbire imaginară și schimbul de scrisori, numai că în acesta din urmă o încredere pe care ai acordat-o de mai multă vreme prevede răspunsul, în timp ce în cea dintîi noutatea schimbătoare și rămasă fără răspuns a situației își dă singură de lucru. De aceea cînd autorul a ajuns să încerce nevoia de a descrie acea saturație cu care oamenii își simt propria lor existență, atunci cînd viața aceasta e lipsită de griji, el a recurs la forma epistolară, pentru a-și descrie sentimentele; căci orice nemulțumire este un copil al singurătății; cine i se încredințează vrea să fugă din fața contradicțiilor ivite în el — și ce ne poate oare contrazice mai mult decît o societate prea veselă? Plăcerea de viață a altora este pentru oricare din noi o dureroasă muștrare și, astfel, ceea ce ar trebui să ne ademenească în afara noastră, ne închide dimpotrivă în noi înșine. Dacă simțim apoi îndemnul să ne exprimăm în legătură cu toate acestea, forma epistolară ni se pare cea mai nimerită, căci nimeni nu se împotrivește unei revărsări sentimentale în scris, fie ea voioasă sau amară; dar dacă i se dă un răspuns și contraargumente, solitarul se vede și mai întărit în toanele lui și folosește prilejul de a se fereca și mai mult în sine însuși.

Scrisorile lui Werther, compuse în acest sens, au un farmec variat tocmai pentru că feluritul lor conținut a ieșit la iveală abia în acele dialoguri ideale cu mai mulți indivizi, dar au fost apoi legate între ele ca și cum ar fi fost trimise unui singur prieten și simpatizant. Nu cred însă că este cazul să spun mai mult asupra formei acelei mici opere atît de discutate, dar asupra conținutului ei se mai poate adăuga cîte ceva.

Dezgustul de viață despre care am vorbit își avea cauzele lui fizice și morale ; cercetarea celor dintîi vrem s-o lăsăm în seama medicului, pe a celor din urmă în seama moralistului și, față de o materie atît de controversată, să luăm în considerație numai punctul mai important în care se exprimă fenomenul pe care l-am amintit. Orice împăcare cu viața se întemeiază pe repetarea regulată a unor împrejurări exterioare. Alternanța zilei și a nopții, a anotimpurilor, a înfloririi și a rodirii, a tuturor celorlalte fenomene care ne întîmpină de la o epocă la alta, și pe care putem și trebuie să le gustăm, sînt resorturile propriu-zise ale vieții pămîntești. Cu cît ne deschidem mai deplin acestor plăceri, cu atît ne simțim mai fericiți, dar dacă diversitatea acestor evenimente se rostogolește asupra noastră fără să participăm la ele, dacă rămînem nereceptivi la aceste frumoase daruri ale vieții, apare atunci răul cel mai mare, boala cea mai gravă : viața devine pentru noi o povară dezgustătoare. Se povestește astfel despre un englez că s-a spînzurat pentru a nu se mai dezbrăca și îmbrăca în fiecare zi. Am cunoscut un grădinar cumsecade, supraveghetorul unui mare parc, care a exclamat odată cu mare supărare : ce soartă să vezi trecînd de dimineață pînă seara norii ăștia de ploaie ! Despre unul din oamenii noștri cei mai eminenți se povestește că, în fața cîmpiilor înverzite

primăvara, și-a exprimat odată dorința de a le vedea, pentru variație, înroșindu-se. Toate acestea sînt simptome ale sațiului de viață, care nu rareori sfîrșește cu sinuciderea, mai frecventă decît se crede la oamenii reflexivi și interiorizați.

Nimic nu prilejuiește mai mult acest sațiu decît reîntoarcerea iubirii. Cea dintîi iubire este socotită pe drept cuvînt singura adevărată ; căci în a doua iubire, prin simplul fapt că este cea de-a doua, sensul cel mai înalt al dragostei se pierde. Ideea eternității și a infinitului, care o susține și o înalță, se distruge atunci, deoarece dragostea apare trecătoare, ca tot ce se repetă. Despărțirea senzualității de moralitate, care produce în societatea complicată și cultivată o delimitare între senzațiile iubirii și acele ale dorinței, determină și aici o stare de exaltare, care nu poate aduce cu sine nimic bun.

În fine, un tînăr ajunge curînd să-și dea seama, dacă nu în legătură cu sine însuși, cel puțin în legătură cu alții, că epocile morale se schimbă la fel cu anotimpurile. Grația celor mari, favoarea puternicilor, cererile celor harnici, simpatia mulțimii, iubirea unora, totul se schimbă neîncetat, fără să le putem opri în loc, după cum nu putem opri soarele, luna și stelele ; și totuși acelea nu sînt simple evenimente naturale : ele alunecă de sub puterea noastră prin vină proprie sau din vina altora, din întîmplare sau hazard, fapt este că se schimbă neconținut și că nu sîntem niciodată siguri de ele.

Ceea ce neliniștește mai des pe tînărul sensibil este neîncetata revenire a defectelor noastre ; abia tîrziu de tot ajungem să învățăm că dezvoltîndu-ne virtuțile, ne întărim în același timp și defectele. Virtuțile cresc din defecte ca din rădăcinile lor, și aceste defecte se ramifică cu aceeași vigoare și varietate, ca și virtuțile în lumina revelatoare. Dar cum virtu-

tile ni le exercităm de obicei cu voință și conștiință, în timp ce defectele noastre ne surprind, cele dintâi ne fac rareori plăcere, iar cele din urmă ne produc mereu chinuri și suferințe. Aici se ivește punctul cel mai dificil al cunoașterii de sine, care o face aproape cu neputință. Să ne închipuim un sînge tînăr și clocotitor, o imaginație ușor de fixat prin diferite obiecte și să adăugăm, pe lîngă acestea, tot felul de șovăiri obișnuite ale zilei, și nu vom mai găsi că năzuința plină de nerăbdare de a ieși dintr-o astfel de încurcătură ar fi ceva nefiresc.

Reflecții întunecate ca acestea, capabile să ducă în neant pe cel ce se lasă în voia lor, nu s-ar fi dezvoltat cu atîta putere în sufletul tinerilor germani, dacă o împrejurare exterioară nu i-ar fi ațîțat și îndrumat către această tristă înclinație. Lucrul s-a petrecut prin influența literaturii engleze, mai ales prin poezie, ale cărei mari calități sînt însoțite de o gravă melancolie, care se comunică tuturor acelor care se ocupă de ea. Englezul dotat cu inteligență se vede înconjurat, încă din anii tinereții lui, de o lume plină de semnificație, care îi excită forțele spiritului; mai curînd sau mai tîrziu acest englez ajunge să-și dea seama că trebuie să depună toate eforturile minții sale pentru a se regăsi în mijlocul acelei lumi. Cîți dintre poeții lor n-au dus în tinerețe o viață dezordonată și amețitoare și nu s-au simțit de timpuriu îndreptățiți să acuze zădărnici lucrurilor pămîntești! Cîți dintre acești poeți nu s-au amestecat în treburile lumii și în parlament, la curte, în ministere și în ambasade, jucînd cînd primele roluri, cînd cele de mai jos și luînd parte la tulburările din interiorul țării, la schimbările statului și ale guvernului, cîți dintre ei n-au ajuns să facă experiențe, mai degrabă triste decît îmbucurătoare, dacă nu în legătură cu ei înșiși, cel puțin cu

prietenii și protectorii lor ! Cîți dintre ei n-au cunoscut soarta exilului și a alungării, închisoarea, ruina !

Chiar simplul fapt de a fi fost spectatorul unor evenimente atît de însemnate trezește în om gravitatea simțirii ; și unde poate duce această gravitate dacă nu la meditația asupra caracterului trecător și lipsit de valoare al lucrurilor pămîntești ! Și germanul are o fire gravă, așa încît poezia engleză era foarte potrivită pentru ei ; iar pentru că această poezie provenea dintr-o sferă superioară, ea îi impunea. Se poate afla în ea o mare, temeinică și experimentată inteligență, o simțire adîncă și delicată, o voință minunată, o activitate pasionată, cele mai alese din însușirile care pot fi lăudate într-un om cultivat și plin de spirit : toate acestea nu alcătuiesc însă un poet. Adevărata poezie se manifestă prin faptul că, întocmai ca o evanghelie profană, știe să ne elibereze, prin seninătatea lăuntrică și prin tihna exterioară, de apăsările pămîntești. Ca și cu aerostatul, ea ne înalță în regiunile superioare împreună cu balastul ce ne împovărează și ne arată cum vede o pasăre confuzele labirinte de pe pămînt. Operele cele mai vesele ca și cele mai grave au același scop, acela de a tempera plăcerea, ca și durerea prin fericiția lor descriere spirituală. Pornind de la acest punct de vedere, să considerăm majoritatea poemelor engleze, de cele mai multe ori moral-didactice, și vom constata că mai totdeauna ele exprimă simțirea posomorîtă a sațiului de viață. Nu numai *Meditațiile nocturne* ale lui Young¹, unde tema aceasta este excelent dezvoltată, dar și celelalte poeme meditative

¹ *Edward Young* (1681—1768), poet englez, autor al unor poeme pline de tristețe și melancolie. A avut mare influență asupra poezilor romantici.

ale englezilor plutesc, fără să-ți dai bine seama, în
acel trist domeniu în care se impune inteligenței o
temă de nerezolvat pentru ea, deoarece religia însăși,
preocupată să-l înalțe moralmente pe om, nu-i poate
fi de nici un ajutor. S-ar putea aduna volume întregi
de poezii, care ar putea servi ca un comentariu al aces-
tui text înspăimântător :

*Then old Age and Experience, hand in hand,
Lead him to death, and make him understand,
After a search so painful and so long,
That all his life he has been in the wrong.*¹

Ceea ce face apoi din poezii englezi niște mizan-
tropi și ceea ce răspîndește peste toate scrierile lor
sentimentul neplăcut al dezgustului universal este
faptul că în multiplele dezbătări ale vieții lor pu-
blice au trebuit cu toții să-și consacre, dacă nu în-
treaga lor viață, cel puțin partea ei cea mai bună
unuia sau altuia dintre partidele existente. Și cum
un astfel de scriitor nu poate să laude sau să exalte
cauza căreia i s-a devotat, deoarece în felul acesta
n-ar trezi decât pizma și dezgustul, el își exercită
talentul vorbind despre adversarii săi cât mai rău și
defăimător cu putință, ascuțindu-și și chiar otrăvin-
du-și în voie armele lui satirice. Dacă lucrurile se
petrec la fel de ambele părți, lumea care stă între
ele este distrusă și suprimată, astfel încât într-o obște
națională atât de inteligentă și activă nu mai poți
descoperi, pentru a întrebuința expresia cea mai blîndă,
decît nerozie și demență. Chiar și poeziile cele mai

¹ Versuri de Samuel Johnson, literat englez (1706—1784) :

*Atunci, Bătrînețea și Experiența, mână în mână,
L-au condus la moarte și l-au făcut să înțeleagă,
După o căutare atât de chinuitoare și atât de lungă,
Că toată viața lui a greșit.*

(Engl.)

gingașe ale englezilor nu tratează decît teme întunecate. Aici moare o fată părăsită, dincolo se înecă un amant credincios sau este devorat de un rechin înainte de a ajunge la iubita sa către care înoată cu grabă ; și cînd un poet, ca Gray¹, se așază într-un cimitir sîtesc și intonează din nou cunoscutele melodii, el poate fi sigur că în jurul său se vor aduna o seamă de prieteni ai melancoliei. În poema *Allegro* a lui Milton² trebuie ca poetul să-și alunge mai întîi în versuri violente supărarea, ca de-abia apoi să ajungă la o voioșie măsurată, și chiar seninul Goldsmith se pierde în simțiri elegiace, atunci cînd descrie tot atît de încîntător pe cît de trist al său *Deserted Village* ca pe un paradis pierdut, pe care *Traveller*³ îl caută de-a lungul și de-a latul întregului pămînt.

Nu mă îndoiesc că mi s-ar putea arăta și opune și opere vesele, poeme senine, numai că cele mai multe și cele mai bune dintre acestea aparțin cu siguranță unei epoci mai vechi, iar cele mai noi, care li s-ar putea alătura, înclină către satiră, sînt amarnice și mai ales disprețuitoare față de femei.

Poemele grave, capabile să sape natura omească, menționate mai sus în mod general, erau operele noastre favorite, acelea pe care fiecare din noi le căuta ; unul, conform stării lui de spirit, pentru ușoara lor tristețe elegiacă, altul pentru deznădejdea lor apăsătoare și nemărginită. Ciudat era faptul că însuși părintele și învățătorul nostru Shakespeare, care știe să răspîndească o veselie atît de curată, ne întărea și el în această desperare. Hamlet și monologurile sale erau ca niște strigoi care cutreierau tinerele noastre spirite. Fiecare din noi știa pe de

¹ Thomas Gray (1716—1771), poet englez.

² John Milton (1608—1674), poet englez.

³ Călătorul (engl.).

rost pasajele lui mai importante și le recita cu plăcere și fiecare credea că se cuvine să fie tot atât de melancolic ca și prințul Danemarcei, deși nu văzuse nici un spirit și nu avea să răzbune nici un tată regal.

Dar pentru ca să nu ne lipsească nici cadrul pe deplin corespunzător acestei stări tulburi de spirit, Ossian ne ademenea pînă la ultima Thule¹, unde rătăcind pe infinite cîmpii cenușii, printre pietre funerare îmbrăcate în mușchi, priveam iarba clătinată de un vînt fioros, și deasupra noastră, un cer acoperit cu nori grei. Noaptea caledonică² se lumina ca ziua în bătaia lunii; ne înconjurau eroi dispăruți, fecioare veștejite, pînă cînd ni se părea că vedem cu adevărat spiritul Lodei³, în forma lui înspăimîntătoare.

Dintr-un astfel de element și într-un astfel de mediu, cu preferințe și studii de felul acestora, chinuiți de pasiuni nesatisfăcute, de loc atrași în afară către acțiuni însemnate, cu singura perspectivă de a ne tîrî într-o existență burgheză lipsită cu totul de orice spiritualitate, ne împrieteneam, în trufia noastră deznădăjduită, cu ideea că poți părăsi oricînd viața, dacă ea nu-ți mai spune nimic, și că în felul acesta îți este dat a sălta peste urîtenia și plictiseala zilelor. Această simțire era atât de răspîndită, încît ea explică marele efect al lui *Werther*, care trezea un ecou general și înfățișa deschis și clar stările interioare ale unei rătăcirii bolnăvicioase și tinerești. Cît de exact cunoșteau englezii această deznădejde o

¹ Insulă din apropierea arhipelagului britanic.

² Caledonia, denumire a nordului Scoției.

³ Loda în poezia lui Ossian întruchipează vîntul și zeitatea care îi ocrotește pe poeți.

dovedesc aceste puține versuri semnificative, scrise înainte de apariția lui *Werther* :

*To griefs congenial prone,
More wounds than nature gave he knew,
While misery's form his fancy drew
In dark ideal hues and horrors not its own.*¹

Sinuciderea este un eveniment al naturii omenești, care, oricât ar fi fost de discutat, cere fiecărui om să ia o atitudine și trebuie dezbătut în orice epocă. Montesquieu acordă eroilor și marilor săi bărbați dreptul de a se sinucide atunci când doresc, afirmând că oricine trebuie să fie liber să încheie al cincilea act al tragediei sale după cum îi este voia. Aici nu este însă vorba de persoane care au dus o viață importantă și activă, consacrându-și zilele unui mare imperiu sau cauzei libertății și cărora nu le poți lua în nume de rău faptul că, văzînd că dispare ideea care i-a însuflețit, se gîndesc s-o urmeze în cealaltă lume. Avem aici de-a face cu oameni pe care viața îi îndurerează, în timp ce se găsesc în starea cea mai pașnică din lume, prin lipsă de fapte și prin pretenții exagerate față de ei înșiși. Cum eu însumi mă găseam în această situație și-mi aduc bine aminte ce chinuri am îndurat și cîte efortări am depus pentru a ieși din ea, nu vreau să ascund reflecțiile pe care le-am consacrat diferitelor moduri de a muri.

Este ceva nefiresc ca omul să se rupă de sine în-suși și, nu numai să-și facă rău, dar să se și distrugă

¹ Versuri dintr-o poezie de *T. Warton*, poet și critic englez (1728—1790) :

*Avînd tendința născută de a-și face gînduri negre,
Descoperea mai multe răni decît hărăzise natura
Mizeriei — așa cum o vedea el în închipuirile,
Zugrăvind-o în negre culori și cu orori ce nu-i sînt firești.*

(Engl.)

și să recurgă la mijloace mecanice pentru a-și duce la îndeplinire planurile. Când Ajax se străpunge cu sabia lui, ultimul serviciu îi este adus de greutatea propriului său trup. Când războinicul își obligă scutierul să nu-l lase a cădea în mâinile dușmanului, el se asigură de o putere exterioară, dar de una morală în locul uneia fizice. Femeile caută în înec rezolvarea deznădejdiei lor, și mijlocul cel mai mecanic, al împușcării, asigură un act rapid cu o sfortare minimă. Nu ne place să vorbim de moartea prin spânzurare, căci aceasta este lipsită de noblete. În Anglia se întâmplă destul de des, pentru că acolo cetățenii văd încă din tinerețe cum sînt spânzurați alți oameni, fără ca această pedeapsă să aibă un caracter de-a dreptul dezonorant. Otrăvirea și tăierea arterelor sînt urmate de o agonie prea lungă, dar moartea cea mai rafinată, mai rapidă și mai lipsită de dureri, aceea provocată de o mușcătură de viperă, a fost vrednică de o regină, care își petrecuse viața în strălucire și voluptate. Toate acestea sînt însă mijloace dinafara noastră, dușmani cu care omul încheie o alianță împotriva lui însuși.

Cînd mă gîndeam la toate aceste alternative și cercetam în istorie, nu găseam printre acei care își luaseră viața pe unul care s-o fi făcut cu aceeași măreție și libertate de spirit ca împăratul Othon¹. Acesta, pierzînd unele bătălii, dar fără să fi fost adus la ultima limită, se hotărî spre binele imperiului, care într-o anumită măsură îi și aparținea, și pentru a scuti de moarte pe multe mii de oameni, să părăsească această lume. A stat împreună cu prietenii săi în jurul unei vesele cîne, iar a doua zi dimineata a fost găsit cu un pumnal ascuțit înfipț în inimă de propria lui mîină. Această faptă unică mi

¹ Împărat roman (secolul I e.n.).

s-a părut vrednică de imitat și am ajuns la convingerea că acel ce nu poate face ca împăratul Othon nu trebuie să-și ia libertatea de a pleca de bună voie din lume. Prin această convingere m-am salvat nu atât de proiectul, cât de ideea fixă a sinuciderii, care în acele splendide timpuri de pace se strecurase în inima unui tineret lipsit de ocupație. Într-o considerabilă colecție de arme posedam și un prețios pumnal, frumos șlefuit. Mi-l puneam totdeauna alături de pat și, înainte de a stinge lumina, încercam să văd dacă nu-mi puteam înfige ascuțișul lui ceva mai adânc în piept. Dar cum isprava aceasta nu-mi izbutea, am ajuns să rîd de mine însumi, am renunțat la toate strîmbăturile astea ipohondrice și am luat hotărîrea să trăiesc. Pentru a o putea face însă cu seninătate, trebuia să duc pînă la capăt o temă poetică, în care să exprim tot ce simțisem și gîndisem în legătură cu această problemă importantă. În acest scop am adunat toate elementele care se iviseră în gîndirea mea timp de cîțiva ani, mi-am înviat în minte toate împrejurările care mă opri-maseră și mă neliniștiseră mai mult, însă nu înche-gam nimic, căci îmi lipsea o întîmplare, o fabulă, din care toate acele elemente să se întrupeze.

Deodată am primit însă vestea morții lui Jerusalem, apoi curînd, după zvonurile generale, descrierea exactă și amănunțită a întîmplării și, în acel moment, planul lui *Werther* a fost găsit, întregul s-a înche-gat și a devenit o masă compactă, deopotrivă cu apa dintr-un vas, gata să înghețe și să se transforme în gheață solidă îndată ce o scuturi puțin. Eram cu atât mai preocupat să rețin acest cîștig ciudat, să-mi reprezint și să execut în toate părțile ei o operă cu un cuprins atât de important și de variat, cu cât alunecasem din nou într-o situație penibilă, care îmi lăsa și mai puține speranțe decît avu-

sesem mai înainte și nu-mi prezicea decât amărăciuni și necazuri.

Este o nenorocire să te afli în împrejurări noi cu care nu ești obișnuit ; te simți atunci atras, împotriva voinței tale, de un fals interes și ești chinuit de jumătatea de măsură a unor astfel de situații, pe care nu vezi nici cum le-ai putea întregi, nici cum ai putea ieși din ele.

Doamna von Laroche își căsătorise fata cea mai mare în Frankfurt și venea adeseori s-o viziteze acolo, fără să se mulțumească cu o situație pe care singură și-o alesese. În loc să se simtă la largul ei sau să provoace o schimbare, nu înceta să se plîngă, așa încît s-ar fi crezut că fiica ei este nenorocită, deși nu puteai să-ți dai seama în ce consta această nenorocire, deoarece tînăra doamnă nu ducea nici o lipsă, iar soțul ei nu-i refuza nimic. În ce mă privește eram bine primit în casa lor și aveam legături cu un întreg cerc de persoane care contribuiseră la încheierea căsătoriei și doreau buna ei reușită. Printre aceste persoane, decanul bisericii St. Leonhard, Dumeix, mi-a arătat încredere și chiar prietenie. Era primul preot catolic cu care am fost în legături mai strînse și care, fiind un om clarvăzător, mi-a dat lămuriri interesante și îndestulătoare asupra credinței, obiceiurilor și împrejurărilor externe și interne ale bisericii celei mai vechi. Îmi mai aduc aminte de figura unei frumoase, deși nu tinere doamne, Servières. Am mai intrat acolo în legături cu familia Alessina-Schweizer și cu alte familii, cu ai căror fii am continuat multă vreme să rămîn prieten, obișnuindu-mă deodată cu un cerc străin de oameni, fiind oarecum constrîns să iau parte la preocupările, petrecerile și chiar la exercițiile lor religioase. Prietenia mea mai veche cu tînăra doamnă, o prietenie ca între un frate și o soră, s-a continuat și după

căsătoria ei ; eram de aceeași vîrstă și eram singurul în întreaga noastră societate în care ea putea regăsi eoul aceleiași tonalități spirituale, cu care fusese obișnuită încă din copilărie. Trăiam alături avînd o încredere copilărească unul într-altul, și cu toate că în relațiile noastre nu se amesteca nimic pasional, era destul de chinuitor faptul că nu se putea obișnui de loc cu noul ei mediu, deși avea tot ce-i dorea inima; dar după anii trăiți în senina atmosferă de la Thal-Ehrenbreitstein și după o copilărie plină de voieșie, ea se vedea acum transplantată în severa locuință a unui negustor bogat, în care trebuia să se comporte ca mama mai multor copii vitregi. Mă simțeam prins în aceste noi relații de familie, fără să particip și fără să contribui activ la ele. Cînd eram cu toții mulțumiți, lucrul părea că se înțelege de la sine ; dar majoritatea prietenilor mi se adresau mie în cazurile dificile, iar eu, prin viul interes pe care-l depuneam, izbuteam mai mult să le înrăutățesc decît să le amelioresz. N-a durat mult, și situația aceasta mi-a devenit nesuferită, povara unor astfel de legături caduce păreau că mă apasă îndoit și întreit, și mi-a trebuit un act de hotărîre violentă pentru a mă smulge din acest impas.

Moartea lui Jerusalem, pricinuită de nefericita lui iubire pentru soția unui prieten, m-a trezit din visare, pentru că nu puteam privi într-o simplă stare de spirit contemplativă situația lui și a mea, iar întîmplările mele asemănătoare din aceeași vreme mă zguduiseră pasional ; nu puteam să nu dau opere, pe care tocmai o scriam, acea înflăcărare care șterge orice deosebire dintre poezie și realitate. Mă izolasem cu desăvîrșire, rugasem pe prieteni să nu mă mai viziteze și nu mai aveam nici o altă preocupare în afară de acele în legătură directă cu lucrarea mea. Am adunat laolaltă tot ce avea ceva

comun cu proiectul meu și am retrăit în închipuire toate întâmplările apropiate ale existenței mele, cărora nu le dădusem încă o întrebuințare poetică. În aceste împrejurări, după multe și lungi pregătiri tainice, am scris romanul *Werther* în patru săptămîni, fără să fi așternut mai înainte pe hîrtie o schiță a întregului sau fără să fi tratat separat vreo parte a lui.

Manuscrisul terminat, cu puține corecturi și schimbări, stătea acum în fața mea. A fost îndată broșat, căci legătura face unei scrieri cam același serviciu ca și rama unui tablou: te ajută să-ți dai seama mai bine dacă lucrarea rezistă. Cum scrisesem această mică operă într-o stare aproape înconștientă, la fel cu aceea a somnambulului, mi s-a părut ciudat lucru să schimb sau să îndrept ceva din ea. În așteptarea momentului cînd, aflîndu-mă la o oarecare depărtare în timp de clipa concepțiunii, urma să descopăr schimbările ce i-aș putea aduce spre folosul său, am dat-o prietenilor mei mai tineri s-o citească și aceștia avură o impresie cu atît mai puternică cu cît, împotriva obiceiului meu, nu povestisem nimănui ceva despre ea și nu destăinuisesem cuiva intenția mea. Desigur, această impresie se datora din nou subiectului și faptului că prietenii mei se găseau într-o dispoziție opusă aceleia care mă stăpînea. Prin această compoziție, mai mult decît prin oricare alta, eu mă salvasem dintr-o situație furtunoasă în care fusesem azvîrlit cu violență prin vină proprie și străină, printr-un fel de viață întâmplător și ales, prin premeditare și grabă, prin îndărătnicie și slăbiciune. M-am simțit ca după o spovedanie, din nou voios, liber și pregătît pentru o nouă viață. Vechiul meu leac familiar îmi reușise excelent de data această. Dar în timp ce eu mă simțeam liniștit și luminat, ca unul care transformasem realitatea în poezie, prietenii mei luară o cale greșită, crezînd că tre-

buie să transformi poezia în realitate și, imitînd romanul, începură să se sinucidă ; și lucrul acesta care, la început, se întîmplă cu puțini, se răspîndi apoi în publicul larg, și astfel mica operă, atît de folositoare pentru mine, dobîndi renumele nefast al unei lucrări primejdioase.

S-ar fi putut întîmpla să ocolesc toate aceste rele și nenorociri, prin distrugerea care a amenințat cartea, îndată după compunerea ei. Lucrurile s-au petrecut așa : Merck se înapoiase de puțin timp de la Petersburg. Fiindcă era totdeauna ocupat, îi vorbisem puțin de *Werther* al meu, care îmi stătea la inimă, și mă destăinuise lui numai într-un mod cu totul general. Într-o zi m-a vizitat și, pentru că nu părea prea dispus să discute, l-am rugat să mă asculte. Merck a luat loc pe canapea și am început să-i citesc întreaga aventură, scrisoare după scrisoare. După ce am continuat așa cîtva timp, fără să-i smulg un semn de aprobare, am început să citesc mai patetic, dar oricine poate să-și închipuie cît am fost de zguduit cînd, într-o pauză de-a mea, l-am auzit exclamînd : „Ei da ! e foarte drăguț !“ și, fără să mai adauge ceva, l-am văzut ridicîndu-se și plecînd. Îmi ieșisem cu totul din fire, deoarece, deși ceea ce scrisesem mă bucurase foarte mult, în acele prime timpuri nu-mi formasem încă o judecată asupra lucrării mele, fiind onvins că mă înșelasem în ce privește subiectul, tonul și stilul și că alcătuisem ceva inacceptabil. Dacă aș fi avut flacăra unui cămin la îndemînă, mi-aș fi aruncat opera în ea, dar m-am îmbărbătat curînd, deși am petrecut zile dureroase pînă cînd Merck mi-a mărturisit că în momentul acela se găsea în cea mai înspăimîntătoare situație în care poate să ajungă cineva. Din pricina aceasta nu văzuse și nu auzise nimic și nu știa despre ce era vorba în manuscrisul meu. Între timp

situația lui Merck se restabilise, pe cît era cu putință, căci în vremea cît se mai afla în deplinătatea energiei lui era un om capabil să facă minuni; umorul îi reveni, mai amar ca înainte. El mă dojeni cu asprime pentru intenția de a-mi prelucra opera, cerîndu-mi cu insistență s-o vadă tipărită, așa cum era. Mi s-a făcut o copie curată după ea, care însă n-a rămas mult timp în mîinile mele; căci, din întîmplare, chiar în ziua în care sora mea se căsătoreea cu Georg Schlosser și casa noastră strălucea de vesela solemnitate, am primit o scrisoare din Leipzig, de la Weygand, care îmi cerea un manuscris. Am considerat această coincidență ca un semn bun, l-am trimis pe *Werther* și am fost foarte mulțumit că onorariul primit n-a fost pe de-a-ntregul înghițit de datoriile pe care fusesem silit să le fac cu *Götz von Berlichingen*.

Efectul acestei cărți a fost mare, ba chiar enorm, pentru că se producea tocmai la timpul său. Căci după cum este nevoie numai de o bucătică de iască - pentru a face să se aprindă o mare încărcătură de pulbere, tot astfel explozia provocată în public de opera mea a fost atît de puternică, deoarece tineretul vremii se minase singur, și zguduitura a fost atît de mare, pentru că fiecare a ajuns să izbucnească din pricina năzuințelor lui exagerate, a pasiunilor nesatisfăcute și a suferințelor lui închipuite. Nu i se poate cere publicului să primească o operă a spiritului într-un mod pur spiritual. Atenția publicului se orienta numai asupra cuprinsului, asupra materiei, așa cum observasem și la prietenii mei, și pe deasupra mai acționa și vechea prejudecată, rezultată din demnitatea unei cărți tipărite, că o astfel de carte trebuie să aibă neapărat un scop didactic. Adevărata plăsmuire artistică n-are însă nici un scop. Ea nici nu încuviințează, nici nu vestejește ceva, ci se

mulțumește să dezvolte un șir de sentimente și acțiuni, luminându-le și lămurindu-le.

Nu m-am preocupat de recenzii. Lucrurile erau pentru mine încheiate, și era treaba lumii să se descurce cum știa. Dar prietenii mei își luaseră osteneala să adune recenziile și, pentru că îi inițiasem în felul meu de a le privi, să se înveselească pe socoteala lor. *Bucuriile tinărului Werther*, cu care Nicolai¹ ieși la iveală, ne dădu prilejul să glumim. Acest om, altfel de treabă, plin de merite și de știință, își luase de mai multă vreme sarcina să doboare și să înlătore tot ce nu se potrivea cu felul său de a gândi, pe care, ca un spirit foarte mărginit ce era, îl considera drept singurul valabil. Activitatea lui s-a îndreptat și împotriva mea și broșura lui a ajuns repede în mâinile noastre. Mare plăcere mi-a făcut delicata vigneta a lui Chodowiecki², un artist pe care-l admiram foarte mult. Cîrpăceala însăși era croită dintr-o aspră pînză de casă, pe care, pentru a o face cît mai grosolană, rațiunea omenească și-a dat cele mai mari osteneli. Fără să simtă că orice intervenție era imposibilă și că înflorirea tinerească a lui Werther era de la început stricată de un vierme ucigător, autorul menține povestirea mea pînă la pagina 214, și cînd sălbaticul personaj se pregătește pentru pasul mortal, priceputul medic de suflete substituie pacientului său un pistol încărcat cu sînge de găină și produce astfel un spectacol murdar, dar, din fericire, fără nici o victimă. Lotte devine soția lui Werther și toată întîmplarea se sfîrșește spre mulțumirea generală.

Numai atît îmi amintesc despre scrierea lui Nicolai; căci de atunci ea nu mi-a mai căzut sub ochi. Vigneta mi-am tăiat-o și am așezat-o printre gravu-

¹ Scriitor german contemporan cu Goethe.

² *Daniel Chodowiecki* (1726—1801), gravor polonez. A trăit la Berlin și a lăsat numeroase ilustrații deosebit de valoroase.

rile mele cele mai prețuite. Apoi am compus, spre tăcuta și fireasca mea răzbunare, o mică poezie satirică : *Nicolai la mormîntul lui Werther*, pe care însă n-o pot face cunoscută. Și plăcerea de a pune totul în formă dramatică s-a trezit din nou cu acest prilej. Am scris în proză un dialog între Werther și Lotte, destul de răutăcios. Werther se plînge amarnic că nu s-a putut elibera de viață, fiindcă s-a împușcat cu sînge de găină. Și-a salvat viața, dar a rămas orb. Acum este desperat că, fiind soțul Lottei, nu o poate privi ; vederea întregii făpturi a femeii iubite i-ar fi mai scumpă decît cunoașterea pipăită a dulcilor ei aspecte particulare. Lotte, cum o știm, nu este nici ea mulțumită și astfel găsește prilejul să dojenească cu asprime inițiativa lui Nicolai de a se amesteca, fără nici o chemare, în lucruri care nu-l privesc. Întreaga compoziție avea umor și descria cu libertate obscură și nefericita înclinare a lui Nicolai de a se ocupa cu probleme care-l depășeau, provocîndu-și sie și altora multe neajunsuri și pierzîndu-și, cu toate meritele lui necontestate, întreaga reputație literară. Manuscrisul original al acestei glume n-a fost copiat niciodată și s-a împrăștiat de mult. Aveam o slăbiciune deosebită pentru această mică lucrare. Curata și înflăcărata iubire dintre cele două ființe era, în situația lor tragicomică, mai mult întărită decît slăbită. O domina cea mai mare gingășie și chiar adversarul meu era tratat numai cu umor, dar fără amărăciune. Puneam apoi chiar cärticica mea să vorbească, totuși nu prea curtenitor, și, imitînd un vechi cîntec, o făceam să spună :

Obscurul scriitor socoate
Că sînt primejdioasă ;
Și ciotul neputînd să înoare
Dă undelor povață.

Afurisenia din Berlin,
Popească, mi-e egală ;
Dacă nu poți să mă-nțelegi
Mai umblă pe la școală.

Pregătit să întâmpin orice s-ar fi putut spune împotriva lui *Werther*, nu m-am necăjit de numeroasele obiecții care i s-au adus ; nu mă gândisem însă că mi se pregătește un chin nesuferit din partea acelor care îi acordau un interes binevoitor. Căci în loc să se spună vreun cuvânt îndatoritor despre cârticica mea, toată lumea voia să știe ce anume este adevărat în ea : o împrejurare care m-a necăjit și m-a făcut să răspund fără politețe. Dacă s-ar fi convenit să răspund acelor întrebări, ar fi trebuit să rup în bucăți și să distrug forma micii opere la care gândisem atîta pentru a da elementelor o unitate poetică, și astfel detaliile autentice ar fi fost, dacă nu nimicite, cel puțin împrăștiate în toate părțile. Privind însă lucrurile mai de aproape, nu puteam lua în nume de rău curiozitatea publicului. Soarta lui Jerusalem produsese mare senzație. Un tînăr cultivat, fără pată și vrednic să fie iubit, sănătos și bogat, fiul unuia din primii teologi și scriitori, părăsește deodată lumea, fără vreun motiv cunoscut. Fiecare se întreba cum fusese lucrul cu putință. Cînd s-a aflat că era vorba de o iubire nefericită și de mici neplăceri ce i se întîmplaseră în cercurile aristocratice, întregul tineret și întreaga burghezie s-a simțit răscolită, fiecare voind să cunoască faptele cît mai exact. Atunci a apărut în *Werther* o descriere amănunțită, în care lumea credea că poate regăsi viața și simțirea amintitului tînăr. Locurile și persoanele se potriveau cu realitatea, și cum descrierea mea avea o mare naturalețe, toată lumea se socotea pe deplin informată și satisfăcută. Dar la o examinare mai atentă, unele detalii nu se mai potriveau, și astfel cei care căutau adevărul în-

cepură să se dedea la o ocupație nesuferită, deoarece analiza critică era menită să provoace suferințe de în-
doieli. Pe această cale nu se putea însă ajunge la
temeiul lucrului, căci nimeni nu era în stare să descrie
ceea ce adăugasem eu din viața și suferințele
mele, pe care, ca tânăr necunoscut, le trăisem, dacă
nu în taină, cel puțin în tăcere.

În timpul lucrului meu la *Werther*, mi-am dat
seama cât de favorizat a fost artistul care a compus
o Veneră din trăsăturile mai multor femei frumoase
și, astfel, mi-am luat și eu îngăduința s-o plăsmuiesc
pe Lotte a mea din însușirile mai multor copile dră-
guțe, deși trăsăturile ei mai însemnate le-am împrumut-
at celei mai iubite dintre acestea. Publicul în cercetă-
rile lui putea deci să descopere asemănări cu diferite
persoane feminine și doamnelor nu le displăcea să se
creadă că fiecare din ele este adevăratul model.
Aceste multiple Lotte m-au chinuit însă peste mă-
sură, căci oricine mă întâlnea voia să afle în chip cate-
goric unde se află Lotte cea adevărată. Întocmai ca
Nathan cu cele trei inele ale lui¹, căutam și eu să
mă salvez printr-un subterfugiu, care se potrivește
cu o concepție mai înaltă a lucrurilor, dar care nu
satisface publicul cititor, dornic să creadă în ceva.
Speram să scap într-o zi de aceste penibile cercetări,
dar ele m-au însoțit de-a lungul întregii mele vieți.
Am căutat să mă salvez plecând incognito într-o
călătorie, dar și acest mijloc a fost zădărnicit la un
moment dat. Și astfel autorul acelei mici opere de
care am vorbit, dacă a păcătuit prin vreo faptă ne-
dreaptă sau vătămătoare, a fost pedepsit îndeajuns,
sau chiar prea mult, prin aceste indiscreții de neîn-
lăturat.

¹ Nathan cu cele trei inele ale lui. Se referă la drama lui
Lessing *Nathan cel înțelept*.

Sîcîit în felul acesta, el și-a dat prea bine seama că autorii și publicul sînt despărțiți printr-o prăpastie enormă, de care, spre fericirea lor, nici unul nici celălalt nu-și pot face o idee. Cît de inutile sînt de aceea prefetele o știe mai dinainte ; căci cu cît vrei să-ți lămurești mai bine intenția, cu atît dai naștere la mai multe confuzii. Poate un autor să se explice oricît ar vrea, publicul va continua totdeauna să-i adreseze aceleași întrebări, pe care încerca să le evite. De timpuriu făcusem de asemenea cunoștință cu o altă particularitate a cititorilor, care, îndeosebi atunci cînd își tipăresc judecățile lor, fac impresia cea mai comică. Cititorii trăiesc anume în iluzia că, dacă ai produs ceva, rămîi datornicul lor și că ești totdeauna depășit de voința și dorința lor, îți preced lucrarea, deși cu puțin timp mai înainte de a o fi văzut nu-și puteau face nici o idee că așa ceva poate să existe și este cu puțință. Dar lăsînd la o parte toate acestea, cea mai mare fericire sau nefericire era faptul că fiecare voia să cunoască pe tînărul și ciudatul autor, apărut atît de neașteptat și cu atîta îndrăzneală. Toată lumea voia să-l vadă, să-i vorbească, se afle ceva despre el chiar din depărtare și astfel tînărului autor i-a fost dat să facă experiența unei afluențe în jurul lui, foarte semnificativă, cînd îmbucurătorae, cînd neplăcută, dar totdeauna abătîndu-l din cale. În fața lui stăteau destule lucrări începute, suficiente pentru ani întregi de muncă, dacă li s-ar fi putut consacra cu dragostea de rigoare. Dar el părăsise pacea, amurgul și umbra favorabilă creației, intrînd în zgomotul și lumina zilei, unde te pierzi amestecîndu-te cu alții, unde te pierzi prin interesul sau răceala celorlalți, prin laudă sau critică, deoarece toate aceste legături exterioare nu coincid niciodată cu fazele dezvoltării noastre intime și,

fiindcă nu ne pot în nici un chip ajuta, nu ne aduc decît rău.

Dar mai mult decît toată această împrăștiere, ceea ce îl oprea pe autor de la prelucrarea și desăvîrșirea unor opere mai mari era plăcerea întregii societăți în care trăia de a dramatiza tot ce se petrecea mai important în viață. Este nevoie să explic aici ce anume însemna această activitate artificială, căci de așa ceva era vorba în acea societate plină de inițiative. Excitați de adunările noastre vesele și spirituale, ne obișnuisem, în scurte improvizații momentane, să desfacem toate împrejurările solidare în părțile lor componente, pentru a le clădi apoi în compoziții mai mari. O simplă întâmplare, o vorbă naivă sau neghioabă, o neînțelegere, un paradox, o observație spirituală, particularități sau deprinderi personale, o mină plină de importanță, sau tot ce mai putea apărea în viața colorată și zgomotoasă, era îndată reprezentat în forma dialogului, a catehizării, a unei acțiuni dramatice și a unui spectacol, uneori în proză, adeseori în versuri.

În aceste exerciții executate cu pasiune și genialitate aveau prilejul să se confirme talentele poetice. Obiectele, întâmplările și persoanele erau prezentate ca atare sau în toate situațiile, numai că încercam să le înțelegem clar și să le reproducem cu vivacitate. Orice apreciere, aprobatoare sau dezaprobatore, trebuia să apară spectatorului în forme vii. Aceste producții ar fi putut să fie numite niște epigrame însuflețite, care, fără să fi avut ascuțișuri și vîrfuri înțepătoare, posedau destule trăsături sigure și bine orientate pentru scopul lor. *Petrecerea de la iarmaroc* este o astfel de epigramă sau, mai degrabă, o colecție de asemenea epigrame. În măștile prezentate acolo erau figurate persoane din societatea noastră, sau cel puțin prieteni și cunoscuți de-ai lor. Înțelesul

ghicitorii rămînea însă celor mai mulți ascuns, toată lumea rîdea și numai puțini știau că propriile lor particularități îi făcuseră să rîdă. *Prologul la ultimele revelații* de Bahrdt¹ poate sluji ca un exemplu de un alt gen ; dintre versurile care îl compun, cele mai mici se găsesc printre poeziile mele variate, multe s-au risipit și s-au pierdut, cîteva nu pot fi însă comunicate. Ceea ce s-a publicat a sporit senzația publică și curiozitatea față de autor ; manuscrisul care circula a însuflețit cercurile mai apropiate ale publicului, devenite mereu mai întinse. Dr. Bahrdt, care locuia pe atunci la Giessen, m-a vizitat, în aparență curtenitor și plin de încredere ; el glumi pe socoteala *Prologului* și-și exprimă dorința să devenim prieteni. Dar noi tinerii am continuat în petrecerile noastre de societate să ne înveselim, cu o tainică plăcere răutăcioasă, de toate particularitățile observate la alții și imitate de noi în chip fericit.

Dacă tînărului autor nu-i dispăcea de loc să fie admirat ca un meteor literar, tot astfel căuta și el, cu bucurioasă modestie, să arate stima sa bărbaților cei mai încercați ai patriei, printre care primul care se cuvine a fi numit este admirabilul Justus Möser². Micile articole ale acestui incomparabil bărbat, care se ocupau de dreptul public, apăruseră cu cîteva ani în urmă în publicația *Osnabrücker Intelligenzblätter*³ și atenția asupra lor mi-o atrăsese Herder, care se interesa de tot ceea ce apărea mai de seamă în vremea sa, mai ales de cele tipărite. Fiica lui Möser, doamna von Voigts, se îndeletnicea cu adunarea acestor file împrăștiate. Așteptînd cu nerăbdare editarea lor, mă pusei în legătură cu această doamnă și o asigurai cu un sincer interes că articolele adresate unui

¹ K. F. Bahrdt (1741—1792), profesor și predicator la Giessen.

² Publicist și istoric german (1720—1794).

³ *Fora intelectualității din Osnabrück* (germ.).

cerc anumit de cititori vor fi pretutindeni de folos, atît prin subiectul, cît şi prin forma lor. Doamna von Voigts, şi tatăl ei primiră cu bucurie aceste declaraţii ale unui străin nu cu totul necunoscut, simţind astfel că una din pricinile îngrijorării lor e neîntemeiată.

La aceste scurte articole, care sînt toate concepute în acelaşi spirit şi formează cu adevărat un tot, cunoaşterea adîncă a existenţei cetăţeneşti ne apare în cel mai înalt grad ciudată şi demnă de laudă. Din aceste articole reiese că dreptul public al ţării înălţîndu-se pe temeliiile trecutului se păstrează încă viu. Pe de o parte tradiţia mai este puternică, pe de alta nimic nu poate sta în calea mişcării şi transformării lucrurilor. Uneori există teama de noutăţile utile, alteori se observă plăcerea şi bucuria faţă de noutate, chiar cînd aceasta nu este de nici un folos şi ar putea deveni păgubitoare. Autorul analizează fără nici o prejudecată legătura dintre clasele sociale şi relaţia dintre felurite oraşe, tîrguri şi sate. Afli de la el privilegiile acestora şi temeiul lor juridic ; ni se arată care a fost capitalul iniţial al statului şi dobînzile lui. Ajungem să cunoaştem proprietatea şi avantajele ei, dar şi impozitele şi dezavantajele ei de orice fel, împreună cu cîştigurile ei de diferite categorii ; totul este studiat prin compararea timpurilor mai vechi şi a celor mai noi.

În epoca mai veche vedem cum oraşul Osnabrück, ca membru al Hansei, trăia într-o intensă activitate comercială. În împrejurările de atunci Osnabrück se găsea într-o admirabilă poziţie ; oraşul putea să-şi însuşească produsele cîmpiei şi, aşezat nu prea departe de mare, putea lua parte şi la comerţul maritim. Cu timpul se îndepărtează de coaste şi treptat el se vede exclus de la comerţul pe mare. Procesul acesta ne este înfăţişat sub toate aspectele. Se iveşte conflictul dintre Anglia şi coastele germane, dintre porturi şi in-

teriorul țării ; se arată apoi marile avantaje ale acestora care locuiesc lângă mare și se fac propuneri serioase despre modul în care locuitorii dinăuntrul țării ar putea ajunge și ei la astfel de avantaje. Mai aflăm multe lucruri despre manufacturi și meserii, și cum au fost depășite de fabrici și minate prin negoțul de mărunțișuri. Vedem cum decadența aduce cu sine succesul anumitor cauze și cum acest succes devine la rândul său cauza unei noi decadențe, într-un ciclu veșnic și greu de întrerupt. Dar vrednicul cetățean arată toate acestea cu atîta limpezime, încît uneori îți vine a crede că te-ai mai putea salva din înlănțuirea lor. Autorul dovedește cunoștința temeinică a împrejurărilor celor mai particulare. Propunerile și sfaturile lui nu sînt vorbe azvîrlite în vînt, totuși ele nu sînt totdeauna realizabile, de aceea culegerea articolelor lui poartă titlul *Fantazii patriotice*, deși totul se menține în ele în sfera realului și a posibilului.

Cum toată viața publică se întemeiază pe familie, Möser își îndreaptă privirile și în această direcție. Tema considerațiilor sale serioase sau glumețe este de data aceasta schimbarea moravurilor și a deprinderilor, a felului de a se îmbrăca și hrăni, a vieții domestice și a educației. Ar trebui ca cineva să catalogheze tot ce se întîmplă în viața cetățenească și în privința moravurilor, pentru a istovi toate temele pe care le tratează Möser. Iar felul în care o face este vrednic de admirație. Vedem cum un desăvîrșit om de afaceri vorbește poporului în foiletoanele lui săptămînale, pentru a-l face să înțeleagă mai bine tot ce își propune sau execută un guvern priceput și binevoitor. Vorbirea lui nu este însă pedantă, ci ea adoptă cele mai variate dintre formele poetice și care ar putea fi numite retorice în înțelesul cel mai bun al cuvîntului. Totdeauna el se dovedește superior temei sale și se pricepe să dea o aparență veselă probleme-

lor celor mai serioase ; ascunzându-se sub o mască sau alta, sau vorbind în propriul său nume, totdeauna epuizând subiectul, rămânând mereu voios, mai mult sau mai puțin ironic, prin excelență temeinic, leal, bine intenționat, uneori aspru și violent, dar mereu măsurat, nu e cu putință să nu admiri spiritul, inteligența, ușurința, îndemânarea, gustul și caracterul acestui scriitor. Referindu-mă la alegerea temelor de interes obșteșc, la adînca lui pricepere și la lărgimea perspectivelor lui, la forma lui fericită, la umorul lui atît de pătrunzător pe cît de vesel, nu i l-aș putea asemana decît pe Franklin¹

Un astfel de bărbat ne impunea în gradul cel mai înalt și avea o influență covârșitoare asupra unui tineret care voia să facă și el ceva de seamă și cra pe cale s-o întreprindă. În formele expunerii sale aveam impresia că ne regăsim ; dar cine putea spera că va ajunge să stăpînească un conținut atît de bogat și că va putea mînu-i cu atîta libertate teme atît de rebele ?

Aceasta este însă cea mai frumoasă și mai dulce iluzie a noastră, la care nu trebuie să renunțăm, oricîte suferințe ne-ar aduce în viață : iluzia că toate lucrurile pe care le prețuim și le admirăm putem să ni le însușim, ba chiar că putem să le producem chiar noi înșine.

¹ *Benjamin Franklin* (1706—1790), om de stat american ; a contribuit într-o mare măsură la făurirea independenței Statelor Unite.

CARTEA A PAISPREZECEA

O dată cu mișcarea despre care a fost vorba mai sus și care s-a bucurat de o largă răspîndire în public, a apărut și o alta, de o însemnătate și mai mare pentru autor, deoarece ea s-a produs în mediul lui cel mai apropiat. Prieteni mai vechi, care luaseră cunoștință din manuscris de acele ficțiuni ce au stîrnit o vîlvă atît de mare — și care, din această pricină, socoteau oarecum că le aparțin — triumfară cînd văzură succesul prevăzut de ei cu destulă îndrăzneală. Acestor prieteni li se asociază apoi alți simpatizanți, mai cu seamă dintre acei care simteau în ei înșiși o forță productivă și doreau s-o întărească și s-o cultive.

Dintre cei dintîi se remarcă cu multă vioiciune și chiar cu ciudățenie Lenz. Înfățișarea exterioară a acestui om atît de curios a fost schițată mai înainte și talentul lui umoristic a fost menționat cu dragoste. Doresc acum să vorbesc despre caracterul lui mai mult din ceea ce a realizat, decît descriindu-l, deoarece ar fi cu neputință să-l urmărim prin toate rătăcirile vieții lui și să comunicăm particularitățile firii lui, în mod descriptiv.

Cunoaștem acea tortură de sine, care, nepăsătoare față de lumea exterioară și de ceilalți oameni, era la ordinea zilei și neliniștea spiritele cele mai alese ale vremii. Toate stările care-i frământă numai în chip trecător pe oamenii obișnuiți, nedeprinși să se observe pe ei înșiși, toate stările pe care aceștia încearcă să le îndepărteze sînt cu ascutime observate de cei mai buni dintre semenii lor și consemnate în opere, scrisori și jurnale intime. Se mai întîmplă ca cele mai severe exigențe morale față de sine însuși și față de alții să se asocieze cu o neglijență nemai-pomenită în fapte și, astfel, înfumurarea izvorîită din această insuficientă cunoaștere de sine să conducă la cele mai ciudate dezordini și deprinderi. La o astfel de istovire în cunoașterea de sine contribuia și trezirea psihologiei empirice, care nu putea să declare drept rău și reprobabil tot ceea ce neliniștește sufletul, dar nici nu putea să încuviințeze totul ; pe această cale apărea însă un conflict care rămînea veșnic viu. În întreținerea unui astfel de conflict, Lenz întrecea pe toți acei inși neocupați sau ocupați numai pe jumătate care își subminau fondul lor interior, și astfel el suferea de pe urma acelui curent de sensibilitate al vremii, menit să se încheie prin plămuirea lui Werther. O trăsătură individuală îl deosebea însă pe Lenz de toți ceilalți, care erau fără îndoială niște suflete deschise și cinstite. Lenz avea anume o înclinare pronunțată către intrigă, către intriga în sine, fără scopuri propriu-zise, clare, egoiste, accesibile. Totdeauna își propunea să facă ceva grotesc, lucru care îi slujea drept o petrecere continuă. În felul acesta, Lenz a fost toată viața lui un farsor ; iubirea, ca și ura lui au rămas totdeauna imagine ; ideile și sentimentele îi slujeau numai ca să aibă totdeauna ceva de lucru. Prin mijloacele cele mai sucite căuta să dea o realitate înclinațiilor și repulsiilor lui,

pentru ca apoi să-și distrugă opera. În chipul acesta, n-a fost niciodată de folos celor pe care-i iubea și n-a făcut rău niciodată celor urîți de el ; nu părea că păcătuiește decît pentru a se pedepsi și nu punea la cale intrigi decît pentru a adăuga o fabulă nouă uneia vechi.

Talentul lui, în care se întreceau gingășia, mobilitatea și inventivitatea, pornea dintr-o adîncime autentică, dintr-o productivitate neistovită. Dar, cu toată frumusețea lui, talentul lui Lenz era făcut să rănească totdeauna ; și astfel de talente sînt cel mai greu de judecat. Nimeni nu va putea nesocoti impresia puternică produsă de lucrările lui ; o gingășie amabilă se furișează în ele printre comicării neroade și baroce, care nu pot fi iertate nici măcar unui umor natural și fără pretenții și nici unui om înzestrat cu un dar comic autentic. Zilele lui treceau în fel de fel de nimicuri, cărora prin hărnicia lui știa să le dea o semnificație, și astfel își putea permite să-și piardă vremea ceasuri în șir, cu atît mai mult cu cît timpul pe care-l consacra lecturilor îi era foarte folositor grație memoriei lui fericite și îi îmbogățea gîndirea lui originală cu un material variat.

Fusese trimis cu niște cavaleri livonieni la Strassburg, dar cu greu s-ar fi putut găsi un mentor mai nepotrivit. Baronul mai vîrstnic se înapoiase pentru cîtva timp în patria sa și lăsase în urmă o iubită, de care se simțea foarte legat. Lenz, ca să îndepărteze pe alți îndrăgostiți, printre care un frate al baronului, dornic și el s-o cucerească pe acea femeie, și pentru ca să-i păstreze prietenului absent inima ei prețioasă, se hotărî să se arate el însuși drept un om îndrăgostit de frumoasa doamnă sau chiar, dacă vreți, să se îndrăgostească cu adevărat. El își impuse aceasă temă cu cel mai îndărătnic devotament față de idealul pe care și-l construisese în legătură cu ea și

nu observă că atît el, cît și ceilalți nu slujeau acelei doamne decît ca obiect de glumă și de petrecere. Cu atît mai bine pentru el! Fiindcă în ce-l privea era vorba și la el numai de un joc, care nu putea dura decît dacă i se răspundea tot în joc, fiind cînd atras, cînd respins, cînd chemat, cînd îndepărtat. Ajungînd să-și dea seama din cînd în cînd de acest lucru, descoperirea nu-i tulbura nicidecum tihnită lui fericire.

În restul timpului, și alături de elevii lui, Lenz trăia mai mult în tovărășia ofițerilor din garnizoană, de unde și-a cules impresiile înfățișate în comedia sa *Soldații*. Familiarizarea lui cu viața militară a avut pentru el consecința că a început să se socotească drept un mare cunoscător al carierei armelor și, în realitate, a studiat treptat această specialitate în toate amănuntele ei, încît după cîtiva ani a putut prezenta ministrului francez de război un memoriu cuprinzător, de pe urma căruia spera un succes deosebit. Neajunsurile stării militare erau acolo bine văzute, dar mijloacele de îndreptare erau ridicele și nerealizabile. El era însă convins că prin acest memoriu va cîștiga o mare influență la curte, așa încît n-a putut rămîne de loc îndatorat prietenilor care, în parte prin argumente și în parte prin opoziție activă, l-au împiedicat să trimită și l-au făcut mai tîrziu să ardă această operă fantezistă, care fusese copiată pe curat, însoțită cu o scrisoare, băgată în plic și adresată după cuviință.

Prin viu grai, și mai tîrziu în scris, Lenz mi-a încredințat toate rătăcirile pe drumurile sale întortocheate în legătură cu doamna amintită mai sus. Poezia cu care știa să îmbrace amănuntele cele mai comune m-a uimit adeseori; astfel că l-am rugat insistenț să culeagă roadele spirituale ale acestei aventuri prolixă și să construiască din ea un mic roman. Tema aceasta însă nu-i convenea, căci nu se simțea la

largul său decît atunci cînd se pierdea în mii de amănunte şi se înfăşura, fără intenţii, în firul infinit al unei urzeli. Poate va deveni posibil odată ca, pornind de la aceste premise, să se înfăţişeze întreaga lui viaţă, pînă în clipa cînd s-a pierdut în nebulă ; deocamdată mă opresc însă la împrejurările apropiate, în legătură cu cele povestite aici.

Abia apăruse *Götz von Berlichingen*, cînd am primit de la Lenz un lung articol, scris pe mici foi de hîrtie de concept, pe care le întrebuinta de obicei fără să lase nici cel mai mic spaţiu liber la începutul, la sfîrşitul sau în marginea filelor. Foile acestea erau intitulate *Despre căsătoria noastră*, şi dacă le-aş mai păstra, ele ne-ar lămuri astăzi firea lui, mai bine ca altădată, cînd pluteam încă în întuneric în privinţa lui. Intenţia principală a acestei lungi scrieri era să compare talentul lui cu al meu ; uneori părea că mi se subordonează, alteori că mi se alătură ; făcea însă totul cu atîta umor şi graţie, încît am primit perspectivele lui cu atît mai mare plăcere cu cît preţuiam foarte mult darurile lui şi insistam totdeauna să se adune din rătăcirile lui lipsite de formă şi să folosească în chip artistic darul plămuirii, care îi era înăscut. Am răspuns în modul cel mai prietenos încrederii lui ; şi pentru că în filele trimise insista pentru o legătură cît mai strînsă între noi — ceea ce se vedea şi din curiosul titlu al acelor pagini — i-am comunicat de atunci înainte atît ceea ce terminam, cît şi tot ce aveam în proiect. La rîndul său, Lenz mi-a trimis treptat manuscrisele lui : *Maestrul de ceremonii*, *Noul Menoza*, *Soldaţii*, imitaţii după Plaut şi acea traducere după amintita piesă engleză ca adaos la *Observaţiile asupra teatrului*.

În aceste observaţii m-a izbit faptul că Lenz le întovărăşea cu o laconică precuvîntare, în care arăta că cuprinsul acestei scrieri, îndreptată cu violenţă îm-

potriva regulilor clasice ale teatrului, fusese expus într-o prelegere ținută în fața unei societăți a prietenilor literaturii cu câțiva ani mai înainte, prin urmare într-o vreme când *Götz* nu fusese scris. Cunos-cînd legăturile lui Lenz la Strassburg, mi s-a părut problematică existența unui cerc literar pe care să nu-l fi cunoscut. N-am urmărit însă chestiunea mai de aproape și i-am găsit și pentru aceasta și pentru alte scrieri un editor, fără să am nici cea mai mică presimțire că mă va alege mai tîrziu drept obiectul preferat al urii lui imaginare și drept ținta unor urmăriri aventuroase și capricioase.

Vreau să mai amintesc în treacăt, pentru a respecta succesiunea evenimentelor, de un alt bun cunoscut, care, deși nu era înzestrat cu daruri excepționale, și-a avut locul lui. Se numea Wagner și făcea parte din societatea noastră din Strassburg, apoi din aceea de la Frankfurt ; nu era lipsit de spirit, talent și învățatură. Era plin de bune intenții și, în această calitate, bine primit de noi. Ținea mult la mine și, pentru că nu făceam nici o taină din planurile mele, i-am povestit și lui, ca și altora, proiectul meu cu *Faust*, îndeosebi nenorocirea Margaretei. Wagner își însuși subiectul și-l folosi într-o tragedie : *Pruncucigașa*. Pentru întâia oară îmi șterpelea cineva planurile mele ; lucrul m-a necăjit, dar pentru aceasta nu i-am purtat pică. Mi s-au întîmplat mai tîrziu atîtea rap-turi de idei și de atîtea ori mi s-a luat înainte cu reali-zarea lor, în timp ce eu tot șovăiam și pălăvrăgeam, încît nu aveam dreptul să mă plîng.

Dacă oratorii și scriitorii, urmărind mari efecte, se slujesc cu plăcere de contraste, chiar atunci cînd tre-buie căutate și găsite cine știe unde, cu atît mai plă-cut îi este autorului acestei scrieri faptul că i se oferă un contrast categoric, văzîndu-se obligat să vorbească, după Lenz, de Klinger. Ambii erau contemporani, și

năzuințele tinereții lor s-au desfășurat alături și paralel. Lenz, ca un meteor trecător, s-a înălțat numai o clipă deasupra orizontului literaturii germane și a dispărut îndată, fără a lăsa vreo urmă în viață; Klinger însă, ca scriitor influent și ca activ om de afaceri, s-a menținut pînă în ziua de azi. Voi vorbi despre el, fără a mai face vreo comparație, care va rezulta de altfel de la sine, și voi spune numai cît este necesar, deoarece operele și acțiunea lui nu s-au desfășurat în ascuns, păstrîndu-i-se încă o frumoasă amintire și considerație atît în cercurile publice mai restrînse, cît și în cele mai largi.

Înfățișarea lui Klinger — căci cu aceasta îmi place totdeauna să încep — îl servea. Natura îi dăduse o statură înaltă, zveltă, bine făcută și o față cu trăsături regulate. Se purta îngrijit, era bine îmbrăcat și putea fi considerat drept cel mai frumos dintre membrii micii noastre societăți. Purtarea lui nu era nici prevenitoare, nici rece, și cînd nu-l frămînta vreo furtună interioară această purtare era foarte măsurată.

Lumea le iubește pe fete pentru ceea ce sînt ele, iar pe băieți pentru ceea ce făgăduiesc. Am devenit astfel prietenul lui Klinger, imediat ce l-am cunoscut. Te atrăgea sensibilitatea lui curată, iar caracterul lui hotărît cîștiga încrederea oricui. Încă din tinerețe avusese parte de o viață serioasă; împreună cu o soră de a lui, tot atît de frumoasă și curajoasă ca și el, trebuia să îngrijească de o mamă văduvă, care avea nevoie de astfel de copii. Obținuse totul numai prin sine însuși, astfel că trăsătura de mîndră independență, care străbătea întreaga lui atitudine, nu-i putea fi luată de nimeni în nume de rău. Poseda cele mai alese daruri naturale, comune oricărui om bine înzestrat: o inteligență care prindea ușor, memorie excelentă, și în cel mai înalt grad talentul de a se

exprima ; dar toate însușirile el le prețuia mai puțin decît tăria de caracter și statornicia, înnăscute și ele, dar pe deplin confirmate prin împrejurări.

Unui astfel de tînăr era firesc să i se potrivească îndeosebi operele lui Rousseau. *Emile* era cartea fundamentală și de căpătîi și păreri exprimate acolo trebuiau să rodească la el cu atît mai mult cu cît aceste păreri își exercitau efectul lor în întreaga lume cultivată a timpului. Și el era un copil al naturii, și el începuse de jos ; ceea ce alții trebuiau să azvîrle departe de ei el nu avusese niciodată ; legături din care alții trebuiau să se desfacă nu-l stînjenisera niciodată ; în felul acesta, Klinger putea fi socotit drept unul din cei mai curați ucenici ai acelei evanghelii a naturii și, față de serioasa lui năzuință și purtare ca om și ca fiu, oricine era în drept să exclame : „Totul este bun, așa cum iese din mîinile naturii !“. Dar în fața experienței respingătoare, se adăugase constatarea următoare : „Totul se înrăutățește în mîinile omului !“. Nu trebuia să lupte cu sine însuși, dar în afara lui avea de luptat cu lumea tradiției, de ale cărei lanțuri cetățeanul Genevei ar fi vrut să ne elibereze. Pentru că în situația lui Klinger această luptă devenea de multe ori grea și amară, el trebuia să se închidă cu silnicie în sine însuși, atunci cînd ar fi putut să se dezvolte cu bucurie în afară : trebuia deci să lupte pentru a răzbate ; se strecurase astfel o amărăciune în firea lui, pe care mai tîrziu și într-o anumită măsură a hrănit-o și a cultivat-o, dar mai puternic a combătut-o și a învins-o.

În scrierile lui, așa cum mi le mai amintesc, dă dovadă de o inteligență serioasă, de un simț moral cinstit, de o vie fantezie, de o fericită observație a varietății umane și de o reproducere caracteristică a deosebirilor generice. Fetele și băieții lui sînt degajați și drăguți, adolescenții lui sînt înflăcărați, băr-

bații sînt simpli și înțelepți ; chipurile descrise de el nefavorabil nu sînt exagerate ; nu-i lipsesc veselia și buna dispoziție, spiritul și vorbele de haz ; alegorii și simboluri îi stau totdeauna la dispoziție ; știe să ne distreze și să ne înveselească, și plăcerea noastră ar fi încă mai pură dacă gluma plină de semnificație n-ar fi pe alocuri tulburată de o anumită amărăciune. Dar aceasta făcea din Klinger tocmai ceea ce era el în realitate și, grație unor astfel de împrejurări, speța celor ce trăiesc și scriu devine atît de variată în manifestările ei, încît fiecare om este menit să plutească de-a pururi între cunoașterea și eroarea teoretică și între însuflețirea și distrugerea practică.

Klinger face parte dintre aceia care s-au format pentru viață prin simțămintele și rațiunea lor. Fiindcă procesul acesta s-a întîmplat și cu el, iar mintea și inima lui au știut să folosească un mod de exprimare curgător, rezultat din firea omului, dar și din particularitățile poporului, Klinger a simțit totdeauna împotrivire față de toate formele academice, mai ales atunci cînd aceste forme, despărțite de originile lor vii, au degenerat în simple fraze și au pierdut primul și proaspătul lor înțeles. Astfel de oameni se declară nu numai împotriva noilor păreri, idei și sisteme, dar și împotriva noilor evenimente și a oamenilor mai de seamă ai epocii, care anunță sau produc mari schimbări : o atitudine care nu li se poate lua în nume de rău, deoarece ei văd cum prin toate și toți aceștia se primejduiește temelia căreia ei îi datorează ființa și formația lor.

Dar statornicia unui astfel de caracter puternic este cu atît mai plină de demnitate, cu cît, atunci cînd ea se menține de-a lungul unei vieți active, modul de a se comporta față de tradiție este folosit la timpul potrivit, oricît acest mod ar putea apărea unora aspru și silnic. Toate acestea se întîmplat și

cu Klinger, care, fiind lipsit de suplețe, o virtute pe care n-o are de altfel nici unul din cetățenii noștri, era însă cu atât mai neclintit, mai solid și mai onest și, grație acestor însușiri, știu să se ridice și să se mențină în posturi importante, activitatea lui bucurându-se de aprobarea și grația prea înalților lui protectori. Nu-i uită în vremea aceasta însă nici pe vechii lui prieteni, nici drumul pe care îl lăsase în urmă. Căută cu îndărătnicie să le păstreze cu statornicie desăvârșită amintirea, în ciuda absenței și a despărțirilor; și merită să fie notat aici că, întocmai ca un alt Wiligis¹, el n-a disprețuit să introducă și să păstreze în blazonul său, împodobit cu insignele mai multor ordine, simboluri ale trecutului său cel mai îndepărtat.

N-a trecut multă vreme și am intrat în legături și cu Lavater. *Scrisoarea pastorului către colegul său* găsisse aprobarea lui, căci anumite idei coincideau cu propriile sale opinii. Cum era în veșnică și neostenită activitate, corespondența mea cu Lavater a devenit curînd foarte vie. Era tocmai ocupat cu pregătirea marii sale *Fiziognomice*², a cărei introducere era cunoscută de mai multă vreme în public. Cerea tuturor cunoscuților săi desene, siluete, dar mai cu seamă imagini ale lui Isus, și cum eu însumi nu puteam face mai nimic pentru el, voia cel puțin să i-l desenez pe Mîntuitor, așa cum mi-l închipuiam. Astfel de pretenții imposibile deveneau prilej de glume, pentru că nu știam cum să lupt împotriva ciudățeniilor lui decît opunîndu-i-le pe ale mele.

Numărul acelora care nu credeau în fiziognomică

¹ Episcop de Mainz (975—1011). Se spune că era fiul unui căruțaș și că de aceea avea pe blazonul lui o roată.

² *Fiziognomica* este lucrarea lui Lavater prin care acesta voia să demonstreze că din trăsăturile unui om i se poate desluși caracterul.

sau care, cel puțin, o socoteau nesigură și înșelătoare, era foarte mare și chiar mulți dintre acei care-i voiau binele lui Lavater se simțeau îndemnați să-l ispitească și, dacă se putea, să-i joace vreo festă. Lavater își comandase la un pictor destul de îndemnat din Frankfurt profilurile mai multor oameni renumiți. Pictorul își permise gluma să-i trimită portretul lui Bahrđt în locul portretului meu, pentru care căpătă un răspuns vesel, dar plin de tunete și fulgere, cu toate protestele și asigurările că imaginea trimisă nu putea fi a mea și cu toate declarațiile pe care Lavater le putea adăuga în această ocazie, spre confirmarea doctrinei fiziognomice. A primit mai bine portretul meu adevărat, trimis mai târziu ; dar și de data aceasta a reapărut contradicția în care se afla de obicei atît cu pictorii, cît și cu metodele lor. Nu i se părea niciodată că pictorii lucrează destul de adevărat și exact ; modelele, oricare ar fi fost calitățile lor, rămîneau totdeauna în urma ideii pe care el și-o făcea despre omenire și oameni, așa încît particularitățile, care individualizează pe fiecare om, îi provocau totdeauna o anumită repulsie.

Conceptul pe care și-l formase despre umanitate, și în legătură cu umanitatea observată de el, era atît de înrudit cu via lui imagine despre Isus Cristos, încît i se părea cu neputință ca un om să poată trăi și respira fără să fie în același timp creștin. Legătura mea cu religia creștină trecea doar prin sentimentul și inima mea, așa încît nu-mi puteam face nici o idee despre acea înrudire fizică în care credea Lavater. Din această pricină mă supăra destul de mult violenta indiscreție a acestui om atît de inteligent și sensibil, indiscreție cu care se repezea asupra mea, a lui Mendelssohn și a altora, cu afirmația că trebuie sau să fim creștini, creștini în sensul lui, sau să-l atragem pe el de partea noastră, oferindu-i certi-

tudini liniștitoare. Această cerință, atît de opusă liberalismului, de care m-am convins din ce în ce mai mult, n-a avut cel mai bun efect asupra mea. Toate încercările neizbutite de convertire îi fac pe acei aleși drept prozeliți încăpățînați și rigizi, și aceasta devenea din ce în ce mai mult cazul meu, cînd Lavater îmi puse în față în cele din urmă necruțătoarea dilemă : creștin, sau ateu ! I-am răspuns că dacă nu vrea să-mi lase creștinismul, așa cum îl cultivasem pînă atunci, s-ar putea să mă decid chiar pentru ateism, mai ales că ajunsesem să înțeleg că nimeni nu știe bine ce înseamnă aceste două cuvinte.

Correspondența mea cu Lavater, oricît ne-am fi certat în acele scrisori, n-a stricat bunele noastre raporturi. Lavater avea o răbdare de necrezut, statornicie și rezistență ; era sigur de învățătura lui și, hotărîndu-se să-și răspîndească convingerile, întrebuinta calmul și blîndețea, fiindcă forța n-ar fi dat nici un rezultat. În general făcea parte dintre acei puțini fericiți, la care profesiunea exterioară coincide perfect cu vocația lăuntrică și a căror primă formație, păstrînd legătura cu formația lor de mai tîrziu, a făcut ca aptitudinile lor să se dezvolte în mod firesc. Născut cu cele mai delicate predispoziții morale, își alesese cariera preotească. Se bucurase de învățătura necesară și dăduse dovadă de multă capacitate, fără să fi ajuns la acel stadiu pe care îl numim propriu-zis erudit. Căci și el, deși cu mult mai bătrîn decît noi, era cuprins de acea aspirație a timpului către libertate și natură, care murmură fiecăruia, lingușitor, la ureche, că ar poseda în el, fără alte ajutoare exterioare, suficient conținut și formă, dar totul este să le dezvolte așa cum trebuie. Datoria preotului de a acționa asupra oamenilor, pe plan moral în fiecare zi, pe plan religios în zilele mai de seamă, se potrivea deplin cu modul lui obișnuit de a gîndi. Sarcina

de a comunica oamenilor sentimente cinstite și evlavioase, așa cum le simțea și el, preocuparea de a trezi în alții asemenea simțăminte, fusese înclinația cea mai puternică încă din tinerețe, și activitatea lui preferată era să se observe pe sine și pe alții : cea dintâi îi era ușurată, ba chiar impusă, printr-un delicat simț interior, cea de a doua, printr-o privire ascuțită orientată către aparența exterioară a oamenilor. Nu era predispus însă pentru contemplație, și pentru descrierea propriu-zis artistică nu era de loc înzestrat ; era mai cu seamă atras, prin toate puterile lui, către activitate și înrîurire, încît n-am cunoscut pe nimeni altul, care, deopotrivă cu el, să se fi găsit în veșnice tratative. Dar fiindcă ființa noastră lăuntrică și morală este întrupată în condiții exterioare, ca unii ce aparținem unei familii, unei clase sociale, unei bresle, unui oraș și unui stat, Lavater, în măsura în care voia să acționeze, trebuia să atingă și să pună în mișcare toate aceste cadre exterioare, ceea ce ducea la unele ciocniri și complicații, mai cu seamă că obștea în care se născuse se bucura, în limitarea ei minuțios precizată, de o veche și laudabilă libertate. Într-o republică, chiar și copilul se obișnuiește să cugete și să-și dea părerea lui asupra afacerilor publice. În prima înflorire a zilelor lui, tînărul, ca membru al unei corporații, se găsește în situația de a-și da și a-și angaja votul său. Dacă vrea să fie drept și independent, el trebuie mai înainte de toate să se convingă de valoarea concetățenilor lui, trebuie să ajungă a-i cunoaște, să-i cerceteze în toate sentimentele și puterile lor și, astfel, încercînd să pătrundă caracterul altora, se întoarce mereu în propriul său suflet.

În astfel de împrejurări, activitatea lui Lavater a început de timpuriu, și această preocupare a vieții lui pare să-l fi frămîntat mai mult decît studiile lingvistice și decît acea critică analitică, înrudită cu aminti-

tele studii, și care alcătuiește temelia și scopul lor. Mai târziu, atunci cînd cunoștințele și ideile sale dobîndiseră o mare întindere, Lavater spunea adeseori, cînd serios, cînd în glumă, că el nu e un om învățat ; și desigur că tocmai acestei lipse a unui studiu mai adîncit trebuie să i se atribuie faptul că se ținea totdeauna de litera *Bibliei*, ba chiar a traducerii ei și, de altfel, față de ceea ce căuta și intenționa, litera *Bibliei* traduse era pentru el hrană și ajutor suficient.

Cercul de acțiune al tagmelor și breslelor a devenit însă curînd prea îngust pentru firea atît de vioaie a lui Lavater. Unui tînăr nu-i este greu să fie just și o inimă curată urăște nedreptatea, de care nu s-a făcut încă vinovat. Opresiunile unui guvernator de provincie erau rău văzute de toți cetățenii, dar era greu să fie aduse în fața tribunalelor. Lavater se întovărăși cu un prieten al lui și amîndoi amenințară, fără să-și spună numele, pe acel personaj vrednic de pedeapsă. Lucrul a devenit cunoscut și cei doi prieteni au trebuit să fie cercetați. Vinovatul a fost pedepsit, dar cei ce au prilejuit acest act de justiție au fost veștejiți, dacă nu și sancționați. Într-un stat bine rînduit, justiția nu trebuie restabilită pe o cale injustă.

Într-o călătorie, pe care Lavater a făcut-o în Germania, el a intrat în legătură cu oameni învățați și înțelepți ; dar cu acest prilej el n-a făcut decît să se întărească mai bine în propriile lui idei și convingeri. Înapoiat acasă, a activat și mai liber după propriile lui convingeri. Datorită nobleței și bunătății lui sufletești, el avea o splendidă concepție despre umanitate, și tot ce contrazicea această concepție în experiența vieții, toate netăgăduitele lipsuri care abat pe oricine de la perfecțiune trebuiau completate prin conceptul divinității, care de-a lungul veacurilor s-a coborît în natura omenească pentru a restabili vechiul ei model perfect.

Nu voi povesti mai mult deocamdată despre începuturile acestui om remarcabil, dar voi da acum, înainte de toate, descrierea amuzantă a întâlnirii și cunoștinței noastre personale. Nu trecuse mult de când începusem să corespondăm, când mi-a comunicat și mie și altora că în curînd, cu prilejul unei proiectate călătorii pe Rin, va sosi la Frankfurt. S-a iscat atunci o mare agitație în public ; toată lumea era curioasă să vadă un om de o asemenea valoare ; mulți nădăjduiau să tragă folos pentru cultura lor morală și religioasă ; cei ce se îndoiau se gîndeau să i se opună cu obiecțiile lor importante, înfumurații erau siguri că-l vor încurca și rușina cu argumentele lor bine meditate ; se punea la cale tot ce-i poate trece prin minte cuiva în legătură cu un om care atrage atenția generală, atunci cînd acesta are de gînd să coboare în vîltoarea mulțimii.

Prima întâlnire cu Lavater a fost foarte cordială ; ne-am îmbrățișat ca doi prieteni și eu am găsit că seamănă cu portretele care mi-l arătaseră mai înainte. Un individ, unic în felul său, admirabil, cum nu se mai văzuse și nu se va mai vedea, stătea viu și activ în fața mea. El însă, prin exclamațiile bizare ale primei clipe, își trădă mirarea că mă vedea precum eram. L-am asigurat atunci, în conformitate cu realismul meu înnăscut și însușit, că dacă lui Dumnezeu și naturii le plăcuse să mă facă astfel, trebuia să ne declarăm mulțumiți și cu această formă a mea. Am început apoi a vorbi despre cele mai însemnate dintre chestiunile asupra cărora nu ne putusem înțelege prin scrisori ; dar cum atunci ne lipsise spațiul suficient pentru a le trata pe larg, aflam acum lucruri pe care nu le mai întîlnisem. Ni se întîmplă cînd vorbim despre chestiuni ale spiritului și ale inimii să ne depărtăm de mulțime și de societate, deoarece, ținînd seama de numeroasele moduri de a

gîndi și de feluritele trepte de cultură ale oamenilor, este greu să te pui de acord chiar cu puțini dintre ei. Lavater era însă de altă părere ; lui îi plăcea să-și întindă acțiunea sa pînă departe ; nu se simțea bine decît într-o obște pentru a cărei instruire și desfătare posedea un talent special, întemeiat pe marea lui înzestrare fiziognomică. Moștenise darul deosebirii juste dintre persoane și spirite, așa încît își dădea repede seama cum poate să se apropie de fiecare. Dacă la aceasta se adăuga o mărturisire sinceră, o întrebare din inimă, Lavater era în măsură să dea oricui și spre mulțumirea fiecăruia răspunsul potrivit, folosind marile rezerve ale experiențelor sale sufletești și fizice. Adîncă blîndețe a privirii sale, dulceața care-i stătea pe buze, chiar și simpaticul dialect elvețian care se amesteca în graiul lui sudic, cu limba germană literară, ca și atîtea alte însușiri ale lui făceau ca toți acei care vorbeau cu el să simtă cum îi învăluie deodată o liniște plăcută. Chiar și trupul lui puțin aplecat înainte, cu pieptul scobit, contribuia să umple prăpastia dintre marele prestigiu al prezenței sale și restul societății. Față de închipuire și înfumurare știa să se comporte în modul cel mai liniștit și abil, căci în timp ce părea că vrea să se steargă, formula dintr-o dată o importantă părere, la care măr-ginitul lui adversar nu se gîndise niciodată, și pe care o întorcea spre acesta ca un scut bătut în diamante. Știa în același timp să tempereze într-un fel plăcut lumina țîșnită pe această cale, așa încît închipuiții și înfumurații se simțeau instruiți și convinși în prezența lui. Impresia produsă pe această cale i-a influențat poate și mai departe pe unii din ei ; căci oamenii plini de sine sînt adeseori buni și este vorba numai să știe a îndepărta printr-o acțiune blîndă coaja tare care învelește sîmburele rodnic.

Ceea ce îi producea însă suferința cea mai mare era prezența acelor persoane a căror urîțenie exterioară îi pecetluia inevitabil ca dușmani categorici ai acelei doctrine a lui cu privire la semnificația aspectului fizic. Acești oameni urîți folosesc de obicei o inteligență destul de vie, ba chiar și alte daruri și talente, cu patimă răuvoitoare și îndoieli meschine, pentru a lipsi de puterea ei o învățătură care li se pare jignitoare pentru personalitatea lor. Puțini au fost generoșii care, întocmai ca Socrates, au interpretat aspectul lor de faun ca fiind în concordanță cu moralitatea dobîndită. Asprimea și încăpățînarea acestor adversari era ceva groaznic pentru Lavater, opoziția lui nu era lipsită de patimă, și focul lui care topea totul trebuia să sufle cu putere în minereul rezistent, stînjenitor și vrăjmaș.

În această împrejurare nu putea fi vorba de o convorbire intimă între noi și care să ne privească de aproape, căci deși cunoșteam felul în care trata oamenii, nu mă simțeam format în sensul lui ; între noi erau mari deosebiri. Cine acționează în domeniul moralității nu se străduiește zadarnic, căci semințele roditoare sînt mai numeroase decît acele pe care Evanghelia le recunoaște cu prea mare zgîrcenie semănătorului ; cel care își dedică viața artei, acela pierde totul cu fiecare operă a lui, dacă nu izbutește să o facă recunoscută ca atare. Se știe cît de nerăbdător mă fac dovezile de simpatie ale iubiților mei cititori și din ce motive nu mă simt de loc înclinat să mă pun de acord cu ei. Simțeam acum prea bine distanța dintre felul acțiunii mele și a lui Lavater : a lui opera în prezență, a mea în absență ; cine era nemulțumit cu el din depărtare îi devenea prieten cînd se apropia de el, dar cei care, judecînd după operele mele, mă socoteau vrednic de iubire, se simțeau dezamăgiți cînd aflau un om rigid și închis.

Merck, care tocmai sosise de la Darmstadt, juca rolul lui Mephistopheles, zeflemisea mai ales forfota femeiuștilor în jurul lui Lavater, și cînd unele din acestea cercetară cu atenție odăile rezervate profetului și, mai ales, camera lui de culcare, glumețul pretinse că sufletele pioase se interesează unde l-au culcat pe Mîntuitor. De toate acestea trebuia să scape prin vrăji ; Lips¹, care îl însoțea pe Lavater, desenă profilul lui atît de amănunțit și exact cum a făcut de altfel și cu portretele bărbaților însemnați sau neînsemnați care urmau să se adune odată în marea operă de fiziognomică.

Prietenia cu Lavater a fost pentru mine foarte importantă și instructivă, căci imboldurile lui insistente puseră în mișcare firea mea de artist, liniștită și contemplativă. Împrejurarea aceasta n-a fost pentru moment spre folosul meu, deoarece împrăștierea în care trăiam a sporit, dar în conversațiile dintre noi ajunsesem să ne ocupăm de atîtea lucruri, încît s-a trezit în mine cea mai mare dorință de a continua aceste conversații. M-am hotărît deci să-l însoțesc în proiectata lui călătorie la Ems, pentru ca, închiși în trăsură și izolați de lume, să dezbatem în libertate toate temele care ne stăteau deopotrivă la inimă.

Foarte interesante și pline de consecințe au fost pentru mine și discuțiile lui Lavater cu domnișoara von Klettenberg. Vedeam cum stau față în față doi creștini hotărîți și se putea observa lămurit cum aceeași credință ia forme felurite după sentimentele unor persoane deosebite. În acele timpuri de toleranță religioasă se repeta mereu că fiecare om are propria lui religie, modul lui personal de a-l adora pe Dumnezeu. În cazul de față puteam observa și eu

¹ *Johann Heinrich Lips* (1758—1817), portretist din vremea lui Goethe.

cum bărbații și femeile au nevoie de câte un Mîntuitor deosebit. Domnișoara von Klettenberg se comporta față de al său ca față de un iubit căruia i te dăruiești fără condiții, punînd în el toate bucuriile și nădejtile și-i încredințezi destinul tău fără îndoieli și șovăiri. Lavater își concepea însă Mîntuitorul ca pe un prieten, pe care încerci să-l imiți cu dragoste și fără pizmă, căruia îi recunoști meritele, îl prețuiești în chipul cel mai înalt, și pe care încerci să-l egalezi și să-i devii asemănător. Cîtă deosebire între aceste două direcții, în care se exprimă nevoile spirituale ale celor două sexe ! Prin toate acestea se poate explica și faptul că bărbații mai delicatși se îndreaptă către Maica Domnului, modelul virtuții și al frumuseții femeiești, și îi consacră viața și talentele lor, întocmai ca Sannazaro¹ altădată, după cum tot ei sînt aceia care se joacă cu pruncul divin.

Chipul în care stăteau față în față cei doi prieteni ai mei și felul deosebit al simțămintelor fiecăruia le-am aflat nu numai din convorbirile lor, dar și din mărturisirile pe care mi le-au făcut în taină. Nu puteam fi cu totul de acord nici cu unul, nici cu celălalt, căci Isus al meu luase și el o formă proprie, după felul sentimentelor mele. Dar cum nici unul din cei doi prieteni nu voiau să-l admită pe al meu, mă vedeam nevoit să-i chinuiesc cu tot felul de paradoxe și păreri extreme și, cînd ei deveneau nerăbdători, mă îndepărtam cu o glumă.

Conflictul dintre știință și credință nu era încă pe atunci la ordinea zilei, dar cele două cuvinte și noțiunile legate de ele ieșeau la iveală din cînd în cînd, iar spiritele disprețuitoare afirmau că nu te poți bizui nici pe una, nici pe cealaltă. De aceea îmi plăcea să mă declar pentru amîndouă, fără a putea obține apro-

¹ *Jacopo Sannazaro* (1458—1530), scriitor italian.

barea prietenilor mei. În ce privește credința, spuneam eu, lucrul important este să crezi ; ce anume crezi este cu totul indiferent. Credința este sentimentul unei mari certitudini în prezent și viitor, și această certitudine izvorăște din încrederea într-o ființă uriașă, atotputernică și cu neputință de înțeles. Totul atîrnă de caracterul neclintit al acestei încrederi ; modul în care ne închipuim însă acea ființă se leagă cu celelalte capacități ale noastre, ba chiar cu împrejurarile în care ne găsim, și este fără importanță. Credința este un vas sacru în care fiecare e gata să sacrifice, după puteri, sentimentul, inteligența și închipuirea sa. Cu știința se întîmplă însă tocmai contrariul ; în legătură cu ea nu este vorba de faptul că știi ceva, ci de ceea ce știi anume, de valoarea și temeinicia acestei științe. De aceea se poate discuta asupra științei, fiindcă o poți corecta, extinde sau restrînge. Știința începe cu particularul, e infinită și fără formă și nimeni nu o poate cuprinde întregă, decît cel mult în vis, astfel că este de-a dreptul opusă credinței.

Asemenea jumătăți de adevăruri și iluziile care decurg din ele pot fi stimulante și distractive, atunci cînd sînt înfățișate poetic, dar în viață ele sînt supărătoare și introduc confuzii în discuții. L-am lăsat deci pe Lavater în societatea acelor care voiau să se edifice prin exemplul lui și cu el împreună și, pentru această renunțare, m-am simțit suficient despăgubit atunci cînd am întreprins alături călătoria la Ems. O frumoasă vreme de vară ne-a însoțit tot timpul ; Lavater era vesel și foarte amabil, căci în dispoziția religioasă și morală, dar de loc neliniștită, a spiritului său, nu rămînea insensibil atunci cînd întîmplările stîrneau veselie și bună dispoziție. Se interesa de orice, era spiritual și glumeț și îi plăceau aceste însușiri și la alții, numai să rămîna totdeauna

în interiorul granițelor pe care i le prescriau sentimentele lui delicate. Dacă cineva îndrăznește să treacă dincolo de aceste granițe, atunci el îl bătea pe umăr pe cutezător și printr-un simpatic „fii cuminte” îl rechema la cuviință. De pe urma acestei călătorii m-am simțit înviorat și am tras anumite învățăminte folositoare, însă mai ales pentru cunoașterea caracterului său decît pentru îndrumarea și formarea caracterului meu. La Ems l-am văzut înconjurat de o societate nouă și amestecată și m-am înapoiat la Frankfurt, deoarece micile mele afaceri începuseră să se pună în mișcare, astfel că nu mi le puteam părăsi.

Nu mi-a fost dat însă să-mi regăsesc odihna, căci și-a făcut apariția Basedow¹, care mi-a lăsat o impresie adîncă și m-a captivat într-un alt fel. Un contrast mai puternic ca acela dintre acești doi bărbați nu puteai găsi nicăieri. Chiar simpla înfățișare a lui Basedow lumina acest contrast. În timp ce trăsăturile figurii lui Lavater se ofereau privitorului, acele ale lui Basedow erau adunate și întoarse parcă înăuntru. Ochii lui Lavater, sub pleoapele lor largi, erau limpezi și cuvioși; ai lui Basedow erau adînciți în cap, mici, negri, scăpărători, privind de sub sprîncenele stufoase, în timp ce bolta frunții lui Lavater părea cuprinsă în foarte delicatele unduiri ale părului lui castaniu. Vocea aspră și puternică a lui Basedow, exprimarea lui iute și ascuțită, un anumit rîs disprețuitor, repede schimbare a temelor despre care se întreținea și tot ce îl mai putea caracteriza era opus în întregime însușirilor și purtărilor cu care Lavater ne sedusese. Basedow stîrnea și el un viu interes la Frankfurt și marile lui daruri spirituale erau mult admirate; dar el nu era omul capabil să edifice și

¹ *Johann Bernard Basedow* (1723—1790), pedagog german. A vrut să reformeze învățămîntul în spiritul ideilor lui Rousseau.

să călăuzească inimile. Sarcina pe care și-o fixase era să cultive întinsul cîmp ales de el, pentru ca omenirea să poată locui mai bine și mai firesc în cuprinsul lui ; către acest scop se îndreptau acum toate eforturile sale.

Nu mă puteam împrieteni cu planurile lui și nici nu înțelegeam prea bine intențiile sale. Îmi plăcea că cerea ca învățămîntul să fie viu și firesc ; mi se părea lăudabil că voia ca limbile vechi să fie legate de interese ale prezentului și îmi era agreabil să recunosc tot ce contribuia în proiectele lui la impulsul asupra activității și la formarea unei concepții mai proaspete despre lume. Îmi displăcea însă faptul că desenele din manualul său elementar te distrăgeau mai mult decît înseși obiectele tratate, deoarece în lumea reală nu este reunit la un loc decît ceea ce e posibil, și acest posibil este în ciuda varietății și a unei aparente confuzii, reglementat în toate părțile lui componente. Manualul elementar despica însă obiectele în întregime și astfel, lucruri care nu apar niciodată împreună în cunoașterea lumii erau reunite aici pentru a se arăta afinitatea conceptelor : un procedeu care era lipsit de avantajele senzorial-metodice pe pe care trebuie să le recunoaștem lucrărilor asemănătoare ale lui Amos Comenius.

Mai ciudată încă și mai greu de înțeles decît învățătura sa era purtarea lui Basedow. În călătoria întreprinsă de el era călăuzit de intenția de a cuceri publicul, prin personalitatea sa, pentru întreprinderea lui filantropică ; nu voia să cucerească numai inimile, dar să facă să se deschidă și pungile. Știa să vorbească dintr-un punct de vedere înalt și cu multă convingere, astfel că oricine primea cu plăcere afirmațiile lui. Dar el rănea într-un mod de neconceput sensibilitatea oamenilor de la care voia să obțină o contribuție materială, ba chiar îi jignea fără nici o nevoie, neputînd să-și rețină părerile și toanele lui

în legătură cu temele religioase. Și în această privință Basedow apărea ca opusul lui Lavater. În timp ce acesta accepta Biblia în fiecare literă a ei și în întregul său cuprins, așa încît orice cuvînt al ei i se părea valabil pînă în zilele noastre, Basedow simțea în sine neastîmpăratul îndemn să renoveze totul și să modeleze din nou, după capriciile lui, nu numai învățăturile credinței, dar și ritualurile bisericești exterioare. Dar îndeosebi de necruțător și neprevăzător se arătă el cu acele reprezentări care nu provin direct din Biblie, ci din interpretarea ei, cu acele expresii, termeni filozofici sau comparații concrete cu care părinții bisericii și conciliile au încercat să-și lămurească infailibilul sau să-i combată pe eretici. Cu asprime și lipsit de simțul răspunderii el se declara în fața oricui drept adversarul hotărît al treimii și nu sfîrșea niciodată să argumenteze împotriva acestui mister unanim mărturisit. În convorbirile particulare cu el am suferit destul de pe urma acestor explicații, în timpul cărora îmi treceau rînd pe rînd prin față *Hypostasis*, *Ousia* și *Prosopon*¹. M-am apărat folosindu-mă și eu de armele paradoxiei, supralicitîndu-i părerile și combătînd cutezanța cu o cutezanță și mai mare. Toate acestea mi-au stimulat spiritul și, cum Basedow era mai citit decît mine, și în duelările disputei mai îndemînatic decît naturalistul care eram eu, mă vedeam în situația de a depune eforturi cu atît mai mari cu cît erau mai importante chestiunile tratate de noi.

Un prilej atît de minunat de a mă exercita, dacă nu și de a dobîndi mai multe lumini, nu-l puteam lăsa să treacă pe lîngă mine fără a-l reține. Am lăsat deci în sarcina tatălui meu și a prietenilor afacerile cele mai urgente și am părăsit din nou Frankfurtul,

¹ Trei ipostaze ale dumnezeirii.

Însoțindu-l pe Basedow. Câtă deosebire am simțit însă gândindu-mă la grația care emana din Lavater ! Pur, precum era, el purifica și mediul ce-l înconjura. Te simțeai feciorelnic alături de el, preocupat de a nu-l atinge cu ceva respingător. Basedow însă, din cale afară de închis în sine, nu-și prea controla manifestările exterioare. Chiar și faptul că fuma fără întrerupere un tutun prost te stingherea foarte mult, eu atît mai tare cu cît de îndată ce i se stinge pipă, o îndopa din nou cu o iască prost preparată, care se aprindea ușor și era rău mirositoare, otrăvind aerul într-un chip nesuferit, încă de la primele fumuri. Am numit acest preparat iasca pestilențială a lui Basedow și am pretins că ar trebui introdusă cu acest nume în istoria naturală, lucru care l-a făcut pe Basedow să-mi explice în amănunte și spre marele lui amuzament în ce chip obține scîrbosul lui preparat și să se desfăteze cu o răutăcioasă plăcere de dezgustul meu. Căci aceasta era una din proastele însușiri, atît de adînc înrădăcinate, ale omului eminent înzestrat : plăcerea lui de a-i necăji pe alții și de a-i împunge pe cei naivi cu viclenie. Nu-i plăcea să vadă pe nimeni liniștit în jurul său ; ațîța tot timpul pe cineva cu rînjetul lui batjocoritor și cu vocea lui răgușită ; printr-o întrebare neașteptată știa să pună pe cineva în încurcătură și rîdea amarnic cînd își atingea scopul, dar se arăta mulțumit atunci cînd, băgînd de seamă manopera lui, știai să-i ripostezi așa cum merita.

Ce dor îmi era acum de Lavater ! Și el părea că se bucură revăzîndu-mă ; îmi încredința tot ce aflase între timp, mai cu seamă în legătură cu caracterul feluriților inși cu care locuia împreună și printre care își cîștigase mulți prieteni și adepți. Am descoperit și eu cîteva vechi cunoștințe, și în legătură cu acei pe care nu-i mai văzusem de ani de zile am început

să fac observația care ne rămîne tăinuită multă vreme în anii tinereții, că bărbații îmbătrînesc și femeile se schimbă. Societatea noastră devenea din zi în zi tot mai numeroasă. Se dansa peste măsură de mult și, pentru că oaspeții celor două stabilimente ale băilor se vizitau des, aceste relații strînse și intime dădeau loc la fel de fel de glume. Odată m-am costumat într-un preot de țară, iar un prieten de seamă al meu în soția preotului ; căzurăm pe capul distinsei societăți cu exagerata noastră curtenie și veselia a fost generală. Nu lipseau nici serenadele, cîntecele de la miezul nopții și cele din zorii zilei, încît nouă, tinerilor, ne rămînea foarte puțin timp de dormit.

Sustrăgîndu-mă de la aceste distracții, petreceam o parte a nopții cu Basedow. Acesta nu se culca niciodată și dicta fără încetare. Uneori se arunca pe patul lui și ațipea, în timp ce secretarul, cu pana în mînă, stătea liniștit și gata să scrie, îndată ce Basedow, trezit pe jumătate, și-ar fi dat din nou curs liber gîndurilor sale. Toate acestea se întîmplau într-o odaie închisă, în nori de fum de tutun și iască. Ori de cîte ori ieșeam de la cîte un dans, fugeam la Basedow, care era totdeauna gata să vorbească și să dezbată orice problemă și, cînd după trecerea unui timp oarecare, mă grăbeam să mă duc iar la dans, nu apucam să trag ușa după mine, că Basedow, reluînd firul tratatului său, începea din nou să dicteze, tot așa de liniștit ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic între timp.

Am făcut apoi și unele excursii în vecinătate, am vizitat castelele, mai ales cele ale unor doamne nobile, mai înclinate decît bărbații către problemele spiritului și ale religiei. În Nassau, la doamna von Stein, o femeie foarte respectabilă și care se bucura de stima generală, am găsit o societate numeroasă. Doamna von Laroche era și ea acolo : nu lipseau nici copii și

tinere femei. I-a fost dat lui Lavater să aibă de îndurat acum diferite ispitiri fiziognomice, care constau în încercarea de a-l face să ia trăsături accidentale ale figurii drept forme fundamentale. Lavater avea însă un ochi destul de atent, pentru a nu se lăsa înșelat. În ce mă privește, trebuia și acum, ca și mai înainte, să mărturisesc despre autenticitatea suferințelor lui Werther și despre adresa Lottei, o pretenție căreia nu mă sustrăgeam în chipul cel mai cuviincios, în timp ce copiii se adunau în jurul meu pentru a le istorisi povești dintre cele mai ciudate, născocite din fel de fel de teme cunoscute : un procedeu care avea marele avantaj că nici unul din membrii cercului meu de ascultători nu-mi dădea ghes întrebându-mă ce anume era adevăr și ce era ficțiune în povestirea mea.

Basedow aducea singurul lucru de care era nevoie : o mai bună educație a tineretului, cerînd în acest scop contribuția substanțială a nobililor și a oamenilor înstăriți. Dar abia îndrumase inimile către bunăvoință, dacă nu le și convertise, prin argumentele și elocința lui pasionată, că spiritul rău ce se împotriva treimii îl cuprindea din nou și, uitînd cu totul unde se găsește, izbucnea în discursurile cele mai ciudate, foarte religioase după părerea lui, dar foarte păcătoase după convingerea societății. Toată lumea căuta să găsească un mijloc împotriva nenorocirii : Lavater prin blînda lui gravitate, eu însumi prin glume menite să abată atenția, doamnele prin plimbări distractive ; proasta dispoziție nu se putea însă lecu. Fură tulburate și împiedicate din această pricină și convorbirile creștine, făgăduite de prezența lui Lavater, și cele pedagogice, așteptate de la Basedow, și cele sentimentale, pe care eram gata să le întreprind eu însumi.

În timpul călătoriei de înapoiere, Lavater îi făcu reproșuri lui Basedow, iar eu îl pedepsii într-un chip

amuzant. Era foarte cald și fumul tutunului îi uscase lui Basedow gîtlejul mai mult ca de obicei ; avea mare chef de un pahar de bere și cînd zări de la distanță un han la marginea șoselei, porunci vizitiului să oprească acolo. Dar în clipa în care vizitiul ajunsese în dreptul hanului, i-am strigat pe un ton poruncitor să-și continue drumul. Uluit, cu vocea lui răgușită, Basedow abia putu să se opună. Am continuat să-i dau porunci mai energice vizitiului și el mă ascultă. Basedow mă afurisi și ar fi izbit cu pumnii ; dar eu îi răspunsei cu cea mai mare liniște : „Bătrîne, potolește-te ! Ar trebui să-mi mulțumești. Bine că n-ai văzut firma berăriei : era făcută din două triumphiuri încrucișate. Un singur triumphi te înnebunește, dar două ? Ar fi trebuit să te punem în lanțuri.” Gluma aceasta îl făcu să se prăpădească de rîs, mă înjură și mă afurisi, în timp ce Lavater își arată indulgența lui atît față de smintitul bătrîn, cît și față de cel tînăr.

Cînd, pe la jumătatea lui iulie, Lavater se pregătea de plecare, Basedow s-a gîndit să-l întovărășească, iar eu mă obișnuisem atîta în această societate de oameni vestiți, încît nu mă puteam hotărî să o părăsesc. Pornirăm cu corabia pe Lahn, într-o foarte plăcută călătorie, care ne încînta inima și simțurile. Privind minunata ruină a unei cetăți, am scris în albumul lui Lips cîntecul *Stă sus pe vechiul turn*, care a plăcut tuturor, dar după aceea, cedînd protestului meu obicei de a strica impresia, am adăugat pe paginile următoare fel de fel de versuri șchioape și renghiuri. M-am bucurat să revăd splendidul meu Rin și m-am desfătat aflînd uimirea acelor care nu mai gustaseră acest spectacol. Debarcarăm la Koblenz ; oriunde apăream, în jurul nostru se isca o forfotă neobișnuită și fiecare din noi trei trezea, în felul său, interesul și curiozitatea generală. Basedow

și cu mine dădeam impresia că ne întrecem în necuviințe ; Lavater se purta însă cuminte și înțelept, numai că nu-și putea ascunde opiniile lui cele mai intime, așa încît, cu cea mai mare bunăvoință din lume, părea din cale afară de extravagant oamenilor cu o inteligență mijlocie.

Am fixat în versuri șchioape amintirea unei minunate mese comune la Koblenz, versuri care, împreună cu altele de același gen, vor intra în noua ediție a operelor mele. Stăteam la masă între Lavater și Basedow, cel dintîi îi predica unui preot de țară tainele revelației lui Ioan, cel de al doilea se ostenea zadarnic să dovedească unui îndărătnic maestru de dans că botezul este o deprindere învechită, nepotrivită cu vremurile noastre. Cînd pornirăm în fine spre Köln, am scris într-un album oarecare :

Cînd spre Emmaus am pornit
Cu pași vijelioși, de foc,
Între profeți eram strivit
Copil al lumii, la mijloc.

Din fericire, chiar și acest copil al lumii avea o trăsătură a firii lui îndreptată către cerul pe care-l putea atinge în felul lui propriu. Încă de la Ems mă bucurasem auzind că la Köln îi vom întîlni pe frații Jacobi¹, care, împreună cu alți bărbați eminente și prevenitori, urmau să-i întîmpine pe cei doi remarcabili călători. Întrucît mă privește, nădăjduiam să obțin iertarea micilor mele necuviințe, rezultat al unor necuviințe mai mari provocate de umorul ascuțit al lui Herder. Scrisorile și poeziile în care Gleim și Georg Jacobi își făceau în fața publicului compli-

¹ Frații Jacobi : *Johann Georg Jacobi* (1740—1814), profesor de filozofie și retorică la Universitatea din Halle. În poezie a fost un urmaș al anacreonticilor. *Friederich Heinrich Jacobi* (1743—1819), s-a ocupat cu comerțul.

mente ne dăduseră prilejul unor glume felurite și nu ne gîndisem că a face rău unora care trăiesc în tihnă presupune tot atîta neroadă mulțumire de sine ca și atunci cînd arăți un exces de bunătate pentru tine însuși sau pentru prietenii tăi. Se ivise astfel o anumită neînțelegere între Rinul de Sus și cel de Jos, dar atît de neînsemnată, încît putea fi ușor aplanată, mai cu seamă cu ajutorul doamnelor. Prin Sophie Laroche aveam încă de multă vreme cea mai bună părere despre acești frați plini de noblețe; domnișoara Fahlmer, care venise la Frankfurt de la Düsseldorf, unde fusese în strînsă legătură cu cercul fraților Jacobi, ne dăduse dovadă despre valoarea mediului în care crescuse, prin marea delicatețe a sentimentelor și prin neobișnuita cultură a spiritului ei. Ea ne-a făcut să ne rușinăm treptat opunînd răbdarea ei manierelor noastre repezite de oameni ai Germaniei de sud; ne-a învățat să fim indulgenți, făcîndu-ne să simțim că avem nevoie de ea. Sinceritatea surorii mai tinere a fraților Jacobi și firea nespus de veselă a soției lui Fritz Jacobi conduseră spiritul și mintea noastră către alte regiuni. Doamna Jacobi trebuia să mă captiveze cu totul; fără nici o urmă de sentimentalitate, simțind just și exprimîndu-se curajos, era o admirabilă flamandă, amintind, fără nici un fel de senzualitate, femeile lui Rubens. Doamnele pomenite mai sus, stînd un timp mai lung sau mai scurt la Frankfurt, se împrieteniseră strîns cu sora mea, înveseliseră și deschiseseră firea gravă, împietrită și oarecum rece a Corneliiei, și astfel spiritul și inima noastră s-au putut bucura, în timp ce ne aflam la Frankfurt, de locuri ca Düsseldorf și Pempelfort.

Prima noastră întîlnire la Köln a stabilit între noi relații deschise și pline de încredere, căci buna opinie a acelor doamne despre noi își arăta roadele în mediul lor familial. Nu eram tratat de altfel, ca și în timpul

călătoriei, numai ca simpla coadă a celor două mari comete, ci eram obiectul unor atenții speciale și fiecare îmi arăta o bunăvoință, așteptată și de la mine pentru fiecare. Eram ostentat de nebuniile și insolentele mele de pînă acum, nebunii și insolente sub care se ascundea numai supărarea că inima și simțirea mea aveau puțin de folosit de pe urma acestei călătorii. Viața mea interioară a izbucnit atunci cu putere în afară și aceasta trebuie să fi fost pricina pentru care îmi aduc puține lucruri aminte despre întîmplările din acea vreme, luate în amănunt. Gîndurile și imaginile pot fi evocate de inteligență și închipuire; inima nu este însă atît de binevoitoare, sentimentele plăcute nu se reproduc și nu sîntem în stare să reproducem momentele entuziaste: acestea năvălesc asupra noastră cînd nu ne așteptăm, iar noi ne lăsăm inconștienți în puterea lor. Alții, care ne observă în asemenea clipe, au despre aceasta o viziune mult mai clară și mai pură decît noi înșine.

Refuzasem pînă atunci să mă las tîrît în discuții religioase și, cu toate că mă stăpîneam, rareori răspunseseam cu modestie unor întrebări cumini, deoarece față de ceea ce căutam eu acele întrebări mi se păreau prea limitate. Cînd cineva voia să-mi impună sentimentele și părerile sale despre propriile mele producții, dar mai cu seamă cînd mă chinuia cu exigențele unei inteligențe mijlocii și mi se predica cu hotărîre ce ar fi trebuit să fac sau să nu fac, firul răbdării mele se rupea și convorbirea cu mine devenea atunci atît de puțin legată, încît nimeni nu pleca avînd o bună părere în ce mă privește. Ar fi fost mai firesc să mă arăt prietenos și delicat; dar sufletul meu nu voia să se lase dăscălit, ci ar fi dorit să se deschidă în fața dovezilor de bunăvoință și să se dăruiască acelor care i-ar fi arătat interes și simpatie. Un sentiment care mă domina cu putere pe atunci și

care se manifesta destul de ciudat era fuziunea simțirii prezentului și a trecutului, o simțire care dădea prezentului o aparență fantomatică. Am exprimat aceste sentimente în multe din operele mele mai mari și mai mici și ea produce totdeauna un puternic efect poetic, deși ori de câte ori ea se exprimă direct în viață și în legătură cu temele ei, este menită să apară oricui ciudată, inexplicabilă și poate neplăcută.

Köln a fost orașul în care antichitatea trebuia să exercite asupra mea o astfel de acțiune incalculabilă. Ruina Domnului — spun ruină, pentru că o operă neterminată este deopotrivă cu una distrusă — mi-a trezit simțămintele care îmi erau cunoscute încă de la Strassburg. Nu puteam întreprinde cercetări de artă, pentru că aveam în fața mea prea mult și prea puțin și nu se găsea nimeni care să mă călăuzească în labirintul celor realizate și a celor intenționate, a faptei și a proiectului, a clădirii și a simplei indicații, așa cum se întâmplă acum datorită harnicilor și stăruitorilor noștri prieteni. Când eram în societate, admiram minunatele spații și coloane, dar când rămâneam singur, mă cufundam mohorât în contemplarea acestui monument împietrit în momentul creării lui, înainte însă de a atinge perfecțiunea. Întâmpinam și aici o măreață idee nerealizată. Se părea că arhitectura nu există decât pentru a ne convinge că nimic nu se poate produce prin mai mulți oameni înșirați în timp sau că, în arte și în fapte, nu izbutește decât ceea ce, întocmai ca Minerva, se desprinde matur și înarmat din capul născocitorului său.

În aceste momente mai mult deprimante decât înălțătoare nu bănuiam că voi încerca în curînd sentimentul cel mai gingaș și mai frumos. Ajuns la Köln, am fost condus la casa Jabach, unde mi-a apărut în realitate și spre încredințarea simțurilor ceea ce obișnuiam să-mi figurez numai în închipuire. Familia

Jabach se stinsese de mult, dar la parterul casei legat cu grădina nu se făcuse nici o schimbare față de vechea rînduială. O pardoseală împodobită frumos cu romburi de cărămidă roșie, jilțuri înalte sculptate, cu perne și rezemători brodate, mese încrustate, cu picioare masive, lampadare de metal, un cămin imens cu grătarele și vătraiele lui, totul rămas precum fusese odinioară, și pretutindeni nimic altceva nou, nimic altceva contemporan decît noi înșine. Dar ceea ce sporea peste măsură și desăvîrșea senzațiile noastre ciudate excitate prin cele văzute era un mare portret de familie așezat deasupra căminului. Vechiul și bogatul proprietar era reprezentat stînd alături de soția lui, înconjurat de copii ; toți, ca și cum ar fi fost de față, proaspeți și însuflețiți, nu de ieri, ci de astăzi, deși cu toții dispăruți. Și acești copii bucălați îmbătrîniseră și ei, și dacă n-ar fi existat imaginile acestea artistice, amintirea lor nu s-ar mai fi păstrat. Copleșit de aceste impresii, nu știu cum arătam și cum mă comportam. Grație nesfîrșitei emoții ce mă cuprinsese din străfundul sufletului meu au ieșit odată la iveală toate însușirile mele umane și capacitățile mele poetice, și tot ce era bun și iubitor în sufletul meu stătea gata să se reverse. Din acel moment am devenit, fără alte cercetări și tratative, beneficiarul simpatiei și încrederii eminentilor bărbați întîlniți la Köln.

Ca urmare a acestei comuniuni sufletești și spirituale, în care dobîndea grai tot ce trăia în sufletul fiecăruia, m-am oferit să recit cele mai noi și mai dragi dintre baladele mele. *Regele din Thule* și *A fost odată un iubit* au făcut o bună impresie, iar eu le-am recitat cu atît mai multă simțire, cu cît aceste poezii erau încă legate de inima mea și avusesem rareori prilejul să le rostesc. Mă împiedicau unele persoane de față, cărora sentimentul meu prea gingaș le-ar fi putut face

rău. Uneori, în mijlocul recitării, mă simțeam confuz și nu mai puteam să mă stăpînesc. De cîte ori n-am fost acuzat din această pricină că aș fi o fire ciudată și capricioasă !

Deși pe atunci mă preocupa mai ales modul poetic al prezentării lucrurilor, propriu firii mele, nu-mi era străină nici reflecția asupra unor altfel de teme, iar orientarea originală a lui Jacobi, potrivită cu natura lui, îmi apărea foarte binevenită și-mi mergea la inimă. Aici nu mai întîmpinam nici un conflict, nici unul creștinesc, ca acela cu Lavater, nici didactic, ca acela cu Basedow. Gîndurile, pe care Jacobi mi le împărtășea, răsăreau direct din sentimentul său, și cît de ciudat mă simțeam răscolit atunci cînd el îmi dezvăluia, cu nelimitată încredere, exigențele cele mai adînci ale sufletului său ! Dintr-o astfel de admirabilă unire a nevoii, pasiunii și a ideilor nu putea să se ivească pentru mine decît presimțirea unor bucurii menite să se limpezească mai tîrziu. Din fericire, dacă nu eram format pe de-a-ntregul, mă pregătisem cel puțin în această direcție și astfel am putut cuprinde ființa și modul de a gîndi al unui om extraordinar, de altfel numai într-un chip incomplet și oarecum pe furate, ajungînd totuși să resimt unele efecte însemnate. Acest spirit, cu o influență atît de hotărîtoare asupra mea și care a determinat întregul meu mod de a gîndi, a fost Spinoza¹. După ce căutasem pretutindeni un mijloc de formație a ciudatei mele firi, am ajuns în fine la *Etica* acestui om. N-aș putea spune ce anume am cules din această operă și ce am pus eu în ea ; desul că am aflat aici liniștirea patimilor mele și că, prin ea, mi s-a deschis o largă și liberă perspectivă asupra lumii senzoriale și morale. Ce mă lega în spe-

¹ *Baruch Spinoza* (1632—1677), filozof materialist și ateist olandez. În politică, el a fost ideologul păturilor democratice ale burgheziei.

cial de ea era nemărginita dezinteresare, care lumina din fiecare propoziție a ei. Strania vorbă : „Cine iubește pe Dumnezeu cu adevărat nu trebuie să ceară ca Dumnezeu să-l iubească la rîndul său“, cu toate premisele și consecințele sale, mă puneă pe gînduri. A fi cu totul dezinteresat, dar mai cu seamă în iubire și prietenie, devenise plăcerea mea cea mai mare, maxima și exercițiul meu, așa încît insolenta vorbă ulterioară : „Dacă te iubesc, ce te privește ?“¹ mi se părea rostită din inima mea. De altfel trebuie să recunoaștem și în această privință faptul că legăturile cele mai adînci pornesc din ceva opus lor. Liniștea atotîmpăcătoare a lui Spinoza contrasta cu năzuința mea atotrăscuitoare, metoda lui matematică cu modul meu poetic de a vedea și de a descrie lumea, și — tocmai acel fel al tratării socotit nepotrivit cu temele morale făcea din mine discipolul pasionat și admiratorul fără rezerve al lui Spinoza. Spirit și inimă, inteligență și simțire se căutau cu necesară afinitate electivă și numai printr-o astfel de căutare se poate produce unirea ființelor celor mai deosebite.

Totul se afla de altfel în epoca primelor lupte, în fermentare și clocot. Fritz Jacobi, cel dintîi căruia i-am îngăduit să privească în acest haos, el, a cărui natură lucra de asemeni în adîncuri, primi cu simpatie încrederea mea, îi răspunse în același fel și căută să mă călăuzească în direcția lui. Și el simțea o inefabilă nevoie spirituală, dar nici el nu voia s-o împace cu ajutor străin, ci dorea s-o dezvolte și s-o lumineze din sine însuși.

Ceea ce Fritz Jacobi îmi împărtăși despre starea lui sufletească nu puteam pricepe prea bine, cu atît mai puțin cu cît nu-mi puteam face nici o idee des-

¹ Citat din *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* de Goethe (cartea 4, capitolul 9).

pre propriile mele stări. Dar cum el mă întrecea mult în gândirea filozofică și în cunoașterea lui Spinoza, căuta să conducă și să limpezească obscura mea năzuință. O astfel de pură afinitate spirituală era ceva nou pentru mine și îmi trezea nevoia pasionată a unei comuniuni mai bogate. Noaptea, după ce ne despărțeam și ne retrăgeam în camerele noastre de culcare, mă duceam încă o dată la el. Lumina lunii tremura peste întinsele ape ale Rinului, iar noi, stînd la fereastră, ne desfătăm din acel belșug al dăruirii de sine, care izvorăște atît de bogat în acele minunate epoci ale dezvoltării interioare.

N-aș putea să explic acum în ce constau acele stări inefabile, dar mi-amintesc limpede o excursie cu barca spre castelul de vînătoare Bensberg, așezat pe malul drept al Rinului și care se bucură de vederea cea mai minunată. Ceea ce m-a încîntat nespus de mult acolo au fost decorațiile murale ale lui Weenix¹. Se vedeau așezați de jur împrejur, ca pe soclul unei mari săli cu coloane, toate animalele care pot fi vîinate ; dincolo de ele se zărea un larg peisaj. Pentru a însufleți acele creaturi fără viață, extraordinarul pictor își pusese la contribuție întregul lui talent și, rivalizînd cu natura, ba chiar întrecînd-o, înfățișase cele mai variate învelișuri de animale, țepi, peri, pene, coarne și gheare. După ce admirai îndestul aceste opere de artă, trebuia să te gîndești și la procedeele prin care fuseseră realizate cu atîta spirit și exactitate aceste imagini. Nu înțelegeai cum au putut fi ele făcute de mîna omului și ce instrumente au fost utilizate. Pensula nu fusese îndestulătoare ; trebuia presupus un aparat special, prin care devenise posibilă o astfel de varietate. Te apropiai și te îndepărtaai cu aceeași uimire ; cauza era tot atît de vrednică de admirat ca și efectul.

¹ J. B. Weenix (1621—1660). pictor olandez.

Călătoria mai departe în josul Rinului s-a desfășurat în voieșie și fericire. Revărsarea fluviului în câmpie îndeamnă și inima să se reverse și să cate în depărtare. Am ajuns la Düsseldorf și ne-am dus de acolo la Pempelfort, un loc dintre cele mai plăcute și mai vesele, unde o locuință încăpătoare, înconjurată de întinse grădini bine îngrijite, adunase un cerc de oameni inteligenți și nobili. Membrii familiei erau numeroși și nu lipseau nici străinii, care se complăceau în acea casă agreabilă și îmbelșugată.

În galeria de pictură din Düsseldorf, preferința mea pentru școala Țărilor de Jos a putut găsi o hrană îmbelșugată. Săli întregi erau pline cu imaginile acelea solide, aspre, strălucind de plinătatea naturii, și chiar dacă priceperea mea artistică n-a fost îmbogățită prin ele, au sporit totuși cunoștințele mele și mi s-a întărit facultatea de a mă bucura de artă.

Acea minunată liniște, tihna și statornicia, care alcătuiau caracterul fundamental al acestui cerc familial, au prins și mai multă viață în ochii oaspetelui, când el a ajuns să-și dea seama că sfera de influență a acestui cerc se întindea pînă departe și atingea multe alte locuri. Activitatea și bunăstarea orașelor și satelor învecinate contribuiau și ele într-o măsură însemnată la sporirea sentimentului de mulțumire lăuntrică. Ne-am dus să vizităm Elberfeldul și ne-am bucurat de hărnicia fabricilor lui bine amenajate. L-am regăsit aici pe Jung-Stilling al nostru, care ne ieșise înainte încă de la Koblenz și care se lăsa călăuzit cu desfătare de vechea lui credință în Dumnezeu și de fidelitatea lui față de oameni. L-am văzut aici în lumea lui și ne-am bucurat de încrederea pe care i-o acordau concetățenii lui, ocupați cu cîștigarea bunurilor pămîntești, dar care nu uitau nici de acele cerești. Ținutul plin de hărnicie oferea o priveliște li-

nișitoare, deoarece utilitatea rezulta aici din ordine și curățenie. În această stare de contemplare am petrecut zile pline de fericire.

Cînd mă înapoiam la prietenul meu Jacobi, gustam sentimentul desfătător al unei înțelegeri din străfundul sufletului. Eram animați amîndoi de speranța cea mai vie a unei acțiuni comune ; îi ceream cu insistență să dea o formă viguroasă sentimentelor și ideilor care se trezeau și se agitau în el. Acesta fusese mijlocul prin care mă săltasem din atîtea stări confuze și nădăjduiam că și el îl va folosi. Curajos, Jacobi n-a pregetat să-l întrebuițeze, și multe lucruri bune, frumoase și aducătoare de bucurii a produs el pe această cale ! În cele din urmă ne-am despărțit avînd fericitul simțămînt al unei veșnice prietenii și fără presentimentul că năzuința noastră va lua direcții opuse, cum se întîmplă prea des în cursul vieții.

Ceea ce mi s-a mai întîmplat cînd am urcat Rinul din nou mi-a dispărut cu totul din amintire, pe de o parte pentru că, văzînd a doua oară aceeași priveliște, aspectele ei se amestecă în gîndurile noastre cu cele dintîi ; pe de alta pentru că, întors în mine însumi, căutam să pun în ordine tot ce aflasem și să mistui tot ce acționase asupra mea. Aș vrea acum să vorbesc despre un important rezultat, care m-a preocupat un timp oarecare, dîndu-mi îndemnul să-l scot la lumină.

Față de sentimentele mele prea libere și față de viața mea lipsită de scop și de plan, nu-mi putea rămîne ascuns faptul că Lavater și Basedow foloseau mijloace spirituale, ba chiar religioase în vederea unor scopuri terestre. Cum îmi risipeam talentul și zilele fără nici o intenție, trebuia să mă izbească în curînd faptul că cei doi oameni, ostenindu-se, fiecare în felul său, să propovăduiască, să învețe pe alții și să-i convingă, aveau anumite intenții ascunse, a căror

realizare era foarte importantă pentru ei. Lavater proceda cu delicatețe și înțelepciune, Basedow cu violență, cu nesocotință și chiar cu stîngăcie greoaie ; dar amîndoi erau atît de convinși de ceea ce făceau și de caracterul excelent al acțiunii lor, încît nu era cu putință să nu-i consideri drept niște oameni onești, să nu-i iubești și să nu-i respecti. Îndeosebi despre Lavater se poate spune, spre gloria lui, că urmărirea cu adevărat scopuri mai înalte și că, atunci cînd proceda în acord cu experiența lumii, era desigur încredințat că scopul sfințește mijloacele. Observîndu-i pe cei doi bărbați, mărturisindu-le nestingherit părerea mea despre ei și ascultînd-o pe a lor, s-a trezit în mine ideea că un om eminent se cade să răspîndească în afară partea de divinitate care se află în sufletul lui. Atunci însă întîlnește lumea brutală, și pentru a putea lucra asupra ei este constrîns să coboare la nivelul ei ; înaltele lui calități se compromet atunci și, pînă la urmă, el se supune cu totul : ceea ce este ceresc și veșnic se încorporează în intențiile terestre și se lasă smuls de destinul pieritor al omului. Consideram deci viața celor doi oameni din acest punct de vedere și ea îmi părea și vrednică de respect, și regretabilă, căci puteam să prevăd că ambii ar putea să fie nevoiți să sacrifice superiorul inferiorului. Dar fiindcă urmăream meditațiile de acest fel pînă la ultimele lor consecințe și cum cercetam în istorie cazuri a-îlloge, s-a născut planul de a da o formă dramatică vieții lui Mahomed, pe care nu-l privisem niciodată ca pe un impostor, și în care regăseam acel drum menit să ducă spre pierzanie și nu spre mîntuire, un drum privit cu atîta însuflețire de mine în realitatea vieții. Citisem și studiasem cu puțin timp mai înainte viața profetului oriental și, astfel, cînd mi-a apărut ideea dramei mele, eram oarecum pregătit. Concepția întregului se apropia

acum mai mult de forma regulată, deşi mă foloseam cu măsură de libertatea recunoscută teatrului de a dispune, după voie, de timp şi de loc. Piesa începea cu un imn, pe care Mahomed, singur în scenă, îl intonează sub cerul senin al nopţii. Mai întâi el adoră nenumăraţii aştii ca pe tot atîta zei ; se înalţă atunci steaua prietenă Gad (Jupiter al nostru) şi adoraţia lui Mahomed i se adresează acum numai acesteia, regina stelelor. După puţin timp se iveau şi luna, cîştigînd ochiul şi inima celui ce se roagă, care, desfătat şi întărit, în fine, de răsărirea soarelui, se simte chemat la o nouă glorie. Schimbarea aceasta, oricît ar fi fost de îmbucurătoare, te neliniştea uneori ; sufletul simţea că se poate înalţa şi mai mult : el se înalţa către Dumnezeu, unicul, eternul, infinitul, căruia toate acele creaturi mărginite îşi datoresc existenţa. Am compus acel imn cu multă dragoste ; de-atunci l-am pierdut, dar ar putea fi restabilit în vederea unei cantate şi ar putea fi recomandat unui compozitor pentru varietatea expresiei lui. Compozitorul ar trebui însă să se gîndească, conform intenţiei mele, că e vorba de conducătorul unei caravane cu familia şi tribul lui şi ar trebui să se îngrijească de alternanţa vocilor şi de puterea corului.

După ce Mahomed se converteşte, împărtăşeşte alor săi simţirile şi gîndurile sale. În al doilea act, Mahomed, dar cu mai multă patimă Ali, încearcă să răspîndească noua credinţă în tribul lor. Adeziunea şi opoziţia apar determinate de deosebirea caracterelor. Începe dezbinarea, conflictul devine puternic şi Mahomed este nevoit să fugă. În al treilea act, el îşi înfrînge adversarii, religia lui ajunge publică, curăţă Kaaba¹ de idoli ; dar pentru că nu poate fi totul săvîrşit cu forţa, Mahomed se vede nevoit să

¹ Templul din Mecca.

recurgă și la viclenie. Elementul pămîntesc crește și se întinde ; cel divin se retrage și se tulbură. În al patrulea act, Mahomed își continuă cuceririle ; învățătura lui devine mai mult pretext decît scop ; toate mijloacele posibile sînt folosite ; nu lipsesc nici cruzimile. O femeie, pe al cărei bărbat pusese să-l execute, îl otrăvește. În actul al cincilea, Mahomed simte acționînd otrava. Marea lui liniște, întoarcerea către sine însuși, către înțelesul mai înalt al lucrurilor, îl fac vrednic de admirație. El își purifică învățătura, își întărește imperiul și moare.

Acesta era planul lucrării care mă preocupase atîta timp ; căci obiceiul meu era să păstrez o idee multă vreme în minte, înainte de a păși la executarea ei. Trebuia înfățișat tot ce poate obține de la oameni geniul, prin caracterul și spiritul său, și tot ce cîștigă sau pierde el cu această ocazie. Am compus în prealabil mai multe cîntări, menite a fi intercalate în cursul acțiunii ; dintre acestea n-a mai rămas în poeziile mele decît aceea intitulată *Cîntecul lui Mahomed*. El urma să fie cîntat de Ali, în cinstea învățătorului său, în momentul supremei înălțări a acestuia și cu puțin înaintea otrăvirii lui. Mi-aduc aminte și de intențiile diferitelor pasaje, dar expunerea lor m-ar duce prea departe.

CARTEA A CINCISPREZECEA

Din atâtea gânduri variate, care de cele mai multe ori se cristalizau în meditații grave, adeseori cu caracter religios, mă întorceam totdeauna către nobila mea prietenă, domnișoara von Klettenberg, a cărei prezență acționa liniștitor, cel puțin pentru o clipă, asupra naturii mele furtunoase, asupra înclinațiilor mele năzuitoare în toate direcțiile și asupra pasiunilor mele, și căreia, după sora mea Cornelia, îmi plăcea să-i comunic planurile mele. Aș fi putut observa că de la o vreme sănătatea ei tot dădea înapoi, dar eu îmi ascundeam starea aceasta, cu atît mai mult cu cît seninătatea ei creștea o dată cu boala care o rodea. Îi plăcea să stea la fereastră, îngrijită și cochetă, în fotoliul ei și asculta cu bunăvoință povestirile excursiilor mele ca și ceea ce îi citeam. Uneori îi și desenam cîte ceva, pentru a-i descrie mai ușor regiunile pe care le văzusem. Într-o seară, pe la apusul soarelui, după ce evocasem tocmai unele imagini, mi se păru că domnișoara von Klettenberg și tot ce o înconjura se transfigurează și nu m-am putut opri atunci să fac un tablou, așa cum mă ajutau puterile și care în mîinile unui pictor priceput,

cum era Kersting¹, ar fi putut deveni foarte prețios. Am trimis acest tablou unei prietene din alt oraș și i-am adăugat, ca supliment și comentariu, următorul cântec :

Vezi în oglinda fermecată
Un vis înfiripat, prea blînd,
O ocrotește domnul vostru
Pe-amica noastră suferind.

Privește-o cum se-nalță-n luptă,
Din valul vieții bîntuit,
În față-i chipul tău și-al celui
Ce pentru voi a suferit.

Se simte-n clătinaarea-acestui
Văzduh ceresc ce am putut
Să simt, cu mîna tremurîndă
Desenul cînd l-am așternut.

Dacă în aceste strofe, ca și în alte împrejurări, apăream ca un om dinafară, un străin, ba chiar ca un păgîn, lucrul n-o supăra pe domnișoara von Klettenberg. Ea mă asigura că îi sînt acum mai drag decît înainte, cînd mă slujeam de terminologia creștină, fără a o aplica în chip fericit. Admisese chiar, atunci cînd îi citeam memorii de-ale misionarilor, ascultate totdeauna de ea cu mare plăcere, ca să iau partea popoarelor împotriva misionarilor și să prefer stările mai vechi ale acelor popoare. Domnișoara von Klettenberg rămînea totdeauna prietenoasă și blîndă și părea să nu aibă nici o grijă de mine și de mîntuirea mea.

Mă îndepărtam însă din ce în ce mai mult de credința împărtășită de ea ; faptul provenea din prea

¹ G. Fr. Kersting (1783—1847), pictor din Dresda.

marea seriozitate și din pasionata iubire cu care încercasem să mi-o însușesc. După ce mă apropiasem de comunitatea Fraților Moravi, simpatia mea pentru acea societate care se aduna sub steagul triumfător al lui Cristos crescuse neîncetat. O religie pozitivă posedă farmecul cel mai mare în epoca ei de dezvoltare ; din această pricină este atît de plăcut să te închipui în vremea apostolilor, cînd totul pare proaspăt și coborît direct din spirit. Comunitatea Fraților Moravi avea astfel ceva magic în sine, ca una care dădea impresia că prelungește și eternizează vechile stări. Ea își lega originile ei de primele timpuri ale creștinismului, nu ajunsese niciodată la încheiere și se strecurase cu lujerele ei neobservate prin lumea cea aspră. Dar unul din aceștia prinsese rădăcini, sub supravegherea unui eminent bărbat evlavios, pentru ca după începuturi neluate în seamă și aparent întâmplătoare să se răspîndească în întreaga lume. Punctul cel mai important în comunitatea Fraților Moravi era faptul că una strîns laolaltă starea religioasă cu cea cetățenească, că învățătorul era și stăpîn, că tatăl era și judecător, că oblăduitorul divin, căruia i se acorda în lucrurile spirituale o credință necondiționată, era invocat și spre călăuzirea problemelor lumești și că răspunsul său, în chestiunile generale, ca și în cele speciale, privind pe fiecare în parte, era ascultat cu supunere, ca o sentință a sorții. Liniștea adîncă, mărturisită cel puțin prin manifestarea exterioară, era dintre cele mai ispititoare, în timp ce pe de altă parte, prin vocațiunea ei misionară, comunitatea mobiliza toată puterea de acțiune, existentă în om. Eminenții bărbați pe care îi cunoscusem la sinodul din Marienborn, unde mă luase consilierul de legăție Moritz, însărcinatul de afaceri al conților de Isenburg, cîștigaseră întreaga

mea admirație și atârname numai de ei să mă facă prozelitul lor. Mă ocupam cu istoria comunității lor, cu învățătura, originea și formația lor și ajunseseam să pot discuta despre toate acestea cu participanții la sinod. Am trebuit totuși să observ că frații, întocmai ca și domnișoara von Klettenberg, nu mă puteau considera drept un creștin, ceea ce la început mă neliniști, iar mai apoi mă îndepărtă de ei. Multă vreme nu mi-am putut da seama în ce consta deosebirea dintre mine și ei, deși această deosebire era evidentă și mi-a apărut, pînă la urmă, mai mult din întîmplare, decît prin cercetare. Ceea ce mă deosebea de comunitatea Fraților Moravi, ca și de alte prețioase suflete de creștini, era acea împrejurare care de mai multe ori dezbinase biserica. Unii credincioși susțineau anume că natura omenească este atît de coruptă de păcatul original, încît nu se poate găsi ceva bun nici măcar în sîmburele ei cel mai adînc și astfel omul trebuie să renunțe la puterile sale proprii și să aștepte totul numai de la acțiunea grației. Cealaltă parte a credincioșilor admitea caducitatea ereditară a oamenilor, dar atribuia naturii lor intime o anumită sămînță care, însuflețită prin grația divină, putea să se dezvolte fericit ca un arbore al beatitudinii spirituale. În ce mă privește eram adînc pătruns de această din urmă convingere, dar fără să-mi dau bine seama și cu toate că mărturisisem contrariul prin vorba și prin scrisul meu. Aveam o presimțire despre toate acestea, dar dilema propriu-zisă nu ajunseseam să mi-o exprim niciodată. Am fost trezit pe neașteptate din acest vis, cînd, în timpul unei discuții religioase, exprimînd odată, fără nici un ocol, această părere, care mi se părea nevinovată, a trebuit să suport o lungă predică dojenitoare. Ceea ce afirmasem

eu, mi s-a spus, era pelagianism¹ curat și, spre nefericirea vremurilor noi, astfel de învățături dăunătoare tind să se răspîndească din nou. M-am simțit uimit și înspăimîntat. Am cercetat iarăși istoria bisericii, am meditat asupra învățăturii și sorții lui Pelagius și am înțeles atunci că cele două păreri de neîmpăcat s-au menținut de-a lungul secolelor și au fost primite și mărturisite de oameni, după cum ei aveau o fire mai activă sau mai pasivă.

Ultimii ani mă îndrumaseră neîncetat către exercitarea puterilor proprii ; o activitate neostenită, sprijinită de o bunăvoință fără margini, acționau asupra mea în sensul dezvoltării morale. Lumea exterioară cerea ca această activitate să fie continuă și întrebuintată spre folosul altora, iar eu trebuia să prelucrez în mine această cerință. Din toate direcțiile eram apoi orientat spre natură ; aceasta îmi apăruse în toată strălucirea ei ; cunoscusem mulți oameni curajoși și bravi care își dădeau multă osteneală cu îndatoririle lor, conduși numai de conștiința morală a obligațiilor ce le reveneau ; mi se părea cu neputință să renunț la oameni de acest fel și la mine ; prăpastia, care mă despărțea de învățătura amintită, îmi devenise lămurită. A trebuit deci să mă despart de acea societate și, pentru că nu mi se putea răpi iubirea mea pentru cărțile sfinte, pentru întemeietorul comunității morave și pentru mărturisitorii ei mai vechi, mi-am format un creștinism pentru uzul meu propriu și am încercat să-l întemeiez și să-l clădesc prin studiul sîrguincios al istoriei și prin cercetarea atentă a acelor care avuseseră aceleași înclinări ca și mine.

¹ Doctrină a unei secte creștine după care omul poate să se ferească de păcat prin propriile lui puteri, fără ajutorul grației divine.

Dar fiindcă tot ce primeam cu iubire lua îndată o formă poetică, m-am oprit în fața ideii de a trata epic *Povestea jidovului rătăcitor*, care mi se întipărise în minte din cărțile populare, cu intenția de a descrie, servindu-mă de acest fir conducător, punctele mai importante ale istoriei religiei și a bisericii. Vreau să istorisesc acum în ce chip am construit fabula și ce înțeles mai adânc i-am dat.

Trăia în Ierusalim un cizmar, pe care legenda îl numește Ahasverus. Trăsăturile principale ale portretului lui mi le furniza cizmarul meu din Dresda. I-am asociat acestui cizmar un tovarăș de breaslă, și l-am înzestrat cu spiritul și umorul lui Hans Sachs¹, apoi l-am înnobilat prin iubirea lui pentru Cristos. Cum cizmarul lucra în văzul tuturor, l-am făcut să se întrețină cu trecătorii, să-i necăjească și să-i stimuleze după obiceiul lui Socrates, astfel încât vecinii și alți oameni din popor întârziiau cu plăcere în preajma lui. Fariseii și saducheii stăteau și ei de vorbă cu cizmarul și Mântuitorul însuși, înconjurat de ucenicii lui, se abătea din când în când pe la el. Cizmarul, a cărui minte era îndreptată numai asupra lumii de aici, concepu o deosebită iubire pentru domnul nostru Isus Cristos, o iubire care se manifesta îndeosebi prin aceea că, neînțelegându-i înaltul duh, voia să-l convertească la propriul lui fel de a gândi și făptui. Cristos dorea însă din toată inima să iasă din starea de contemplație, să nu rătăcească prin țară cu toți leneșii și să nu atragă poporul în pustietate, răpindu-l de la muncă; o mulțime adunată poate fi ușor ațîțată și din așa ceva nu iese niciodată un lucru bun.

Dar domnul nostru încerca să-l lumineze pe cizmar, prin parabolele lui cu privire la înaltele-i idei

¹ Poet și povestitor german, popular și realist în fond și formă (1494—1576). Cel mai vestit dintre „maestrii cântăreți”.

și scopuri, care însă nu voiau să rodească în sufletul aspru al acestui om. De aceea, cînd Cristos deveni o persoană din ce în ce mai însemnată, cunoscută în toată țara, meșteșugarul plin de bunăvoință se făcu mai ager și mai vehement, exprimă părerea că se vor ivi tulburări și răscoale și că Cristos se va vedea nevoit să se pună în fruntea unui partid, ceea ce în nici un caz n-ar putea fi intenția lui. Lucrurile s-au desfășurat apoi, după cum le cunoaștem : **Cristos** a fost prins și judecat și tulburarea lui Ahasverus a crescut cînd Iuda, care numai în aparență îl trădase pe Domnul său, se ivește în atelierul cizmarului și, deznădăjduit, povestește, jelindu-se, fapta lui neizbutită. Iuda crezuse cu hotărîre, deopotrivă cu cei mai înțelepți dintre ucenici, că Isus se va declara regent și conducător al poporului și voise să constrîngă șovăiala neînvinsă a Domnului pentru a trece la acțiune, în care scop ațîțase preoțimea la fapte neîndrăznite pînă atunci. Ucenicii nu rămaseră nici ei dezarmați și este probabil că totul s-ar fi sfîrșit cu bine, dacă Domnul însuși nu s-ar fi dat prins, lăsîndu-și ucenicii în tristețe. Ahasverus, pe care această povestire nu-l făcuse de loc mai blînd, îl copleșește cu învinuirile sale pe fostul apostol și-l înveninează mai mult, așa că acestuia nu-i mai rămîne decît să se spînzure în grabă.

Cînd Isus, dus la moarte, trece prin fața atelierului cizmarului, are loc cunoscuta scenă în care Mîntuitorul cade sub greutatea crucii și Simon din Cyrena se vede nevoit s-o ducă mai departe. Ahasverus se desprinde atunci din mulțime și, după obiceiul oamenilor cu mintea ferecată, care, atunci cînd văd pe cineva nefericit din propria lui vină, nu simt compătimire, ci, împinși de un nepotrivit sentiment al dreptății, sporesc răul prin învinuiri, el îi iese înainte și repetă toate avertismentele lui mai vechi, trans-

formându-le în acuzații violente, așa cum se simțise îndreptățit în iubirea lui pentru cel ce suferea. Isus nu răspunde dar, în aceeași clipă, Veronica cea mult iubitoare șterge fața Mîntuitorului cu ștergarul, pe care Ahasverus vede chipul Domnului, dar nu copleșit de suferință, ci splendid transfigurat și strălucind cu o viață cerească. Orbit de această apariție, Ahasverus își întoarce ochii și aude atunci cuvintele : „Rătăci-vei pe pămînt, pînă cînd mă vei afla cu chipul acesta“. Ahasverus se dezmeticește abia după cîtva timp și vede cum toată lumea a fugit către locul execuției și cum străzile Ierusalismului s-au golit de oameni. Neliniștea și dorul îl mîna de la spate și rătăcirea lui începe.

Voi povesti poate altă dată rătăcirea și evenimentele cu care s-a sfîrșit poemul, fără să-l închei însă. Am scris începutul, pasaje de ici și de colo și finalul ; îmi lipseau însă concentrarea și timpul pentru a întreprinde studiile necesare găsirii conținutului pe care aș fi dorit să-l dau acestei opere și puținele file rămaseră părăsite, cu atît mai mult cu cît începu atunci, pentru mine, o epocă care trebuia neapărat să se desfășoare, după ce îl scrisesem pe *Werther* și văzusem efectele lui.

Soarta obștească a oamenilor, pe care oricine din noi trebuie s-o îndure, apasă cu mai multă tărie asupra aceluia ale cărui puteri spirituale s-au dezvoltat din belșug și de timpuriu. Oricît ne-am înălța sub ocrotirea părinților și rudelor, oricît ne-am sprijini pe frați și prieteni, oricît ne-am trece timpul cu cunoștinții și am fi fericiți prin cei pe care îi iubim, vine un moment cînd omul se vede redus la sine însuși și cînd nici chiar divinitatea nu-i mai poate răspunde, fie și în clipele cele mai grele, oricare ar fi fost respectul, încrederea și iubirea pe care i le-am fi arătat. Aflasem încă de tînăr că în momentele în

care avem mai multă nevoie de ajutor, ni se strigă : „Doctore, vindecă-te singur“¹, și de cîte ori nu mi-a fost dat să suspin cu durere : „Calc singur teascu!“². Căutînd deci o temelie a neatîrnării mele, n-am aflat-o decît în talentul meu creator. Acest talent nu mă mai părăsise de cîtiva ani, și lucrurile pe care le vedeam ziua în trezie, se întruchipau în visuri ale nopții, așa că îndată ce deschideam ochii, dimineața, îmi apărea sau un nou și ciudat întreg sau o parte dintr-un întreg care se schițase mai dinainte. Scriam de obicei în primele ceasuri ale zilei ; dar și seara, ba chiar și noaptea tîrziu, cînd vinul și societatea îmi răscoliseră sîngele, mi se putea cere orișice ; n-aveam nevoie decît de o împrejurare caracteristică, pentru a mă simți pregătit și gata să lucrez. Cugătînd asupra acestui dar al naturii, aflam că el îmi aparține în adevăr și că nu poate fi nici favorizat, nici împiedicat prin ceva străin de el însuși, așa că puteam să-mi întemeiez întreaga mea ființă numai pe gîndurile mele. Reprezentările acestea s-au transformat atunci într-o imagine ; mi-a apărut în minte vechea figură mitologică a lui Prometeu, care, despărțit de zei, populează lumea făurind oamenii în atelierul său. Am simțit atunci cu limpezime că nu poți produce ceva de seamă, decît dacă te izolezi. Lucrările mele, care găsiseră atîta aprobare, erau copii ai singurătății. De cînd intrasem în relații mai intime cu lumea, nu-mi lipsise puterea și plăcerea invenției, dar realizarea întîmpina greutăți, deoarece nu aveam un stil propriu nici în proză, nici în versuri și în fața fiecărei lucrări noi, oricare i-ar fi fost tema, trebuia să mă încerc din nou și să iau lucrurile de la capăt. Dar cum în același timp refuzam — ba chiar îndeapărtam — ajutorul oamenilor, mă izolam,

¹ După *Evangelia lui Luca*, capitolul 4, versetul 23.

² După cartea lui Isaia, capitolul 63, versetul 3.

în felul lui Prometeu, și de zei, și o făceam într-un fel cu atât mai natural, cu cât, după caracterul și modul meu de a gândi, o stare de spirit anumită îngloba și desființa pe toate celelalte.

Fabula lui Prometeu prinse viață în mintea mea. Mi-am tăiat vechiul veșmînt al titanului după statura mea și am început, fără să mă gîndesc mai departe, să scriu o piesă în care este arătată neînțelegerea la care ajunge Prometeu cu Zeus și cu noii zei, întrucît face oameni pe seama lui, îi însuflețește cu ajutorul Minervei și întemeiază o a treia dinastie. Zeii care guvernau acum aveau motive îndestulătoare să fie nemulțumiți, deoarece ei putea fi priviți pe nedrept ca niște ființe așezate între titani și oameni. Monologul acestei curioase compoziții era acel poem care a dobîndit însemnătate în literatura germană, deoarece prin el a avut prilejul Lessing să se declare, în importante puncte ale gîndirii și simțirii, împotriva lui Jacobi. Poemul acesta sluji ca praf de pușcă pentru o explozie, care descoperi și făcu să se exprime raporturile neștiute dintre anumiți oameni de seamă, raporturi ignorate de aceștia și care mocneau în sînul unei societăți altfel atât de luminate. Ruptura a fost atât de puternică, încît cu prilejul ei am pierdut pe unul din oamenii noștri cei mai vrednici, pe Moses Mendelssohn.

Deși poemul acesta putea provoca, așa cum s-a și întîmplat, discuții filozofice și chiar religioase, locul lui este în domeniul poeziei. Titanii sînt contrapondere politeismului, așa cum contrapondere mono-teismului este Satana; dar acesta din urmă, ca și Dumnezeu unic, căruia i se opune, nu este o figură poetică. Satan al lui Milton, desemnat ca un personaj destul de brav, rămîne tot timpul în poziția dezavantajoasă de subaltern, ca unul care încearcă să distrugă creația strălucită a unei ființe superioare,

în timp ce Prometeu se găsește într-o situație avantajoasă, deoarece îi este dat să creeze și să plăsmuiască, înfruntându-i pe zei. Este o idee frumoasă, favorabilă poeziei, aceea că oamenii sînt produși nu de stăpînul suprem al lumii, ci de o figură de mijloc, care însă, ca descendent al celei mai vechi dinastii de stăpînitori, a rămas plin de demnitate și însemnătate; mitologia greacă oferă de altfel un tezaur neistovit de simboluri divine și umane.

Înțelesul titanic-gigantic, care asaltează cerurile, nu constituia totuși materia poemului meu. Mă îmbia mai cu seamă să reprezint împotrivirea pașnică, plastică, răbdătoare, care recunoaște puterea supremă, dar încearcă să se pună la același nivel cu ea. Cei mai îndrăzneți din neamul acestor potrivnici, Tantal, Ixion, Sisif¹, erau sfinții mei. Primiți în societatea zeilor, ei nu izbutesc să se poarte cu destulă supunere, merită mînia protectorului lor ospitalier, ca niște musafiri trufași ce sînt, și își atrag soarta unui trist surghiun. Îi compătineam deci, starea lor fusese recunoscută încă din antichitate ca tragică cu adevărat, și înfățișându-i în fundalul tragediei mele *Ifigenia* ca membri ai unei imense opoziții, lor le datorez o parte din efectul pe care această piesă a avut norocul să-l producă.

În epoca de care mă ocup acum, compunerea poetică și plastică se însoțeau neconținut împreună. Desenam portretele prietenilor mei din profil pe hîrtie cenușie, cu cretă albă și neagră. Cînd dictam sau cînd mi se citea ceva, schițam atitudinea scriitorului sau a cititorului cu tot ce îi înconjura, asemănarea nu putea rămîne nerecunoscută, și filele acestea au fost bine primite. Diletanții se bucură totdeauna de

¹ Personaje din mitologia greacă.

avantajul acesta, pentru că față de ei lumea e mai puțin exigentă. Simțind însă insuficiența acestei activități de desenator, am recurs din nou la limbă și la ritm, care îmi stăteau mai la îndemână. Cît de curajos, repede și voios mă apucam de lucru o dovedesc anumite poezii, care, îmbinînd cu entuziasm natura și arta, mă înălțau sufletește atît pe mine, cît și pe prietenii mei.

În vremea aceea, stăteam într-o zi cu obloanele trase, în camera mea — care făcea astfel impresia unui atelier de artist, cu atît mai mult cu cît pereții fiind acoperiți cu lucrări pe jumătate terminate, cineva ar fi putut crede că acolo se desfășoară o mare activitate — cînd intră un bărbat zvelt și bine făcut, pe care în semiîntunericul odăii l-am putut lua drept Fritz Jacobi, dar pe care apoi, recunoscîndu-mi greșeala, l-am salutat ca pe un vizitator străin. În purtarea lui degajată și cuviincioasă nu puteai să nu recunoști o anumită ținută militară. Se recomandă von Knebel și, după primele cuvinte am aflat că face parte din armata prusacă și că, trăind mai multă vreme la Berlin și Potsdam, avea legături strînse și active cu scriitorii de acolo și, în general, cu întreaga literatură germană. Stătuse în preajma lui Ramler și își însușise modul acestuia de a recita versuri. Cunoștea cu de-amănuntul tot ce scrisese Götz¹, care pe-atunci nu-și făcuse încă un nume printre germani. Prin grija lui fusese tipărită la Potsdam *Insula fetelor* a acestui poet, și lucrarea căzuse în mîinile regelui, care, după cît se părea, se exprimase favorabil asupra ei.

Abia discutasem aceste teme generale de literatură germană, cînd, spre plăcerea mea, am aflat că von Knebel era actualmente angajat la Weimar, ca înso-

¹ J. N. Götz (1721—1781), autor de epigrame și versuri în maniera anacreontică.

țitor al prințului Konstantin. Despre situația de acolo auzisem mai demult unele lucruri favorabile, căci străinii veniți din acest oraș aduceau vestea că ducesa Amalia cheamă pe oamenii cei maieminenți pentru educarea fiilor ei, că Universitatea din Jena contribuie și ea prin importanții ei profesori la atingerea acestui scop, că artele nu sînt numai ocrotite de amintita ducesă, dar că în același timp ea însăși le cultivă temeinic și cu sîrguință. Se mai auzea că Wieland se bucură de favoarea curții din Weimar ; după cum publicația *Deutsche Merkur*, care adunase lucrările multor învățați din alte orașe, contribuise și ea în bună parte la reputația orașului, în care amintita revistă era editată. Unul din cele mai serioase teatre germane fusese amenajat acolo și devenise renumit, atît prin actorii, cît și prin autorii care lucrau pentru el. Aceste frumoase orînduiri fuseseră însă tulburate de înspăimîntătorul incendiu al castelului, petrecut în luna mai a aceluiași an, și care le amenința să stea mult în loc ; însă încrederea în prințul moștenitor era atît de mare, încît toată lumea era convinsă nu numai că această pagubă va fi în curînd reparată, dar și că, în ciuda ei, toate nădejdlile vor fi în scurt timp și din belșug împlinite. Ca și cum l-aș fi cunoscut de cînd lumea pe von Knebel, mă interesai de toate aceste persoane și evenimente ; exprimîndu-mi dorința de a cunoaște mai de aproape situația de la Weimar, noul-sosit mă asigură că lucrul este foarte ușor, căci de curînd prințul moștenitor, împreună cu fratele său, prințul Konstantin, sosiseră la Frankfurt și amîndoi doreau să-mi vorbească și să mă cunoască. Am arătat îndată cea mai mare grabă de a mă înfățișa lor ; noul meu prieten adăugă că nu trebuie să întîrzii de loc, deoarece șederea celor doi prinți la Frankfurt nu va dura mult. Pentru a mă pregăti, l-am condus pe von

Knebel la părinții mei, care, foarte mirați de venirea și misiunea lui, se întreținură cu el cu multă plăcere. Ne-am grăbit apoi să ne ducem la tinerii prinți, care mă primiră foarte amabili și prietenoși, după cum și conducătorul prințului moștenitor, contele Görtz, păru a se bucura de prezența mea. Deși s-au pornit de îndată discuțiile literare, o întâmplare a slujit drept cea mai bună introducere, menită să capete în scurt timp însemnătate și să poarte rod.

Pe masa prinților stătea prima parte a *Fantaziilor patriotice* ale lui Möser, legate de curînd și încă netăiate. Cum eu cunoșteam foarte bine această operă, dar restul societății mai puțin, am avut avantajul de a vorbi amănunțit despre ea. Așa s-a ivit prilejul cel mai potrivit pentru o discuție cu tînărul prinț, care era însuflețit de cea mai mare bunăvoință și hotărîrea fermă ca din locul unde se afla să facă binele. Expunerea lui Möser, atît prin conținutul, cît și prin tendința ei, trebuie să prezinte un mare interes pentru orice german. Dacă i s-a imputat de atîtea ori imperiului german dezbinarea, anarhia și slăbiciunea, din punctul de vedere al lui Möser rezulta că tocmai mulțimea micilor state era foarte dorită pentru răspîndirea culturii, potrivit nevoilor izvorîte din situația și particularitatea celor mai felurite provincii. Și dacă Möser, pornind de la orașul și mănăstirea Osnabrück și întinzîndu-se asupra întregii regiuni westfalice, ajungea să descrie legătura acestuia cu întregul imperiu și, în judecarea situației, unind trecutul cu prezentul, îl deducea pe acesta din urmă din cel dintîi, lămurind cît se poate de clar dacă o schimbare era vrednică de laudă sau de veștejire, tot astfel se cuvenea ca orice administrator al unui stat să procedeze în același fel, pentru a ajunge să cunoască deplin constituția țării sale și

legăturile ei cu vecinii și cu întregul, și pentru a putea judeca atât prezentul, cât și viitorul.

Cu acest prilej a venit vorba despre deosebirea dintre statele saxone de sus și de jos și despre felul în care s-au format, încă din timpurile cele mai îndepărtate, atât produsele naturale, cât și moravurile, legile și deprinderile și cum au fost acestea călăuzite într-un fel sau altul, în conformitate cu modul de guvernământ și cu religia. Încercam să extragem mai precis deosebirile dintre cele două grupe de state, descoperind cât este de folositor să ai în fața ta un bun model, care, atunci când nu consideri amănuntele, ci metoda după care a fost alcătuit, poate fi aplicat în cazurile cele mai deosebite și, în felul acesta, poate deveni de mare utilitate în aprecierea situațiilor.

Am continuat aceste convorbiri la masă și datorită lor și-au format despre mine o părere mai bună decât poate o meritam. Căci în loc de a îndrepta discuția spre lucrările literare, din care produceam eu însumi, în loc de a fi solicitat o atenție dedicată în egală măsură și teatrului și romanului, dădeam impresia că prin Möser îi prefer pe acei scriitori al căror talent pornește din viața practică și se întoarce cu folos tot la ea, în timp ce lucrările poetice, plutind deasupra problemelor morale și concrete, nu pot deveni folositoare decât printr-un ocol și oarecum incidental. S-a întâmplat în timpul acestor discuții ceva asemănător cu ce se întâmplă în povestirile din *O mie și una de nopți* : o temă importantă se intercala sau se adăuga peste o alta, unele teme erau numai atinse, fără a putea fi urmărite mai de aproape, și astfel, pentru că principii nu puteau să-și prelungească șederea la Frankfurt, a trebuit să le fâgăduiesc că îi voi urma la Mainz, pentru a rămâne acolo mai multe zile. Eram bucuros să întreprind

această călătorie și m-am dus în grabă acasă cu plăcuta veste, pentru a o împărtăși părinților mei.

Tata nu era însă de loc mulțumit, căci, urmînd sentimentele sale de cetățean imperial, se ținuse totdeauna departe de măririi și, cu toate că era în legătură cu oamenii de afaceri ai prinților și nobililor, nu avea totuși relații personale cu aceștia ; ba chiar curțile princiare făceau parte dintre subiectele lui de glumă și îi era pe plac opoziția față de ele, cu condiția ca, în astfel de împrejurări, să fii spiritual și hazliu. I-am dat dreptate cînd a citat proverbul *procul a Jove procul a fulmine*¹, dar a trebuit să observăm că, întrucît privește fulgerul, nu este vorba de la cine, ci de unde pornește, așa că el a trebuit să invoce și vechea zicală, potrivit căreia „nu trebuie să te amesteci cu domnii cei mari“. I-am răspuns că este și mai rău „să mănînci cu toți dintr-o strachină“. Tata nu tăgăduia adevărul acestei vorbe, dar a găsit îndată o altă zicătoare, care ne-a pus pe gînduri. Căci, proverbele și zicalele vin din popor, căruia, fiindcă trebuie să se supună celor mari îi place să aibă măcar gura slobodă, în timp ce nobilii știu să se despăgubească prin faptă ; iar dacă poezia veacului al XVI-lea are o tendință esențial și puternic didactică, se explică prin faptul că limba noastră nu este lipsită nici de seriozitatea, nici de gluma practicate atît în clasele de jos cît și în cele de sus. Și astfel, noi cei tineri parcuserăm deopotrivă drumul de sus în jos și, închipuindu-ne că facem parte dintre cei mari, ne plăcu să ne închipuim în partida acestora, vorbind și primind răspunsurile, din care intercalez cîteva aici :

A

Mult la curte, mult în iad !

¹ Departe și de Jupiter, departe și de fulger (lat.).

B

E și-acolo cuibul cald !

A

Așa cum sînt, sînt doar al meu ;
Nu-mi trebuie-ajutorul tău !

B

De ce de-un ajutor să te ferești ?
Vrei să-l acorzi, învață să-l primești !

A

Curteanului îi spun o vorbă-adîncă :
Vezi, nu te scărpină cînd te mănîncă !

B

Și pe-orator eu știu că nu îl pișcă
Mulțimea cînd o scarpină și mișcă.

A

Te-ai dat iobag ? Atunci învață :
Pierdut-ai jumătate din viață
Și-a doua jumătate, vrei, nu vrei,
Călăului îi cade cu temei.

B

Te-ai împăcat c-un prinț ? Să știi :
Ți-o merge bine într-o zi.
Dar dacă cu prostimea tu te legi,
Vei prăpădi mulțime de-ani întregi.

A

Iar dacă grâu la prinz ai semănat,
Să nu te crezi asigurat :
Chiar în hambar, sub lacăt și sub cheie
Găsește el mijlocul să ți-l ieie.

B

L-ai semănat, atuncea dă și rod :
Așa e din vechime peste tot.
Și grindina de-o fi să-l prăpădească,
La anu' brazda tot o să-l hrănească.

Vrei să-ți apartie doar ție ?
Te închide în chilie,
Cu nevastă și copii,
Bea subțire must din vii,

Și mănâncă de ți-e foame,
Ierburi tinere și poame.
Dacă vei trăi așa
Nimeni nu te-o vătăma.

B

De stăpîn vrei tu să scapi ?
Unde fugi și unde-ncapi ?
Ai fugit, e bine asta :
Dar te-o stăpîni nevasta,
Și pe ea o stăpînește
Pruncul care-n poală-i crește.
Ești mereu iobag, bădiță,
Chiar la tine-n odăiță.

Căutînd rimele de mai sus în vechi notițe, mi-au
căzut în mîină mai multe exerciții amuzante de felul

acestora, în care amplificam vechi proverbe germane și le opuneam alte zicători, la fel de adevărate prin experiența lor. O culegere din acestea, folosită ca epilog la *Jocuri de păpuși*, mi-a prilejuit odată un moment de vesele reflecții.

Cu toate răspunsurile mele, tata a rămas neclintit în părerile lui. Avea obiceiul să-și păstreze argumentul cel mai puternic pentru sfârșitul discuției, astfel că, în cele din urmă, îmi zugrăvi în amănunte aventura lui Voltaire cu Friederic al II-lea ; cum exagerata favoare, familiaritatea, amabilitățile reciproce s-au întrerupt deodată și au dispărut și cum ne-a fost dat să trăim spectacolul arestării marelui poet și scriitor de către soldați ai orașului Frankfurt, la cererea rezidentului Freytag și la ordinul primarului von Fichard și cum a fost apoi deținut un timp destul de lung la hanul „La Trandafirul“ de pe Zeil. I-aș fi putut replica unele lucruri, de pildă că Voltaire își avea partea lui de vină ; dar de câte ori venea vorba despre acestea, din respect filial, preferam să ne dăm bătuți.

Deoarece mi se vorbea mereu de lucruri de felul celor de mai sus și de altele asemănătoare, nu știam ce hotărîre să iau, căci tata îmi spunea deschis că invitația primită nu era decît o cursă, prin care se urmărea o răzbunare împotriva mea pentru farsa făcută favoritului Wieland. Oricît aș fi fost convins de contrariu, deoarece îmi dădeam limpede seama că mă găseam în fața unei prejudecăți sprijinită de năzăreli ipohondrice, care îl intimidaseră pe vrednicul meu părinte, nu voiam totuși să fac ceva împotriva convingerilor lui, dar nici nu puteam găsi un pretext care să-mi îngăduie a-mi retrace făgăduința, fără a mă arăta nerecunoscător și necuviincios. Din nefericire, prietena noastră von Klettenberg, la al cărei sfat recurgeam în astfel de ocazii, zăcea bol-

navă în pat. Ea și cu mama mea erau cele două admirabile călăuze ale mele ; le numeam întotdeauna : Povăța și Fapta. Una arunca asupra lumii o privire senină și fericită și în ochii ei se limpezea ceea ce era încâlcit pentru restul muritorilor ; ea știa să netezească drumurile, fiindcă cerceta labirintul de sus și nu se lăsa prinsă în el ; când te hotărai o dată, puteai să te încrezi în zelul și puterea activă a mamei mele. Dacă domnișoarei von Klettenberg îi venea în ajutor faptul că putea să cuprindă totul dintr-o privire, pe mama o ajuta credința ei și faptul că seninătatea n-o părăsea în nici o împrejurare și nici mijloacele de a aduce la îndeplinire tot ce plănuise sau dorise. Am trimis-o deci pe mama la prietena noastră bolnavă, pentru a vedea ce părere are, și cum aceasta mi-a fost favorabilă, mama a încercat să obțină încuviințarea tatei, care și-o dădu în cele din urmă, deși fără nici o încredere și plăcere.

Am ajuns astfel, pe o vreme foarte rece, la oră hotărâtă, la Mainz și am fost primit de tinerii domni, conform invitației, cu cea mai mare prietenie. Ne aduserăm aminte de convorbirile din Frankfurt, așa că le-am continuat pe cele începute acolo. Când ne-am oprit asupra literaturii germane celei mai noi și asupra îndrăznelilor ei, a fost amintită și faimoasa bucată : *Zei, eroi și Wieland* și de la început am văzut cu plăcere că fusese înțeleasă ca un simplu lucru vesel și amuzant. Când am ajuns să povestesc în ce chip luase naștere această farsă, care produsese atîta senzație, a trebuit să mărturisesc că noi aștia de pe Rinul de sus nu avem limite nici în simpatiile, nici în antipatiile noastre. Admirăția pentru Shakespeare mergea la noi pînă la adorația religioasă. Wieland¹ își stri-

¹ *Christoph Martin Wieland* (1733—1813), poet german, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai iluminismului în Germania.

case însă plăcerea lui și pe a noastră, ne tulburase entuziasmul, în notele traducerii sale îl veștejise de mai multe ori pe marele scriitor, și anume într-un fel care ne supărase din cale afară și micșorase în ochii noștri meritele lucrării lui. Îl vedeam pe Wieland, pe care îl admiram atît de mult ca poet și care ca traducător făcuse atîtea servicii, devenind un critic plin de toane, unilateral și nedrept. La toate acestea se mai adăugase faptul că se pronunțase împotriva grecilor, idolii noștri și, în felul acesta, proasta noastră dispoziție față de dînsul devenise și mai acută. Este îndeobște cunoscut că zeii și eroii greci nu există prin însușirile lor morale, ci prin însușirile lor fizice transfigurate, un motiv pentru care ei oferă artistului forme atît de minunate. Dar Wieland în *Alceste* a lui crease eroii și semizeii într-un spirit modern. N-ar fi fost nimic de spus împotriva, căci oricine este liber să transforme tradițiile poetice potrivit cu scopurile și modul lui de a gîndi. Dar în *Scrisorile* pe care le înserase în *Merkur* cu privire la această lucrare, ni s-a părut că insistă cu prea multă parțialitate în acest mod de a trata materia și că astfel păcătuiește, fără să-și dea seama, împotriva admirabililor critici și a stilului lor mai înalt, nevoind să recunoască solida și sănătoasa natură care stă la temelia acelor producții. Toate aceste acuzații abia le discutasem cu pasiune în mica noastră societate, cînd obișnuita mea sete de a dramatiza totul mă cuprinsese din nou într-o duminică după amiază și astfel am scris, bînd o sticlă de vin bun de Burgundia, întreaga bucată, așa cum există astăzi, într-o singură zi. Abia apucasem s-o citesc prietenilor mei de atunci, care o primiră cu mare bucurie, că am și trimis manuscrisul la Strassburg, lui Lenz, care a fost și el încînat, cerîndu-mi să-l tipăresc îndată. După cîteva schimburi de scrisori, am acceptat, și Lenz s-a

grăbit să dea manuscrisul la tipar. Abia mai târziu am aflat că demersul acesta a fost unul din primele prin care Lenz voia să-mi facă un rău și să-mi creeze o proastă reputație ; dar despre toate acestea, n-am simțit și n-am bănuit nimic în momentul acela.

Am povestit, cu toată naivitatea, noilor mei protectori nevinovata origine a acestei bucăți, așa cum o știam și eu, și pentru a-i convinge pe deplin că n-am urmărit scopuri personale și nici n-am avut vreo altă intenție, am arătat și chipul vesel și îndrăzneț în care ne necăjeam și ne băteam joc unii de alții în cercul nostru de prieteni. Am văzut atunci cum spiritele se destind și cum am fost admirați pentru teama noastră că vreunul din noi s-ar putea culca pe laurii câștigați de el. Societatea noastră a fost comparată cu acei pirați care, temându-se în orice moment de liniște că ar putea să se moleșească, descărcau un pistol sub masa de ospăț, chiar atunci când nu erau de față dușmani și nu era vorba de nici o pradă, numai pentru ca rănilor și durerilor să nu lipsească nici în timp de pace. După ce am dezbătut mai multă vreme acest subiect, mi s-a propus să-i adresez o scrisoare prietenească lui Wieland, un prilej pe care l-am folosit îndată, deoarece și el judecase în *Merkur* cu multă liberalitate această glumă tinerească și, după cum obișnuia în toate duelurile lui literare, a încheiat acest episod cu un cuvânt de spirit.

Puținele zile ale șederii mele la Mainz s-au scurs într-un chip foarte plăcut ; căci în timp ce noii mei protectori erau ocupați cu vizite și banchete, eu rămâneam acasă cu însoțitorii lor, făceam portretele unora dintre aceștia și mă îndeletniceam și cu patinajul, pentru care șanțurile înghețate ale cetății îmi ofereau un loc deosebit de prielnic. Copleșit de bunăvoința ce mi se arătase, m-am înapoiat la Frank-

furt, gata să-mi descarc inima prin istorisirea amănunțită a celor întâmplate, dar acasă am găsit numai figuri dezolate și nu mi s-a putut ascunde multă vreme că prietena Klettenberg ne părăsise. Am fost foarte lovit de această veste, pentru că în situația mea de atunci aș fi avut mai mult ca oricând nevoie de ea. Mi s-a povestit atunci, spre liniștirea mea, că viața ei plină de evlavie s-a încheiat cu o moarte pioasă și că seninătatea acestei ființe credincioase a rămas netulburată până la sfârșit. Dorința mea de a istorisi întâmplările de la Mainz a mai avut de întâmpinat și altă împotrivire. Tata, în loc să se bucure de fericitul rezultat al micii mele escapade, persevera în ideea lui și afirma că totul fusese numai prefăcătorie din partea prinților și că aveau desigur intenția de a întreprinde ceva rău împotriva mea.

M-am repezit de aceea cu povestirea mea la tinerii mei prieteni, cărora n-am știut cum să le istorisesc mai cu de-amănuntul întâmplarea. Dar și de aici a rezultat, deși din simpatie și bunăvoință, o întâmplare din cele mai neplăcute pentru mine ; căci după puțin timp, a apărut, tot în formă dramatică, un pamflet : *Prometeu, Deucalion și recenzenții săi*. Autorii avuseseră ideea glumeață să introducă între replicile dialogului, în loc de numele persoanelor, mici gravuri arătând imaginile satirice ale criticilor care se pronunțaseră public asupra lucrărilor mele și a celor înrudite cu acestea. Într-una se vedea surugiul poștalionului din Altona, suflând în cornul lui, în alta mormăia un urs, în alta gîgîia o gîscă ; Mercur nu era nici el uitat și fel de fel de alte arătări sălbatice sau domestice încercau să-l zăpăcească pe artist în atelierul lui, care, neluîndu-le în seamă, își continua cu hărnicie lucrul și nu ascundea de loc tot ce gîndea în legătură cu acestea. Gluma apărută pe neașteptate m-a intrigat foarte mult, căci după sti-

lul și tonul ei trebuia să aparțină unuia din cercul nostru ; mica operă ar fi putut să-mi aparțină chiar mie. Mai neplăcut îmi era faptul că scrierea îl făcea pe Prometeu să spună unele lucruri care puteau fi puse în legătură cu șederea mea la Mainz și cu unele vorbe rostite acolo, pe care se presupunea a nu le cunoaște decît eu. Mie însă îmi era limpede că autorul nu putea face parte decît din cercul intimilor mei, care mă auziseră povestind pe larg-toate acele evenimente și împrejurări. Ne priveam unii pe alții și fiecare îl suspectam pe celălalt ; dar autorul anonim știa să se ascundă bine. Îi adresam deci cuvinte de aspră dojană, deoarece îmi era din cale afară de neplăcut ca, după o atît de bună primire și după convorbiri de atîta însemnătate, apoi după ce îi adresasem lui Wieland o scrisoare plină de încredere, să văd cum se ivește iar prilejul unei noi bănuieli și alte greutăți. Nesiguranța mea n-a durat însă mult, căci citind cu glas tare cartea, în odăița mea, am auzit foarte lămurit în scînteierile și întorsăturile ei de frază glasul lui Wagner, care era în adevăr autorul. Am alergat îndată la mama să-i comunic descoperirea mea, dar ea mi-a mărturisit că știa mai dinainte. Autorul, înfricoșat de primejdiosul succes al unei intenții pe care o socotea bună și lăudabilă, i se destăinuise ei, și, față de amenințarea mea că nu-l voi cruța pe acela ce abuzase de încrederea arătată, o rugase să intervină pentru ca această amenințare să nu se traducă în faptă. Pe el îl favoriza faptul că dădusem singur de capătul acestei încurcături, și prin satisfacția care însoțește orice descoperire personală, m-am simțit mai împăcat. Am iertat deci greșeala, care îmi oferise prilejul să dovedesc facultatea mea de a adumea lucrurile. Publicul nu putea fi ușor convins că autorul era Wagner și că nu mă amestecasem și eu acolo. Nimeni nu voia să creadă că Wagner ar fi fost

capabil de acea multilateralitate a spiritului, fără să se țină seama de faptul că el putuse numai să noteze și să trateze în maniera lui tot ce se discutase și toate glumele făcute într-o societate spirituală, fără să posede el însuși vreun talent deosebit. Astfel mi-a fost dat atunci și mai târziu să ispășesc nu numai propriile mele nebulii, dar și ușurătatea și graba prietenilor mei.

Amintindu-mi de ei datorită mai multor împrejurări îmbinate, vreau să evoc aici câțiva oameni de seamă care, găsindu-se în călătorie, în diferite epoci, au locuit în casa noastră sau au fost ospătați cu prietenie. Klopstock stă, după cum se și cuvine, în fruntea acestora. Schimbasesm mai multe scrisori cu el, când mi-a anunțat că este invitat să vină și să locuiască la Karlsruhe ; urma să ajungă la o dată anumită la Friedberg și dorea să-l iau de acolo. N-am lipsit de la întâlnire ; dar Klopstock fusese reținut din întâmplare, în timpul călătoriei, și după ce l-am așteptat câteva zile zadarnic, m-am înapoiat acasă, unde el a sosit după un anumit timp, scuzându-se de întârzierea lui și mulțumindu-mi pentru graba cu care dorisem a-l întâmpina. Klopstock era un om mic de statură, dar bine făcut, atitudinea lui era gravă și măsurată, fără a fi rigidă, și convorbirea cu el era agreabilă. În general, înfățișarea lui era aceea a unui diplomat. Un astfel de om ia asupra sa greaua sarcină a propriei lui demnități și chiar a unui superior față de care este dator să dea socoteala ; el are grijă nu numai de interesele sale, dar și de acele mai importante ale unui prinț, ba chiar ale unor state întregi, și în această grea situație caută să rămână plăcut oamenilor. Klopstock se socotea ca un om de o astfel de valoare și ca reprezentant al unor esențe superioare, al religiei, al moralei și al libertății. El își însușise și o altă particularitate a oamenilor de

lume și anume de a nu vorbi cu ușurință despre lucruri în legătură cu care convorbirea este așteptată și dorită. Despre teme poetice și literare se întreținea rareori. Cum în mine și în prietenii mei găsisem însă niște patinori, discuta pe larg cu noi despre această nobilă artă, asupra căreia gândise temeinic, ajungând la concluzii precise cu privire la ce trebuie urmărit și ce trebuie evitat în ea. Dar mai înainte de a ne împărtăși din binevoitoarea lui învățătură, a trebuit să ne lăsăm dascăliți cu privire la însăși expresia pe care o întrebuințam în chip greșit. Vorbeam anume în buna noastră limbă germană de sud despre patine (*Schlittschuhen*), o expresie pe care el nu o admitea; căci cuvântul acesta n-ar fi venit de la „sanie“ (*Schlitten*) ca și cum ai aluneca pe tălpici, ci de la „a păși“ (*schreiten*), deoarece patinatorul, ca și zeii homerici, pășește cu aripi la picioare deasupra mării devenită teren solid. Venea apoi vorba despre instrumentul însuși al patinării. Nu admitea patinele scobite pe dinăuntru, ci recomanda oțelurile frizone, joase, late, netede, cele mai potrivite pentru cursele rapide. Nu era apoi prietenul acrobațiilor în această artă. Mi-am procurat, după recomandăția lui, o pereche de astfel de ghetă late cu ciocuri lungi și le-am întrebuințat, deși cu oarecare incomoditate, mulți ani de-a rîndul. Știa să vorbească — și o făcea cu plăcere — și despre arta călăriei și chiar despre îngrijirea cailor; părea deci că evită anume convorbirea despre meseria lui, pentru a putea să se întrețină cu atît mai multă libertate despre artele străine, pe care le cultiva ca diletant. Aș mai putea menționa și alte lucruri despre aceste și alte particularități ale extraordinarului bărbat, dacă unele persoane, care au trăit mai multă vreme în preajma lui, nu ne-ar fi informat îndeajuns în această privință. Nu mă pot împiedica însă

de a face o singură reflecție și anume că oamenii cărorora natura le-a acordat daruri neobișnuite, întrebuințându-le în cercuri înguste de activitate, în cercuri nepotrivite cu ele, cad de obicei în ciudățenii și, pentru că ei nu știu să dea o întrebuințare directă darurilor lor, încearcă să le valorifice pe căi neobișnuite și curioase.

Zimmermann a fost și el un timp oarecare oaspetele nostru. Înalt și puternic, violent și impulsiv din fire, își stăpînea totuși conduita și manifestarea exterioară, astfel încît în societate apărea ca un medic iscusit și monden, iar caracterul lui nestăpînit izbucnea numai în scrierile lui și în mijlocul prietenilor lui intimi. Convoorbirea cu el era variată și foarte instructivă și dacă puteai să-i ierți faptul că dădea personalității și meritelor lui o importanță exagerată, nu exista o societate mai vrednică de dorit decît a lui. Deoarece așa-zisa vanitate nu m-a rănit nicio dată, îngăduindu-mi să fiu și eu cîteodată vanitos, adică să pun în chip necugetat în lumină ceea ce mi se părea de preț în mine însumi, întîlnirea cu Zimmermann mi-era plăcută ; ne lăudam și ne doje-neam pe rînd, și, cum se arăta foarte deschis și comunicativ, am învățat multe de la el într-un timp destul de scurt.

Dar dacă apreciez un astfel de om ca pe o ființă demnă de recunoștință, binevoitoare și pe care te puteai bizui, mi se pare că nici nu se cuvine a o numi vanitoasă. Noi, germanii, dăm o întrebuințare adeseori abuzivă cuvîntului „vanitos“, căci acesta implică întotdeauna noțiunea de vid, și el s-ar potrivi numai pentru acel care nu-și poate ascunde mulțumirea față de nimicnicia lui, satisfacția față de o existență goală. Cu Zimmermann se întîmpla însă tocmai contrariul : el avea merite mari și nici o mulțumire cu sine însuși ; dar acela care nu se bucură în tăcere de

darurile lui naturale, acela care nu are nici o răsplată din exercitarea acestor daruri, ci aşteaptă şi speră ca alţii să le recunoască rezultatele şi să le preţuiască după cum merită, acela se găseşte într-o situaţie defavorabilă, deoarece este ştiut că oamenii acordă cu mare zgîrcenie recunoaşterea lor, că ei micşorează lauda pe cât pot şi, atunci cînd lucrul este posibil, o transformă în blam. Omul care nu e prevenit de toate acestea, atunci cînd păşeşte în societate nu poate să se aştepte decît la necazuri ; căci chiar dacă nu supravieţuieşte faptelor sale, o valoare oarecare le acordă totuşi şi astfel chipul în care lumea îl primeşte i se pare totdeauna nesatisfăcător ; ca pentru oricare altă formă a plăcerii, lauda şi aprobarea au şi ele nevoie de o receptivitate. Dacă aplicăm toate acestea lui Zimmermann, trebuie să facem şi aici mărturisirea că ceea ce omul nu aduce cu sine, nu poate nici primi de la alţii.

Cine nu vrea să accepte această scuză, acela va putea justifica şi mai puţin un alt cusur al acestui om ciudat, prin care fericirea altora a fost tulburată şi chiar nimicită. Mă gîndesc la purtarea faţă de copiii lui. Una din fiicele lui, care călătorea cu el, rămăsese la noi în timp ce el cerceta vecinătăţile. Fata aceasta avea vreo şaisprezece ani. Era zveltă şi bine făcută şi nu era de loc afectată ; trăsăturile regulate ar fi fost plăcute, dacă ar fi arătat vreun interes oarecare ; dar era tot atît de liniştită ca un tablou, vorbea rareori şi niciodată în prezenţa tatălui ei. De abia rămăsese de cîtva timp singură cu mama şi se bucurase de vesela şi iubitoarea prezenţă a acestei femei pline de înţelegere umană, că într-o zi i se aruncă la picioare şi, deschizîndu-şi inima, se rugă s-o ţină lîngă ea. Cu tonul cel mai pătimaş, ea declară că doreşte să rămînă în casa noastră ca slujnică sau ca sclavă, numai să nu se mai întoarcă la tatăl ei,

de a cărui asprime și tiranie nu era cu putință să-ți faci o idee. Fratele ei înnebunise din pricina acestui tratament ; ea răbdase multă vreme, deoarece era încredințată că lucrurile se petrec în același fel în orice familie sau în nici un caz mult mai bine, dar cum la noi găsisese iubire, veselie și lipsă de constrângere, situația ei obișnuită i se părea un adevărat iad. Povestindu-mi despre această pasionată revărsare de sentimente, mama era foarte mișcată ; merse cu compătimirea ei atât de departe, încât mă făcu să înțeleg destul de lămurit că ar fi mulțumită s-o oprească pe copilă, dacă m-aș putea hotărî să mă căsătoresc cu ea. Dacă ar fi fost o orfană, i-am răspuns eu, ne-am putea gândi și discuta în această privință, dar Dumnezeu să mă păzească de un socru care se arată a fi un astfel de tată ! Mama și-a dat multă osteneală cu biata copilă, dar ea era din ce în ce mai nefericită. În cele din urmă s-a ales soluția de a o da la un pension. De altfel n-a mai trăit mult.

N-aș fi menționat această particularitate demnă de a fi condamnată a unui om atât de merituos, dacă nu s-ar fi vorbit de el în mod public și anume când, după moartea lui, s-a comentat nefericita ipohondrie cu care s-a chinuit pe sine și pe alții. Căci și asprimea față de propriii lui copii era o ipohondrie, un fel de nebunie, un asasinat moral continuu, pe care, după ce și-a sacrificat copiii, l-a întors împotriva lui însuși. Trebuie să ne gândim însă că acest om care părea atât de robust era suferind încă din anii tinereții, că o afecțiune organică incurabilă îl chinase îngrozitor pe încercatul medic care ajutase și ajuta încă pe mulți bolnavi. Acest om curajos care se bucura de considerație, faimă, onoare, rang și avere ducea viața cea mai tristă, și acel care dorește să afle toate acestea din scrierile lui tipărite nu-l va condamna, ci îl va compătimi.

Dacă cineva așteaptă să vorbesc și despre influența pe care acest om de seamă a putut-o avea asupra mea, atunci trebuie să mă opresc din nou asupra acelor vremuri. Epoca în care trăiam ar fi putut să fie numită „epoca cerințelor“, căci fiecare cerea de la sine și de la alții lucruri pe care nimeni nu le mai făcuse încă. Apăruse pentru spiritele eminente, pentru oamenii de cugetare și simțire, o lumină nouă, potrivit căreia înțelegerea originală și directă a naturii, ca și acțiunea practică întemeiată pe aceasta, era bunul cel mai de preț pe care omul și-l putea dori și pe care nici nu era greu să-l obțină. Experiența devenise încă o dată deviza generală și fiecare deschidea ochii, pe cât putea, dar mai cu seamă medicii aveau motive speciale să se orienteze în această direcție și prilej să se comporte în consecință. Răsărea astfel pentru ei, din adâncurile antichității, o stea, care putea fi luată drept un exemplu al tuturor lucrurilor vrednice a fi dorite. Scrierile, ajunse pînă la noi sub numele lui Hippocrates, ofereau modelul chipului în care se cuvine ca omul să privească lumea și să transmită și altora cele văzute de el, rămînînd totuși obiectiv. Nimeni nu se gîndea însă că noi nu putem vedea cu ochii grecilor și că nu vom putea niciodată compune poetic, plămui artistic și tămădui bolile în același fel ca ei. Chiar dacă am fi putut învăța ceva de la ei, experiența noastră crescuse enorm și nu rămăsese totdeauna pură, iar această experiență era alcătuită după vederile vremii. Împrejurarea aceasta trebuia știută, deosebită și analizată : o altă mare cerință. Trebuia apoi cunoscută, prin cercetare și acțiune personală, natura sănătoasă, ca și cum ar fi fost pentru întâia oară văzută și tratată ; numai în felul acesta se putea ajunge la ceva autentic și just. Dar cum erudiția poate fi rareori concepută fără a avea

cunoștințe în toate domeniile și fără pedanterie, tot astfel cum practica este greu de închipuit fără empirism și fără șarlatanism, s-a ivit atunci un puternic conflict, în care abuzul trebuia despărțit de uz, și miezul nutritor trebuia să dobândească preponderența asupra coajei care-l învelește. Când s-a trecut la practică, s-a văzut că drumul cel mai scurt pentru a ajunge la un rezultat este să chemi în ajutor geniul, care prin darurile lui magice poate aplană conflictul și poate răspunde cerințelor formulate. Intellectul își aducea și el partea lui de contribuție, totul trebuia redus la noțiuni clare și expus în formă logică, pentru ca orice prejudecată să fie înlăturată și orice superstiție distrusă. Cum câțiva oameni extraordinari, ca Boerhaave și Haller, realizaseră lucruri de necrezut, unii se socoteau îndreptățiți să ceară și mai mult de la discipolii și urmașii acelora. Se afirma că drumul fusese deschis, deși în toate lucrurile pămîntești rareori poate fi vorba de un drum; căci după cum apa, atunci cînd o corabie o despică, își îmbină din nou undele în urma ei, tot astfel eroarea, după ce spiritele eminente o înlătură și își fac loc, reappare repede și în chip firesc în urma lor.

Bravul Zimmermann nu voia să înțeleagă nimic din toate acestea; el nu voia să admită că lumea e plină de absurdități. Nerăbdător pînă la turbare, se lupta cu tot ce i se părea nedrept. Era totuna pentru el dacă se încăiera cu un infirmier sau cu Paracelsus, cu un urolog sau cu un chimist; lovea și într-o parte și în alta, și cînd îi pieria răsufierea era mirat din cale afară că toate capetele acestei hidre, pe care crezuse că o călcase în picioare, îi arată din nou, neatinșă, colții ei dintr-o mie de guri.

Cine citește scrierile lui, mai ales temeinica operă *Despre experiență*, își va da mai bine seamă ce am putut discuta cu acest om eminent și felul în care m-a

influențat, cu atît mai puternic cu cît era cu douăzeci de ani mai mare ca mine. Ca medic renumit, Zimmermann avea de lucru mai ales în clasele de sus, unde corupția timpului se manifesta în fiecare moment prin moleșire și abuz de plăceri. Astfel, cuvîntările lui medicale, ca și acele ale filozofilor și ale poeților prieteni, mă invitau mereu să mă întorc la natură. Nu puteam împărtăși însă întru totul pasiunea lui furie reformatoare. După ce m-am despărțit de el, m-am retras din nou în specialitatea mea propriu-zisă și am încercat să aplic cu măsură dăruirile primite de la natură, creîndu-mi un oarecare cîmp de acțiune, în senină opoziție față de tot ce nu probam, fără să mă sinchisesc pînă unde ar putea ajunge și unde m-ar putea duce faptele mele.

Von Salis¹, care deschisese un mare pensionat în Marschlins, a trecut și el pe la noi. Era un om grav și înțelept, care trebuie să fi făcut în sinea sa ciudate reflecții despre nebunescul și genialul mod de viață al micii noastre societăți. Aceeași impresie trebuie să i-o fi făcut lui Sulzer², care a trecut pe la noi în drum spre sudul Franței; cel puțin un pasaj din descrierea lui de călătorie, unde își amintește de mine, pare să aibă această semnificație.

Aceste vizite, tot atît de agreabile pe cît de folositoare, se împloteau însă cu altele, de care ne-am fi lipsit cu plăcere. Oameni într-adevăr în nevoie și aventurieri nerușinați se adresau tînărului încrezător, sprijinind cererile lor indiscrete prin invocarea rudeniei sau a unor destine adevărate sau pretextate. Împrumutau bani de la mine și mă puneau în situația de a trebui să împrumut și eu, așa încît am ajuns în raporturile cele mai neplăcute cu prietenii mei

¹ K. N. Salis (1726—1800), poet și pedagog elvețian, întemeietor al unui pensionat la Marschlins.

² J. G. Sulzer (1720—1779), filozof și estetician german.

avuți și binevoitori. Dacă și eu doream să se ducă naibii toți inoportunii ăștia, apoi tata se simțea de-a dreptul ca ucenicul vrăjitor, căruia i-ar plăcea să-și vadă casa spălată, dar care se sperie când bagă de seamă cum năvălește apa pe scări și cum îi inundă locuința. Căci prin excesul de bunăstare, planul chibzuit de viață pe care tata îl întocmise pentru mine, era pas cu pas încălcat, distrus și, împotriva tuturor așteptărilor, transformat în fiecare zi. Renunșasem la proiectul de a mă duce să stau la Regensburg și la Viena, dar în drumul spre Italia urma măcar să trec prin aceste orașe, pentru a câștiga cel puțin o idee generală despre ele. Alți prieteni însă, care nu erau de acord cu gândul că este necesar un ocol atât de mare pentru a intra în viața activă, își exprimau părerea că trebuie să folosesc momentul favorabil și să mă gândesc la o așezare statornică în orașul natal. Deși mai întâi din pricina bunicului, apoi din aceea a unui unchi, era exclus să pot ocupa un loc în consiliul orașului, existau totuși unele funcții publice, la care puteam pretinde și unde puteam ancora în așteptarea viitorului. Anumite agenții¹ puteau da destul de lucru, iar locurile de rezidenți ar fi adus multă cinstire titularului lor. Am acceptat să mi se vorbească de toate acestea, crezînd că aș fi fost indicat pentru ele, dar fără să mă întreb dacă ar fi fost potrivit pentru mine felul de viață și o ocupație în care ți se cere să fii activ și ordonat, risipindu-te neconținut. Cu aceste propuneri și proiecte de viață se asocia acum și o anumită înclinare delicată a firii mele, care părea că mă îndeamnă către un fel de existență legată de casă și care părea că grăbește hotărîrea ce mi se cerea.

¹ Goethe se referă la reprezentanțele pe care le avea fiecare stat german în capitalele celorlalte state germane.

Societatea despre care am vorbit mai înainte, formată din tineri și doamne, și care își datora, dacă nu originea, cel puțin durabilitatea ei surorii mele, se menținuse și după căsătoria și plecarea acesteia din Frankfurt, deoarece ne obișnuisem unii cu alții și nu știam să dăm o mai bună întrebuințare unei seri pe săptămână, decât petrecînd-o în acest cerc de prieteni. Și acel curios orator, despre care am vorbit în cartea a șasea a acestei scrieri, se înapoiase după felurite încercări ale soartei, mai iscusit și mai sucit printre noi, pentru a juca din nou rolul de legiuitor al micului nostru stat. Ducînd mai departe vechile noastre glume, închipuise acum ceva asemănător cu ele; în fiecare săptămână trebuiau alese perechile, care să nu fie numai amanți, ci adevărate perechi căsătorite. Știam destul de bine cum trebuie să te porți cu o iubită sau un iubit, dar cum se cuvenea să se comporte în societate un bărbat și o nevastă ne rămăsese un lucru necunoscut și, fiindcă ajunsesem oameni în toată firea, trebuia să-l învățăm. Prietenul nostru ne dădea în această privință regulile de rigoare care constau, după cum se știe, în a face astfel încît să lași impresia că nu aparții soțului sau soției tale, ferindu-te să stai alături cu el sau cu ea, să nu întreții lungi conversații și, în nici un caz, să nu-ți permiți mîngîieri; încercînd să eviți însă tot ce ar putea trezi bănuiala sau ar produce neplăceri soției tale, merita o laudă cu atît mai mare dacă, fără nici o constrîngere, știai să te arăți îndatoritor cu ea. S-au tras în fine sorții și, după ce s-au alcătuit cu rîsete și glume cîteva perechi baroce, s-a început comedia căsătoriei, jucată cu umor și reluată în fiecare săptămână.

S-a întîmplat însă ciudățenia că sorții mi-au atribuit încă de la început și de două ori la rînd pe aceeași domnișoară, o ființă foarte bună și tocmai

aşa cum ți-ai fi putut dori să fie o soție. Statura ei era frumoasă și proporționată, figura plăcută, și în atitudinea ei se vădea o liniște, care era o dovadă a sănătății trupului și spiritului ei. Era aceeași în toate zilele și ceasurile. I se dusesese vestea cât era de gospodină. Fără a fi vorbăreață, puteai să recunoști în tot ce spunea o judecată dreaptă și o formație spirituală firească. Era ușor să te apropii de o astfel de femeie cu prietenie și stimă ; încă mai dinainte mă obișnuisem s-o fac, condus de sentimentul meu general, dar simpatia deprinsă acționa acum ca o obligație de societate. Când însă sortii ne uniră pentru a treia oară, legiuitorul nostru declară, tachinându-ne, că cerul a vorbit și că de aci înainte nu vom mai putea să fim despărțiți. Lucrul ne-a plăcut și unuia și altuia și ne-am adaptat atât de bine la îndatoririle publice ale unei perechi căsătorite, încât puteam trece cu adevărat drept un model. Cum însă, după codul nostru, perechile unite pentru o seară trebuiau să-și vorbească, în acele puține ceasuri, cu *tu*, ne obișnuisem atât de bine în timpul mai multor săptămîni cu acest mod intim de a ne adresa unul altuia, încît cuvîntul *tu* apărea spus din inimă, chiar atunci cînd ne întîlneam în răstimpuri. Obişnuința este însă un lucru ciudat ; treptat-treptat am ajuns să găsim că nu există nimic mai firesc decît această legătură a noastră ; ea îmi deveni din ce în ce mai prețioasă și felul de a se purta cu mine dovedea o atât de frumoasă și liniștită încredere, încît dacă ne-am fi găsit în fața unui preot, ne-am fi unit, fără să ne gîndim prea mult.

Cum ori de cîte ori ne adunam în acea societate trebuia să dăm citire unor lucruri noi, am adus într-o seară cu mine, ca o proaspătă noutate, memoriul lui

Beaumarchais împotriva lui Clavigo¹ în original. Scrierea aceasta s-a bucurat de o primire foarte bună ; n-au lipsit nici observațiile la care ea dă loc, și după ce a fost discutată în toate felurile, simpatica mea parteneră îmi spuse : dacă aș fi iubita și nu soția ta, te-aș ruga să transformi aceste memorii într-o piesă de teatru ; mi se par foarte potrivite pentru așa ceva.

— Ca să vezi, draga mea — i-am răspuns eu — că iubita și soția pot fi una și aceeași persoană, îți făgăduiesc că de azi într-o săptămână vă voi citi conținutul acestui caiet în forma unei piese de teatru.

Toată lumea s-a mirat de o făgăduință atât de îndrăzneță, dar eu m-am pregătit s-o aduc la îndeplinire ; căci ceea ce în aceste împrejurări se numește invenție s-a produs pentru mine în aceeași clipă, și astfel, în timp ce-mi conduceam soția titulară spre casă, am devenit deodată tăcut. Ea mă întrebă ce s-a întâmplat cu mine.

— Mă gîndesc — i-am răspuns — la piesa mea și am ajuns la miezul ei ; doresc să-ți arăt că pot face ceva de dragul tău.

Ea îmi strînse mîna și, în timp ce eu i-o sărutam cu ardoare, îmi spuse :

— Vezi să nu ieși din rolul tău ! Lumea este de părere că tandrețea nu este potrivită cu situația unor oameni căsătoriți.

— Las-o să creadă ce vrea ! i-am răspuns. Noi să ne purtăm în felul nostru.

Înainte de a ajunge acasă, dar după ce făcusem un mare ocol, piesa fusese aproape toată gîndită ;

¹ *Clavijo y Fajardo* (1726—1806), literat și naturalist spaniol. Refuzînd să se căsătorească cu sora lui Beaumarchais, acesta a veștejit procedeul lui mîrșav în piesa *Eugenie* și în cîteva *Memorii* din care s-a inspirat și Goethe cînd a scris piesa *Clavigo*.

5

pentru a nu da însă impresia că mă îmbăt cu vorbe mari, trebuie să mărturisesc că la prima și la a doua lectură tema mi s-a părut dramatică și chiar teatrală, și că fără un astfel de îndemn piesa ar fi rămas, ca atâtea altele, o simplă posibilitate. Se știe în ce chip am procedat. Sătul de sclerați care se îndârjesc din răzbunare, ură și meschinărie împotriva unei firi nobile, pe care o distrug, am înfățișat în Carlos o înțelegere curată a lumii, luptând cu sentimente prietenești împotriva unei iubiri pasionate și a năpastei. Luându-mi drept exemplu pe străbunul nostru Shakespeare, mi-am îngăduit să traduc cuvînt cu cuvînt scena principală și tonul teatral propriu-zis. Pentru a sfîrși am împrumutat finalul unei balade engleze și, astfel, am fost gata înainte de ziua sorocită. Citindu-mi manuscrisul am produs o bună impresie, care a fost cu ușurință atribuită numai meritului meu. Bucuria iubitei mele soții n-a fost mică de loc și am simțit cum legătura dintre noi devine mai strînsă și mai solidă prin acest copil spiritual al nostru.

Mefistofelicul Merck mi-a pricinuit cu acest prilej, pentru întâia oară, un mare rău. Citindu-mi piesa, el îmi spuse : „Să nu-mi mai scrii pe viitor fleacuri de astea ; așa ceva pot și alții“. Și totuși n-avea dreptate. Nu este nevoie ca fiecare lucrare să se înalțe deasupra tuturor idealurilor pe care le-ai conceput ; este destul de bine ca unele producții să se lege cu simțul comun. Dacă aș fi scris atunci o duzină de piese de felul acesta, mi-ar fi fost ușor dacă aș fi primit o oarecare încurajare, poate că trei sau patru din ele s-ar juca încă și azi pe scenele teatrelor. Orice direcție de teatru, care știe să-și prețuiască repertoriul, poate spune ce folos ar fi rezultat pentru ea din această activitate.

Prin astfel de glume amuzante și prin altele de

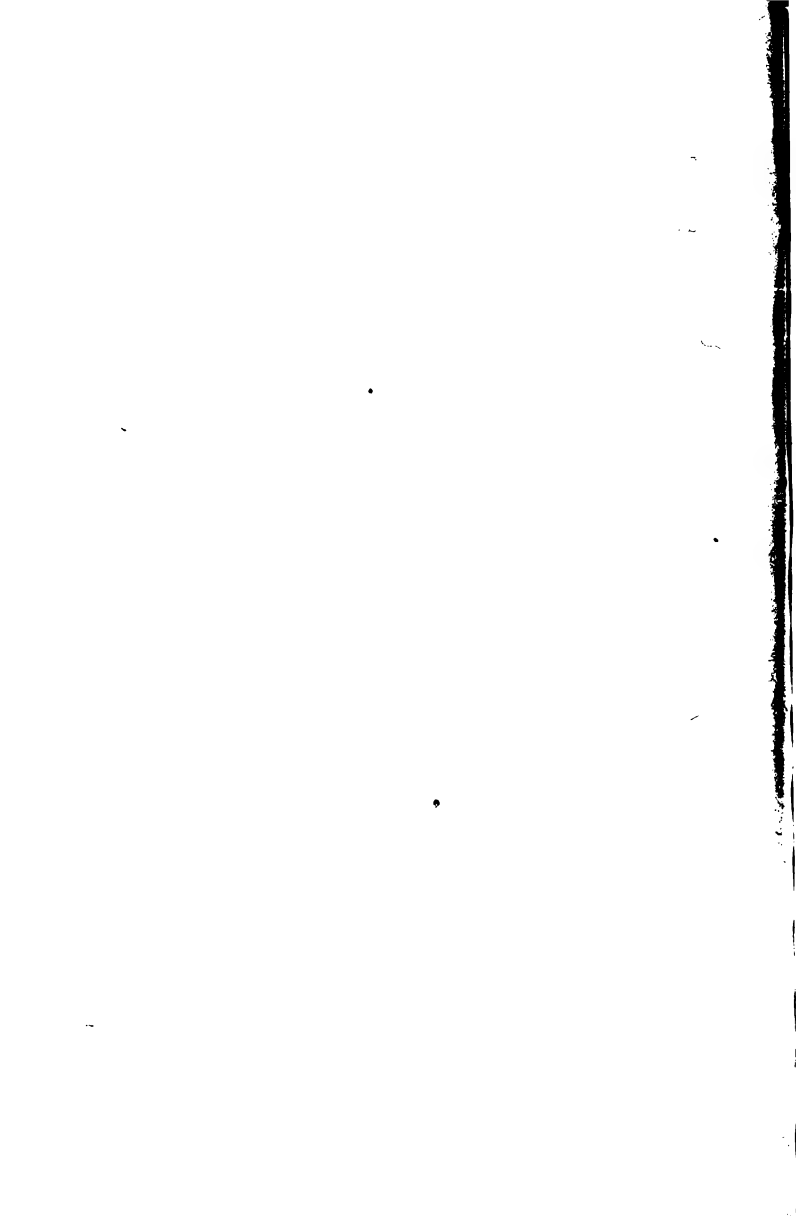
același fel, ciudatul nostru joc de-a căsătoria a devenit, dacă nu o poveste pentru întregul oraș, cel puțin una pentru familiile noastre, și destul de plăcută în auzul mamelor. Chiar și mama mea nu era împotriva; ea se arătase de mai multă vreme de acord în privința domnișoarei cu care ajunsesem într-o legătură atât de neobișnuită, fiind convinsă că ar fi putut deveni o tot atât de bună soție și noră. Acea agitație fără scopuri precise, în care trăiam de cîtva timp, nu-i prea era pe plac și, în adevăr, avea de pe urma ei mari necazuri. Trebuia să-i ospăteze din belșug pe numeroșii noștri oaspeți literari, fără să fie despăgubită de osteneală decît prin cîntea ce se făcea fiului ei de a-l sărbători în banchete. Pe de altă parte vedea limpede că atîția tineri, toți lipsiți de avere, nu se adunau numai de dragul științei și al poeziei, dar și pentru a petrece și că, pînă la urmă, era un lucru sigur că, știindu-mi generozitatea ușuratică și plăcerea mea de a garanta pentru alții, toată această societate îmi va aduce numai pagube și necazuri.

I s-a părut din această pricină că mijlocul cel mai sigur pentru a rupe cu toate acestea ar fi fost călătoria în Italia, la care tata se gîndise de multă vreme și pe care acum o adusesese din nou în discuție. Dar pentru ca, pornit în lumea largă, să nu-mi mai iasă în cale o nouă primejdie, se gîndea să facă mai solidă acea legătură începută, pentru ca să fiu atras de înapoierea în țară și să ajung la o hotărîre finală. N-aș putea spune dacă îi atribui, eu numai, acest plan sau dacă ea îl concepuse cu limpezime, poate împreună cu regretata noastră prietenă, domnișoara von Klettenberg; în orice caz, acțiunile ei păreau că se întemeiază pe un proiect bine gîndit. Din cînd în cînd auzeam spunîndu-se că, după căsătoria surorii mele Cornelia, cercul familiei noastre devenise

prea strîmt, că mie îmi lipsește o soră, mamei o ajutoare și tatei o ucenică. Vorbele astea nu erau singurele semne. Am aflat că părinții mei o întîlniseră ca din întîmplare pe acea domnișoară la plimbare, că o poftiseră în grădină și stătuseră de vorbă împreună, vreme îndelungată. S-a glumit la cină în legătură cu această întîmplare și s-a făcut, cu o anumită satisfacție, observația că fata îi plăcuse tatei, deoarece posedă toate însușirile pe care el, ca un cunoscător ce era, le cerea unei femei.

A început să fie orînduit catul întîi al casei, ca și cum ar fi fost așteptați musafiri, au fost cercetate albiturile și s-a luat seama la stricăciunile mobilierului. Într-o zi am surprins-o pe mama privind într-o cameră a mansardei mai multe leagăne vechi, printre care unul foarte mare de nuc cu ornamente de fildeș și abanos, în care fusesem și eu legănat altădată! Mamei nu i-a plăcut observația că astfel de leagăne nu mai sînt la modă, deoarece copiii începuseră să fie purtați cu membrele dezlegate, într-un coșuleț agățat de umeri, la fel cu bocceluța negustorilor de mărunțișuri.

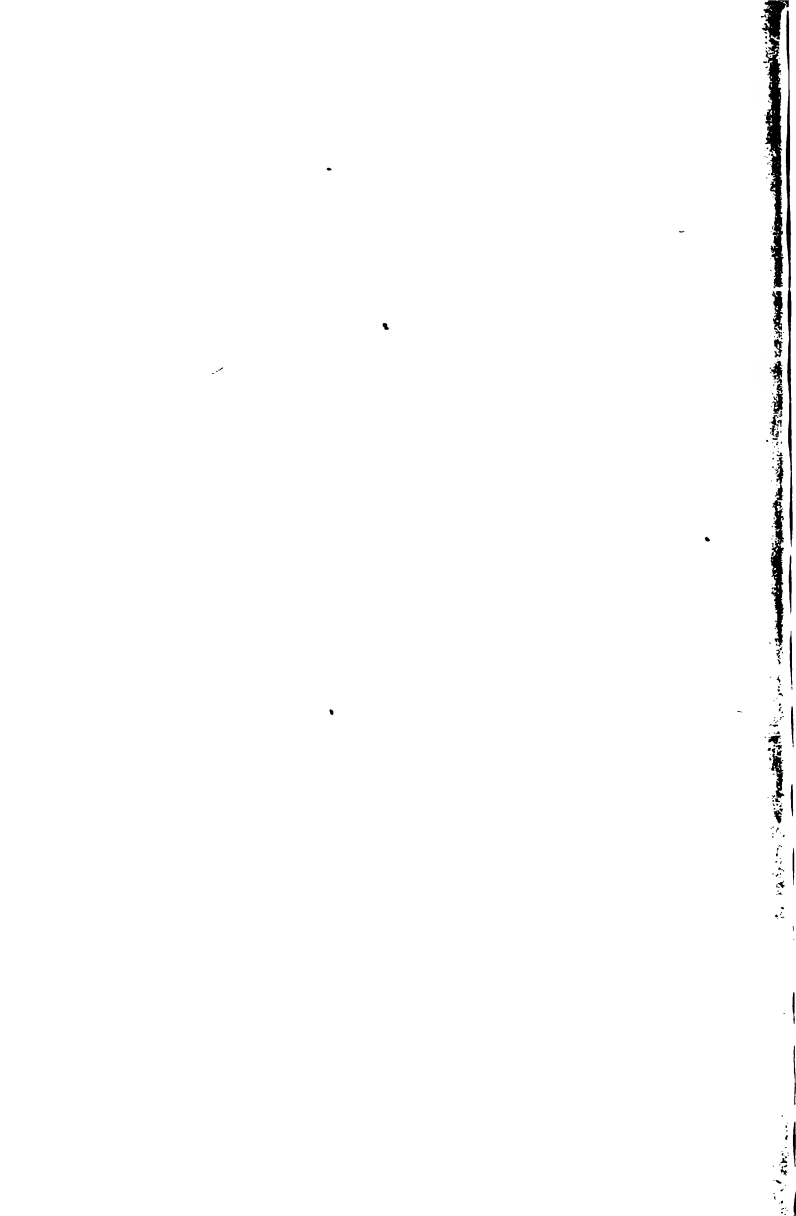
Astfel de pregătiri ale unei rînduieli domestice noi se iveau mereu și, cum nu luam nici o atitudine față de ele, s-a născut o dată cu gîndurile în legătură cu situația care trebuia să instaureze, pentru tot restul vieții noastre, o astfel de pace asupra casei și locatarilor ei, cum aceștia nu mai gustaseră de mult.

PARTEA A PATRA

*Nemo contra deum nisi deus ipse.*¹

¹ Nimeni nu poate fi împotriva divinității, decât divinitatea însăși (lat.).

PRECUVÎNTARE

Scriind istoria unei vieți ce s-a desfășurat cu atîta varietate, așa cum am îndrăznit să fac în cele de mai sus, am simțit nevoia, pentru a prezenta anumite evenimente într-un chip ușor de înțeles și de citit, să despart ceea ce s-a împletit în timp și să adun laolaltă ceea ce nu poate fi priceput decît prin succesiunea întîmplărilor și, astfel, desfăcînd întregul în părți și privindu-le pe acestea cu socoteală, să-l pun pe cititor în situația de a le judeca și de a putea trage unele foloase.

Cu această considerație deschid tomul de față, pentru ca să contribuie la justificarea procedeului folosit, adăugînd rugămîntea ca cititorul să țină seama de faptul că povestirea continuată aci nu urmează imediat după sfîrșitul cărții anterioare, ci că ea reia toate firele principale ale povestirii și că are intenția să înfățișeze atît persoanele, cît și sentimentele și acțiunile, în adevărata lor succesiune.

CARTEA A ȘAISPREZECEA

Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură, și se poate observa că la fel se întâmplă și cu noroacele, ca și cu alte împrejurări care se adună armonios în jurul nostru, fie pentru că soarta vrea așa, fie pentru că omul are puterea să atragă spre sine evenimentele care se potrivesc între ele.

Am făcut, cel puțin de data asta, experiența că totul contribuie în scopul de a produce pacea lăuntrică și cea dinafară. Pacea exterioară mi-a revenit așteptând liniștit să se întâmple ceea ce părinții mei aveau de gând cu mine. Cât despre pacea mea interioară, am ajuns la ea prin noi studii.

Nu mă mai gândisem de multă vreme la Spinoza, dar am ajuns din nou la el prin spirit de contrazicere. Am găsit în biblioteca noastră o cărticică al cărui autor îl combătea violent pe originalul gânditor, și, pentru a-și atinge mai bine scopul, pusese în fața portretului lui Spinoza numele lui însoțit de inscripția : *Signum reprobationis in vultu gerens*, ceea ce voia să spună că semnul blestemului și al reprobării i-ar fi fost scris pe față. Lucrul nu putea fi tăgăduit când priveai portretul, căci gravura respectivă era mizerabilă, o

adevărată caricatură. Mi-am adus aminte atunci de adversarii care îi desfigurează mai întâi pe acei care le displac, apoi îi combat ca pe niște monștri.

Cărticica aceasta nu mi-ar fi făcut însă nici o impresie, deoarece nu-mi plac controversile și prefer totdeauna să aflu ce anume gîndește un om, decît să aflu de la altcineva ce ar fi trebuit el să gîndească. Curiozitatea m-a dus totuși la articolul *Spinoza* din dicționarul lui Bayle¹, o operă tot atît de prețioasă și utilă prin erudiția și ascuțimea ei de spirit, pe cît este de ridicolă și vătămătoare prin flecăreala și trăncăneala ei.

Am rămas neplăcut impresionat și neîncrezător citind articolul despre *Spinoza*. Filozoful este arătat ca ateu și opiniile lui ca foarte reprobabile; pe de altă parte se mărturisește însă că era un cugetător liniștit, care se consacră studiilor sale, un bun cetățean, un om comunicativ, o pașnică persoană particulară. Era uitată deci vorba Evangheliei: „Cunoașteți-i după roadele lor!“, căci cum ar fi putut să se desprindă o viață plăcută oamenilor și lui Dumnezeu din niște principii corupte?

Îmi aminteam bine încă liniștea și limpezimea coborîte asupra mea, după ce răsfoisem operele postume ale minunatului bărbat. Efectul general mi-era clar încă, dar amănuntele le uitasem. M-am grăbit deci să iau din nou în mînă operele cărora le eram atît de îndatorat și aceeași suflare de pace mi-a adiat în față! M-am dat acestei lecturi și am avut impresia, privind în mine însumi, că niciodată nu văzusem lumea cu ochi atît de limpezi.

Întrucît s-a polemizat așa de mult în legătură cu acest subiect și în timpurile mai noi, doresc să nu fiu înțeleș greșit; de aceea am de gînd să intercalez aici

¹ Dicționarul istoric și critic al lui *Pierre Bayle* (1647—1706) a apărut în 1695. Dicționarul a avut mare influență asupra filozofilor și publiciștilor din secolul al XVIII-lea.

unele observații referitoare la acel fel de a gândi temut și detestat.

Viața noastră fizică, deopotrivă cu cea socială, moravurile, deprinderile, înțelegerea lumii, filozofia, religia, ba chiar și atâtea evenimente întâmplătoare, totul ne îndeamnă la renunțare. Astfel, lucruri care ne aparțin lăuntric nu se cuvine să le întrupăm în afară, cele dinafară de care avem nevoie pentru întregirea firii noastre ne sînt refuzate, dimpotrivă, altele ne sînt impuse, cu toate că le simțim străine și împovăratore. Ni se răpește ceea ce am dobîndit cu osteneală, ceea ce ni se îngăduie cu prietenie și, mai înainte de a ne da bine seama de toate acestea, ne vedem nevoiți să renunțăm mai întîi la anumite părți, apoi la întreaga noastră personalitate. Obiceiul vrea să nu stimezi pe acela care, din această pricină, se arată recalcitrant ; ba chiar cu cît paharul este mai amar, cu atît se cuvine să arăți o figură mai blîndă, pentru ca liniștitul spectator să nu fie jignit de vreo grimasă oarecare.

Pentru a rezolva această grea problemă, natura l-a înzestrat pe om cu puteri îndestulătoare, cu dorința de a activa și cu tenacitate. Dar mai cu seamă îi vine în ajutor calitatea de a trece ușor peste un lucru de care nu se poate dezbara. Prin aceasta devine omul capabil să renunțe în fiecare moment la ceva, dacă poate în momentul următor să se agațe de ceva nou, și astfel, fără să fim conștienți, ne refacem neconținut viața întreagă. Punem o patimă în locul alteia ; ocupațiile, înclinările, preferințele, pasiunile, le încercăm pe toate pe rînd și, în cele din urmă, declarăm că totul este zadarnic. Nimeni nu se înspăimîntă de această maximă falsă și blasfematorie, ba chiar, pronunțînd-o, credem că am spus ceva înțelept și întemeiat. Există numai puțini oameni care, presimțind aceste senzații de neîndurat și pentru a evita renunțările parțiale, renunță la totul și în întregime. Acești oameni se con-

ving de ceea ce este demn, necesar și legiuit și încercă să-și formeze concepte precise care, prin considerarea lucrurilor trecătoare ale lumii, nu sînt înlăturate, ci sînt tocmai întărite. Dar pentru că în această atitudine există ceva supraomenesc, astfel de persoane sînt privite de obicei ca niște ființe inumane, fără lege și fără Dumnezeu, și există unii care nu știu cum să le atribuie mai bine coarne și gheare imaginare.

Încrederea mea în Spinoza se întemeia pe efectul liniștitor pe care mi-l producea și a sporit cînd am aflat de acuzațiile la care fuseseră supuși scumpulii mei mistici ai spinozismului, cînd am auzit că Leibnitz¹ însuși nu scăpase de această învinuire, ba chiar că Boerhave, devenit suspect pentru aceleași idei, trebuise să treacă de la teologie la medicină.

Cititorul să nu creadă însă că aș fi putut semna toate scrierile lui Spinoza și că aș fi putut mărturisi pentru fiecare din literele lor. Faptul că nici un ins nu-l pricepe pe deplin pe un altul; că nimeni nu înțelege, prin aceleași cuvinte, ceea ce un altul înțelege prin ele; că o convorbire, o lectură, trezește în diferite persoane gânduri felurite; toate acestea le pricepusem cît se poate de limpede și cred că autorul lui *Werther* și *Faust*, pătruns de realitatea neînțelegerii dintre oameni, poate fi crezut că n-a alunecat el însuși în înfumurarea de a socoti că-l înțelege pe deplin pe omul care, ca discipol al lui Descartes, înălțat prin cultură matematică și rabinică, ajunsese pînă la acele culmi ale gândirii, rămase — pare-se — și astăzi ținta tuturor ostenelilor speculative.

Ceea ce îmi însușisem eu din învățătura filozofului s-ar fi putut vedea dacă s-ar fi păstrat în scris vizita

¹ *Gottfried Wilhelm Leibnitz* (1646—1716), filozof idealist german. Optimismul lui metafizic a fost ironizat de Voltaire. La început Leibnitz privea cu înțelegere sistemul lui Spinoza, mai târziu însă a devenit adversarul lui.

pe care evreul răătăcitor i-o face lui Spinoza și pe care o născocisem ca un prețios ingredient al poemului amintit mai înainte. Mi-a plăcut să întârzii însă atîta printre acele gînduri și atîta vreme m-am ocupat cu ele în sinea mea, încît n-am ajuns niciodată să le aștern pe hîrtie ; astfel ideea care îmi trecuse prin minte și pe care o privisem ca pe o glumă fugară n-ar fi rămas fără valoare, dar s-a extins atît de mult, încît și-a pierdut cu totul grația și am eliminat-o ca pe un lucru greoi. Vreau să mă destăinuiesc însă și să arăt pe scurt și concis în ce măsură punctele principale ale legăturii mele cu Spinoza mi-au rămas întipărite în minte, ca unele care au exercitat o mare înrîurire de-a lungul întregii mele vieți.

Natura lucrează după legi eterne, necesare și, ca atare, divine, dar pe care nici divinitatea nu le poate schimba. Toți oamenii sînt în această privință de aceeași părere, fără să-și dea seama însă. Să ne gîndim numai cum un fenomen natural, care pare a indica prezența unei inteligențe, a unei rațiuni sau chiar numai a unei voințe, ne umple de uimire, ba chiar de groază.

Dacă, de pildă, se manifestă la animale ceva asemănător cu rațiunea, nu mai putem să ne revenim din mirarea noastră ; căci deși animalele sînt atît de apropiate de noi, ni se pare totuși că ne desparte de ele o prăpastie de netrecut și că ele sînt supuse obligatoriu-lui. Nu putem deci să luăm în nume de rău ideea acelor gînditori care consideră tehnica infinit de variată, dar totuși strict limitată a acelor creaturi ca o acțiune mecanică.

Dacă luăm seama la plante, spuselor noastre se confirmă într-un chip și mai izbitor. Să ne gîndim la impresia pe care o încercăm atunci cînd, atingînd o mimoză, vedem cum frunzele ei sensibile se strîng pe-rechi și cum micul pețiol se lasă în jos ca o articulație.

Și mai puternică este impresia, căreia nu vreau să-i dau nici un nume, când privim planta *Hedysarum gyrans*¹ și vedem cum frunzulițele ei se tot ridică și se coboară, fără vreo cauză vizibilă, părînd că vor să se joace între ele și cu noțiunile noastre. Să ne închipuim că un bananier ar avea această facultate și că enormele lui umbrele de frunze s-ar tot înălța și ar coborî în mod spontan ; oricine l-ar vedea pentru înțîia oară ar lua-o la fugă îngrozit. Atît de înrădăcinată este noțiunea propriilor noastre superiorități, încît nu vrem s-o acordăm pe nici una din ele lumii exterioare și, cînd e cu putință, le tăgăduim chiar și semenilor noștri.

O groază la fel ca cea descrisă mai sus ne cuprinde și cînd îl vedem pe om acționînd fără rațiune, împotriva legilor morale generale, neînțelegător față de interesul său propriu și al celor din jur. Pentru a ne elibera de groaza încercată atunci, o transformăm în blam, în repulsie și încercăm s-o rupem cu un astfel de om, fie în realitate, fie numai în gîndurile noastre.

Contrastul acesta, puternic subliniat de Spinoza, l-am aplicat într-un chip curios propriei mele ființe și arătînd cele de mai sus n-am vrut decît să fac mai ușor de înțeles cele ce urmează.

Ajunsesem să privesc talentul meu poetic înnăscut ca pe o manifestare a naturii, cu atît mai mult cu cît consideram natura exterioară ca obiectul acestui talent. Exercițarea acestui dar poetic putea fi trezită și determinată printr-un prilej oarecare ; dar în chipul cel mai îmbucurător și mai deplin el apărea fără voia mea, ba chiar împotriva ei.

Pe cîmp și prin pădure tot mergînd
Și cîntecu-mi spunînd și șuierînd
Așa pierdeam întreaga zi.

¹ Troscot.

Chiar cînd mă trezeam în timpul nopții, se petrecea același lucru și adeseori mi-ar fi plăcut să-mi fac, ca unul din înaintașii mei, un ciliciu, și să mă obișnuiesc, sărînd din pat, să fixez în întuneric ceea ce izbucnea din mine pe neașteptate. Atît de mult mă deprinsesem să-mi îngîn cîte un cîntec, fără a-l mai putea regăsi mai tîrziu, că de mai multe ori mi s-a întîmplat să alerg la pupitrul meu și, neavînd timp să-mi așez drept în față o coală de hîrtie, să scriu cîntecul întreg, de la început pînă la sfîrșit, în diagonală, fără să mă mișc din loc. Îmi era mai la îndemînă să apuc condeiul, cu care scriam mai ușor ; căci mi se întîmplase ca scîrțîitul și stropitul penei să mă trezească din compunerile mele de somnambul, să mă distreze și să înnăbușe mica compoziție în starea ei de gestație. Nutream un deosebit respect tocmai pentru aceste poezii, căci mă comportam față de ele întocmai ca găina față de puișorii ei care încep să piuie în dată ce ies din ouă. Plăcerea mea de a împărtăși aceste compuneri, citindu-le prietenilor, se trezea din nou ; mi se părea însă ceva respingător să le vînd pe bani.

În legătură cu aceasta vreau să povestesc un fapt, care s-a întîmplat de altfel mai tîrziu. Cînd s-a răspîndit interesul pentru lucrările mele și cînd a început să fie cerută o culegere a lor, sentimentele amintite mai sus m-au împiedicat a o întreprinde și atunci Himburg a folosit ezitarea mea, așa încît am primit pe neașteptate cîteva exemplare din operele mele tipărite laolaltă. Acest editor nedorit și-a făcut, cu multă insolență, un titlu de glorie din acest serviciu adus publicului împotriva mea și s-a oferit, în ce mă privește, dacă aș fi ridicat pretenții, să-mi trimită cîteva obiecte de porțelan fabricate la Berlin. Mi-am adus aminte, în această împrejurare, că evreii berlinezi, cînd se căsătoreau, erau obligați să cumpere o cantitate de obiecte din porțelan, pentru ca manufac-

turile regale să aibă asigurată desfacerea mărfurilor lor. Disprețul simțit pentru nerușinatul editor al operelor mele m-a făcut să dau un alt curs supărării provocate de acest rapt. Nu i-am răspuns și, lăsându-l să se bucure de bunul meu, m-am răzbunat în tăcere, compunînd aceste versuri :

Martori dragi, voi dulci ani de visare,
Flori pălite, bucle în sertare,
Voaluri strînse, panglici vestejite,
A iubirii noastre gajuri oropsite,
Gata să le dau focului meu pradă,
Insolentul Sosius șterpeli din ladă,
Ca și cum prin nu știu care testament
Lui îi revenise gloria-mi de poet.
Viu cum sînt, se cade mulțumiri să-i spun
Pentru ce-mi oferă el la un dejun ?
Ducă-se la dracu porțelan, pișcot !
Pentru de-alde Himbург astăzi sînt un mort.

Cum însă natura, care producea singură în mine astfel de poeme mai scurte sau mai lungi, ațipea uneori în răstimpuri destul de lungi și cum în intervale considerabile, nu eram în stare, chiar dacă aș fi vrut, să dau ceva, simțind adeseori o mare plictiseală, am ajuns să mă întreb, în fața unui astfel de contrast, dacă nu se cădea să folosesc pentru mine și alții umanitatea, rațiunea și inteligența din mine și să consacru, așa cum făcusem și altă dată, timpul meu liber trebu-rilor lumii, pentru ca nici una din forțele mele să nu rămînă neutilizată. Am găsit că un astfel de proiect, care părea că decurge din aceste idei generale, era atît de potrivit cu caracterul și situația mea, încît am luat hotărîrea să acționez în acest fel și să pun în acest chip capăt oscilațiilor și nehotărîrilor mele de pînă atunci. Mi-era foarte plăcut să mă gîndesc că aș putea cere oamenilor, pentru servicii reale, un salariu efectiv și să continui a risipi cu dezinteresare, ca pe un

lucru sacru, acel scump dar al naturii. Prin aceste considerații scăpăm de amărăciunea care s-ar fi putut naște în mine cînd mi-am dat seama că talentul, atît de căutat și admirat, era tratat în Germania ca ceva în afară de lege și fără protecție. Căci contrafacerea literară era privită ca ceva îngăduit și chiar amuzant, nu numai la Berlin, dar și markgraful de Baden, atît de lăudat pentru virtuțile sale de suveran, ca și împăratul Iosif, care îndreptătea atîtea speranțe, favorizau unul pe Macklot¹ al său, celălalt pe nobilul său von Trattner², hotărîndu-se o dată pentru totdeauna că drepturile și proprietatea geniului pot fi abandonate fără condiții meșteșugarului și fabricantului.

Într-o zi, cînd ne plîngeam de toate acestea unei persoane din Baden, el ne povesti întîmplarea următoare : soția markgrafului, foarte activă de felul ei, înființase o manufactură de hîrtie, dar marfa devenise atît de proastă, încît nu putea fi plasată nicăieri. Librarul Macklot se gîndise atunci să tipărească pe această hîrtie, pentru a-i mai spori valoarea, pe poezii și prozatorii germani. Propunerea fusese primită cu brațele deschise.

Am declarat că această răutăcioasă istorisire nu putea fi decît o poveste, dar ne-am amuzat pe socoteala ei. Numele lui Macklot devenise în același timp o injurie, care era folosită adesea în împrejurări supărătoare. Și astfel, un tineret ușuratic, silit uneori să trăiască din împrumuturi, în timp ce josnicia se îmbogățea din talentele altora, se despăgubea prin cîteva cuvinte de spirit.

Copiii și tinerii fericiți merg înainte într-un fel de beție care se manifestă mai ales în faptul că cei ino-

¹ K. F. Macklot, librar din Karlsruhe, contemporan cu Goethe.

² J. T. Trattner, editor contemporan cu Goethe.

cenți și buni abia dacă își dau seama de ce se petrece în jurul lor și știu și mai puțin să-și formeze o judecată în legătură cu aceasta. Ei privesc lumea ca pe o materie, căreia îi dau o formă, ca pe un bun, asupra căruia trebuie să se facă stăpîni. Totul le aparține, totul li se pare că poate fi pătruns de voința lor ; din această pricină ei alunecă adesea în sălbăticie și asprime. Dar la cei mai buni îndemnul acesta se transformă într-un entuziasm moral, care, atunci cînd se prezintă ocazia, se îndreaptă spontan către un bine real sau aparent, dar care adeseori poate să se și lase călăuzit de alții, condus și sedus.

Tînărul despre care vorbim aici se găsea într-un astfel de caz și dacă el apărea unora drept un om ciudat, altora le părea binevenit. Încă de la prima întîlnire îți puteai da seama că se simte la largul lui, că are un fel deschis și vesel în conversație și o comportare obișnuită fără nici un gînd ascuns. În această ultimă privință iată cîteva mici anecdote.

Izbucnise un violent incendiu în strîmta uliță evreiască, atît de înghesuit construită. Bunăvoința de care dădeam dovadă în general și plăcerea de a ajuta cu fapta mă duse acolo, în hainele mele bune, așa cum eram tocmai îmbrăcat. Se străpunsese o trecere într-acolo prin strada Sfinților, pe unde m-am strecurat și eu. Am găsit o mare mulțime de oameni, ocupați să care apă, înghesuindu-se într-o direcție cu gălețile pline, înapoindu-se cu ele goale, în direcția contrarie. Mi-am dat repede seama că dacă s-ar fi format un lanț, prin care gălețile ar fi circulat în ambele direcții, ajutorul ar fi fost de două ori mai mare. Am apucat două găleți pline și am rămas pe loc, chemînd și alte persoane ; celor ce soseau li se lua sarcina din mîini, în timp ce acei care se înapoiau se aliniară de cealaltă parte. Ideea aceasta dădu rezultate bune ; îndemnurile și participarea mea personală

au fost binevăzute și lanțul întins între intrarea trecătoare și locul incendiului a fost repede completat și legat. Dar abia se trezise în această mașină vie, și care funcționa bine, curajul, ba chiar veselia acelei activități, când deodată ieși la iveală și reaua voință, împreună cu plăcerea răutăcioasă de a dăuna. Nenorociii fugari, cărîndu-și în spate bieteile lor bunuri, o dată ajunși în mijlocul lanțului care se formase, trebuiau să-l străbată și cu acest prilej nu erau cruțați. Băieți răutăcioși îi stropeau cu apă, sporind nenorocirea fugarilor cu disprețul și brutalitățile lor. Dar sfaturile mele măsurate și dojenile mele elocvente, probabil și grija de hainele mele frumoase, pe care nu le cruțam, îi făcură să înceteze cu aceste răutăți.

Prieteni de-ai mei, curioși, veniră să privească sinistrul și păreau mirați să-l vadă pe camaradul lor în pantofi și cu ciorapi de mătase — căci în timpul acela așa era portul — dedîndu-se la această ocupație umedă. N-am izbutit să atrag decît puțini dintre acești curioși ; alții rîdeau și clătinau din cap. Am rezistat multă vreme ; căci în timp ce unii se retrăgeau, veneau alții să ni se alăture ; curioșii se adunau mereu și astfel toată lumea află de nevinovata mea îndrăzneală, iar ciudata mea fantezie deveni, în tot orașul, anecdota zilei.

Această ușurință de a acționa după indicațiile unui capriciu binevoitor și vesel, izbucnind dintr-o fericită încredere în sine, pe care oamenii o vesteau ca pe o manifestare a vanității, făcea ca prietenul nostru să se remarce și prin alte excentricități.

O iarnă foarte aspră acoperise în întregime Măunul cu gheață și îl transformase într-un sol rezistent. Se iscase o circulație foarte intensă, însufletită de o veselă viață de societate ; pe nesfîrșitele piste de patinat, pe vastele întinderi înghețate și netede se iscase o forfotă grozavă. Nu lipseam niciodată din mijlocul

ei încă din primele ore ale dimineții și când, mai târziu, venea și mama să privească spectacolul, eram pur și simplu înghețat din pricina hainelor mele ușoare. Mama stătea în trăsură, învelită în șuba ei de catifea roșie, foarte impunătoare prin găitanele solide cu canafuri de aur care o încheiau peste piept.

— Dragă mamă, dă-mi blana ta, îi strigam îndată și fără să mă gândesc prea mult. Mi-e groaznic de frig !

Mama nu stătea nici ea pe gânduri și, într-o clipă, îmbrăcam blana ei cu bordură de zibelină, împodobită cu aur, care, atârându-mi pînă la glezne, se potrivea destul de bine cu căciula de culoare închisă pe care o purtam. Alergam fără nici o grijă în sus și în jos, învîlmășeala era atît de mare, încît nu se prea lua în seamă ciudata mea apariție, dar nici nu era cu totul trecută cu vederea, deoarece mai târziu această purtare mi-a fost reproșată, mai mult sau mai puțin serios, ca una dintre anomaliile mele.

După asemenea amintiri ale unui mod de a proceda fericit și lipsit de griji, să reluăm firul povestirii noastre.

Un francez spiritual a spus odată : când o minte de seamă a atras asupra sa atenția publicului printr-o operă merituoasă, lumea face tot ce-i stă în putință pentru a-l împiedica să mai producă o a doua operă de aceeași valoare. Observația este adevărată : un tînăr produce în tăcere și izolare ceva bun, ingenios, el obține aplauze, dar își pierde independența ; talentul lui concentrat este devorat prin risipire, deoarece toată lumea crede că poate să prindă și să-și însușească ceva din personalitatea lui.

În acest sens primeam felurite invitații sau chiar, fără invitații formale, un prieten, o cunoștință, îmi propuneau, uneori într-un chip mai mult decît stăruitor, să mă introducă în cutare sau cutare casă.

Acela care trecea aproape drept un străin, deoarece era socotit un urs, din pricina repetatelor și neprietenoselor lui refuzuri, apoi ca un huron¹ de-al lui Voltaire sau ca un indian de-al lui Cumberland², ca un copil al naturii cu toate numeroasele lui talente, stîrnea curiozitatea și în mai multe case se duceau tratative, care de care mai dibace, pentru a-l vedea.

Printre alte asemenea invitații, într-o seară un prieten m-a rugat să-l însoțesc la un mic concert, care se dădea în casa unui notabil negustor calvinist. Se făcuse târziu ; dar cum îmi plăcea tot ce era improvizat, l-am urmat, cuviincios îmbrăcat, cum îmi era obiceiul. Intrară într-o cameră de la parter, în vas-tul salon al familiei. Societatea era numeroasă, în mij-locul încăperii se afla un clavecin cu coadă, la care s-a așezat îndată unica fiică a gazdei și începu să cînte cu o îndemînare și o grație remarcabile. Stăteam către coada clavecinului, pentru a putea observa mai de aproape chipul și făptura fetei. Avea ceva copilă-ros în felul ei ; mișcările, la care o obligau cîntecul, erau nesilite și ușoare.

După ce sonata se sfîrși, fata se duse la capul cla-vecinului, așezîndu-se în fața mea. Ne salutarăm fără a ne spune un cuvînt, pentru că începuse să se cînte un cvartet. La sfîrșit m-am apropiat puțin de ea și i-am spus cîteva cuvinte îndatoritoare : cît de mult mă bucurasem că prima întîlnire cu ea îmi dăduse prilejul să-i cunosc talentul. Ea știu să-mi răspundă cu multă amabilitate, dar rămase la locul ei, iar eu la al meu. Mi-am dat seama că mă privea cu atenție și că eram pentru ea un spectacol, dar de astă dată

¹ *Huroni*, populație indiană din Statele Unite. În cazul de față este vorba de un personaj din povestirea lui Voltaire : *L'ingenu* (Naivul).

² Personaj din comedia scriitorului Richard Cumberland, *Indianul din vest* (1769).

nu mă supăra, pentru că mi se dădea și mie puțința să privesc o ființă foarte grațioasă. În vremea aceasta privirile noastre se întâlneau și nu vreau să tăgăduiesc că mi s-a părut a simți o atracție dintre cele mai plăcute. Forfota societății în salon și propriile ei îndatoriri ne împiedicau în seara aceea să ne apropiem mai mult unul de altul. Trebuie să mărturisesc însă că am încercat o senzație plăcută când, la despărțire, mama fetei își exprimă speranța să mă revadă în curând și când fata păru că o aprobă, cu oarecare prietenie pentru mine. N-am pregetat, după ce am lăsat să treacă un timp, așa cum se cuvenea, să-mi repet vizita, și între noi începu o veselă și inteligentă conversație, care nu părea că prevestește o legătură pasionată.

În vremea aceasta obișnuita ospitalitate a casei noastre produse unele greutatea bunilor mei părinți și mie însumi. Tendința mea de a remarca superioritatea, de a o recunoaște, de a o promova și, dacă lucrul era posibil de a-i da o formă prin imitație, această tendință nu mă putea duce prea departe. Oamenii, când erau buni, erau pioși și când erau activi se vedeau lipsiți de înțelepciune și adeseori neîndemânatici : în primul caz ei nu-mi puteau fi de nici un ajutor, în cel de-al doilea mă stânjeneau. În această privință am notat cu mare grijă un caz curios.

La începutul anului 1775, Jung, numit mai târziu Stilling, mă anunță de la Niederrhein că are de gând să vină la Frankfurt, unde era chemat ca oculist, pentru a aplica un tratament important. Era binevenit atât pentru mine, cât și pentru părinții mei, astfel că îi oferiram să-l găzduim.

Domnul von Lersner, un bătrîn respectabil, pretutindeni stimat ca unul care crescuse și condusesese mai multe odrasle princiare și care arătase o purtare înțeleaptă la curte și în călătorii, avea de îndurat de mai multă vreme nenorocirea unei orbiri totale, dar dorința

lui de a se vindeca nu se stinsese cu totul. De câțiva ani de zile, Jung întreprinsese în Niederrhein, cu deosebit curaj și cu o pioasă îndrăzneală, mai multe operații de cataractă, creîndu-și în felul acesta o întinsă reputație. Onestitatea sufletului, siguranța caracterului și neprihănită lui teamă de Dumnezeu îi atrăseseră încrederea generală ; aceasta se răspîndi în susul fluviului prin feluritele legături de afaceri. Domnul von Lersner și familia lui, sfătuiți de un medic priceput, se hotărîră să-l cheme pe fericitul oculist, deși un negustor din Frankfurt, căruia tratamentul nu-i izbutise, îl sfătuisese cu toată seriozitatea să nu facă acest lucru. Ce importanță avea un singur caz față de atîtea altele care dăduseră rezultate bune ! Jung sosi deci, atras de un onorariu considerabil, de care în mod obișnuit se lipsise pînă atunci ; venea pentru a-și spori reputația, încrezător și voios, iar noi ne felicitam că puteam primi la masa noastră un oaspete atît de stimat și voios.

După tot felul de pregătiri medicale, cataracta a fost ridicată de pe ambii ochi. Eram peste măsură de nerăbdători. Se spunea că pacientul văzuse îndată după operație, mai înainte ca pansamentul să-i fi ascuns din nou lumina zilei. Se putea observa însă că Jung nu era liniștit și că ceva îi stătea pe inimă, pînă cînd îmi mărturisi, la întrebările mele repetate că rezultatul tratamentului îi producea îngrijorări. De obicei, după cum observasem de mai multe ori la Strassburg, nimic nu părea mai ușor decît această operație, care și lui Stilling îi reușise de o sută de ori. Odată incizia făcută, fără durere, în corneea insensibilă, era suficientă apăsarea cea mai ușoară pentru ca cristalinul opac să iasă de la sine în afară și pacientul să vadă îndată obiectele și apoi să mai aștepte puțin, cu ochii bandajați, pînă cînd tratamentul isprăvit să-i îngăduie să se slujească după voință și

cu toată comoditatea de prețiosul lui organ. Mulți oameni sărmani, cărora Jung le adusese această terică, îl binecuvântaseră pe salvatorul lor și-i doriseră să afle răsplata, pe care urma să i-o dea acum un om bogat.

Jung mărturisea că lucrurile nu merseseră de data aceasta tot atât de ușor și de bine ca înainte. Cristalinul nu ieșise singur în afară ; trebuise să-l caute și, pentru că era aderent, să-l dezghioace : operația nu se putuse face fără să-l forțeze puțin. El se căia că operase și celălalt ochi ! Se hotărâse însă ca ambele operații să fie făcute deodată ; nu se gândise însă la acest caz neprevăzut și, când acesta se produsese, nu se oprise îndată și nu luase o altă hotărâre. Destul că și al doilea cristalin nu ieșise de la sine, ci trebuise desprins și forțat ca să iasă. Nici o descriere, nici o expunere n-ar putea arăta ceea ce simțea, în astfel de împrejurări, un om atât de bun, atât de bine intenționat, atât de cucernic. Câteva reflecții generale asupra unei astfel de stări de spirit sînt poate, aici, la locul lor.

A lucra la propria lui formație morală este cea mai simplă și mai oportună dintre sarcinile pe care și le poate propune omul. Înclinația de a face acest lucru este înăscută în om ; inteligența și iubirea îl conduc în această direcție, ba îl și constrîng în viața civilă. Stilling era stăpînit de un sentiment moral și religios de iubire ; nu putea trăi fără încredere și fără o bunăvoință egală cu a sa ; cerea simpatia reciprocă ; unde nu era cunoscut, rămînea tăcut ; unde, cunoscut fiind, nu era iubit, devenea trist ; din aceste pricini se simțea mai bine în tovărășia unor oameni bine intenționați care, mărginiți într-o profesie liniștită, se ocupă în voie cu propria lor perfecționare.

Oamenii aceștia izbutesc să înlătore vanitatea, să se lepede de năzuința către onorurile exterioare, să-și

Însușească rezerva în vorbire, să aibă o purtare prietenoasă și egală față de prieteni și vecini. La baza acestora stă adesea o formă obscură a spiritului, modificată prin individualitate ; astfel de persoane, stimulate printr-o întâmplare, dau o mare însemnătate carierei lor bazate pe empirism ; totul este considerat ca o determinare supranaturală, cu convingerea că Dumnezeu intervine direct. De altfel există în om o anumită înclinare de a persevera în starea sa, dar și de a se lăsa împins și călăuzit ; apoi o anumită nehotărîre sporește cînd este vorba de a acționa singur. Această nehotărîre crește cînd planurile cele mai bine cugetate eșuează, ca și atunci cînd se produce printr-un succes întâmplător, concursul favorabil al unor împrejurări neprevăzute.

Dar cum printr-o astfel de comportare atitudinea atentă și bărbătească în fața vieții slăbește, tot astfel calea prin care poți ajunge într-o astfel de stare devine suspectă și vrednică de a medita asupra ei.

Lucrurile despre care discută de preferință spiritele înrudite în felul acesta sînt așa-numitele treziri, schimbări de păreri, cărora nu le putem contesta valoarea psihologică. Este vorba de ceea ce numim în împrejurările științifice și poetice : *aperçu*-uri : recunoașterea unei mari maxime, care este totdeauna o operație genială a spiritului, la care n-ajungi nici prin reflecție, nici prin învățătură, nici prin tradiție, ci numai prin intuiție. Aici este vorba numai de recunoașterea unei puteri morale, ancorată în credință și care își simte, în mijlocul valurilor, mîndra ei siguranță. Un astfel de *aperçu* dă descoperitorului său cea mai mare bucurie, deoarece deschide în chip original o perspectivă asupra infinitului ; pentru a te convinge de adevărul lui nu este nevoie de timp ; el apare întreg și deplin într-o singură clipă, după cum o arată bunul și vechiul proverb francez :

Impresii exterioare provoacă adeseori explozia violentă a unor astfel de convertiri și omul crede atunci a vedea semne și minuni.

Simțeam în adîncul sufletului încredere și iubire față de Stilling ; avusesem o bună și fericită influență asupra carierei lui și era în acord cu firea lui ca inima sa recunoscătoare și delicată să nu uite binele făcut. În situația mea de-atunci prietenia cu el nu-mi era însă nici plăcută, nici folositoare. Eram, fără îndoială, de părere ca fiecare să-și interpreteze și să-și reglementeze după voie soarta ce stă în fața vieții lui ; dar obișnuința de a atribui tot binele ce ni se poate întîmpla în chip rațional, de-a lungul unei vieți aventuroase, unei intervenții divine directe, mi se părea din cale afară de pretențioasă și acel mod de a-și reprezenta lucrurile, potrivit căruia punem pe seama unei intenții pedagogice divine toate consecințele rele și greu de suportat care decurg din ușurătatea, vanitatea, graba sau neglijența noastră mi se părea de asemeni greu de acceptat. Nu puteam astfel decît să-l ascult pe bunul meu prieten, dar nu să-i și răspund ceva mulțumitor ; îl lăsam totuși să-și urmeze drumul său, ca atîția alții și continuam să-l ocredesc, ca și mai înainte, atunci cînd spirite prea laice nu pregetau să rănească firea lui delicată. Din această pricină n-am lăsat să ajungă la urechea lui observația unui glumeț, care a exclamat într-o zi cu toată seriozitatea : „Pe legea mea, dacă aș sta cu Dumnezeu tot atît de bine ca Jung, n-aș ruga ființa supremă să-mi dea bani, ci minte și un sfat bun, ca să nu fac atîtea prostii care costă parale și te înglobează în datorii nenorocite pentru ani de zile“.

¹ Nu aduce anul, ce aduce ceasul (fr.), în traducere liberă.

În adevăr, nu era vremea potrivită pentru astfel de glume și insolențe. Mai multe zile se scuseră între teamă și speranță, cea dintâi spori, a doua se micșoră și dispăru în întregime : ochii bunului și răbdătorului Lersner se aprinseră, pînă cînd nu mai rămase nici o îndoială că tratamentul nu izbutise.

Nu se poate descrie starea în care nenorocirea aceasta îl cufundă pe prietenul nostru ; se lupta în sufletul lui cu o deznădejde cumplită, adîncă. Pierduse totul cu acest prilej. Mai întîi recunoștința nețărnută a omului tămăduit și căruia i s-a redat lumina : recompensa cea mai strălucită pentru un medic ; apoi încrederea atîtor altor bolnavi ; în sfîrșit pierduse încrederea celorlalți, întrucît, dînd greș în arta lui, lăsa o întreagă familie fără nici un ajutor. Într-un cuvînt, jucărăm nenorocita dramă a lui Iov de la un capăt la altul, în care cinstitul Stilling își asumă rolul prietenilor dojenitori. I se părea că accidentul acesta era pedeapsa greșelilor lui de pînă atunci, că luase drept o chemare divină mijloacele de a vindeca bolile de ochi, care încăpuseră în mîinile lui din întîmplare ; își aducea muștrări că nu studiasse temeinic această specialitate atît de importantă și că dovedise ușurință în aplicarea acestor tratamente ; îi revenea în minte tot ceea ce răuvoitorii trîncăniseră despre el și cădea în deznădejde, spunîndu-și că toate vorbele lor fuseseră poate adevărate. Aceste gînduri îl îndurerau cu atît mai adînc, cu cît avea să se învinuiască, toată viața lui, de ușurința atît de primejdioasă pentru oamenii cucernici și, din nefericire, de înfumurare și vanitate. În astfel de clipe pierdea orice stăpînire de sine și, oricum am fi luat lucrurile, ajungeam pînă la urmă la rezultatul la care sfîrșește cu necesitate rațiunea și anume că hotărîrile Domnului sînt de nepătruns.

Înclinarea mea voioasă de a merge tot înainte ar

fi fost și mai stînjenită, dacă, după obiceiul meu, n-aș fi supus aceste stări sufletești unui examen serios și binevoitor și dacă n-aș fi încercat să le îndrept cu mijloacele mele. Mă tulbura numai faptul de a o vedea pe buna mea mamă atît de rău răsplătită pentru grija și ostenele sale domestice; totuși, prin firea ei echilibrată, în neostenită activitate, nu părea că observă ceva. Îl plîngeam mai mult pe tata. Numai de dragul meu își schimbase el, după cuviință, felul de trai, altfel atît de riguros închis. Mai ales la mese, unde prezența unui străin atrăgea prieteni din localitate sau alți și alți călători în trecere prin oraș, îi plăcea o conversație veselă și chiar paradoxală, deoarece duelările mele dialectice îi produceau o mare satisfacție și îi aduceau un surîs binevoitor pe buze; aveam, în adevăr, nefericitul obicei de a contesta totul, dar nu mă încapățînam decît pentru a-l face întotdeauna ridicol pe acel care avea dreptate. În ultimele săptămîni n-a mai putut fi însă vorba de astfel de lucruri, căci și cele mai fericite și vesele evenimente, prilejuite de succesul altor tratamente aplicate de prietenul nostru, atît de necăjit din pricina tratamentului lui Lersner, nu izbutiră să schimbe ceva și cu atît mai puțin să înlătore tristețea care ne apăsă.

Totuși ne făcu să rîdem, între altele, un bătrîn cerșetor evreu din Isenburg, care, adus în cea mai mare mizerie la Frankfurt, abia putînd să-și găsească un culcuș, o hrană ca vai de ea și îngrijirile necesare, a fost atît de bine ajutat de natura lui rezistentă de oriental, încît se văzu, spre nespusa lui fericire, pe deplin tămăduit, fără nici o suferință. Cînd cineva îl întrebă dacă operația îl duruse, el răspunse în felul lui hiperbolic: „Dacă aș avea un milion de ochi, i-aș lăsa operați pe toți pentru o jumătate de carboavă fiecare“. La plecare, mergînd pe Fahrgasse, s-a comportat tot atît de excentric: mulțumea lui Dumnezeu în stilul atît de frumos al *Vechiului Testa-*

ment, lăuda pe Domnul și pe trimisul lui, făcătorul de minuni. Înainta astfel către pod de-a lungul întinsei străzi comerciale. Vînzători și cumpărători ieșeau din prăvălii, mirați de un entuziasm atît de rar, atît de cucernic, exprimat cu atîta pasiune în fața întregii lumi. Toată lumea era atît de mișcată, încît, fără să ceară sau să cerșească ceva, bătrînul fu copleșit de daruri pentru cheltuielile lui de drum.

Abia îndrăzneam să menționăm însă, în cercul nostru, această veselă întîmplare ; căci dacă sărmanul acesta putea fi închipuit pe deplin fericit în mizerabila lui locuință din nisipoasa-i patrie de dincolo de Main, un om bogat și respectabil plîngea aici după neprețuita tihnă la care nădărduse.

Umilitoare a fost deci pentru bunul nostru Jung primirea celor o mie de guldeni, care, prevăzuți pentru orice împrejurare, fură plătiți cu mărinimie de generosul bolnav. Banii aceștia trebuiau să acopere, la înapoierea lui, o parte din datoriile care contribuiau la tristețea și nefericirea lui.

Astfel ne părăsi Jung nemîngîiat ; prevedea, la sosirea lui acasă, primirea pe care i-o va face soția sa, îngrijorată, felul cum îl vor întîmpina socrii lui, care, garantînd pentru numeroasele datorii ale acestui om prea încrezător, se puteau simți îndreptățiți să creadă că se înșelaseră în alegerea unui tovarăș de viață pentru fiica lor. Vedeă dinainte, în cutare și cutare casă, de la cutare și cutare fereastră, sarcasmul și batjocura atîtor oameni răuvoitori față de el, chiar cînd norocul îi venea în ajutor. Clientela, redusă prin lipsa lui din oraș, amenințată chiar la rădăcina ei prin acest accident, îi producea mari neliniști.

În chipul acesta ne despărțirăm de el, dar în ce ne privește nu fără nădejdi, căci natura lui serioasă, sprijinită de credință și de ajutorul ceresc, trebuia să insuflă prietenului nostru o siguranță plină de liniște și modestie.

CARTEA A ȘAPTESPREZECEA

Reluînd povestirea legăturii mele cu Lili, trebuie să-mi amintesc că am petrecut singur cu ea, sau în prezența mamei ei, ceasurile cele mai plăcute. Din pricina scrierilor mele, mi se atribuia cunoștința sufletului omenesc, după cum se spunea atunci, și în acest sens convorbirile noastre erau, oricum le-ai fi privit, interesante din punct de vedere moral.

Dar cum ne puteam întreține asupra vieții interioare, fără să ne destăinuim unul altuia ? N-a trecut multă vreme, și Lili, într-un moment de liniște, mi-a istorisit povestea copilăriei ei. Crescuse în desfătarea tuturor privilegiilor sociale și a plăcerilor mondene. Îmi descrise frații, rudele, ca și lucrurile cele mai apropiate ei ; numai maică-sa rămînea învăluită într-o respectuoasă obscuritate. Pomeni și despre micile ei slăbiciuni și, astfel, nu putu tăgădui că observase în ea un anumit dar de a atrage oamenii, dar de care era legată o anumită nepăsare. Tot întrebînd-o și primind răspunsuri, am atins și punctul suspect, aflînd anume că își exercitase acest dar și față de mine, un lucru pentru care își primise pedeapsa, deoarece se simțise și ea atrasă de mine.

Aceste destăinuiri porneau dintr-o natură atît de curată şi copilărească, încît mă apropie de ea prin legăturile cele mai strînse. Se născu atunci o nevoie reciprocă, o obişnuinţă de a ne vedea ; de cîte zile, de cîte seri, pînă noaptea tîrziu, n-ar fi trebuit să mă lipsesc, dacă nu m-aş fi hotărît s-o văd în mijlocul societăţii ei ! Dar în felul acesta se iviră pentru mine tot felul de chinuri.

Raporturile mele cu ea erau de la om la om ; o iubeam ca pe o fată frumoasă, amabilă şi cultivată : semănau cu legăturile mele mai vechi, dar de un gen mai înalt. Nu cugetasem însă la latura exterioară a lucrurilor, la veşnicul amestec al situaţiei sociale. O dorinţă tiranică pusese stăpînire pe noi : nu mă puteam lipsi de ea şi nici ea de mine ; dar din pricina influenţei cutărei sau cutărei persoane din societatea ei, cîte zile rele n-am avut, cîte ceasuri pierdute !

Petrecerile care se sfîrşeau cu cine ştie ce supărare, un frate care întîrzia şi pe care trebuia să-l aştept, care trebuia să-şi isprăvească mai întîi afacerile lui în tihnă şi cu atîta încetineală, încît nu ştiu dacă nu urma să atribui această purtare plăcerii răutăcioase de a ne sîciî stricîndu-ne în felul acesta aranjamentele noastre cele mai precise ; apoi celelalte întîlniri şi absenţe de la întîlnire, nerăbdarea şi privaţiunea : toate aceste suferinţe, care descrie într-un roman ar trezi simpatia cititorilor, trebuie să le înlătur aici. Dar pentru ca această descriere asupra căreia meditasem să se apropie de impresia întîmplărilor reale, de sentimentul tinereţii, voi intercala cîteva cîntece, fără îndoială cunoscute, dar care vor deveni aici mai expresive.

Inimă, îmi spune

Ce s-a întîmplat ?

Iată, ce minune !

Cum te-ai mai schimbat !

Ce-ai iubit se duse
Și ce te durea,
Dar s-a dus de asemeni
Și odihna ta.

Floarea tinereții,
Iar a înflorit ?
Te-a robit cu lanțuri
Chipul îndrăgit ?
Vorba bună-n cale
Și primirea-n prag ?
Vreau să fug departe ;
Vin la ce mi-e drag .

Fir vrăjit al sorții,
Învîrtit o dată,
Te-a cuprins cu totul
Zvăpăiata fată.
Ah, cîtă schimbare !
Rob te ține-n cerc.
Să mai fiu o dată
Slobod nu încerc !

De ce mă chemi și fără voia mea
În preajma-ți strălucită ? Mie
Au mult mai bine nu-mi era
În noaptea cea pustie ?

Sub luna plină-n chiliuța mea
Stăteam scăldat în toți fiorii ei,
Ascuns și singur, fără de temei,
Și sufletul din mine amurgea.

La ceasuri aurite eu visam,
La multele plăceri, fără de pată,
Și-n suflet îmi întipăream
Icoana ta curată.

La masa verde, stînd tîrziu la joc,
Să fiu tot eu acela care
Îi cer un semn bătrînului noroc,
Cu inși nesuferiți la lumînare ?

A primăverii floare niciodată
N-o regăsesc la fel de pură ;
Oriunde ești, o îngere, se-arată,
Iubire, bunătate și natură.

Cine citește aceste cîntece cu atenție sau, mai degrabă, cine și le cîntă cu sentiment va simți cum îi adie o suflare din preaplinul acelor ore fericite. Nu vrem să părăsim însă în grabă acea numeroasă și strălucită societate, fără a nu adăuga, mai înainte, cîteva observații, mai ales pentru a explica sfîrșitul celei de-a doua poezii.

Aceea pe care mă obișnuisem s-o văd în simple haine de casă, rareori schimbate, mă întîmpina acum splendid îmbrăcată, în haine la modă, rămînînd totuși aceeași. Grația, felul ei prietenos de a fi rămîneau și ele aceleași, aș spune numai că darul ei de a seduce ieșea și mai puternic în relief, poate pentru că se găsea în prezența unor persoane numeroase, pentru că găsea motive să se exprime cu mai multă vioiciune, să fie cît mai multiplă, după atenția pe care i-o acorda cutare sau cutare persoană. Pe scurt, nu puteam să-mi ascund faptul că pe de o parte toți acești străini mă stînjeneau, pe de alta că n-aș fi dorit pentru nimic în lume să mă lipsesc de prilejul de a cunoaște vir-

tuțiile ei sociale și de a-mi da seama că putea să facă față într-un mediu mai cuprinzător și mai întins.

Era totuși aceeași inimă ascunsă acum de podoabele sale, care îmi dezvăluise ascunzișurile ei și în care puteam privi tot atât de limpede ca în inima mea ; erau totuși aceleași buze care îmi zugrăviseră tocmai împrejurările în care crescuse, în care își petrecuse primii ei ani. Fiecare privire schimbată cu ea, fiecare surîs care-i însoțea privirea, exprimau o nobilă și tainică înțelegere și mă minunam că chiar în mijlocul mulțimii, mă întâmpina ascunsă și nevino-vata complicitate care se formase între noi pe o cale atât de umană și de firească.

Cînd veni primăvara, legăturile noastre deveniră și mai puternice prin libertatea plină de pudoare de care ne bucuram în mijlocul naturii. Offenbach pe Main arăta încă de pe vremea aceea importante începuturi ale orașului care trebuia să se formeze mai târziu. Se ridicaseră de pe atunci frumoase, ba chiar pentru epoca aceea, splendide clădiri. Unchiul Bernhard, pe care îl indic încă de la început cu numele lui de familie, locuia în cea mai mare din acele clădiri ; la acestea se adăugau vaste construcții de fabrică. În față locuia d'Orville, un tînăr vioi, care avea o originalitate simpatică. Grădinile din preajmă, terasele care coborau pînă la Main și deschideau drum liber către frumoasele împrejurimi ale orașului, ofereau mari plăceri oaspeților care-l vizitau sau ședeau o vreme acolo. Un îndrăgostit nu putea afla pentru sentimentele sale un loc mai prielnic.

Locuiam la Johann André, și fiindcă rostesc aici numele acestui bărbat, care s-a făcut mai târziu destul de cunoscut, trebuie să-mi îngădui o mică digresiune, pentru a da o anumită idee despre opera de atunci.

În vremea aceea teatrul din Frankfurt era condus de Marchand, care nu-și cruța de loc forțele pentru a

face tot ce-i stătea în putere. Era un om frumos, înalt și bine făcut, în floarea vârstei. Moliciunea și un fel tihnit de a fi păreau că predomină în el, și apariția lui pe scenă era destul de plăcută. Avea atîta voce cîtă era necesară pe atunci pentru executarea operelor muzicale. De aceea își dăduse osteneala să adapteze opere franceze mai mici sau mai mari. Rolul tatălui în opera lui Grétry : *Frumoasa și monstrul* îl prindea de minune, mai ales acolo unde mima atît de expresiv viziunea ce se zărește îndărătul unui voal. Opera aceasta, foarte izbutită în felul ei, se apropia totuși de stilul nobil și era indicată pentru a trezi sentimentele cele mai gingașe. Altfel, un demon realist pusese stăpînire asupra teatrului de operă, unde ieșeau în primul plan mai cu seamă operele consacrate meseriilor și profesiilor. Apăruseră mai întîi *Vînătorii*¹, *Dogarul*² și nu mai știu cîte altele ; André alege pentru sine rolul unui olar. Compusese el însuși libretul și desfășurase asupra acestui text propriu întregul lui talent muzical.

Locuiam la el, dar nu voi spune despre acest poet și compozitor, totdeauna bine dispus, decît atît cît este necesar aici.

Era un om care avea un viu talent înnăscut. Statornicit ca tehnician și fabricant în Offenbach, plutea nehotărît între situația de șef de orchestră și de diletant. În speranța de a avea merite ca șef de orchestră, își dădea serioase osteneli pentru a se impune în muzică, dar ca diletant avea tendința de a repeta la nesfîrșit compozițiile lui.

Printre persoanele care se străduiau pe atunci să ocupe și să însuflețească cercul nostru, trebuie amintit pastorul Ewald, care, vesel și spiritual în socie-

¹ Opera *Vînătorii* de compozitorul italian Duni (1700—1775).

² Opera *Dogarul* de compozitorul francez Nicolas Audinot (1732—1801).

tate, ştia să urmărească în tăcere şi pentru sine însuşi studiile pe care i le impunea situaţia lui, după cum mai târziu a ştiut să-şi câştige o reputaţie onorabilă în domeniul teologiei. În cercul nostru de-atunci trebuie să ni-l reprezentăm ca pe un element indispensabil, plin de înţelegere şi vioi în replici.

Felul în care Lili cânta la clavecin îl înălţaua cu totul pe bunul André de societatea noastră. În calitate de profesor, de maestru şi de executant, erau puţine ceasuri ale zilei şi ale nopţii în care nu lua parte la viaţa familiei şi la nenumăratele plăceri de societate. Pusese pe muzică *Lenore* a lui Bürger, apărută de curînd şi privită cu entuziasm de germani; o executa adeseori şi cu plăcere. Eu însumi, care recitam mult şi pasionat, eram totdeauna gata s-o declam. Repetarea aceluiaşi lucru nu plictisea încă pe nimeni, în vremea aceea. Cînd societatea era pusă să aleagă pe cine din noi doi prefera să-l asculte, hotărîrea era adeseori în favoarea mea.

Dar toate acestea, oricum ar fi fost ele, slujeau îndrăgostiţilor numai pentru a prelungi cît mai mult înţîlnirea lor, căreia nu ştiau cum să-i pună capăt, şi bunul Johann André putea fi uşor ademenit cînd de unul, cînd de celălalt, pentru a fi cu uşurinţă îndemnat la o activitate neîntreruptă şi pentru a-l face să-şi repete pînă la miezul nopţii muzica sa. În chipul acesta cei doi îndrăgostiţi îşi asigurau preţioasa prezenţă reciprocă, de care nu se puteau lipsi.

Cînd ieşeam dis-de-dimineată din casă, aerul pe care-l respiram era nespus de proaspăt şi totuşi nu eram la ţară. Se vedeau clădiri impunătoare, care pe vremea aceea ar fi făcut cînte unui oraş, grădini ale căror peluze puteau fi îmbrăţişate cu o singură privire, cu straturi de flori şi alte brazde decorative, o perspectivă liberă asupra fluviului pînă la malul celălalt, adeseori, foarte devreme, o activă navigaţie de

plute și de sprintene șleपुरi și bărci : o lume vie care aluneca ușor, în armonie cu simțurile tandre și delicate ale inimii noastre. Chiar și curgerea singuratică a apei și murmurul trestiilor pe malul râului mișcându-se încet ne desfătau și răspîndeau asupra noilor-veniți un farmec liniștitor. Cerul senin al celui mai frumos anotimp cuprindea cu bolta lui toate lucrurile. Cît de plăcut era unei societăți intime, înconjurată de un astfel de peisaj, să se regăsească în fiecare dimineață !

Dacă totuși un astfel de mod de viață ar putea părea prea lipsit de griji, prea ușuratic, unui cititor serios, acesta trebuie să-și spună că, în intervalele dintre plăcerile pe care, pentru a face expunerea mai ușoară, le-am descris în legătură unele cu altele, se intercalau zile și săptămîni de renunțare, destul de neplăcute, apoi alte griji și activități, ba chiar și răstimpuri în care ne apăsă plictiseala. Bărbați și femei munceau cu hărnicie în sfera îndatoririlor lor. Nici eu nu pregetam, gîndindu-mă la prezent și la viitor, să-mi împlinesc obligațiile mele, ba găseam chiar și timpul să săvîrșesc lucrurile către care mă împingeau în chip irezistibil talentul și pasiunea mea.

Dăruiam poeziei primele ceasuri ale dimineții ; restul zilei aparținea afacerilor, de care mă ocupam într-un chip cu totul special. Tata, jurist serios și chiar elegant, se îngrijea singur de treburile pe care i le impunea administrarea averii lui, ca și de legătura cu prietenii mult prețuiți de el și, cu toate că titlul lui de consilier imperial nu-i permitea să practice avocatura, stătea totuși la dispoziția intimilor săi ca jurist de încredere ; memoriile sale erau semnate de un avocat care putea practica, căruia fiecare din aceste semnături îi aducea un cîștig convenabil.

Această activitate devenise încă mai vie datorită mie și mi-am putut da ușor seama că tata prețuia mai mult talentul decît practica mea de jurist și din

această pricină lua totul asupra lui, pentru a lăsa mai mult timp studiilor și lucrărilor mele poetice. Temeinic și solid, dar concepînd și executînd lucrurile cu încetineală, el îmi studia actele ca referent intim, și cînd ne întîlneam îmi explica afacerea, iar eu o soluționam cu atîta ușurință, că îl vedeam simțind o adevărată bucurie părintească : într-o zi mi-a și spus că, dacă i-aș fi străin, m-ar pizmui.

Pentru a ne ușura și mai mult aceste lucrări, ne asociasem un copist din al cărui caracter și existență, bine zugrăvite, s-ar fi putut cu ușurință scrie și împodobi un roman. După ce își petrecuse cu folos cîțiva ani de școală, în timpul cărora ajunsese să stăpînească bine limba latină, ba își însușise și alte multe cunoștințe prețioase, desfășurarea carierei sale fusese întreruptă de viața prea ușuratică dusă la Universitate. Cîțva timp își tîrîse zilele în sărăcie, cu un trup bolnav, și abia mai tîrziu a ajuns la o situație ceva mai bună, grație scrisului său frumos și îndemînării lui de a calcula. Susținut de cîțiva avocați, deprinsese formalitățile procedurii și își cîștigase încrederea protectorilor săi prin cinste și punctualitate. Adusese servicii și casei noastre și ne adresam lui ori de cîte ori aveam vreo chestiune de calcul sau pe la tribunale.

Omul acesta își avea deci locul lui în afacerile noastre, care se extindeau mereu și care se raportau deopotrivă la chestiuni juridice, ca și la fel de fel de însărcinări, comisioane și expedieri. Primăria n-avea nici o taină pentru el ; știa să pătrundă la cele două audiențe ale primarului, și cum îi cunoștea bine, încă de cînd intraseră în funcțiune și nu erau încă siguri pe ei, pe mai mulți consilieri, dintre care unii deveniseră în curînd jurați, se bucura de o anumită încredere, care ar fi putut trece drept o adevărată influență. Toate acestea știu să le pună în serviciul protectorilor lui și, întrucît starea sănătății lui îl obliga

să-și desfășoare activitatea cu măsură, era totdeauna gata să execute cu grijă însărcinările și comisiunile ce i le dădea.

Avea o înfățișare destul de plăcută, era un om zvelt, cu trăsături regulate, discret, totuși cu o expresie de siguranță în cele ce avea de făcut ; era vesel și dădea dovadă de îndemânare când era vorba să înlăture piedicile ce-i stăteau în cale. Trecuse de mult de patruzeci de ani. După cum am spus-o și mai sus, mă căiesc că nu l-am introdus ca motor în mecanismul vreuneia din nuvelele mele.

În nădejdea de a-i fi satisfăcut oarecum pe cititorii mei serioși prin cele spuse mai sus, fie-mi îngăduit să mă înapoiez la acele strălucite ceasuri, în care prietenia și iubirea se arătau în lumina lor cea mai frumoasă.

A sărbători cu atenție, cu veselie și cu o anumită varietate zilele de naștere stă în natura acestui fel de relații. Pentru aniversarea pastorului Ewald a fost compus următorul cântec :

În ceasurile bune,
Prin dragoste și vin
Nălțați, să ne adune
Un cântec cristalin.
Un zeu ne întrunește,
Ne-aduse în adins
Și flăcări întetește,
Pe care le-a aprins.

Intrucît cântecul acestă s-a păstrat pînă azi și cum nu există o societate veselă care, adunîndu-se la o masă sărbătorească, să nu-l reia cu voioșie, îl recomand urmașilor noștri și urez tuturor aceloră care-l recită și cîntă tot atîta plăcere și mulțumire sufletească, pe cît am simțit și noi în micul cerc din care ne făcusem o lume, fără a ne gîndi că există o lume și mai mare.

Se înțelege că pentru Lili, a cărei zi de naștere revenea pentru a șaptesprezecea oară la 23 iunie 1775, trebuia să găsim ceva cu totul deosebit pentru a o sărbători. Făgăduise să sosească la Offenbach la ora prânzului și trebuie să mărturisesc că prietenii ei se înțeleseseră de minune pentru a înlătura din această sărbătoare toate frazele decorative tradiționale, pregătindu-i, pentru a o primi și a-i fi pe plac, numai mărturiile de dragoste vrednice de ea.

Ocupat cu aceste voioase îndatoriri, priveam apusul soarelui, care vestea timp frumos pentru a doua zi și ne făgăduia splendida lui prezență la sărbătoarea noastră, când fratele lui Lili, George, intră destul de repezit în camera mea și, neputînd să se prefacă, îmi anunță fără cruțare că petrecerea noastră de-a doua zi era dată peste cap. Nu știa nici cum, nici pentru ce, dar sora lui ne înștiința că-i era cu neputință să sosească la Offenbach la vremea prânzului și să ia parte la serbarea pregătită pentru ea; spera să sosească abia către seară. Simțea și știa foarte bine cît de neplăcută va fi vestea aceasta pentru mine și prietenii mei, dar mă ruga din inimă și cu toată stăruința să găsesc ceva care să îndulcească și să facă să i se ierte această știre, pe care îmi dădea însărcinarea s-o anunț; pentru toate acestea îmi va rămîne mult îndatorată.

Am tăcut o clipă, dar m-am recules repede și, ca printr-o inspirație divină, mi-am dat seama îndată ce trebuia să fac.

— Repede, George! am strigat. Du-te și roag-o să fie liniștită și să caute să vină spre seară. Spune-i că-i făgăduiesc să transform accidentul ăsta într-o sărbătoare.

Băiatul era curios să afle cum voi izbuti să fac aceasta. Dar eu refuzam cu îndărătnicie orice explicație, deși el invoca în ajutorul său toată iscusința

și toate puterile pe care își îngăduie să le exercite asupra noastră fratele unei iubite.

Abia plecase, că am și început să merg în sus și-n jos în camera mea, cu sentimentul voios și liber că se ivise prilejul de a-i putea arăta, într-un chip admirabil, că eram servitorul ei. Am legat mai multe file într-o copertă de mătase, așa cum se cuvine unui poem ocazional, și m-am grăbit să scriu deasupra titlul :

„*N u v i n e !*”

*O jalnică dramă de familie, care, Dumnezeu
să ne ierte, va fi reprezentată în natură la
Offenbach pe Main, în ziua de 23 iunie 1775.
Acțiunea va dura de dimineața pînă seara.*“

Deoarece din această glumă n-a rămas nici conceptul, nici vreo copie, am întrebat adeseori cum va fi decurs ea, fără să fi putut afla ceva. Trebuie deci s-o reconstitui, ceea ce de altfel nu-mi este prea greu.

Scena se petrece în casa și grădina lui d'Orville, la Offenbach. Acțiunea începe cu servitorii, care își joacă rolul lor precis, arătînd pregătirea unei serbări. Copiii, zugrăviți după natură, intervin la un moment dat, apoi domnul și doamna casei, cu activitățile și ocupațiile lor proprii. În timp ce totul se încurcă prin agitația atîtor persoane, apare neostenitul vecin, compozitorul Hans André. Acesta se așază la clavecin și cheamă toată lumea să asculte și să repete cîntecul festiv, pe care tocmai l-am terminat. Toți cei din casă se adună, apoi se risipesc din nou, fiecare ducîndu-se la grabnicele lui treburi : fiecare cheamă și are nevoie de altcineva, dar sosirea grădinarului atrage atenția tuturor asupra aranjamentelor făcute în grădină și asupra jocurilor de apă ; cununile, banderolele cu nostime inscripții, nimic nu este uitat.

Cînd toată lumea e adunată în jurul acestor amuzante obiecte, sosește un crainic care, ca vesel poș-

taș ce e, poate să-și asume un rol de caracter. Bacșișurile grase fac să simtă cam ce se petrece acolo ; face pe șiretul agitînd plicul lui și, fiindcă trage nădejde că va căpăta un pahar de vin și o bucată de pîine albă, după cîteva ezitări glumețe, predă în cele din urmă depeșă. Stăpînului casei îi cad brațele în jos, hîrțiile se împrăstie și-l auzim strigînd : „Lăsați-mă să mă apropiu de masă, de scrin, să ating ceva !“

Adunarea plină de spirit a unor oameni iubitori de viață se distinge mai întîi printr-un anume simbolism al graiului și al gesturilor. Apare astfel un argou special care-i farmecă pe inițiați și rămîne neobservat de străini sau îi plictisește, cînd îl remarcă. Prin exclamația și gestul stăpînului casei care ceruse să... atingă ceva, era indicată una din cele mai nostime originalități ale lui Lili, care se producea ori de cîte ori i se întîmpla să audă ceva neplăcut, mai ales atunci cînd se afla în apropierea unei mese sau a unei suprafețe de sprijin.

Originalitatea aceasta îi venea dintr-o prea drăguță nepolitețe a ei pe care o comisese cînd un musafir, care stătea la masă lîngă dînsa, pronunțase nu știu ce necuviință. Fără să se schimbe nimic pe chipul ei atît de frumos, ea netezi nostim fața de masă cu mîna ei dreaptă și aruncă liniștit pe jos tot ce întîl-nise în calea gestului ei ușor : cuțit, furculiță, pîine, solniță, mai știu eu ce ? Ba chiar și din tacîmurile vecinului ei. Servitorii alergară îndată ; nimeni nu știa ce se întîmplase, în afară de observatorii care se bucurară rîzînd de drăgălășenia cu care ea răspunsese unei necuviințe.

Fusese găsit deci un simbol pentru înlăturarea unei neplăceri care se poate produce într-o societate excelentă, onestă, demnă de stimă, bine intenționată, dar care nu este și foarte bine educată. Ne permiteam cu

toții acum mișcarea de refuz cu mîna dreaptă. Cît despre azvîrlirea pe jos a obiectelor și-a mai îngăduit-o numai ea mai tîrziu, dar cu măsură și gust.

Cînd deci poetul a atribuit stăpînului casei nevoia de a atinge ceva, gestul care prin obișnuință devenise natural pentru noi, se poate înțelege efectul obținut. Cînd el amenință să azvîrle totul pe jos, ceilalți îl opresc, caută să-l liniștească, pînă cînd personajul se aruncă istovit într-un fotoliu.

— Ce s-a întîmplat ? se aude din toate părțile. E bolnavă ? A murit cineva ?

— Citiți acolo ! Citiți, strigă d'Orville. Uite acolo, pe jos.

Depeșa este ridicată, citită și toată lumea exclamă : „Nu vine !“

Spaima aceea pregătise asistența pentru ceva și mai îngrozitor. Dar ea era sănătoasă ! Nu i se întîmplase nimic ! Nimeni din familie nu suferise vreun accident. Se putea spera sosirea ei în aceeași seară.

André, care între timp continuase să cînte la clavicin, venea și el în cele din urmă într-un suflet, îi mîngîia pe ceilalți și căuta să se consoleze și pe el. Pastorul Ewald și soția lui apăreau de asemeni în scenă într-un fel care-i caracteriza, necăjiți dar înțelegători, dezolați și căutînd să-i împace pe ceilalți. Confuzia era încă generală, cînd unchiul Bernhard, cu un calm exemplar, sosește la rîndul lui, așteptînd un bun dejun, un praznic lăudabil și este singurul care privește lucrurile din adevăratul lor punct de vedere. El ține discursuri liniștitoare și rezonabile și pune totul în ordine, la fel ca în tragedia greacă, unde apariția unui zeu potolește cu puține cuvinte rătăcirile celor mai mari eroi.

Scrisesem toate acestea din fuga condeifului într-o parte a nopții și le încredinșasem unui mesager că-

ruia îi dădusem instrucțiunea să apară la Offenbach, la ora zece precis, cu depeșa în mână.

Zărind o dimineată luminoasă, m-am trezit și eu, cu planul de a ajunge la Offenbach, tocmai la vremea amiezii.

Am fost primit cu cele mai vesele aclamații. Nici nu se mai vorbea de faptul că serbarea noastră fusese răsturnată. Toată lumea protesta și-mi adresa cuvinte de ocară pentru păcăleala ce le-o făcusem. Servitorii erau mulțumiți că-i adusesem pe scenă împreună cu stăpînii lor ; numai copiii, acești realiști categorici și incorruptibili, se încăpățîneau să susțină că nu vorbiseră niciodată cum îi făcusem eu să vorbească și că totul se petrecuse altfel decît se arăta în scrisoarea mea. I-am liniștit dîndu-le cîte ceva din ceea ce urma să se servească la desert și rămaserăm buni prieteni. Un prînz vesel, o atitudine moderată la orice solemnitate ne ajutară să o primim pe Lili fără pompă, dar cu atît mai multă delicatețe. Ea sosi și fu primită de chipuri vesele și surîzătoare ; era aproape surprinsă că absența ei îngăduise atîta veselie. I se povesti și i se citi totul și, cu felul ei plin de grație și drăgălășenie, îmi mulțumi, așa cum numai ea știa s-o facă.

Nu era nevoie de o ascuțime deosebită a minții pentru a observa că absența ei de la serbarea ce-i fusese consacrată nu fusese întîmplătoare și că pricina acestei absențe trebuia căutată în trîncăneala ce se iscase de pe urma legăturilor noastre. Dar lucrul acesta nu avu nici cea mai mică înrîurire asupra sentimentelor și conduitei noastre.

În anotimpul în care ne aflam nu putea lipsi afluența prietenilor veniți din oraș. Adeseori ajungeam abia seara tîrziu în societatea noastră și o găseam pe Lili în aparență afectuoasă. Cum nu puteam sta decît puțin timp, mă bucuram să-i fiu de ajutor în-

tr-un fel oarecare, luînd asupra-mi un comision mai mare sau mai mic și primind o însărcinare din partea ei. Serviciile acestea alcătuiesc plăcerea cea mai mare a unui îndrăgostit, așa cum ne-o arată vechile romane cavalierești, într-un chip obscur, dar cu forță. Nu puteam ascunde faptul că mă domina, iar ea putea fi cu drept cuvînt mîndră de acest lucru ; într-un asemenea caz, învingătorul și învinsul triumfă deopotrivă și ambii se mîndresc din pricina aceasta.

Uneori se simțea și influența mea, foarte scurtă, dar cu atît mai puternică. Johann André avea oricînd o provizie de muzică ; în ce mă privește aduceam și eu fel de fel de noutăți străine sau personale : ploua cu flori poetice și muzicale. Era o vreme strălucită ; o anumită exaltare pusese stăpînire pe societatea noastră, nimeni nu putea fi găsit niciodată treaz. Legătura dintre Lili și mine răspîndea desigur farmecul ei asupra tuturor. Căci acolo unde iubirea și pasiunea apar cu îndrăzneala lor firească, ele dau curaj și sufletelor timide, care nu mai înțeleg de ce și-ar mai tăinui drepturile lor egale. Se descopereau astfel legături mai mult sau mai puțin ascunse, care se înnodau atunci fără teamă ; altele, care nu se puteau de loc mărturisi, se furișau în tihnă la adăpostul celorlalte.

Dacă treburile mele, devenite mai numeroase, nu-mi permiteau să-mi petrec zilele la țară, împreună cu ea, serile frumoase ne dădeau prilejul să prelungim întrevederile noastre afară, sub cerul liber. Sufletele îndrăgostite vor asculta cu plăcere întîmplările ce urmează. Mă afluam într-o stare, despre care stă scris : „Dorm, dar inima mea veghează”¹. Ceasurile luminate și cele obscure semănau unele cu altele ; lumina zilei nu putea eclipsa lumina iubirii, și strălucirea iubirii făcea din noapte ziua cea mai luminoasă.

¹ Din *Psalmlui lui Solomon*, capitolul 5, versetul 3.

Ne plimbasem pe cîmp pînă tîrziu, sub cerul înstelat, și după ce o condusesem pe Lili și pe ceilalți din societatea noastră pînă acasă, despărțindu-mă de fiecare în fața porții lui și în cele din urmă de Lili, mă simții atît de puțin somnoros, încît n-am ezitat să pornesc într-o nouă plimbare. Am apucat-o pe șoseaua spre Frankfurt, pentru a mă lăsa în voia gîndurilor și nădejdlor mele. M-am așezat pe o bancă, în liniștea curată a nopții, sub un orbitor cer înstelat, dăruindu-mă cu totul ei și mie. Mi s-a părut atunci că aud în apropiere un zgomot ciudat și greu de explicat. Nu era nici un fîșîit, nici un murmur ; ascultînd mai cu atenție, am descoperit că se producea sub pămînt și că trebuie să se fi datorat activității vreunui mic animal. Va fi fost vreo nevăstuică sau vreun arici, care, la ora aceea, își vedea de treaba lui.

Mi-am urmat apoi drumul spre oraș și am ajuns la Röderberg, unde am recunoscut, după albeața lor de var, scările care urcă spre podgorii. Le-am suit, m-am întins jos și am adormit.

Cînd m-am deșteptat, zorile se arătaseră ; am privit către înaltul parapet, ridicat din vechime ca apărare împotriva înălțimilor din față. Sachsenhausen stătea în fața mea ; neguri ușoare arătau cursul fluviului ; era răcoare și mă simțeam bine.

Am rămas acolo pînă cînd soarele, ridicîndu-se treptat în spatele meu, a luminat tot ce vedeam în față. Era ținutul în care urma să-mi revăd iubita și m-am întors atunci în paradisul care-i străjuia somnul.

Dar cu cît vizitele mele la Offenbach deveneau mai rare, din pricina treburilor tot mai numeroase, pe care încercam să le extind și să le stăpînesc cît mai bine din dragoste pentru ea — lucru care trebuia să-mi aducă unele încurcături penibile — cu atît îmi dădeam seama mai bine că puneam prezentul pe planul al doilea și că-l pierdeam în nădejdea viitorului.

Cum perspectivele mele se limpezeau din zi în zi, le vedeam mai importante decît erau în realitate și mă gîndeam cu atît mai mult la o hotărîre apropiată cu cît o legătură atît de cunoscută, precum era aceea dintre noi, nu se putea continua multă vreme fără neplăceri. După cum se întîmplă în astfel de cazuri, nu vorbeam niciodată despre aceste lucruri, dar sentimentul unei imense și reciproce fericiri, convingerea deplină că o despărțire n-ar mai fi posibilă, încrederea pe care ne-o pusesem unul într-altul, totul dăduse naștere unei situații atît de serioase, încît eu, care luasem hotărîrea de a nu mai intra într-o legătură fără ieșire și care mă găseam din nou înlănțuit într-una lipsită de siguranța oricărei soluții fericite, mă simțeam cuprins de o năucire din care încercam să mă salvez cufundîndu-mă din ce în ce mai mult în preocupări indiferente, menite să-mi aducă succese și satisfacții și din partea iubitei mele.

În această ciudată situație, pe care o vor mai fi resimțit în chip dureros și alții, mi-a venit în ajutor o prietenă a familiei noastre, care înțelegea foarte limpede oamenii și împrejurările în care se aflau. Se numea domnișoara Delf ; conducea, împreună cu sora ei mai mare, un mic comerț la Heidelberg și datora recunoștință mării bănci din Frankfurt. O cunoștea și o iubea pe Lili încă de pe cînd aceasta era o copilă ; era o persoană originală, cu o înfățișare severă și masculină, călcînd cu pași egali, apăsați și grăbiți. Avusese prilejul să se adapteze la cerințele lumii și ajunsese, cel puțin, s-o cunoască într-un anumit sens. Nu s-ar fi putut spune că era o intrigantă, dar avea obiceiul de a observa îndelung anumite lucruri și de a ține multă vreme tănuite intențiile ei. Avea apoi darul de a găsi prilejul cel mai nimerit, atunci cînd vedea că sentimentele oamenilor oscilează între îndoială și hotărîre ; cînd nu mai era

vorba decît să ia o decizie, arăta o asemenea forță de caracter, încît rareori i se întîmpla să nu-și realizeze proiectul. De fapt, nu avea scopuri egoiste ; răsplata ei era să fi făcut și să fi adus la îndeplinire ceva, mai ales să fi încheiat o căsătorie. De multă vreme domnișoara Delf înțelesese situația noastră ; în cursul repetatelor ei șederi printre noi o cercetase temeinic și se convinsese în cele din urmă că înclinația noastră trebuia favorizată, că proiectele noastre, cinstite, dar nu îndeajuns urmărite și duse spre înfăptuirea lor, trebuiau susținute și micul nostru roman ajutat să ajungă cît mai curînd la sfîrșitul lui.

De mulți ani se bucura de încrederea mamei lui Lili. Introdusă de mine în casa noastră, știuse să se facă agreabilă părinților mei, căci tocmai o fire oarecum aspră, ca a ei, era prețuită într-un oraș ca al nostru și, întrucît se remarca și ca inteligență, era chiar binevenită. Cunoștea temeinic dorințele, speranțele noastre ; plăcerea de a acționa își găsi de lucru, într-un cuvînt, intră în tratative cu părinții noștri. Nu știu cum a început, cum s-a priceput să înlătorească dificultățile ce s-au ivit, destul că într-o seară a venit la noi și ne-a adus consimțămîntul părinților. „Dați-vă mîna !“ ne-a strigat ea în felul ei patetic și autoritar. Stăteam în fața lui Lili și i-am întins mîna ; ea mi-o întinse la rîndul ei, fără ezitare, dar cu încetineală. După ce ne-am venit în fire ne-am azvîrlit foarte mișcați unul în brațele celuilalt.

Hotărîrea rară a celui atotputernic a voit deci ca, în cursul vieții mele bogate în atîtea peripeții, să simt ceea ce poate trece prin sufletul unui logodnic.

Trebuie să spun că pentru un om cu o viață morală, aceasta este cea mai plăcută dintre toate amintirile sale. E dulce să-ți amintești acele sentimente care nu se pot exprima și nu se pot tălmăci. Starea lui de mai înainte este cu totul schimbată ; contras-

tele cele mai brutale sînt suprimate, dezbinările interioare cele mai persistente sînt aplanate ; îndrăzneala naturii, avertismentul neconținut al rațiunii, tirania instinctelor, înțelepciunea legii, tot ceea ce, printr-un neconținut conflict, își dispută stăpînirea noastră, se apropie acum de noi într-o prietenoasă îmbinare și într-o solemnitate pioasă și sărbătorită de toată lumea, lucrurile interzise sînt încurajate și cele sancționabile se înalță la rangul unei îndatoriri de care nu te poți lipsi.

Voi întâmpina aprobarea morală cînd voi spune că din acel moment s-a petrecut în mine o anumită schimbare. Dacă găsisem pînă atunci că iubita mea era frumoasă, grațioasă și atrăgătoare, de atunci înainte ea îmi păru demnă și impunătoare. Devenise o persoană dublă ; grația și amabilitatea ei îmi aparțineau ; simțeam lucrurile acestea ca și mai înainte ; dar valoarea caracterului ei, siguranța de sine, temeinicia în toate împrejurările rămîneau bunurile ei proprii. O contemplam, o cercetam cu privirile și mă bucuram de ea ca de un capital, ale cărui dobînzii urmau să mă desfăteze toată viața.

S-a spus de mult, cu temei și înțelepciune : nu poți rămîne multă vreme pe culmi. Consimțămîntul părinților noștri, cucerit într-un chip atît de neobișnuit de domnișoara Delf, era considerat acum ca valabil, în mod tacit și fără vreo altă formalitate. Căci îndată ce un lucru ideal, cum poți numi o promisiune de felul acesta, devine realitate, se naște o criză, chiar în momentul în care crezi că totul a fost pus la punct. Lumea exterioară este necruțătoare și are dreptate să fie așa, căci ea trebuie să se afirme o dată pentru totdeauna ; încrederea pasiunii este mare, dar adeseori o vedem dînd greș în fața realității, care i se opune. Tinerii soți care, mai ales în timpurile noastre, intră în noua lor situație fără să fie înzestrați

cu bunuri suficiente, nu trebuie să-și făgăduiască o lună de miere : lumea îi amenință îndată cu exigențele ei de neocolit, care, dacă nu sînt împlinite, fac ca tînăra pereche să apară ca ceva absurd.

Nu putusem observa pînă atunci insuficiența mijloacelor pe care le manevrasem cu seriozitate pentru a-mi atinge scopul, deoarece pînă la un anumit punct acele mijloace ar fi fost îndestulătoare pentru mine ; dar acum, cînd mă apropiam de țintă, nimic nu mai voia să meargă bine într-un sens sau în altul.

Sofismul pe care pasiunea îl găsește cu atîta ușurință se vădea treptat a fi complet greșit. Trebuia să consider cu indiferență casa și situația mea în familie, cu toate particularitățile ei. Îmi dădeam seama că totul fusese organizat pentru o noră ; dar la ce fel de femeie se gîndiseră ei ?

Am descris-o, la sfîrșitul cărții a treia, pe ființa care era atît de modestă, dragă, cuminte, frumoasă, totdeauna aceeași, iubitoare și fără pasiuni : ea era piatra unghiulară a unei bolți zidite și rotunjite mai dinainte. Dar privind lucrurile în liniște și fără prejudecăți, nu se putea tăgădui că pentru a face ca noua logodnică să îplinească același rol, trebuia să clădești și o altă boltă.

Despre aceasta nu ne dădeam încă bine seama nici eu, nici ea. Dar cînd mă priveam trăind în casa mea și mă gîndeam s-o aduc și pe ea acolo, mi se părea că nu va fi la locul ei, după cum, pentru a mă arăta în cercul cunoștințelor ei și spre a nu fi în contrast prea puternic cu oamenii pe-atunci la modă, trebuia să-mi schimb mereu costumul. Lucrul acesta nu se putea face însă în condițiile noastre, în casa noastră burgheză, nouă și impunătoare, dar a cărei splendoare și aranjament erau învechite.

Astfel nu fusese cu putință să se angajeze și nici să se stabilească, chiar după ce își dăduseră consim-

țămîntul, relații sau legături de familie între părinții noștri. Alte obiceiuri religioase, alte moravuri ! Și dacă cea pe care o îndrăgeam ar fi vrut oarecum să continue deprinderile ei de viață, ea n-ar fi aflat în această demnă și spațioasă casă nici prilejul, nici locul potrivit.

Dacă nu privisem la toate acestea pînă acum, împrejurarea se datora faptului că, pentru a mă liniști și a mă întări sufletește, mi se deschisese perspectiva măgulitoare de a ajunge la o oarecare situație avantajoasă. Un spirit activ găsește terenul pe care să pună piciorul ; capacitățile, talentele trezesc încrederea ; fiecăruia i se pare că n-ar fi vorba de altceva decît să-și schimbe orientarea. Tinerețea îndrăzneată găsește în drumul ei condiții favorabile ; cît despre geniu se presupune că trebuie să se priceapă la absolut orice, pe cînd, de fapt, el nu este capabil decît să realizeze un anumit lucru.

Tărîmul spiritual și literar al Germaniei trebuia considerat pe vremea aceea ca o țarină destelenită. Se găseau printre oamenii de afaceri ființe înțelepte care ar fi dorit pentru brazdele menite a fi răsturnate cultivatori serioși și gospodari capabili. Chiar și respectatele și bine organizatele loji masonice, cu ai căror membri mai distinși făcusem cunoștință tocmai prin legăturile mele cu Lili, știură să pregătească cu abilitate căile apropierei mele de ei. Eu însă, dintr-un spirit de independență, care mai tîrziu mi s-a părut o nebunie, evitam orice legătură mai strînsă, fără să-mi dau seama că acești oameni, ca unii ce erau uniți într-un sens mai înalt, mi-ar fi putut fi de folos pentru atingerea scopurilor mele, atît de înrudite cu ale lor. Trec acum la considerații foarte particulare.

În orașe ca Frankfurt există funcții colective : rezidențe, agenturi, care prin activitate pot fi extinse fără limită. Mi se ofereau și mic astfel de funcții, la

prima vedere destul de avantajoase și onorabile. Se presupunea că sînt apt pentru ele și lucrurile ar fi putut merge cu condiția amintitei trinități de cancelarie¹. De obicei își ascunzi ceea ce este îndoielnic, comunicî ceeaa ce e favorabil și învingi ezitarea printr-o activitate energică. Folosind aceste căi, în situație intervine ceva neconform cu adevărul, fără ca pasiunea să fie slăbită în consecință.

În vremuri de pace nu există, pentru mulțime, o lectură mai plăcută decît aceea a jurnalelor, care ne înștiințează rapid despre cele mai noi evenimente ale lumii. Cetățeanul liniștit și bine informat exercită cu nevinovăție în lectura jurnalelor aceea participare, de care în mărginirea noastră nici nu putem, nici nu trebuie să ne scuturăm. Orice om tihnit își creează în felul acesta un interes arbitrar, de parcă ar face o prinsoare cu cîștiguri și pierderi fără însemnătate și, tocmai ca la teatru, participă cu însuflețire, deși numai în închipuire, la fericirea sau nenorocirea altora. Participarea aceasta apare adeseori drept arbitrară ; ea se sprijină totuși pe cauze morale. Căci uneori acordăm o aprobare meritată unor intenții laudabile ; alteori, atrași de un succes strălucit, ne îndreptăm cu simpatia noastră către acela ale cărui proiecte ar fi trebuit să le veștejim. Pentru toate aceste situații, epoca aceea ne oferea un bogat material.

Frederic al II-lea, sprijinindu-se pe forța lui, părea că ține mereu în cumpănă soarta Europei și a lumii. Ecaterina, o femeie măreață, care se judecase singură ca fiind vrednică de un tron, lăsa unor oameni îndemînatici, copleșiți de favorurile ei, cîmp liber pentru a întinde, mereu mai departe, puterea suveranei lor. Și cum lucrul acesta se petrecea în dauna

¹ E vorba de Goethe, tatăl lui și secretarul lor.

turcilor, cărora obișnuim să le răspundem din belșug cu disprețul cu care ei înșiși privesc către noi, exista impresia că nici un om n-ar fi fost sacrificat, atunci când necredincioșii cădeau cu miile. Incendierea flotei lor în portul Ceșme¹ provocă o bucurie generală în lumea civilizată, și fiecare lua parte la exaltarea învingătorului, astfel încât, pentru a păstra o imagine veridică a acestui mare eveniment, s-a aruncat în aer un vas de război în rada portului Livorno, menit să servească apoi ca obiect de studiu artiștilor. Puțin timp după aceea, un tânăr rege din Nord prinde, cu o mână puternică, frânele conducerii. Aristocrații, care se aflau sub dominația acestui monarh, n-au fost plânși, căci aristocrația, în general, nu se bucura de favoarea publicului, deoarece, după natura ei, lucrează totdeauna în tăcere și nu este niciodată mai sigură decât atunci când face să se vorbească mai puțin despre ea. În cazul acesta se gîndea cu atît mai multe lucruri bune despre tînărul rege cu cît acesta, pentru a putea crea un echilibru, era nevoit să favorizeze și să-și asocieze clasele de jos, împotriva clasei nobililor.

Dar omenirea s-a emoționat și mai mult cînd un popor întreg și-a manifestat intenția să se elibereze. Încă de mai multă vreme lumea asistase cu plăcere la același spectacol, în mic. Corsica rămăsese multă vreme punctul asupra căruia se îndreptau toate privirile. Cînd lui Paoli² nu-i fu cu puțință să-și continue planurile lui patriotice, el străbătu Germania pentru a se duce în Anglia, atrăgînd de partea lui toate inimile. Era un bărbat frumos, zvelt, blond, plin de grație și amabilitate. L-am văzut în familia Bethmann, unde a stat cîtva timp și unde i-a primit,

¹ Incendierea flotei turcești în portul Ceșme a avut loc în 1770, cu prilejul războiului ruso-turc.

² *Pasquale Paoli* (1726—1807), a luptat pentru eliberarea insulei Corsica de sub stăpînirea Genovei.

cu bunăvoință și voioșie, pe curioșii care se îmbulzeau în jurul lui. Dar iată că acum scene asemănătoare trebuiau să se repete într-o parte mai îndepărtată a lumii ; le doream americanilor să aibă noroc și numele lui Franklin și Washington începură să strălucească și să scînteieze pe firmamentul politicii și al războiului. Se făcuseră multe lucruri pentru a veni în ajutorul umanității, și cînd un nou rege al Franței, plin de intenții laudabile, arată o bunăvoință deosebită pentru a-și limita propria lui putere în scopul de a înlătura unele abuzuri și de a atinge scopurile cele mai nobile, pentru a introduce o administrație temeinică și satisfăcătoare a statului, lepădîndu-se de orice putere arbitrară și înțelegînd să domnească numai prin ordine și dreptate, în momentul acela se răspîndi asupra întregii omeniri o luminoasă nădejde și tinerimea plină de încredere crezu că-și poate făgădui sieși, ca și tuturor contemporanilor ei, un viitor fericit și chiar măreț.

Nu luam parte la toate aceste evenimente decît în măsura în care ele interesau întreaga societate. Eu însumi și cercul meu mai restrîns nu ne ocupam cu jurnalele și noutățile. Treaba noastră era să cunoaștem oamenii ; cît despre oameni îi lăsam să facă după capul lor.

Situația pacificată a întregii patrii germane în care fusese inclus de peste un secol și orașul meu natal rămăsese neschimbată în ciuda tuturor războaielor și zguduirilor iscate între timp. Ceea ce favoriza o anumită bunăstare era faptul că de la treptele cele mai de sus pînă la cele mai de jos, de la împărat pînă la evreu, o ierarhie foarte variată părea că unește toate personalitățile, în loc să le despartă. Dacă regii se subordonau împăratului, dreptul lor electoral și privilegiile cîștigate și menținute prin exercițiul aceluia drept ofereau regilor o contrapon-

dere hotărâtă. Înalta nobilime își avea locul ei în ierarhia regalității și, astfel, conștiință de însemnatele ei privilegii, se putea socoti deopotrivă, prin naștere, cu treptele cele mai înalte, ba chiar într-un anumit sens se putea socoti chiar mai presus, întrucât electorii eclesiastici treceau înaintea tuturor și, ca mlađițe ale acestei ierarhii, ocupau un loc necontestat, bucurându-se de o cinste deosebită.

Totodată, gîndească-se acum cineva la extraordinarele privilegii, în afară de cele amintite mai sus, pe care le aveau aceste vechi familii, atît în mănăstiri, ordine cavalerești, cît și în ministere, asociații și confrerii, și va înțelege fără greutate că această importantă masă de oameni, care se bucura de considerație și care se simțea în același timp subordonată și coordonată, își petrecea zilele în cea mai mare mulțumire, și într-o activitate ordonată și că, fără multă osteneală, pregătea și lăsa descendenților ei o bună stare egală cu aceea moștenită. Acestei clase nu-i lipsea nici cultura, căci în ultima sută de ani o educație superioară în direcția carierei militare și comerciale se manifestase cu putere și pusese stăpînire pe societatea înaltă și pe lumea diplomatică. Aceeași educație înaltă cîștigase apoi spiritele atît prin literatură, cît și prin filozofie, deschizîndu-le un punct de vedere înalt, care nu prea înclina în favoarea prezentului.

Aproape nimeni nu invidiase încă în Germania această puternică clasă favorizată și nu-i luase în nume de rău fericitele sale privilegii sociale. Burghezia se consacrase nestîngenită comerțului și științelor și, prin aceasta, ca și prin industria înrudită cu amintitele ocupații, ajunsese să constituie un echilibru între celelalte clase. Orașele libere sau aproape libere favorizau această activitate și oamenii se bucurau acolo de o oarecare tihnită bunăstare. Oricine

vedea cum îi sporește averea și cum își dezvoltă activitatea intelectuală, putînd să se bucure, mai cu seamă în practica juridică și în afacerile de stat, de creșterea influenței lui. În instanțele cele mai înalte ale Imperiului și chiar aiurea, de o parte se punea banca nobililor, de cealaltă parte aceea a savanților. Orizontul mai larg al unora se acomoda cu profunzimea mai adîncă a celorlalți și, în viață, nu se vedea nici o urmă de rivalitate. Nobilimea era sigură de sine, prin privilegiile sale inaccesibile altora și consfințite prin timp, iar burghezul socotea că este sub demnitatea lui să aspire către un aparent titlu de noblețe, punîndu-și o particulă înaintea numelui. Negustorul, industriașul, aveau destule de făcut, luîndu-se la întrecere cu națiunile care înaintau cu pași mai repezi. Dacă faci abstracție de obișnuitele oscilații ale zilei, poți într-adevăr spune că era, în general, o epocă de năzuințe curate, cum nu se întîlnesc mai înainte, și nu putea să dureze multă vreme, din pricina supralicitărilor dinafară și dinăuntru.

În această epocă raporturile mele cu clasele de sus erau foarte bune. Deși în *Werther* neplăcerile suferite la granița dintre două categorii sociale determinate sînt exprimate cu impulsivitate, lucrul fusese trecut cu vederea din pricina tonului pasional ce domnea în general în carte și fiindcă toată lumea simțea că nu avusesem în vedere nici o acțiune directă. Prin *Götz von Berlichingen* mă pusesem într-o postură foarte bună față de clasele de sus. Dacă convențiile literare care dominaseră pînă atunci puteau să se simtă rănite, era totuși reprezentată aici, într-un chip temeinic și erudit, starea de lucruri a vechii Germanii, cu împăratul, inviolabil, în frunte și cu alte trepte ale ierarhiei sociale, apoi un cavaler care, în anarhia generală, își propunea să acționeze de unul singur, dacă nu după legile vremii, cel puțin cu echitate,

aflându-se din pricina aceasta în situații foarte grele. Complexul acesta de evenimente nu era născocit, ci era înfățișat cu însuflețire, ba chiar, pe ici, pe colo, într-un chip oarecum modern, în sensul că demnul și viteazul bărbat se arătase pe sine însuși, desigur foarte favorabil, istorisindu-și singur viața sa. Familia lui era înfloritoare încă pe vremea aceea ; raporturile ei cu cavalerimea franconă erau bune, deși aceste raporturi, ca atâtea alte lucruri ale vremii aceleia, păliseră și deveniseră ineficace. Rîulețul Jaxt și castelul Jaxthausen dobîndiră dintr-o dată o însemnătate poetică ; lumea începu să le viziteze, ca și primăria din Heilbronn.

Se știa că îndreptasem atenția și asupra altor puncte ale istoriei aceluia timp, și unele familii, care pretindeau că descind din acea epocă, nădăjduiau să se vadă scoase la lumină asemeni străbunului lor.

Atunci cînd amintești în mod inteligent unei națiuni istoria ei, se naște un sentiment de satisfacție generală ; națiunea se bucură de virtuțile străbunilor ei și surîde de defectele lor, de care ea se crede de multă vreme vindecată. Simpatia și aprobarea generală nu pot deci să nu răsplătească asemenea descrieri și, în acest sens, n-am avut decît să mă felicit de efectele variate pe care le produceam.

Ciudat este însă faptul că, printre numeroasele relații ce mi le-am făcut atunci și printre tinerii care se împrieteniră cu mine, nu s-a găsit nici un nobil. În schimb, mai mulți oameni care trecuseră de treizeci de ani se interesară de mine, mă vizitară, și în dorința și strădaniile lor străbătea nădejdea plină de însuflețire de a se putea perfecționa temeinic în direcția patriotică și în aceea general-umană.

Exista în vremea aceea tendința de a descoperi și de a face să re trăiască epoca intermediară dintre veacul al XV-lea și al XVI-lea. Îmi căzură în mîini

operele lui Ulrich von Hutten¹ și ne părea destul de ciudat faptul că ceea ce ieșise acolo la iveală părea să se manifeste din nou în chip asemănător, în zilele noastre.

Următoarea scrisoare a lui Ulrich von Hutten către Willibald Pirkheimer² își va găsi aici locul ei potrivit :

„Ceea ce ne dăruiește norocul, ni-l ia de obicei înapoi și nu se mulțumește cu atât ; tot ce-i vine omului dinafară vedem că este supus întâmplării. Năzuiesc acum către onoruri indiferent de ce natură ar fi ele și pe care aș vrea să le obțin fără să-mi atrag dizgrația ; căci mă stăpânește o grozavă sete de glorie, doresc să mă văd înnobilit, indiferent de felul în care s-ar produce. Ar fi foarte rău de mine, scumpule Willibald, dacă m-aș socoti de pe acum un gentilom, deși rangul, familia și părinții din care m-am născut m-ar îndreptăți s-o fac, nu însă și propriile mele strădanii. Aceasta este însă marea operă pe care o am în minte ! Gîndirea mea țintește mai sus ! Nu că năzuiesc să mă văd într-o situație mai distinsă și mai strălucită, dar aș vrea să caut aiurea un izvor din care să se nască o noblețe deosebită și să nu mă număr printre nobilii plini de zădărnici, mulțumit cu ceea ce am primit de la străbunii mei. Aș vrea, dimpotrivă, să adaug eu însumi acelor bunuri ceva care să treacă de la mine la urmașii mei.

De aceea mă îndrept și năzuiesc într-acolo, prin studiile și ostenele mele, împotrivindu-mă acelor care socotesc de ajuns ceea ce există ; căci nimic din toate acestea nu-mi este îndestulător și, astfel, ți-am

¹ Literat și teolog german din vremea Reformei (1488—1523), vestit pentru atacurile sale necruțătoare împotriva clerului și călugărilor.

² Umanist german din vremea Reformei (1470—1530).

făcut cunoscută năzuința mea. Mărturisesc deci că nu pizmuiesc pe acei care, ieșiți din clasele cele mai de jos, s-au ridicat deasupra condiției mele și, în această privință, nu sînt de loc de acord cu oamenii din clasa mea care au obiceiul să insulte persoanele de obîrșie joasă, care s-au distins prin meritul lor. Căci cu drept cuvînt mi se preferă aceia care au pătruns în domeniul gloriei, nesocotită de noi, și l-au luat în stăpînire. Fie ei copii de pielari sau tăbăcari, ei au știut să se ridice pînă acolo cu mai multe greutate decît acelea pe care le-am întîmpinat noi. Nu numai că se cuvine să numim nebun pe ignorantul care pizmuiește pe acel ce s-a distins prin învățătura lui, ci trebuie să-l socotim și printre nenorociți, chiar printre cei mai nenorociți. Viciul de care suferă mai ales nobilimea noastră este că se uită pieziș la astfel de podoabe. Căci, Dumnezeu mare, ce înseamnă să pizmuiești pe acel ce posedă lucruri pe care noi le-am nesocotit? De ce nu ne-am ostenit cu legile? De ce nu ne-am dedicat frumoasei erudiții, artelor celor mai alese? Iată că tăbăcarii, cizmarii și căruțașii ne-au luat-o înainte. De ce am părăsit locul nostru și, rușine pentru noi! de ce am dat studiile umaniste pe mîinile servitorilor și murdăriei lor? Este drept ca acei care au fost îndemînateci și studioși, să se fi făcut stăpîni pe moștenirea nobililor, disprețuită de noi, și s-o fi folosit prin activitatea lor. Nenorociții de noi am nesocotit acele lucruri prin care unii dintre inferiorii noștri se pot ridica mai sus ca noi! Să încetăm deci cu pizma noastră și să încercăm a dobîndi ceea ce alții uzurpează spre rușinea noastră.

Orice năzuință spre glorie este onorabilă, orice luptă pentru merit este vrednică de laudă. Fiecare clasă să-și păstreze deci onoarea ei proprie, podoaba ce i se cuvine! Nu voi disprețui portretele străbunilor, după cum nu disprețuiesc nici bogații arbori ge-

nealogici. Dar oricare ar fi prețul lor, ei nu ne aparțin, dacă nu ni-i însușim prin meritele noastre. Aceasta nu se poate însă întâmpla dacă nobilimea nu dobândește moravurile care i se potrivesc. Zadarnic își va arăta unul din acei grași și corpolenți capi de familie statuile strămoșilor lui, în timp ce el însuși, lipsit de activitate, va semăna mai degrabă cu un butuc decît cu aceia care l-au precedat, luminîndu-l prin virtutea lor.

Iată ce voiam să-ți încredințez, tot atît de dezlînat pe cît de sincer, despre ambiția și felul meu de a fi."

Chiar dacă nu erau tot atît de consecvenți, și vorbirea lor nu era atît de bogată, mi-era totuși dat să aud de la cei mai distinși dintre prietenii și cunoscuții mei păreri la fel de temeinice și puternice, al căror succes se manifesta printr-o activitate cinstită. Devenise pentru noi un crez principiul că trebuie să ne cîștigăm un rang de noblețe prin noi înșine și, dacă în acele frumoase zile se arăta între noi o rivalitate, aceasta se manifesta din partea celor de sus față de cei de jos.

În ce ne privește, aveam ceea ce doream ; folosirea liberă și îngăduită a talentelor pe care ni le dăruise natura, în măsura în care această folosință se putea acorda cu viața noastră burgheză.

Căci orașul meu natal avea, în acest sens, o situație cu totul proprie, nu îndeajuns de luată în considerație. În timp ce orașele libere din Nord se sprijineau pe un comerț întins, iar cele din Sud, avînd un comerț redus, se întemeiau pe artă și industrie, la Frankfurt pe Main se putea observa un anumit complex, împletit din comerț, capital, proprietate imobiliară și funciară, știință și plăcerea de a colecționa.

Confesiunea luterană deținea în mîinile ei conducerea orașului ; urmașii vechii familii Gant, purtînd

numele casei de Limburg, familia Frauenstein, a cărei casă fusese la origine un simplu club, rămăseseră credincioși ideilor înțelepte în mijlocul zguduirilor provocate de clasele de jos, juristul, omul bogat și bine intenționat, nimeni nu era exclus de la funcțiile publice; chiar și meșteșugarii, care se arătaseră legați de ordinea existentă în epocile critice, puteau intra în consiliu, deși rămâneau acolo, fără a putea avansa. Ceea ce prevăzuse apoi constituția pentru a asigura echilibrul, instituțiile formale și tot ce se leagă de o constituție de acest fel, lăsa câmp deschis pentru activitatea unui mare număr de oameni, deoarece comerțul și industria, favorizate prin fericita situație a orașului, nu erau în nici un fel împiedicate să se dezvolte. Nobilimea mai înaltă trăia pentru ea însăși, fără să trezească pizmă, și aproape neobservată. O a doua clasă, apropiată de nobilime, era nevoită să desfășoare o activitate mai intensă și, sprijinindu-se pe vechi averi de familie, căuta să se facă prețuită prin știința ei juridică și politică.

Așa-zișii reformați constituiau, așa cum se întâmplă și în alte locuri cu refugiații, o clasă distinsă, și chiar când se duceau în frumoasele lor echipaje, la slujba divină duminicală ce se ținea în biserica din Bockenheim, ei triumfau totdeauna asupra acelei părți din burghezie care în ciuda drepturilor ei trebuia să se ducă pe jos la biserică, fie că vremea era frumoasă sau urâtă.

Catolicii erau puțin numeroși, dar și ei izbutiseră să-și asigure privilegiile de care se bucurau celelalte două confesiuni.

CARTEA A OPTSPREZECEA

Revenind la chestiunile literare, vreau să insist asupra unui eveniment care a avut o mare influență asupra poeziei germane din acea epocă și merită o atenție deosebită, deoarece efectul s-a întins pînă astăzi și nu se va pierde nici în viitor.

Încă din timpurile cele mai vechi, germanii se obișnuiseră cu rima. Ea prezenta avantajul că poeții puteau proceda într-un chip foarte naiv și puteau să se mărginească aproape numai la numărarea silabelor. Cînd, o dată cu progresul culturii, începu să se dea o atenție mai mult sau mai puțin instinctivă înțelesului și însemnătății silabelor, poeții deveniră demni de laudele pe care mulți dintre ei știură să le dobîndească. Rima indica sfîrșitul frazei poetice ; în versurile scurte se puteau observa chiar cele mai mici cezuri, și o ureche delicată veghea în mod natural pentru a obține efecte variate și grațioase. La un moment dat rima a fost suprimată, fără să se observe că valoarea silabelor nu fusese încă determinată și chiar că era greu de determinat. Klopstock deschisese acest drum. Este știut cît de mult s-a ostenit Klopstock în această direcție și ce

rezultate a obținut. Toată lumea simțea cât de nesigură e acțiunea sa ; nimeni nu voia să se aventure alături de el, și, sub impulsul acestei tendințe firești, s-a recurs la proza poetică. Încântătoarele idei ale lui Gessner deschiseră un drum fără sfârșit. Klopstock scrisese în proză dialogul *Bătălia lui Arminius* și *Moartea lui Adam*. O dată cu tragedia burgheză și cu dramele noi, un stil sentimental mai înalt se înscăună în teatru și, dimpotrivă, prin pentametrul iambic, care se răspîndi la noi prin influența engleză, poezia coborî la condiția prozei. Numai că nu se putea renunța în general la cerințele ritmului și ale rimei. Ramler, sever față de propriile lui lucrări, deși principiile lui nu erau sigure, nu putea să nu aplice această severitate și față de operele celorlalți. El transformă proza în vers, modifică și corectă lucrările confrăților săi. Prin aceasta nu-și atrase recunoștința nimănui, sporind și mai mult confuzia. Reușiră mai bine acei care se slujiră de rima tradițională, cu o anumită luare în considerație a valorii silabelor, și care, călăuziți de un gust înnăscut, observară legi neformulate și neprecizate, de pildă Wieland, un poet inimitabil, dar luat multă vreme drept exemplu de talentele mediocre.

Oricum, drumul poeziei a rămas mult timp nesigur și n-a fost poet, chiar dintre cei mai buni, care pentru moment să nu fi rătăcit. Această situație a avut rezultatul nefericit că epoca cu adevărat genială a literaturii noastre a creat puține opere care ar putea fi numite corecte în genul lor, căci și în această privință epoca era năvalnică, exigentă și activă, dar nu reflexivă și capabilă să se satisfacă pe sine însăși.

Pentru a găsi totuși un teren în care poezia să se poată înrădăcina și pentru ca ea să afle un element unde să poată respira în voie, s-a procedat la o în-

toarcere către secolele trecute, într-o vreme din al cărei haos izbucniră merite strălucite și astfel lumea se împrietenii și cu poezia acelor timpuri. Minnesăngerii¹ erau prea departe de noi; ar fi trebuit să le studiezi mai întâi limba, ceea ce nu era treaba noastră, căci noi voiam să trăim și nu să studiem.

Hans Sachs, un poet cu adevărat magistral, era cel mai apropiat de noi: un adevărat talent, desigur nu ca acei cavaleri și curteni, ci un simplu burghez, cum ne mîndream și noi că sîntem. Ne plăcea realismul lui didactic și foloseam în unele ocazii ritmul lui ușor și rima care se oferea de la sine. Această formă se potrivea foarte bine cu poezia zilei și răspundea în fiecare moment nevoilor noastre.

Dacă opere însemnate, care cereau ani, ba chiar o viață întreagă de atenție și muncă, se clădeau mai mult sau mai puțin pe temelii atît de subrede și în ocazii atît de puțin adîncite, oricine își poate da seama cu ce îndrăzneală se compuneau uneori producțiile trecătoare, de pildă epistolele poetice, parabolele și invectivele de toate felurile, prin care nu încetam să ne războim între noi și să căutăm pricină în afară.

Cu excepția a ceea ce a fost tipărit, nu s-a păstrat decît prea puțin din toate acestea, totuși ele pot rămîne posterității. Scurte notițe ar dezvălui celor ce cugetă originea și scopul acestor scrieri. Acei care scornesc mai adînc și cărora scrierile amintite le-ar cădea sub ochi vor recunoaște cu indulgență că toate aceste excentricități se întemeiau pe o sfortare sinceră. O voință cinstită lupta acolo cu îngîmfarea, natura cu rutina, talentul cu forma, geniul cu el însuși, forța cu slăbiciunea, capacitatea încă ne-

¹ *Minnesănger*i, cîntăreți și poeți germani din evul mediu.

dezvoltată alături de mediocritatea maturizată, astfel încît toată această comportare poate fi comparată cu o luptă de avanposturi care urmează unei declarații de război și anunță o strașnică încăierare ; căci, privită de aproape, lupta nu s-a terminat încă în acești cincizeci de ani, ci ea continuă, dar într-o regiune mai înaltă.

Inspirîndu-mă dintr-o veche piesă de păpuși pentru bîlciuri, închipuisem o bufonerie, care trebuia să fie intitulată : *Nunta lui Hanswurst*¹. Schema ei era următoarea : Hanswurst, un băiat orfan, fiul unui țaran avut, devenind major, vrea să se însoare cu o fată bogată, pe numele ei Ursel Blandine. Tutorele băiatului, Kilian Brustfleck, și mama fetei, pe care o chema tot Ursel, sînt cît se poate de mulțumiți. Planul lor, la care se gîndiseră mulți ani, dorințele lor cele mai arzătoare, vor fi în sfîrșit împlinite. Nici un obstacol nu le stă în cale și întreaga piesă se sprijină pe faptul că dorința tinerilor de a se căsători este mereu amînată de pregătirile nunții și de complicațiile inevitabile care se ivesc. Prologul este rostit de naș, care își spune banala lui cuvîntare tradițională și termină cu versurile :

La han „La puricele de aur“
Se va servi masa de nuntă.

Pentru a evita învinuirea că unitatea de loc a fost încălcată, în fundul scenei se putea vedea amintitul han cu firma lui strălucitoare, dar în așa fel, încît, întorcîndu-l pe un pivot, putea fi văzut din toate cele patru părți ale lui, ceea ce impunea de altfel și schimbarea corespunzătoare a culiselor din primul plan al scenei. În primul act se vede fațada dinspre

¹ *Hanswurst*, numele unui personaj din comediile populare germane.

stradă, cu firma ei aurită reprezentînd microscopul solar ; în actul al doilea se arată partea casei ce da în grădină ; în al treilea act ieșirea către o pădurice, în al patrulea drumul spre un lac din apropiere, ceea ce ne putea îngădui să prevedem că, în viitor, pictorul decorator n-ar mai fi trebuit să-și dea multă osteneală pentru a înfățișa un val care s-ar fi rostogolit pe întreaga scenă, pînă la cușca sufleurului.

Dar cu descrierea tuturor acestor amănunte n-am arătat încă în ce consta interesul piesei. Farsa ei nebu-nească provenea din faptul că toate personajele erau denumite cu poreclele injurioase sau dezgustătoare ale unei vechi tradiții germane, porecle care exprimau caracterul fiecărui personaj și raporturile dintre ele.

Cum nădăjduim că paginile de față vor fi citite în buna societate și chiar într-un cerc decent de familie, nu ne putem îngădui să numim aici toate acele personaje la rînd, așa cum se obișnuiește să se facă pe afișele teatrelor, nici să cităm pasajele în care ele se manifestau mai limpede și mai izbitor, deși relațiile vesele, răutăcioase și nevinovate dintre ele, ca și glumele lor, s-ar putea arăta în felul cel mai simplu. Ca exemplu, prezentăm aici o singură pagină, lăsînd pe editorul nostru să hotărască dacă e cazul să se publice mai mult.

Vărul Schuft (ticălosul) avea dreptul, prin relațiile lui cu acea familie, să fie poftit la nuntă ; nimeni nu avea ceva împotrivă, căci deși nu era bun de nimic, exista totuși, și, fiindcă exista, nu putea fi nesocotit, dacă voiau să păstreze cuviința : într-o zi de sărbătoare, ca asta, nu se cădea nimănui să-și aducă aminte că din cînd în cînd el fusese pricină de nemulțumire.

În ce-l privește pe domnul Schurke (nemernicul), cazul era ceva mai complicat. El adusese servicii familiei, cînd se potrivise să fie și spre folosul lui ;

uneori însă îi adusesse și pagube, poate pentru profitul lui, poate și pentru că lucrul îi făcuse plăcere. Acei care erau mai mult sau mai puțin înțelepți fură de părere să fie poftit ; puținii care nu voiau să-l cheme au fost puși de ceilalți în minoritate.

Mai exista și un al treilea personaj, în legătură cu care hotărîrea era mai greu de luat ; în societate era un om de treabă, la fel de prevenitor și plăcut ca oricare altul, folositor în multe privințe. Avea un singur păcat, acela că nu-și putea auzi rostindu-i-se numele. Îndată ce-l auzea, intra într-o furie eroică, pe care nordicii o numesc furia omului-urs¹, amenința să distrugă totul în dreapta și în stînga și, în nebunia lui, vătămă pe alții și era vătămat ; din pricina lui actul al doilea se sfîrșea într-o mare confuzie.

Nu se putea pierde prilejul de a-l pedepsi pe tîlharul de Macklot. El apare cu „macklotura“ lui în spinare, ca un negustor ambulant, și cînd observă pregătirile de nuntă, nu se poate împotrivi înclinării lui de parazit și aceleia de a-și potoli, în paguba altora, foamea. Se prezintă, Kilian Brustfleck îi cercetează pretențiile, dar este obligat să le respingă ; căci, afirmă Brustfleck, toți musafirii sînt oameni al căror caracter oficial era bine cunoscut, lucru pe care Macklot nu-l putea invoca pentru sine. Macklot își dă toate silințele pentru a dovedi că este tot atît de celebru ca și ceilalți. Dar cum Kilian Brustfleck, foarte sever în calitatea lui de maestru de ceremonii, nu se lasă înduplecat, personajul fără nume, care, la sfîrșitul actului al doilea, își revenise din furia omului-urs, ia cu atîta insistență apărarea editorului său necinstit, înrudit de aproape cu el, încît Macklot este în cele din urmă admis printre oaspeți.

¹ Furia omului urs — *Berserkerwut* — se referă la un personaj din mitologia nordică. Acest personaj, cuprins de furie, lua chipul unui urs, căpătînd forțe uriașe.

Cam pe vremea aceea se anunțară conții Stolberg, care, în drum spre Elveția, voiau să ne viziteze. Apariția timpurie a talentului meu în *Göttinger Musenalmanach*¹ mă legase de ei prin relații prietenești, ca și cu tot acel tineret a cărui comportare și a cărui activitate sînt destul de cunoscute. În epoca aceea lumea își făcea idei destul de curioase despre prietenie și iubire. Exista, de fapt, un tineret foarte vioi, care își permitea toate libertățile și care făcea paradă de talentul și personalitatea lui, dar care era neformat. Legăturile de acest fel între tinerii amintiți păreau în adevăr sincere, puteau fi luate drept dragoste, drept simțăminte adevărate. În această privință mă înșelam tot atît de mult ca și ceilalți, și, de aceea am avut de suferit ani de-a rîndul și în diferite chipuri. Păstrez încă o scrisoare a lui Bürger din acel timp, din care se vede că nu era de loc vorba între acești prieteni de probleme de estetică și de morală. Fiecare se simțea în plină efervescență și se credea îndreptățit, acționînd și compunînd poetic, să-și urmeze impulsul lui.

Cei doi frați Stolberg sosiră, împreună cu contele Haugwitz. I-am primit cu încredere și cu o afectuoasă politețe. Locuiau la hotel, dar luau mesele de obicei la noi. Vesela întîlnire a fost foarte plăcută; dar în curînd se iviră tot soiul de excentricități.

Cu mama stabilirăm raporturi cu totul originale. Datorită felului ei de a fi, sincer și deschis, mama se pricepea atît de bine să învie condițiile evului mediu, încît ar fi putut să fie angajată ca Aja² la vreo prințesă lombardă sau bizantină. I se dase, din această pricină, numele de doamna Aja, iar ea se complăcea în acest joc și accepta fanteziile tinere-

¹ *Almanahul muzelor* din Göttingen (germ.).

² Se referă la un personaj din romanul popular *Cei patru copii ai lui Haimon*.

tului, încît credea că-și poate recunoaște imaginea în soția lui Götz von Berlichingen.

Nu ne-a fost dat să rămînem însă multă vreme în această situație. După ce ne-am adunat de cîteva ori în jurul mesei, golind numeroase sticle de vin, ura poetică împotriva tiranilor începu să se descătușeze și inima noastră simți o sete arzătoare după sîngele acestor ființe feroce. Tata clătina capul surîzînd, iar mama, care nu auzise niciodată vorbindu-se de tirani, își amintea totuși că îi văzuse pe unii din acești monștri gravați în aramă în cronică lui Gottfried : pe regele Cambyse, care, în prezența unui tată, se bucură ca de un triumf, de faptul că a atins cu săgeata inima copilului acelui om ; își mai fixase în memorie și alți tirani. Pentru a da o întorsătură veselă declamațiilor noastre, devenite din ce în ce mai violente, mama coborî în pivniță, unde se păstrau cu grijă poloboacele uriașe pline cu vinuri tare vechi. Se găseau acolo vinuri din renumitele recolte ale anilor 1706, 1719, 1726, 1748, supravegheate și îngrijite chiar de ea. Rareori erau atinse aceste rezerve și numai în ocazii solemne. Punînd pe masă, într-o sticlă de cristal șlefuit, vinul strălucitor, mama strigă :

— Iată sîngele tiranilor ! Desfățați-vă cu el, dar lăsați-mă în pace cu gîndurile voastre ucigașe.

— Da, da, sîngele tiranilor ! am strigat la rîndul meu. Nu există un tiran mai rău decît acela al cărui sînge, izvorît din inima sa, vi se pune azi în față. Potoliți-vă setea, dar cu măsură, ca să nu vă robească cu buchetul și tăria lui. Vița-de-vie este tiranul universal, pe care ar trebui să-l ștergem de pe fața pămîntului. Să ne alegem ca patron și să-l cinstim pe sfîntul Lycurg, tracul, care a făcut această ispravă cucernică ; orbit și corupt însă de Bacchus, demonul beției, el merită să fie trecut în fruntea martirilor. „Butucul de vie

este tiranul cel mai groaznic, ipocrit, lingușitor și plin de silnicie. Cele dintîi înghițituri din sîngele lui vî mîngîie gîtlejul, dar ele urmează una după alta ca într-un colier de perle, pe care ți-e frică să-l rupi."

Dacă aș putea fi bănuir că intercalez aici un discurs imaginar, în locul convorbirii noastre adevărate, așa cum au făcut istoricii cei mai de seamă, aș avea dreptul să spun că bine ar fi fost dacă s-ar fi găsit acolo un stenograf care să fi putut prinde și transmite această perorație. Toată lumea ar fi găsit că motivele sînt exact aceleași și că valul oratoriei mele fusese poate chiar mai grațios și mai ademenitor. Descrierii de față îi lipsește elocința bogată și efuziunea unei tinereți conștiente de sine însăși, dar care nu știe ce să facă cu forța și capacitățile sale.

Într-un oraș cum este Frankfurtul, omul se găsește într-o situație bizară : străinii care se încrucișează tot timpul pe străzile lui evocă toate tărîmurile lumii și trezesc gustul pentru călătorii. Mă cuprinsese de mai multă vreme dorul de ducă și, în momentul acesta, cînd trebuia să încerc a mă lipsi de Lili și cînd o chinuitoare neliniște mă făcea incapabil de orice ocupație statornică, a căzut bine invitația fraților Stolberg de a-i întovărăși în Elveția. Încurajat de tata, care vedea cu ochi buni o călătorie într-acolo și care mă sfătuia, dacă împrejurările ar fi fost favorabile, să trec în Italia, am luat o repede hotărîre și mi-am pregătit îndată bagajele. După cîteva aluzii, dar fără să-mi iau rămas bun, m-am despărțit de Lili ; atît de mult se contopise cu inima mea, încît nici nu puteam crede că mă depărtam de ea.

În puține ceasuri am ajuns la Darmstadt cu veselii mei prieteni. La curtea din Darmstadt trebuia să ne purtăm cuviincios ; contele Haugwitz deșinea aici sarcina conducerii și îndrumării noastre. Era cel mai

tînăr dintre noi, bine făcut, cu o înfățişare delicată şi nobilă, cu purtări blînde şi amabile, totdeauna acelaşi, îndatoritor, dar atît de măsurat, încît faţă de ceilalţi părea nepăsător. Din această pricină îi era dat să îndure din partea fraţilor Stolberg fel de fel de glume şi porecle. Toate astea mergeau cîtă vreme cei doi fraţi credeau că pot să se poarte ca nişte simpli copii ai naturii ; dar cînd era vorba să respecte cuviinţa şi să se arate din nou, de altfel fără părere de rău, ca nişte adevăraţi conţi, Haugwitz se pricepea atît de bine să ne conducă şi să aplaneze toate dificultăţile, încît ne salvam reputaţia, dacă nu în mod deosebit, cel puţin în mod onorabil.

În ce mă priveşte, eram mai tot timpul la Merck acasă, dar acesta, cu firea lui mefistofelică, făcea diferite consideraţii asupra călătoriei proiectate, descriindu-mi cu o luciditate neîndurătoare pe tovarăşii mei, care îl vizitaseră şi ei. Ajunsese să mă cunoască, în felul său, foarte bine şi îi părea rău de incorrigibila şi naiva bunăvoinţă a firii mele : eterna mea toleranţă, plăcerea de a trăi şi de a lăsa şi pe alţii să trăiască, era pentru el ceva groaznic.

„Mare prostie faci că pleci cu ştrengarii ăştia“, îmi striga el şi îndată mi-i schiţa într-un portret izbitor, dar nu într-un totu întemeiat. Îi lipsea cu totul bunăvoinţa, ceea ce îmi îngăduia să cred că văd mai bine decît el. Nu eram mai pătrunzător, dar ştiam să preţuiesc aspectele care rămîneau în afară de orizontul lui.

„N-o să stai mult timp cu ei!“ trăgea el concluzia în convorbirile noastre. Îmi amintesc între altele de o vorbă remarcabilă, pe care mi-a repetat-o mai tîrziu, pe care mi-am repetat-o şi eu şi pe care, în timpul vieţii, am găsit-o adeseori foarte semnificativă. „Strădania ta — îmi spunea el — tendinţa de la care nimic nu te poate abate, este să dai realităţii o

formă poetică. Tovarășii tăi însă vor să transforme în realitate așa-zisa poezie, rodul imaginației, și de aici nu rezultă decît prostii." Cine înțelege enorma deosebire între aceste două procedee, cine o sesizează bine și o aplică, își explică o mie de alte lucruri.

Din nefericire, înainte ca societatea noastră să părăsească Darmstadtul, s-a ivit prilejul de a verifica, fără putință de îndoială, părerea lui Merck.

Dintre nebuniile vremii, rezultate din ideea că trebuie să revii la starea naturală, făcea parte și scăldatul sub cerul liber. Prietenii noștri, după ce suportaseră cu succes diferitele constrîngeri ale societății, nu putură să renunțe la această inconveniență. Darmstadtul, o localitate fără apă curgătoare, așezată într-o cîmpie nisipoasă, avea în apropiere o baltă, de care n-am auzit decît datorită acestei împrejurări. Prietenii noștri, înfierbîntați, și, de felul lor, înfierbîntîndu-se și mai rău, vrură să se răcorească în această baltă. Niște băieți despuiați, în plină zi, era lucru cam ciudat în locurile acelea. S-a stîrnit zarvă. Merck și-a întărit concluziile și nu tăgăduiesc că am grăbit plecarea noastră.

În drum către Mannheim s-a și arătat, în ciuda bunelor și nobilelor sentimente comune, o anumită deosebire în ce privește părerile și purtarea noastră. Leopold Stolberg declara cu pasiune că fusese nevoit să renunțe la o legătură de dragoste cu o frumoasă englezoaică și că aceasta era pricina care îl făcea să întreprindă o călătorie atît de lungă. Dar cînd i-am dezvăluit cu simpatie că nici eu nu eram străin de astfel de sentimente, el a explodat cu o lipsă de măsură, proprie tinereții : nimic pe lume nu se putea compara cu pasiunea și durerile lui, după cum nimic nu putea egala frumusețea și farmecele iubitei sale. Dacă voiai să mouderezi această afirmație, așa cum se cuvine între prieteni buni, atmosfera devenea și mai încărcată, și contele Haugwitz împreună cu mine căutam să evităm

această temă. Ajunși la Mannheim ne instalăram în frumoasele camere ale unui bun hotel și, în timp ce mîncam desertul primului dejun — vinul cursese din belșug — Leopold ne invită să bem în sănătatea iubitei lui, lucru care se și întîmplă cu destul zgomot. După ce golirăm paharele, el strigă :

— Acum, nu mai trebuie nimeni să bea din aceste cupe sfîințite. A doua închinare ar fi o profanare. Să facem țândări aceste pahare ! și îl văzurăm atunci aruncîndu-și cupa de perete. Am făcut și noi la fel, dar am avut senzația că Merck mă apucă de guler.

Tineretea aduce cu ea din vremea copilăriei deprinderea de a nu lua nimic în nume de rău unor prieteni apropiați și acea bunăvoință nevinovată care poate fi neplăcut impresionată, dar pe care nimic nu poate s-o rănească.

După ce paharele, considerate valoroase, rotunjiră binișor nota noastră, plecarăm în grabă spre Karlsruhe, liniștiți și bine dispuși, și acolo pătrunserăm încrezători și fără grijă într-un nou mediu. Îl găsirăm în acest oraș pe Klopstock, care exercita cu multă demnitate vechea sa autoritate morală asupra unor discipoli plini de admirație pentru el. I-am arătat același respect, astfel încît, invitat la curte împreună cu prietenii mei, m-am comportat acolo, după cît cred, destul de bine pentru unul ce-și făcea debutul. De altfel, la curte te simțeai îndemnat la o atitudine firească și totuși plină de importanță.

Markgraful domnitor, foarte venerat de suveranii germani, ca unul dintre decanii prinților, dar mai cu seamă din pricina excelentelor sale intenții în ce privește guvernarea țării, discuta cu plăcere despre chestiuni de economie politică. Soția markgrafului, activă și iscusită în arte, avînd fel de fel de cunoștințe temeinice, voia și ea să ne dovedească, prin vorbele ei amabile, o anumită simpatie. Ne arătarăm foarte recu-

noscători față de toate acestea ; dar, înapoiți acasă n-am putut să ne stăpânim râsul gîndindu-ne la proasta manufactură de hîrtie a markgrafului și la favoarea de care se bucura falsificatorul Macklot.

Mai important pentru mine a fost însă faptul că la Karlsruhe s-au întîlnit tînărul duce de Saxa-Weimar, împreună cu nobila lui logodnică, principesa Luise de Hessen-Darmstadt, pentru a se căsători. Cu același prilej sosise președintele von Moser, pentru a pune la punct această problemă atît de importantă și pentru a se înțelege definitiv cu marele maestru al curții, contele von Görtz. Convorbirile mele cu aceste două înalte personaje au fost dintre cele mai cordiale și terminară, în cursul audienței de plecare, cu asigurarea repetată că ambilor domni le-ar fi plăcut dacă m-ar putea vedea curînd la Weimar.

Cîteva convorbiri particulare cu Klopstock, în care acesta se arăta prietenos, îmi treziră sentimente de încredere și mă îndemnă să-mi deschid inima față de el. Îi comunicai ultimele scene din *Faust* și mi s-a părut că i-au plăcut ; după cum am aflat mai tîrziu, le-a cîntit cu lauda sa în fața altor persoane, ceea ce nu prea era în obiceiul lui, și și-a exprimat dorința să vadă opera terminată.

Purtarea sălbatică a prietenilor mei, numită genială pe vremea aceea, se mai liniștise la Karlsruhe, un loc oarecum sacru. M-am despărțit de ei, pentru că aveam un înconjur de făcut, ca să mă duc la Emmendingen, unde cumnatul meu era prefect. Consideram acțiunea aceasta, pentru a-mi vedea sora, ca o adevărată încercare. Știam că nu e fericită, fără s-o pot învinovăți nici pe ea, nici pe soțul ei, nici situația în care se aflau. Cornelia avea o fire aparte, despre care e greu să-ți dai o părere. Voi încerca să rezum aici toate amănuntele în legătură cu acest lucru. Era favorizată de o statură frumoasă, dar nu același lucru

se putea spune despre trăsăturile feței, care erau lipsite de regularitate și grație, deși exprimau destul de limpede bunătatea, inteligența și firea ei simpatice. Se mai adăuga și faptul că fruntea ei înaltă, foarte bombată producea, din pricina modei supărătoare a vremii — se purta părul lins și strâns la spate — o anumită impresie dezagreabilă, deși această frunte mărturisea calitățile ei morale și intelectuale. Presupun că dacă ar fi putut — cum a devenit posibil mai târziu — să-și acopere partea superioară a figurii cu bucle și să-și împodobească cu ele tâmplile și obraji, ea s-ar fi văzut mai drăguță în oglindă și n-ar fi fost stăpînită de neliniștea de a displace altora ca și sieși. Mai adăugați neajunsul că avea un ten iritat și că nenorocirea asta, printr-o crudă fatalitate, se întâmpla de obicei, încă din adolescență, în zilele de sărbătoare, când trebuia să se ducă la baluri, la concerte sau la alte festivități. Învinșese treptat-treptat aceste stări, în timp ce celelalte calități minunate ale ei se accentuaseră tot mai mult.

Avea un caracter ferm și greu de înfrînt, un suflet care acorda simpatie și care avea nevoie de simpatie, o excelentă formație spirituală, cunoștințe și talente alese, vorbea mai multe limbi și compunea cu ușurință ; dacă ar fi fost favorizată și de înfățișarea exterioară, ar fi fost una din femeile cele mai interesante ale timpului.

În afară de acestea, trebuie să mai destăinuiesc o ciudățenie : nu exista în ființa ei nici pic de senzualitate. Crescuse lângă mine și ar fi dorit să continue a-și petrece viața în această armonie frățească. După înapoierea mea de la Universitate, rămăsesem nedespărțiți ; ne împărtășeam, în cea mai adîncă intimitate, idei, sentimente și fantezii, toate impresiile întîmplătoare. Cînd am plecat la Wetzlar, singurătatea i se păru de nesuferit ; prietenul meu Schlosser, pe care-l cunoștea bine și nu-i era antipatic, îmi

luă locul. Din nenorocire, sentimentul fratern se schimbă la el într-o pasiune hotărâtă, poate cea dintâi pe care acest om sever și conștiincios a încercat-o. Se ivise, cum se zice, o partidă convenabilă, și ea, care refuzase mereu diferite cereri măgulitoare, făcute însă de oameni fără importanță și pe care nu-i putea suferi, se lăsă convinsă și acceptă în cele din urmă.

Trebuie să mărturisesc cu sinceritate că uneori, când în fantezia mea mă gîndeam la soarta ei, nu-mi plăcea să mi-o prezint ca gospodină, ci ca stareță, ca superioară a unei mănăstiri. Avea toate calitățile necesare pentru această poziție înaltă; îi lipsea tot ceea ce lumea cere neapărat. Exercita o putere irezistibilă asupra sufletelor feminine; atrăgea cu iubire inimile tinere și le domina prin acea superioritate intimă a sufletului. Cum arăta ca și mine o toleranță generală pentru tot ce este bun, uman, cu toate ciudățeniile respective, dar cu singura condiție ca această bunătate și umanitate să nu se transforme în contrariul lor, nimic din originalitatea care caracterizează o natură interesantă nu trebuia să simtă vreo sfiiciune în fața ei; din această pricină plăcerile noastre de societate, așa cum am văzut și mai înainte, erau variate, pline de grație și neconstrînse, deși uneori mergeau pînă la îndrăzneală. Ei îi datoram obișnuința de a frecventa cu decență și încredere tinerele femei, fără ca să rezulte din aceasta vreo restricție sau vreo încercare de a pune stăpînire pe ele. Cititorul clarvăzător, capabil de a citi între rînduri ceea ce nu este scris dar este sugerat, își va face acum o idee despre sentimentele grave cu care am ajuns la Emmendingen.

Dar la plecarea mea, după o scurtă ședere acolo, mi-am simțit inima și mai grea, deoarece sora mea îmi recomandase, ba chiar îmi poruncise, să mă despart de Lili. Ea însăși suferise mult din pricina

lungii epoci cînd fusese numai logodită. Schlosser, mînat de onestitatea lui obișnuită, n-a făcut cunoscută logodna lui decît atunci cînd a fost sigur de o poziție în marele ducat de Baden și chiar, s-ar putea spune, numai atunci cînd și-a luat în primire postul lui. Hotărîrea definitivă s-a trăgănat dincolo de orice așteptări. Dacă pot să mărturisesc presupunerile mele în această privință, voi spune că bravul Schlosser, oricare ar fi fost seriozitatea lui în afacerile publice, nu părea să fie dorit, din pricina corectitudinii sale aspre, nici de către principe, ca slujitor în directă legătură cu el, și încă mai puțin de către miniștri, ca un colaborator apropiat. Numirea sa la Karlsruhe, sperată și mult dorită, nu s-a produs. Trăgănarea aceasta mi-am explicat-o cînd postul de prefect a devenit vacant la Emmendingen, și Schlosser a fost îndată trimis acolo. I se dădea astfel o funcțiune onorabilă și remuneratorie, pentru care se arăta potrivit. Faptul de a rămîne singur, de a acționa după convingerea sa și de a răspunde de totul, indiferent dacă avea să recolteze apoi laude sau blam, era în conformitate cu firea și felul său de a se comporta.

Nu se putea face nici o obiecție în această privință; sora mea trebui să-l urmeze, nu într-o capitală, după cum nădăjduse, ci într-un loc care trebuia să-i apară o schimnicie, un pustiu, într-o casă spațioasă, impunătoare, destinată unci autorități, dar care era cu totul lipsită de intimitate. Cîteva femei tinere, cu care se împrietenise, o urmară, și cum familia Gerock era binecuvîntată cu o droaie de fiice, acestea stăteau cu rîndul pe lîngă ea, astfel că, printre atîtea neazuri, ea se bucura cel puțin de aceste legături devenite de mai multă vreme familiare.

Această situație, experiențele acestea o autorizau, după cum credea, să-mi ordone în chipul cel mai

serios să mă despart de Lili. I se părea un lucru nemilos să smulgi o tânără femeie, despre care își făcuse ideea cea mai aleasă, unei existențe, dacă nu strălucită, cel puțin însuflețită și plină de mișcare, pentru a o închide în casa noastră, fără îndoială onorabilă, dar care nu era aranjată pentru a sta la dispoziția societății celei mai înalte, între un tată binevoitor, taciturn, cu tendința de a învăța pe fiecare și o mamă în felul ei foarte activă în gospodărie, dar care, de îndată ce-și isprăvea ocupațiile, nu voia să fie tulburată de la lucrul ei de mână și nici din conversațiile ei intime cu tinerele persoane pe care ea personal și le alesese și le atrăsese în cerul ei. Prin contrast, îmi pusese viu și limpede sub ochi situația logodnicei mele, căci îi explicasem totul pînă în cele mai mici amănunte, atît prin scrisorile, cît și prin pălăvrăgeala mea confidențială și pasionată.

Din nefericire, descrierea ei nu era decît dezvolta-rea amănunțită și binevoitoare a lucrurilor pe care un prieten rău de gură, de la care nu te așteptai la ceva bun, i le suflase la ureche în cîteva vorbe caracteristice.

N-am putut făgădui nimic Corneliei, deși a trebuit să mărturisesc că mă convinsese. Am plecat, păstrînd în fundul inimii mele enigmaticul sentiment din care se hrănește pasiunea ; căci Amor, copilul, se agată cu încăpăținare de veșmîntul Speranței, în timp ce aceasta începe din nou să alerge cu pași mari.

Singurul lucru, despre care mi-amintesc limpede că l-am văzut în drumul către Zürich, este cascada Rinului la Schaffhausen. Grozava cascadă indică acolo prima treaptă a muntelui pe care voiam să-l urcăm și l-am urcat în adevăr, încetul cu încetul, din treaptă în treaptă, suind mereu și atingînd cu mare osteneală înălțimile.

Vederea lacului Zürich, de la poarta hanului „La

Spadă“, îmi este și astăzi vie în minte ; spun : de la poarta hanului, căci nu m-am oprit acolo, ci am alergat îndată la Lavater. Primirea a fost veselă și, trebuie să mărturisesc, neasemuit de fermecătoare ; un Lavater familiar, indulgent, răspîndind binecuvîntările și îndemnurile lui ce te întăreau : nu-ți puteai închipui altfel persoana lui. Soția sa, cu o figură cam ciudată, dar liniștită și plină de o duioasă pietate, se potrivea cu tot ce îl înconjură, cu felul lui de a gîndi și de a trăi.

De la început, și aproape fără întrerupere, subiectul conversației noastre a fost *Fiziognomica* lui. Prima parte a acestei curioase opere era, dacă nu mă înșel, pe de-a-ntregul tipărită sau, cel puțin, aproape încheiată. Lavater poate fi caracterizat drept un empiric de geniu folosind o metodă colectivă. Am avut cu el relațiile cele mai ciudate. Voia ca toată lumea să colaboreze și să participe la opera lui. Încă din timpul călătoriei sale pe Rin, pusese să se facă portretele unui mare număr de oameni importanți, pentru a-i interesa personal la cartea în care urmau să figureze. Procedă la fel cu artiștii ; îi invită pe toți să-i trimită desene potrivite cu scopul pe care-l urmărea. Desenele sosiră, dar nu corespundeau întocmai destinației lor. Tot astfel comandă gravuri în toate părțile, dar și acestea avură rareori caracterul voit. La rîndul lui executase o mare lucrare ; pregătise, cu bani mulți și osteneți de tot felul, o operă considerabilă ; făcuse cînte științei fiziognomice și, acum, cînd concentrase toate cercetările sale într-un volum, acum, cînd *Fiziognomica*, sprijinită pe doctrină, confirmată de exemple, era gata să se apropie de demnitatea unei științe, nici una din planșele ei nu mărturisea ce trebuia să mărturisească, toate puteau fi criticate și discutate ; nu meritau să fie lăudate, abia dacă puteau fi admise, mai multe din ele erau chiar anulate de explicații. A fost pentru mine, care căutam să pun

solid piciorul acolo unde pășeam, una din misiunile cele mai penibile impuse activității mele. Gîndească-se oricine ! Manuscrisul, cu probele de planșe intercalate în text, îmi sosise la Frankfurt. Aveam dreptul să suprim tot ce mi-ar fi displicut, să modific și să introduc tot ce aș fi socotit potrivit, o libertate pe care am folosit-o cu mare moderație. O singură dată am înlăturat o controversă pasionată, strecurată acolo împotriva unui adversar părtinitor, și am pus în locu-i o poezie însuflețită de un voios sentiment al naturii ; pentru acest procedeu Lavater m-a muștrat, dar mai târziu, după ce i-a trecut supărarea, l-a încuviințat.

Oricine va răsfoi și va străbate cele patru volume ale *Fiziognomicei* — lucru de care nimeni nu se va căi — își va da seama de interesul pe care-l prezenta întrevederea noastră, căci în acest timp a trebuit să examinăm și să judecăm cea mai mare parte a subiectelor care figurează în lucrare și ale căror ilustrații erau gata desenate și, în parte, gravate ; trebuirăm chiar să luăm hotărîri asupra mijloacelor ingenioase, menite să facă instructiv chiar ce era nepotrivit în operă și, deci, s-o facă adecvată cu scopul ei.

Cînd parcurg astăzi din nou lucrarea lui Lavater, ea îmi face o impresie veselă și comică ; este ca și cum aș vedea umbrele unor oameni cunoscuți altădată, care m-au necăjit cîndva și de care n-ar fi trebuit să mă bucur.

Ceea ce a putut ține oarecum laolaltă atîtea figuri stîngace a fost talentul mare și viguros al desenatorului și gravorului Lips, un artist născut pentru reprezentarea liberă și prozaică a realității, adică pentru ceea ce constituia în cazul respectiv esențialul. El lucra sub conducerea fiziognomistului nostru, care avea ciudate exigențe, și trebuia să depună o atenție foarte minuțioasă pentru a se apropia de ceea ce îi pretindea maestrul său. Talentatul fiu de țăran își cu-

noștea îndatoririle sale față de un cleric al unui oraș privilegiat și își făcea munca lui cât putea de bine.

Cum nu trăiam sub același acoperiș cu prietenii mei, mă înstrăinam tot mai mult de ei, fără să rezulte de-aici nici o supărare. Nu mai făceam excursii la țară împreună, dar ne mai vedeam din când în când în oraș. Frații Stolberg se prezentaseră la Lavater, cu aroganța aceea de tineri conți, și produsesea asupra acestui fiziognomist o altă impresie decât asupra restului lumii. Lavater și-a exprimat părerea lui și mi-aduc limpede aminte că, vorbind despre Leopold Stolberg, a exclamat : „Nu știi ce vrei ! Este un tânăr nobil, eminent și foarte talentat : mi l-ai descris ca pe un erou, ca pe un Hercule ; eu însă n-am văzut în viața mea un tânăr mai blând, mai delicat și, după împrejurări, mai influențabil. Sînt încă foarte departe să posed o intuiție fiziognomică sigură, dar sînt mîhnit cînd văd atitudinea voastră, a tuturor.“

De la călătoria lui Lavater în regiunea Rinului de jos, interesul pentru persoana lui și pentru studiile sale fiziognomice sporiseră simțitor. I se întorceau vizitele în număr foarte mare, încît se simțea încurcat să se vadă considerat ca cel dintîi printre clericii și oamenii de spirit ai vremii și ca unul care putea să atragă la el atîția străini. Pentru a ocoli invidia și dizgrația, amintea, acelor care îl vizitau, existența altor oameni celebri, încurajîndu-i să arate și acestora sentimentele lor de prietenie și respect.

Bătrînul Bodmer era obiectul unei atenții speciale, așa încît a trebuit să ne ducem să-l vedem și să-i prezentăm omagiile noastre tinerești. Locuia pe un deal, dincolo de orașul mare — sau vechi, cum i se mai spunea —, pe malul drept al lacului, în locul unde acesta se îngustează pentru a forma Limmatul. Am străbătut orașul vechi și ne-am cățarat în cele din urmă pe cărări din ce în ce mai abrupte, pe înălțimea

din spatele meterezelor, unde se formase, între fortificații și vechiul zid al orașului, un cartier mărginaș foarte plăcut, dându-ți oarecum impresia că ești la țară, compus în parte din case izolate, în parte din case strînse laolaltă. Aci se găsea casa în care a locuit Bodmer toată viața lui, într-o regiune deschisă și veselă, pe care, încă înainte de a ajunge acolo, am putut-o privi cu cea mai mare plăcere, sub soarele acelei zile frumoase și senine.

Am fost conduși pe o scară într-o încăpere cu lambrouri de lemn jur împrejur, unde un bătrîn voios, de statură potrivită, ne ieși în întâmpinare. El ne primi cu salutul pe care obișnuia să-l adreseze tuturor discipolilor care-l vizitau ; spera că vom prețui, ne spuse el, amabilitatea de a-și fi amînat plecarea din această lume trecătoare pentru a ne mai putea primi ca pe niște prieteni, pentru a face cunoștința noastră, a se bucura de talentele cu care eram înzestrați și a ne exprima urările lui în vederea carierei noastre viitoare.

La rîndul nostru îl felicitarm că, fiind poet și aparținînd unei lumi patriarhale, se putuse bucura toată viața lui, în apropierea unui oraș atît de cultivat, de o locuință cu adevărat idilică și că, în această atmosferă înaltă și liberă, avusese parte, mulți ani de-a rîndul, de o astfel de perspectivă, spre mulțumirea continuă a ochilor săi.

Îi făcu plăcere cînd cerurăm îngăduința de-a arunca o privire asupra priveliștii ce se deschidea de la fereastra lui și care, sub soarele strălucitor, în anotimpul cel mai frumos, era cu adevărat de neasemuit. Puteai vedea de-acolo o bună parte a orașului care se întindea pînă în vale, apoi micul oraș de cealaltă parte a Limmatului și cîmpia rodnică a Sihlfeldului, către apus ; în spate și la stînga, o parte a lacului Zürich cu suprafața lui strălucită și mișcătoare și cu malu-

rile lui de o varietate infinită de-a lungul cărora munții alternează cu văile și dealurile și cu o diversitate de aspecte greu de cuprins cu ochiul. Apoi, orbit de toate acestea, mai contemplai în depărtare, cu un dornespus, linia albastră a piscurilor celor mai înalte, al căror nume abia îndrăzneai să-l rostești.

Încântarea tinerilor în fața priveliștii neobișnuite, care, de atîția ani, devenise pentru Bodmer un spectacol zilnic, mi s-a părut că îl încîntă. Se arăta, dacă se poate spune astfel, însuflețit de o simpatie ironică față de noi și ne despărțirăm ca cei mai buni prieteni, deși nerăbdarea de a porni către acei munți albaștri devenise și mai puternică în inimile noastre.

În clipa în care mă pregătesc să mă despart de demnul nostru patriarh, îmi dau seama că n-am povestit încă nimic despre statura, fizionomia, gesturile și felul său de a fi.

La drept vorbind, nu prea găsesc corect din partea unor călători care l-au vizitat pe un om important să-i dea îndată semnalmente ca și cum ar fi vorba de un mandat de aducere. Nimeni nu se gîndea la faptul că el nu apărea decît o singură clipă în care putea fi cercetat de privirile curioase ale vizitatorilor în felul său propriu de a fi ; astfel, persoana vizitată poate fi socotită, după chipul său adevărat sau numai după aparența sa, mîndră sau umilă, veselă sau mîhnită. În cazul particular care ne preocupă, aș dori să-mi cer iertare pentru faptul că venerabilul Bodmer, descris în cuvinte, nu poate face de îndată o impresie favorabilă. Din fericire, există un portret de Baust, după Graff, care îl reprezintă întocmai așa cum ne-a apărut el, cu privirea sa contemplativă și iscoditoare.

O plăcere deosebită, desigur nu așteptată, dar dorită cu însuflețire, am avut-o la Zürich, întîlnindu-l acolo pe tînărul meu prieten Passavant. Fiu al unei bune familii reformate din orașul meu natal, trăia în

Elveția, la izvorul doctrinei pe care urma s-o răspîndească în calitate de predicator. Nu prea înalt de statură, dar simpatice la înfățișare, din fizionomia și din întreaga lui ființă se desprindea o fire hotărîtă, dar blîndă. Părul și barba îi erau negre, iar ochii vii ; în tot ce făcea depunea o activitate plăcută și măsurată.

Abia ne îmbrățișasem și schimbasem primele cuvinte, că Passavant îmi și propuse să vizităm împreună micile cantoane, pe care el le străbătuse cu încîntare și a căror cunoaștere voia să mi-o împărtășească, spre desfătarea și plăcerea mea.

În timp ce dezbatusem cu Lavater subiectele cele mai grabnice și mai importante și rezolasem aproape toate problemele noastre comune, veselii mei tovarăși de călătorie făcuseră diferite excursii și străbătuseră, așa cum crezuseră ei de cuviință, întregul ținut. Passavant, înconjurîndu-mă cu cordiala lui prietenie, credea a-și fi cîștigat în felul acesta dreptul de a fi exclusiv în societatea lui, și, în lipsa tovarășilor mei de drum, mă atrase cu atît mai ușor în munți, cu cît eu însumi eram înclinat să întreprind acest pelerinaj, de multă vreme dorit, în cea mai mare liniște și numai după gustul meu. Ne imbarcaram deci și, într-o dimineață strălucitoare, pornirăm pe splendidul lac.

Fie ca poezia citată aici să dea o idee despre aceste clipe fericite :

Nou sînge, hrană pură
Din larga lume-adun ;
Prea darnica natură
Mă leagănă la sîn.

Corabia o saltă
În tact un lopătar
Și sub căciula-naltă
De pîcle munți apar.

De ce vă aplecați, de ce,
Voi, ochilor, sub vise aurite ?
Ah, dispăreți, oricît de strălucite,
Cît timp aici iubirea doamnă e !

Pe valuri scînteie
Stele o mie ;
Piclele turnuri
Clădesc spre tările.

Adie din zori,
Se-ndoaie copacul,
Roadele-n pîrg
Răsfrînge-le lacul.

Coborîrăm din barcă la Richterswyl, unde Lavater ne recomandase doctorului Hotze. Ca medic și datorită bunătății și înțelepciunii lui, doctorul se bucura de stimă și respect în satul său și în tot ținutul. Credem că nu putem cinsti mai bine memoria lui decît trimițînd la pasajul din *Fiziognomica*, unde Lavater vorbește de el.

Primiți și ospătați cum nu se poate mai bine, îndrumați în chipul cel mai amabil și mai folositor asupra primelor etape ale călătoriei noastre, începuserăm să urcăm munții din apropiere. Cînd a trebuit să coborîm valea de la Schindellegi, ne-am mai uitat o dată înapoi pentru a ne întipări bine încîntătoarea vedere asupra lacului Zürich.

Ceea ce am simțit atunci se poate ghici din versurile următoare, scrise în vremea aceea și păstrate încă într-un album :

De nu te-aș fi iubit, o, scumpă Lili,
Că desfătare-ar fi vederea asta !
Și dacă, Lili, nu te-aș mai iubi,
O, ce-ar fi, ce-ar fi fericirea mea ?

Această mică exclamație o găsesc mai semnificativă aici, decît așa cum se prezintă tipărită în culegerea poeziilor mele.

Drumurile gloduroase, care duc de-acolo la Maria-Einsiedeln nu izbutiră să ne strice buna dispoziție. Ne ajunseră din urmă mai multe grupuri de pelerini, pe care-i observasem jos, la malul lacului, și care înaintau cu pași măsurați, rostind rugăciuni și intonînd cîntece. După ce le dădurăm binețe îi lăsarăm să treacă înainte. Acești pelerini ne treziră simpatia prin scopurile lor cucernice și prin faptul că însuflețeau într-un chip plăcut și activ înălțimile pustii. Îi priveam formînd jaloane vii pe cărarea șerpuitoare pe care trebuia s-o străbatem și noi și ni se părea că-i putem urma cu mai multă voie bună. Obiceiurile bisericii catolice dobîndesc importanță și măreție pentru protestant, deoarece recunoaște în ele numai principiul în sine care le-a dat naștere, umanitatea care s-a propagat în ele din generație în generație și, în felul acesta, protestantul pătrunde pînă la miezul lor, fără să se oprească în acea clipă la înveliș, la coaja rodului și nici la pom, la ramurile, frunzele, scoarța și rădăcinile lui.

Văzurăm atunci ridicîndu-se într-o vale pustie, fără arbori, splendida biserică, mănăstirea de largi și impunătoare proporții, în mijlocul unei colonii curate, destul de întinsă ca să adăpostească în condiții bune un mare număr de oaspeți de toate felurile.

Bisericiuța aflată în biserica cea mare, fosta schimnicie a sfîntului, îmbrăcată în marmură și transformată, pe cît a fost posibil, într-o capelă, reprezenta pentru mine ceva nou, cum nu mai văzusem niciodată : o căsuță înconjurată și dominată de coloane și bolți. Era un subiect de adînci reflecții faptul că o singură scînteie de moralitate și cucernicie aprinsese, în acest loc, o mică flacără luminoasă și arzînd neîn-

cerat, către care mulțimile credincioase de pelerini veneau cu mare osteneală pentru a-și aprinde lumînărica lor. Oricum ar fi fost, era un semn al nevoii pe care oamenii o simt de a se bucura de o lumină și de o căldură asemănătoare acelor simțite și întreținute de un înaintaș al lor, în adâncurile inimii și în cea mai deplină credință a lui.

Am fost conduși în încăperea tezaurului bogat și impunător, unde ochii noștri uimiți au văzut mai ales busturile în mărime naturală sau chiar unele colosale ale sfinților și ale întemeietorilor ordinului. Dar un scrin care ne-a fost deschis ne trezi o altfel de atenție. Acest scrin conținea lucruri prețioase din vremea veche, oferite și dedicate mănăstirii. Diferite coroane, minunate lucrări de bijuterie îmi atraseră privirile și, printre toate, una mai cu seamă. Era o coroană cu bumbi, în stilul timpurilor vechi, cum oricine a putut vedea, fără îndoială, pe capetele reginelor de altădată, dar desenată cu atîta gust, executată ca o lucrare atît de minuțioasă, împodobită și încrustată cu pietre colorate atît de bine și iscusit alese în alternanța și contrastul lor, încît, de la prima vedere, o socoteai drept o operă perfectă, fără să poți analiza această impresie conform criteriilor artei.

În aceste ocazii, în care nu recunoști, dar simți arta, spiritul și inima iau o direcție practică, ai dori să fie a ta podoaba, pentru a o dăruia cuiva. Am cerut îngăduința să iau în mîini coroana și, cînd am ridicat-o, ținînd-o cu multă cuvioșie, am gîndit cum aș pune-o pe buclele strălucitoare ale dragii mele Lili și cum mi-aș conduce iubita spre oglindă, pentru a observa bucuria și fericirea pe care ar răspîndi-o în jurul ei. Mi-am spus adeseori, mai tîrziu, că o astfel de scenă, reprezentată de un pictor talentat, ar alcătui un spectacol deosebit de semnificativ și plin de sim-

țire. Ar merita să fii tânărul rege care câștigă, în felul acesta, o logodnică și o nouă împărăție.

Pentru a ni se arăta toate bogățiile mănăstirii, am fost conduși într-o încăpere unde se păstrau obiecte de artă, curiozități și obiecte naturalistice. Aveam, în vremea aceea, puține noțiuni despre valoarea acestor lucruri; geognosia¹, care este foarte lăudabilă, dar care îmbucătățește în viziunea omului impresia lăsată de frumoasa suprafață a pământului, nu mă ademenește încă; o geologie fantezistă mă atrăsese și mai puțin în labirinturile ei; dar călugărul care ne conducea mă sili să consider cu oarecare atenție fosila unui mic cap de mistreț, foarte prețuit, după cum spunea el, de cunoscători, și care era bine conservat într-un șist argilos, albastru. Această căpățână, oricât de neagră ar fi fost, mi-a rămas de-atunci întipărită puternic în minte. Fusese găsită în ținutul Rapperswyl, în niște locuri mlăștinoase — încă din timpurile primitive — foarte potrivite pentru a primi și păstra astfel de mumii pentru posteritate.

Cu totul altfel m-a atras, în rama și sub sticla ei, o gravură de Martin Schön², înfățișând moartea Fecioarei. Numai un exemplar fără nici un cusur poate să ne dea o idee despre talentul unui astfel de meșter; dar atunci sîntem atît de impresionati, ca de orice aspect al perfecțiunii, încît ne urmărește mereu dorința de a-l poseda, pentru a ne înnoi neîncetat impresia, oricît timp ar fi trecut de la prima lui vedere. De ce n-aș anticipa mărturisind aici că, mai târziu, nu mi-am găsit liniștea pînă ce nu mi-am procurat o bună copie după acea gravură?

La 16 iunie 1775 — e prima dată consemnată în

¹ Știința care se ocupă cu studierea diferitelor roci care alcătuiesc scoarța pământului.

² *Martin Schön* (*Schongauer*), cunoscut pictor german din secolul al XV-lea.

notele mele — am întreprins un drum anevoios : trebuia să urcăm înălțimi sălbătice, stîncoase, într-o singurătate și pustietate deplină. Seara, la opt fără un sfert, am ajuns în fața înălțimii Hacken din Schwyz : două piscuri alăturate care se ridică îndrăznețe în văzduh. Pentru întâia oară în călătoria noastră am găsit în văgăunile acestor culmi dințate zăpadă rămasă din timpul iernii. O pădure de pini din vremuri imemorabile, severă și înfricoșătoare, umplea prăpăstiile amețitoare în care trebuia să coborîm. După o scurtă oprire, începurăm să sărim, cu voinicie și nespus de voioși, din stîncă în stîncă, de pe o lespede pe alta, pe cărarea care se azvîrlea în adîncime și, astfel, am ajuns la zece seara la Schwyz. Ne simțeam în același timp istoviți și veseli, zdrobiți de oboseală și într-o dispoziție nebună. Ne-am astîmpărat îndată setea și ne-am simțit și mai entuziaști. Închipuiască și cineva pe tînărul care scrisese *Werther* cu doi ani mai înainte și pe prietenul lui și mai tînăr încă, care se aprinsese la citirea manuscrisului acelei opere ciudate, amîndoi înapoiți, fără s-o știe și fără s-o dorească, într-un fel de stare naturală, făcînd să reînvie iubirile lor trecute, gîndindu-se la cele prezente, făurind planuri absurde, străbătînd împărăția fanteziei cu sentimentul voios al puterii lor. Numai cine își închipuie toate astea își va reprezenta acea stare sufletească, pe care n-aș putea-o zugrăvi, dacă n-aș găsi în jurnalul meu însemnarea : „Rîsul și veselia au durat pînă la miezul nopții“.

În ziua de 17, dimineața, am văzut în fața ferestrelor noastre Hackenul din Schwyz. Nori după nori se ridicau către aceste enorme și neregulate piramide ale naturii. La unu după amiază am plecat de la Schwyz pentru a ne duce la Rigi. La două, pe lacul Lowerz, era un soare splendid. Eram atît de extaziați, încît nu vedeam nimic. Două fete zdravene conduceau barca.

Lucrul ni s-a părut nostim, așa că n-am pus mîna pe lopeți. Am coborît în insula în care se spunea că locuise odinioară tiranul. Oricum ar fi fost, astăzi nu se mai vedea, pitită între ruine, decît coliba pustnicului.

Urcarăm muntele Rigi. La șapte și jumătate ajunserăm la capela „Maica Domnului din zăpadă”; am trecut prin fața capelei, prin dreptul mănăstirii, și am ajuns la hanul „La Boul”.

La 18 iunie, duminică dimineța, am desenat capela, văzută de la han. La amiază am ajuns la „Kaltenbad”, zisă și „Fîntîna celor trei surori”. La două și un sfert eram sus, pe culme. Ne aflam în mijlocul norilor, de două ori neplăcuți de data asta, pentru că ne ascundeau priveliștea și ne supărau cu umezeala lor. Dar am uitat de necazurile acestea cînd norii începură să se resfire și ne lăsară liberă posibilitatea de a vedea ca în niște cadre în continuă schimbare imaginile subite și mereu altele ale unei lumi clare, strălucite, scăldate în soare. Era un spectacol pe care nu-l mai văzusem niciodată, pe care nu-l vom mai vedea, și rămaserăm multă vreme într-o poziție oarecum incomodă, pentru a prinde, printre sfîșierile norilor în mișcare, cîte o bucată de pămînt însořit, un țarm îngust, un colț de lac.

La opt seara eram din nou la han și ne așezarăm la masă, unde ni s-a servit pește la frigare, ouă și vin din belșug.

Pe cînd amurgea și se înnopta cu încetul, la urechile noastre ajunse armonia unor sunete: dangătul clopotelor capelei, murmurul fîntînei, susurul adierilor schimbătoare, buciul în depărtare. Gustam clipe binefăcătoare, care ne legănau și ne linișteau.

În ziua de 19, la șase și jumătate dimineța, începem prin a urca, apoi coborîm la lacul Celor Patru Cantoane, la Fitznau, și de acolo, pe apă, la Gersau. La prînz ajunsesem la hanul de pe malul lacului.

Către orele două ne aflam în fața poienii de pe muntele Grütli, unde se legaseră prin jurământ cei trei Tell. De acolo ne îndreptăm către lespeda de unde eroul a sărit din barcă și unde a fost păstrată pentru vecie, prin pictură, spre cinstea lui, legenda vieții și a isprăvilor sale. Pe la trei ajungem la Flüelen, unde a fost urcat în barcă, și pe la patru, la Altorf, unde a țintit mărul.

Te simți înlănțuit de acest fir poetic prin labirintul pereților stîncoși care, căzînd drept în apă, n-au nimic să ne spună. Îi vezi stînd nezguduîți, nemișcați ca decorurile unui teatru ; fericirea sau nenorocirea, bucuria sau tristețea nu aparțin decît personajelor de pe afiș.

Aceste reflecții nu ne atingeau însă orizontul nostru al tinerilor ; alungaserăm din spiritul nostru amintirea trecutului prea puțin îndepărtat și viitorul stătea în fața noastră tot atît de minunat, de nepătruns, ca și munții pe care eram gata să-i străbatem.

La 20 ajunserăm la Amstäg, unde ne-am prăjit niște pești foarte gustoși. În fine, pe pantele acestea sălbătice, unde râul Reuss izbucnește din stînci prăpăstioase, și unde apa proaspătă provenită din topirea zăpezilor se joacă pe bancurile de nisip spălat, nu m-am putut împiedica să profit de prilejul dorit, răcorindu-mă în undele ce vuiau.

Pe la trei pornirăm mai departe ; un șir de cai de munte ne preceda : străbăturăm împreună cu caii mari troiene de zăpadă și nu aflarăm decît mai tîrziu că sub noi era prăpastie. Zăpada iernii se grămădisise într-o văgăună a muntelui, ocolită de obicei, dar care acum slujea pentru scurtarea drumului. Apele, trecînd pe sub zăpadă, o scobiseră pe dedesubt ; căldura verii topise mereu bolta care lega acum cele două margini ca largul arc al unui pod. Am putut să ne convingem de acest ciudat fenomen al naturii, cînd, o dată ajunși

ceva mai sus, am îndrăznit să ne aventurăm în prăpastia ce se deschidea în fața noastră.

Pe măsură ce urcam, lăsam în urma noastră, în genună, pădurile de brad, printre care se vedea căzînd din stîncă în stîncă spumegătorul Reuss.

La șapte și jumătate am sosit la Wasen, unde, pentru a ne răcori cu vinul roșu, greu și acru al Lombardiei, a trebuit să-l amestecăm cu multă apă și cu zahărul pe care natura nu voise să-l dăruiască strugurelui. Hangiul ne arată frumoase cristale, dar eram atunci atît de departe de studiul lor, încît n-am vrut, chiar pentru prețul modest pe care mi-l cerea, să mă încarc cu aceste produse ale muntelui.

În ziua de 21, pe la ora șase și jumătate, continuarm ascensiunea. Stîncile deveniră din ce în ce mai uriașe și mai înspăimîntătoare ; drumul pînă la Piatra Dracului, de unde se zărește Puntea Dracului, este din ce în ce mai anevoios. Ajunși aici, tovarășul meu de drum dori să se odihnească și mă îndemnă să desenez minunata priveliște ce se deschidea în fața noastră. Am putut așterne contururile, dar cum nimic nu ieșea în relief și nici nu se situa pe planul al doilea nu m-am priceput să vorbesc limba acestor aspecte. Continuarăm să urcăm cu greutate ; groaznica sălbăticie a locului era din ce în ce mai accentuată ; lespezile deveneau munți și depresiunile abisuri. Astfel mă conduse călăuza mea pînă la Urserner Loch, pe care am străbătut-o oarecum în silă ; tot ce văzusem pînă atunci fusese sublim, întunericul de aci făcea să dispară totul în jurul nostru.

Nu încapе însă îndoială că mucalitul meu călăuz prevăzuse vesela mirare care trebuia s-o încerc ieșind la lumină. Gîrla, nu prea spumegătoare acum, serpuia lin printr-o vale primitoare, netedă, înconjurată desigur de munți, dar destul de largă. Deasupra plăcutului sat Urserner și a bisericii sale, care ni se înfă-

țișase vederii pe un tăpșan întins, se înălța o pădu-
rice de pini, de care nu se atinge nimeni, pentru că
ferește de avalanșe pe cei care se așază la picioarele
ei. Pajiștile înverzite ale văii se împodobeau, din nou,
de-a lungul apei, cu sălcii pitice. Îți făcea plăcere să
regăsești o vegetație de care fusesesi lipsit atîta timp.
Parcă te cuprindea o liniște nespūsă ; cu cît înaintai
spre șes, cu atît simțeaî cum îți revin puterile, și tova-
rășul meu de drum era și el mulțumit de surpriza pe
care știuse să mi-o producă.

La Matte găsirăm renumita brînză de Urserner și,
tineri exaltați cum eram, ne regalarăm cu un vin
bunicel, care ne spori și mai mult mulțumirea, dînd
proiectelor noastre un avînt fantastic.

În ziua de 22, la ora trei și jumătate, părăsirăm
hanul nostru pentru a trece din valea de șes a Urser-
nerului în aceea pietroasă a Livinei. Fertilitatea dis-
pare aici deodată ; stînci goale sau acoperite de mușchi,
stînd sub zăpadă, vînturi vijelioase, nori care vin și
trec, zgomot de cascade, clopoțeli cailor de povară
în singurătatea cea mai desăvîrșită, unde nu vezi pe
nimeni trecînd nici într-o direcție, nici într-alta. În-
chipuirea plăsmuiește aici fără greutate cuiburi de
balauri printre stînci. Te simțeaî totuși înviorat și
reconfortat datorită uneia din cele mai frumoase cas-
cade, una din cele mai potrivite pentru un tablou,
care se prăvălea pe treptele ei în fel și chip, și care,
în anotimpul acela, crescuse din belșug prin topirea
zăpezilor ; ea ne apărea cînd învăluită de nori, cînd
limpede, și ne țintui în loc multă vreme.

Ajunserăm, în sfîrșit, la niște mici lacuri învăluite
în ceață — așa aș dori să le numesc, fiindcă abia le
puteai deosebi de atmosfera încărcată cu vapori care
le înconjura. Deodată, din ceață se ivi un edificiu :
era casa de oaspeți și ne făcu o deosebită plăcere să
ne putem adăposti sub un acoperiș primitor.

CARTEA A NOUĂSPREZECEA

Anunțați prin lătrăturile ușoare ale unui cățeluș care ne ieși în întâmpinare, am fost primiți cu prietenie la poartă de o femeie cam bătrână, dar robustă. Ea ne ceru iertare că preotul plecase la Milano, dar era așteptat să se întoarcă în aceeași seară. În sfârșit, fără multă vorbărie, se ocupă de confortul și nevoile noastre. Ni se dădu o cameră caldă și încăpătoare ; ni se puse pe masă pâine, brânză și un vin destul de bun ; ni se mai făgădui și o cină îndestulătoare. Începurăm să ne recapitulăm toate întâmplările neașteptate ale zilei și prietenul meu se lăuda cât îl ținea gura că totul mersese de minune și că petrecusem o zi ale cărei impresii nu le-ar fi putut reda nici poezia nici proza.

Cînd, tîrziu, soarele scăpătă, sosi în sfârșit și respectabilul pater, care își salută oaspeții cu o demnitate prietenoasă și familiară și, în puține vorbe, recomandă bucătăresei să-și dea toată silința. Cum nu ne ascunserăm mirarea față de hotărîrea lui de a-și petrece toată viața sus pe munte, într-o pustietate atît de deplină, departe de orice prezență omenească, părintele ne asigură că societatea nu-i lipsea de loc, dovadă eram și noi care venisem să-l onorăm cu

vizita noastră. Transportul de mărfuri era foarte viu între Italia și Germania. Aceste schimburi neîncetate îl puneau în legătură cu cele mai importante case de comerț. Cobora adeseori la Milano, mai deseori se ducea la Lucerna, de unde firmele însărcinate cu serviciile de mesagerie îi trimiteau mereu tineri care urmau să cunoască, la acea răspîntie, toate întîmplările și accidentele care pot interveni în cursul afacerilor.

Scara trecu în convorbiri de tot felul și petrecurăm o noapte liniștită în paturile cam scurte, fixate în pereți, care semănau mai mult cu niște repozitorii, decît cu paturi adevărate.

Trezindu-mă dis-de-dimineață, am ieșit repede afară, la aer, dar într-un spațiu îngust, înconjurat de culmi înalte. M-am așezat la marginea cărării care cobora spre Italia și am început să desenez, după cum obișnuiesc diletanții, aspecte care nu puteau fi desenate și în nici un caz nu puteau constitui un tablou : culmile apropiate, pe spinările cărora zăpada în topire trăgea brazde albe și dîre negre. Dar strădaniile nerodnice de a le desena au făcut ca acele imagini să-mi rămîină neșterse în amintire.

Tovarășul meu de drum veni vesel către mine și îmi spuse :

— Ce părere ai despre cele ce ne-a povestit gazda noastră, preotul, aseară ? Nu te-a cuprins dorul să cobori din cuibul ăsta de balauri, jos, în țara aceea fermecătoare ? Mie mi-ar plăcea. Coborîrea prin trecători trebuie să fie minunată și ușoară ; și cînd țara se va desfășura în fața noastră, la Bellinzona, ce încîntare va fi ! Cuvintele părintelui mi-au evocat din nou insulele de pe lacul Maggiore. De la călătoria lui Keyssler s-au văzut și s-au auzit atîtea despre locurile acelea, că nu pot rezista ispitei de-a le vedea.

Nu ești și tu de părere să pornim într-acolo ? continuă el. Ești tocmai pe drumul bun. Odată am luat-o și eu pe drumul ăsta, dar n-am avut curajul să pornesc la vale. Ia-o tu înainte. Așteaptă-mă la Airolo ; o să te urmez cu călăuza noastră, după ce o să-mi iau rămas bun de la blîndul pater și o să achit socoteala.

— Să plec așa, pe nepusă masă, nu prea îmi convine, i-am răspuns.

— Ce ai să te gîndești atîta ? mă mustră prietenul meu. Avem bani destui ca să ajungem la Milano. Putem să ne și împrumutăm. M-am împrietenit cu negustori pe la bîlciurile noastre.

Passavant devenea din ce în ce mai stăruitor.

— Du-te, i-am zis. Rînduiește totul pentru plecare. Ne vom hotărî pe urmă.

Mi se pare că omul, în astfel de clipe, nu simte în el energia necesară să ia o hotărîre, ci este stăpînit și determinat de impresii anterioare. Lombardia și Italia îmi apăreau ca locuri cu totul străine, Germania ca ceva cunoscut, drag mie și plin de perspective prietenești și familiare. Trebuie s-o mărturisesc, ceea ce mă înconjurase și mă susținuse pînă atunci continua să rămîină pentru mine elementul de care nu mă puteam lipsi, din limitele căruia nu îndrăzneam să ies. O inimioară de aur, pe care Lili mi-o dăruise în ceasurile noastre cele mai frumoase, atîrna încă de panglica cu care o legase și se încălzea drăgăstoasă la pieptul meu. Am desprins-o și am sărutat-o. Să-mi fie îngăduit a reproduce aici mica poezie pe care această împrejurare mi-a inspirat-o :

Amintire-a vechii bucurii,
Ce o port mereu la gîtul meu,
Trainică mai mult vei fi
Ca iubirea ce gustat-am eu ?

Fug din calea ta, o Lili ! Dar mi-e dat
Necurmat să rățesc departe,
Văi și crînguri să străbat !
Ah, de asta avui parte :
Inima lui Lili de a mea
Să se rupă, și ce o lega.

Rupt e lanțul, pasărea s-a smult,
În pădure singură se-ntoarce,
Un crîmpei din lanțul ce l-a rupt
Îl tîrăște-ncolo și încioace.
A fost liberă, dar astăzi știe
C-a putut să cadă în robie.

M-am ridicat repede și am părăsit locul acela pră-
păstios, de unde, prietenul meu, repezindu-se cu
călăuza noastră, m-ar fi putut tîrî cu ei în abis. Mi-am
luat și eu rămas bun de la veneratul părinte și, fără
a mai rosti un cuvînt, m-am îndreptat spre cărarea
pe care venisem. Prietenul meu mă urmă cu oarecare
șovăială și, cu toată amicitia și devotamentul de care
îi dădusem dovadă, rămase cîtva timp în urmă, pînă
cînd splendida cascadă, despre care am vorbit, ne
apropie din nou și a trebuit să admitem că hotărîrea
noastră fusese bună și salutară.

Nu voi mai povesti nimic despre coborîre, decît că
aflarăm cu totul prăbușită puntea de zăpadă pe care,
cu puține zile înainte, o străbătusem liniștiți, îm-
preună cu toate poverile noastre și că, trebuind
să facem un ocol pentru a lăsa în urmă prăpastia
deschisă, am avut prilejul să contemplăm cu uimire
și să admirăm ruinile colosale ale unei arhitecturi
naturale.

Prietenul meu nu se putea mîngîia de a fi scăpat
prilejul excursiei în Italia. Poate că o premeditase și,
printr-o șiretenie afectuoasă, nădărduse să mă ia pe
nepusă masă, chiar acolo unde trebuia să ne hotărîm.

Din pricina aceasta înapoierea n-a mai fost tot atît de veselă ; dar eu, în timp ce înaintam tăcut, eram cu atît mai preocupat să reţin, cel puţin în particularităţile lor caracteristice şi care puteau fi observate, acele imagini colosale, care de obicei se micşorează, cu vremea, în spiritul nostru.

Am ajuns astfel la Küssnacht, nu fără impresii şi gânduri noi sau înnoite, luînd calea înălţimilor impunătoare din jurul lacului Celor Patru Cantoane şi, acolo, urmîndu-ne drumul pe apă, salutarăm capela lui Tell, aşezată la marginea şoselei, şi evocarăm acel omor care trece, în toată lumea, drept un act de eroism patriotic. Tot astfel traversarăm lacul Zug, cu care făcusem mai demult cunoştinţă, de cînd îl zărisem din depărtare, de pe crestele muntelui Rigi.

De la Zug nu-mi mai amintesc decît de cîteva ochiuri de geam pictate, nu prea mari, dar foarte reuşite în genul lor, aşezate la ferestrele unei săli a hanului. Trecînd apoi rîul Albis, am ajuns în valea Sihl, unde l-am vizitat pe un tînăr din Hanovra, domnul von Lindau, care se complăcea în singurătate. Voiam să repar nemulţumirea ce i-o provocasem mai înainte, la Zürich, atunci cînd refuzasem, într-un chip care nu era nici amabil, nici abil, tovărăşia lui. Prietenia geloasă a excelentului Passavant fusese adevărata cauză care mă oprise să primesc o tovărăşie, fără îndoială amabilă, dar incomodă.

Înainte de a descinde de pe acele înălţimi măreţe către lac şi către oraşul încîntător situat la marginea lui, trebuie să mai fac o observaţie în legătură cu încercările mele de a trage cît mai mult folos de pe urma acelei regiuni, prin desene şi schiţe. Obişnuinţa pe care o deprinsesem din copilărie de a considera peisajul ca un tablou mă îndemna, fiindcă percepeam natura ca imagine, s-o fixeze pe hîrtie şi să păstrez în mine amintirea sigură a unor astfel de clipe. Dar, în-

trucît altă dată nu mă exercitasem decît asupra unor obiecte mărginite, am simțit curînd insuficiența mea în fața unei lumi ca aceea. Graba și nerăbdarea, reunite, mă constrîseră la un mijloc neobișnuit : cînd mă găseam în fața unui subiect interesant și îl fixam în cîteva linii generale pe hîrtie, scriam alături și cuvintele destinate să evoce amănuntele pe care nu le putusem exprima și executa în desen. În felul acesta obțineam însă prezența unei astfel de trăsături caracteristice a acelor aspecte, încît mai tîrziu, cînd mi se întîmpla să am nevoie de vreo localitate, într-un poem sau într-o povestire, aceasta îmi apărea de îndată și-mi era de folos.

Înapoiat la Zürich, nu i-am mai găsit pe frații Stolberg. Șederea lor în acest oraș se scurtase într-un chip ciudat.

Să mărturisim, de altfel, că atunci cînd se depărtează de limitele mediului lor domestic, călătorii își închipuie că pătrund într-o natură, nu numai străină, dar și cu totul liberă. Această iluzie putea fi pe atunci cu atît mai ușor întreținută, cu cît cercetarea polițienească a pașapoartelor, vămile și alte obstacole de același fel nu aminteau încă, în fiecare clipă, că oricine este mai stînjenit și mai incomodat în călătorie decît la el acasă.

Să ne reprezentăm, în sfîrșit, tendința radicală a timpului de a realiza libertatea naturală și atunci îi vom scuza pe tinerii care credeau că Elveția ar putea fi locul potrivit pentru idila frăgedii lor naturi de adolescenți. Delicatele poezii ale lui Gessner și încîntătoarele lui desene îi îndreptăteau pe deplin la aceasta.

Și în realitate, scăldatul sub cîrul liber părea cu totul indicat pentru astfel de manifestări poetice. În timpul călătoriei, aceste exerciții naturale nu păreau prea potrivite cu moravurile moderne și de aceea ne

abținuserăm de la ele pînă la un anumit punct. În Elveția însă, la vederea tuturor acestor ape care izvoarăsc, aleargă, saltă, se adună în cîmpie și se întind în lacuri, ispita devine de neînvins. Nu voi ascunde că și eu m-am alăturat tovarășilor mei de drum pentru a mă scălda în lacul limpede și, după cum se părea, destul de departe de orice privire omenească. Dar cînd sînt despuiate, trupurile omenești se văd lucind de departe și acei care le-au zărit s-au simțit jigniți.

Bunii și nevinovații tineri, care nu găseau nimic respingător în faptul că se arătau pe jumătate goi, ca niște poetici păstori, sau goi cu totul, ca niște zei antici, fură avertizați de prietenii lor să renunțe la aceste petreceri. Li se arată că nu trăiau în sîmul naturii primitive, ci într-o țară care socotise că e folositor și bine să stăruie în vechile instituții și moravuri, ieșite din evul mediu. Ei erau destul de înclinați să admită acest raționament, mai ales că era invocat evul mediu, care li se părea tot atît de venerabil ca o a doua natură. Părăsind deci malul lacului, prea frecventat, și continuîndu-și plimbările prin munți, descoperiră ape atît de limpezi, atît de murmurătoare și răcoroase, încît în mijlocul lui iulie li se păru cu neputință să renunțe la plăcerea lor. Astfel, peregrinările lor îi conduse în sumbra vale unde râul Sihl se precipită după Albis, pentru a se azvîrli, mai jos de Zürich, în Limmat. Departe de orice așezare omenească și chiar de orice cărare bătută, găsiră că n-ar fi nici un păcat dacă și-ar lepăda hainele și s-ar expune valurilor spumegînde. Ei făcură aceasta cu strigăte, cu exclamații de sălbatică bucurie, excitați de răceala apei și de propria lor plăcere și avură astfel ideea de a consacra acele stînci posomorîte și împădurite unei scene idilice.

Nu se știe dacă oameni care aveau mai demult ne-caz p_e ei le-au luat urma sau dacă, prin tumultul lor

poetic, și-au creat dușmani chiar în acea singurătate. Sigur este că din tufișurile mute care îi dominau a început să plouă cu pietre asupra lor, fără să știe dacă această faptă era numai a câtorva sau a unui mare număr de persoane și dacă isprava fusese accidentală sau premeditată. Frații Stolberg socotiră însă că e mai cuminte să părăsească elementul binefăcător și să se întoarcă la hainele lor. Nici unul din ei n-a fost atins de vreo lovitură; surpriza și mîhnirea a fost singura vătămare morală pe care au suferit-o, dar, tineri joviali precum erau, au pierdut repede amintirea ei.

Urmările cele mai neplăcute le-a avut de îndurat însă Lavater, pentru că îi primise prietenește pe acești tineri insolenți, pentru că organizase excursii cu ei și acordase favoarea sa unor ștregari a căror fire sălbatică, nedomesticită, - anticreștină și chiar păgînă provocase un astfel de scandal într-o țară civilizată și cu rînduieli statornice. Dar cucernicul nostru prieten, care se pricepea bine să astîmpere furtunile, izbuti s-o facă și de data aceasta și, după plecarea acestor meteorici călători, la înapoierea noastră, totul intrase în ordine.

În fragmentul despre *Călătoriile lui Werther*, publicat de curînd în al șaisprezecelea volum al operei mele, am căutat să zugrăvesc contrastul dintre ordinea lăudabilă și îngrădirea legală care domnesc în Elveția, și viața după natură către care aspiră o tinerețe zburdalnică. Dar cum există obiceiul ca tot ce un poet descrie cu libertate să fie luat drept o hotărîre definitivă și o critică cu caracter didactic, elvețienii s-au arătat foarte nemulțumiți, așa că am renunțat să mai dau urmarea proiectată a acelei scrieri prin care trebuia să arăt chipul în care ajunsese Werther la epoca suferințelor sale; sînt sigur că această continuare ar fi fost bine primită de cunoscătorii sufletului omenesc.

Ajuns din nou la Zürich, m-am dedicat lui Lavater ; i-am cerut din nou ospitalitatea și am rămas mai tot timpul singur cu el. *Fiziognomica* cu tot ceea ce ea conținea format și inform, apăsa pe umerii excelentului om cu o greutate mereu crescîndă. Discutam totul, după împrejurări, destul de adînc, așa că i-am făgăduit, după plecarea mea, același interes pentru lucrările lui ca și mai înainte.

Mă predispunea la aceasta încrederea absolută pe care tinerețea mi-o dădea în rapiditatea înțelegerii mele și, mai mult încă, sentimentul unei docilități binevoitoare. Căci, la drept vorbind, felul în care Lavater analiza fizionomiile nu mi se potrivea de loc. Impresia pe care cineva mi-o făcea la prima lui întîlnire hotăra oarecum raporturile mele cu el, deși bunăvoința generală, care acționa asupra mea unită cu caracterul ușuratic al tinereții, sfîrșea totdeauna prin a dobîndi preponderența și mă făcea să văd lucrurile într-o atmosferă cam cețoasă.

Spiritul lui Lavater te copleșea, în apropierea lui nu te puteai sustrage influenței sale. A trebuit deci să mă hotărăsc să consider separat fruntea și nasul, ochii și gura, și să cîntăresc raporturile și relațiile dintre ele. Vizionarul acesta era obligat să recurgă la alții pentru a dovedi pe deplin ceea ce el însuși intuia cu atîta claritate. În ce mă privește, aveam totdeauna impresia că sînt perfid și că spionez, cînd voiam să descompun în elementele sale și să descopăr calitățile morale ale unui om care stătea în fața mea. Preferam să mă mărginesc la conversație, în care omul se dezvăluia atîta cît voia. De altfel nu voi ascunde că în apropierea lui Lavater simțeam o anumită neliniște ; căci în timp ce însușirile noastre le descoperea pe cale fiziognomică, el devenea, pe măsură ce convorbirea se desfășura, stăpînul gîndurilor

noastre, pe care le ghicea cu ușurință, datorită spiritului său ascuțit.

Oricine simte în sine o putere de sintetizare cu adevărat predominantă, are dreptul să analizeze, pentru că numai prin amănunte culese din exterior poate să dovedească și să legitimeze totalitatea impresiilor interioare. Asupra modului în care se comporta Lavater în această privință voi da un singur exemplu.

Duminica, după predică, în calitatea lui de preot, avea datoria să întindă credincioșilor care ieșeau din biserică punga de catifea și să le primească pomenile, binecuvîntîndu-i. Astfel, într-o anumită duminică și-a impus obligația de a nu privi pe nimeni și de a lua seama numai la mâini, interpretîndu-le forma. Nu scăpa atenției sale nici aspectul degetelor, nici chipul în care ele lăsau să le cadă darul lor, și în această privință avea multe lucruri să-mi spună. Cît de instructive și stimulante erau aceste convorbiri pentru mine, care mă pregăteam să devin pictor al omului !

În diferitele epoci de mai târziu ale vieții mele mi s-a întîmplat să mă gîndesc la acest bărbat, unul din cei mai buni cu care am ajuns la o asemenea intimitate. Astfel, reflecțiile asupra lui, care urmează, n-au fost scrise în același timp. Prin tendințele noastre divergente, ar fi trebuit să devenim din ce în ce mai străini unul față de altul, și totuși n-aș vrea să las să se estompeze în spiritul meu ideea acestei personalități eminente. Mi l-am reprezentat de mai multe ori și astfel au apărut aceste pagini, cu totul independente unele de altele, așa încît se vor găsi în ele repetiții, dar, după cum sper, nu și contradicții.

La drept vorbind Lavater avea un spirit întru totul realist și nu cunoștea din ideal decît forma lui morală ; dacă te concentrezi asupra acestei noțiuni, poți

să-ți faci o imagine limpede despre acest om rar și ciudat.

Opera sa *Perspective în eternitate* nu este, de fapt, decît o prelungire a vieții prezente, în condiții mai ușoare decît acele pe care le avem de suferit în lumea aceasta. *Fiziognomica* sa se reazemă pe convingerea că ființa fizică coincide perfect cu ființa spirituală, despre care mărturisește și pe care o reprezintă.

Nu se putea împăca ușor cu idealul artistic, căci cu privirea sa pătrunzătoare își dădea prea bine seama despre imposibilitatea trecerii acestei entități într-o organizare vie și, din această pricină, o respingea în domeniul fabulosului și chiar al monstruosului. Sfortarea sa neîncetată de a realiza ceea ce aparținea idealului îi adusese reputația unui entuziast, deși era convins că nimeni, mai mult ca el, nu era atît de legat de real. De aceea n-a putut niciodată să descopere contradicția felului său de a gândi și acționa.

Nimeni nu se ostenise cu mai multă pasiune să i se recunoască meritele, și acestui fapt i se datora vocația lui de învățător. Totuși, cu toate că sfortările sale tindeau către îndreptarea intelectuală și morală a semenilor săi, nu aceasta constituia scopul său suprem.

Ținta lui principală era să realizeze persoana lui Cristos ; de aici rezulta cea pornire aproape necugetată de a tot pune pe fiecare să deseneze, să copieze și să reproducă tot alte și alte portrete ale lui Cristos, dintre care, cum era și firesc, nici unul nu ajungea să-l mulțumească.

Scrierile lui au ajuns să fie greu de înțeles, căci este anevoios să pătrunzi intențiile sale. Nimeni n-a scris atîta pentru timpul lui și cu atîtea elemente ale actualității. Aceste scrieri sînt adevărate jurnale și priceperea lor cere comentarul cel mai strict al istoriei contemporane ; ele sînt scrise într-un jargon pe care trebuie să-l cunoști pentru a le putea cîntări așa cum se

cuvine, altminteri multe lucruri de-acolo par cititorului lipsite de rațiune și de gust ; pentru faptul acesta a fost de multe ori criticat Lavater în timpul vieții și după moartea lui.

Într-atîta, de pildă, îi împuiasem capul cu mania noastră de a dramatiza totul, și de a înfățișa orice s-ar fi întîmplat în această formă, fără a mai admite vreo alta, încît, sub această influență, s-a ostenit să dovedească în al său *Pontius Pilatus* că nu există o altă lucrare mai dramatică decît Biblia și că patimile lui Cristos trebuie considerate ca drama dramelor.

În acest capitol al micii lui cărți și, în general, în toată opera sa, Lavater arată o mare asemănare cu preotul Abraham de Sancta Clara ¹, căci orice ființă spirituală care dorește să aibă o influență momentană, cade neapărat în acea manieră ; dar trebuie să se ție la curent cu tendințele, pasiunile, limba și terminologia timpului său pentru a le folosi apoi în scopurile sale și pentru a-și apropia mulțimile pe care vrea să le atragă.

Cum îl înțelegea pe Cristos într-un sens literal, așa cum îl înfățișează Scriptura și unii exegeți, reprezentarea aceasta îi folosea în asemenea măsură ca un supliment al propriei lui fapte, încît îl încorpora pe omul-Dumnezeu umanității sale individuale, pînă la punctul în care se unea și se contopea cu el, ba chiar îndrăznește să creadă că el este omul-Dumnezeu.

Din pricina acestei credințe absolute în litera Bibliei, trebuia neapărat să ajungă la deplina convingere că poți face miracole astăzi ca și altădată ; și cum izbutise, încă mai demult, în ocazii importante și urgente, să poată da, prin rugăciuni fervente și

¹ *Abraham de Sancta Clara* (*Hans Ulrich Megerle*) (1644—1709), predicator și scriitor satiric vienez.

chiar vehemente, o întorsătură favorabilă unor accidente pline de grele amenințări, obiecțiile rațiunii reci nu-l clătinau cîtuși de puțin. Pătruns, pe de altă parte, de marea valoare a unei umanități regenerate prin Cristos și consacrate unei eternități fericite, dar cunoscînd deopotrivă nevoile felurite ale spiritului și inimii omenești, nemărginita sete de știință, simțind el însuși dorința de a se extinde către infinitul spre care ne atrage, prin mijlocirea simțurilor noastre, cerul înstelat, el schiță scrierea sa *Perspective în eternitate*, care a părut însă foarte stranie celor mai mulți dintre contemporanii săi.

Dar toată această năzuință, toate aceste dorințe și acțiuni cîntăreau mai puțin în balanță decît geniul fiziognomic pe care i-l dăruise natura. În adevăr, după cum „piatra de încercare“ este cea mai potrivită ca prin negreața și felul aspru dar și neted al suprafeței sale să indice diferența dintre metalele cu care o frecăm, tot astfel, grație ideii lui pure despre umanitate, ca și prin vioiciunea și delicatețea darului său de observație exercitat de el, mai întîi într-un mod superficial și întîmplător, apoi, cu reflexiune, principal și ordonat, Lavater ajunsese la înalta facultate de a prinde, de a cunoaște, de a distinge și chiar de a exprima particularitățile oamenilor.

Orice talent, care se întemeiază pe o predispoziție naturală hotărîită, ni se pare ceva magic, pentru că nu ajungem să-l subordonăm, împreună cu efectele lui, unei noțiuni anumite. Și, în adevăr, clarviziunea lui Lavater depășea orice idee ; erai uimit să-l asculți cînd vorbea în intimitate despre cutare și cutare ins. Era chiar primejdios să trăiești în apropierea unui om care percepea cu claritate toate limitele în care i-a plăcut naturii să-l închidă pe fiecare individ.

Fiecare crede că poate împărtăși altora ceea ce posedă el ; astfel Lavater nu voia să folosească singur

acest dar minunat ; voia să-l releve, să-l trezească și în alții și chiar să-l transmită mulțimii. Sînt numeroși acei care își amintesc, și lucrul s-a întîmplat nu fără vina acestui om eminent, la ce răstălmăciri triste și răutăcioase, la ce glume stupide și ironii josnice a dat din belșug naștere această curioasă doctrină. Căci cu toate că unitatea ființei sale intime rezida într-o înaltă moralitate, totuși el nu izbutea, în ciuda numeroaselor eforturi, să ajungă și la o unitate exterioară de prezentare, pentru că era lipsit cu totul de orice predispoziție filozofică și de orice talent artistic.

Nu era nici gînditor, nici poet ; nu era nici chiar orator în înțelesul propriu al cuvîntului. Incapabil să cuprindă ceva cu metodă, el punea stăpînire, cu o mîină sigură, pe aspectele particulare, îmbinîndu-le apoi cu îndrăzneală. Marea sa operă fiziognomică este în această privință un exemplu și o mărturie izbitoare. Ideea omului moral și fizic putea forma un tot în viziunea lui interioară, dar el nu putea s-o proiecteze în afară decît într-un mod practic, în amănuntele ei, tot astfel după cum și în viață nu cuprindea decît amănunte.

Aceeași operă ne arată, spre regretul nostru, cum un om atît de clarvăzător dibuiește în experiența cea mai banală, face apel la toți artiștii și la toți mîzgălitorii în viață, cheltuiește sume de bani de necrezut pentru desene și gravuri lipsite de orice caracteristici și ajunge a spune apoi, în cartea sa, că o planșă sau alta este nereușită, nesemnificativă și nefolositoare. Fără îndoială, în felul acesta el își ascutea judecata sa și pe a altora, dar cele arătate dovedesc că înclinația sa l-a împins mai mult să acumuleze experiențe, decît să se lumineze prin ele. Din aceeași pricină n-a putut ajunge niciodată la rezultatele pe care i le ceream adeseori și cu insistență. Ceea ce a încredințat mai tîrziu prietenilor săi drept rezultate cu nu le so-

coteam ca atare ; căci acestea consistau dintr-o colecție de linii și aspecte ale figurii, negi și alunițe, cu care credea că se asociază anumite trăsături morale și adeseori imorale. Erau printre acele așa-zise rezultate și observații care te făceau să te cutremuri. Dar toate acestea nu se legau între ele ; totul se amesteca la întâmplare ; nu vedeai nicăieri un fir conducător sau o raportare la ceea ce fusese spus mai înainte. Nu există mai multă metodă literară și simț artistic nici în celelalte scrieri ale lui, care nu conțin altceva decât expunerea vie și pasionată a gândirii și voinței sale și înlocuiesc prin amănuntele cele mai mișcătoare și mai spirituale ceea ce ele nu pot oferi în ansamblul lor.

Considerațiile ce vor urma, și care se referă la același subiect, își găsesc aci locul potrivit.

Nimeni nu recunoaște cu plăcere altora o superioritate, atîta timp cît poate, într-o anumită măsură, s-o tăgăduiască. Superioritățile naturale de orice fel sînt cel mai puțin contestabile și totuși limbajul obișnuit al acelei epoci nu recunoștea geniul decât poetului. Deodată o altă lume păru că iese la iveală : începuseră să se ceară geniu medicului, comandantului de oști, omului de stat și, în curînd, tuturor oamenilor care pretindeau să se distingă pe terenul teoretic sau practic. Zimmermann mai cu seamă exprimase aceste cerințe. Lavater, în *Fiziognomica* sa trebuia cu necesitate să sugereze o clasificare mai generală a înzestrărilor intelectuale ; termenul „geniu“ deveni un cuvînt de ordine universal și, cum lumea îl auzea atît de des, se făcea presupunerea că realitatea la care acest cuvînt se aplica era cu totul comună. Dar fiindcă fiecare era în drept să ceară altora geniu, fiecare sfîrșea prin a crede că îl posedă cu atît mai mult el însuși. Era încă un drum lung pînă în momentul în care cineva ar fi putut să declare că geniul este acea pu-

tere a omului care, prin acțiune, impune regula și legea. În epoca despre care vorbim, geniul se manifesta numai depășind legile existente, răsturnând regulile stabilite și tăgăduind toate limitele. Devenise deci ușor să fii genial și, de asemeni, nimic mai firesc decît de a vedea cum abuzul acestui cuvînt și al acestui lucru îndemna pe toți oamenii de ordine să se opuiе unei astfel de monstruozități.

Cînd cineva srăbătea pe jos lumea, fără să știe bine de ce și încotro a pornit, o astfel de călătorie se numea genială ; cînd cineva făcea o nebunie fără rost și fără folos, aceasta se numea o trăsătură de geniu. Tineri înflăcărați, adeseori cu adevărat înzestrați, se pierdeau dincolo de orice limite ; oameni mai vîrstnici și mai înțelepți, poate lipsiți de talent și de spirit, se pricepeau foarte bine în asemenea cazuri să înfățișeze publicului, cu o plăcere răutăcioasă și în chip comic, aceste variate eșecuri.

Astfel, pentru a mă dezvolta și a mă exprima, mă împiedicau poate mai mult ajutorul și influența rău înțelese a aceloră care împărtășeau ideile mele, decît opoziția adversarilor mei. Cuvinte, epitete, fraze, care coborau darurile cele mai înalte ale spiritului, se răsîrdeau într-una în mulțimea care le repeta fără să le înțeleagă, încît astăzi le auzim pronunțate din cînd în cînd de către ignoranți, le vedem intrate chiar în dicționare ; astfel, cuvîntul geniu a suferit o asemenea răstălmăcire, încît mulți deduc de aici necesitatea de a-l izgoni cu totul din limba germană.

În chipul acesta germanii, la care vulgaritatea găsește în general prilejuri mai numeroase de a ieși în evidență decît la alte națiuni, s-ar fi lipsit de cea mai frumoasă floare a limbii lor, de un cuvînt care nu este străin decît în aparență, dar care aparține tuturor popoarelor, dacă sentimentul lucrurilor celor

mai înalte și mai bune, gășind temeieri noi într-o filozofie mai adâncă, nu s-ar fi stabilit într-un chip fericit.

În cele ce precedă, a fost vorba despre epoca de tinerețe a doi oameni a căror amintire va rămîne neștearsă în istoria literelor și moravurilor germane. În epoca de care ne-am ocupat, n-am ajuns a-i cunoaște decît prin greșelile în care i-au tîrît, împreună cu contemporanii lor de aceeași vîrstă, falsele maxime ale zilei. Este deci drept să înfățișăm sub aspectul lor adevărat, personalitățile lor reale, apreciate și onorate, așa cum au fost de pe atunci de către clarvăzătorul Lavater, care a avut legături directe cu ei. De aceea și pentru că grelele și costisitoarele volume ale mării opere fiziognomice nu se găsesc decît în mîinile unui mic număr dintre cititorii noștri, nu ne facem nici un scrupul de a intercala aici remarcabilele pasaje care se referă la cei doi tineri, din a doua parte a acestei opere și în al treizecilea fragment al său, pagina 244.

„Tinerii, ale căror portrete și siluete le vedem aici, sînt primii oameni care mi-au servit de model pentru o descriere fiziognomică, după aceeași metodă, ca și acela care vrea să i se facă portretul, pozînd în fața artistului.

Îi cunoșteam de altfel pe acești tineri nobili și am făcut atunci prima mea încercare de a-i observa și descrie după natură și după cunoștințele pe care le aveam în legătură cu caracterul lor.

Iată descrierea omului în totalitatea lui :

Mai întîi a celui mai tînăr¹ :

Priviți-l pe acest tînăr înfloritor, de douăzeci și cinci de ani ! O ființă care planează ușor în aer, plu-

¹ Contele *Friederich Leopold zu Stolberg-Stolberg* (1750—1819), poet german.

titoare, elastică ! Nu stă pe pământ, nu se ține în picioare, nu se reazemă, nu zboară : planează sau plutește. Prea vie pentru a sta ; prea afînată pentru a se ține drept ; prea grea și prea moale pentru a zbura.

O ființă deci care planează, care n-atinge pământul ! În întregul său contur, nici o linie complet des-tinsă, dar nici o linie dreaptă, încordată, puternic boltită, aspru arcuită ; nici un întrînd colțuros ; nici un promontoriu stîncos al frunții ; nici o duritate ; nici o rigiditate ; nici o grosolanie mînioasă, nici o dominație asemănătoare ; un curaj care nu e de fier — iritabil fără îndoială, elastic — dar nu de fier. Lipsă de adîncime, de curiozitate, nici o reflecțiune înceată și nici o circumspecțiune prudentă. Nu întîmpinăm nicăieri pe *raisonneur*-ul¹, care ține balanța într-o mîna și spada în alta și, totuși, nici cea mai mică rigiditate în privire și în judecată ! Rațiunea cea mai dreaptă sau, mai degrabă, cel mai nepătat simț al adevărului ! Totdeauna om al sensibilității intime, niciodată gînditor adînc. Nu inventă, nu dezvoltă, nu pune la încercare adevărul atît de repede întrezărit de el, atît de repede recunoscut, atît de repede iubit, atît de repede cuprins... Plutind de-a pururi, profetizînd, idealizînd, înfrumusețînd ! Plăsmuitor al tuturor ideilor sale ! Poet, totdeauna pe jumătate beat, care vede tot ce voiește să vadă ! Nu este unul dintre aceia care tînjesc în melancolie, dintre aceia care sfărîmă cu asprime ; spirit înalt, nobil, viguros ! Plutește în regiunile înalte ale văzduhului, năzuind cu măsură către soare, silindu-se să se ridice deasupra sa însuși. Apoi, nu cade la pământ, ci se azvîrlă către el, se cufundă în undele torentelor de munte și se leagănă în «tunetele stîncilor sonore» care-l înconjoară. Privirea lui nu este privirea de foc a vulturului ! Fruntea,

¹ Personaj care face pe moralistul, care judecă pe alții (fr.).

nasul lui nu arată curajul leului ! Pieptul lui n-are tăria armăsarului care nechează a luptă ! În totul are mult din suplețea legănată a elefantului...

Buza sa superioară ridicată către un nas fără contururi bine tăiate, fără unghiuri ce atârnă în jos, indică, împreună cu expresia hotărâtă a gurii, mult gust și fină sensibilitate ; partea inferioară a figurii mărturisește multă senzualitate, lene, neglijență. Întregul contur al acestei jumătăți și a feței dezvăluie franchețea, onestitatea, omenia, dar și o anumită ușurință de a se lăsa ademenit și o bună parte de necugetare, care nu e vătămătoare decît pentru sine însuși. Cînd stă liniștit, linia din mijloc a gurii este a unui om drept, fără planuri, moale și bun ; cînd se mișcă, ne arată un om delicat, cu impresii fine, extrem de iritabil, bun la inimă și nobil. În arcul pleoapelor și în strălucirea ochilor nu descoperi pe Homer, ci pe acela care-l înțelege pe Homer în chipul cel mai adînc, mai intim și mai rapid ; nu pe poetul epic, ci pe cel liric ; un geniu care țîșnește, transformă, înnobilează, plăsmuiește, care plutește deasupra tuturor și, prin magia lui, face din oricine un erou și un zeu. Pleoapele ascunse pe jumătate alcătuiind un asemenea arc, aparțin mai degrabă unui poet cu simțiri delicate decît a unui artist care creează după un plan, mai mult unui îndrăgostit decît unui om sobru. Figura tînarului, în întregul ei, este cu mult mai seducătoare și mai atrăgătoare decît partea ei inferioară care este cam dezorganizată, cam lăbărtată ; la cea mai mică mișcare această parte inferioară dă dovadă de o bunătate plină de sensibilitate, grijulie, inventivă, spontană și intimă, o vioiciune blîndă, care se teme de nedreptate, însetată de libertate. Această figură nu poate să-și ascundă nici cea mai mică impresie dintre acele pe care le-a primit o dată și le primește neconținut. Orice lucru

care-l interesează i se citește pe fața îmbujorată ; cea mai feciorelnică pudoare, în legătură cu onoarea, se întinde, cu repeziciunea fulgerului, pe epiderma lui ușor mobilă.

Culoarea feței nu este aceea palidă a geniului care creează și devorează totul ; nu este aceea sălbatic aprinsă a omului care disprețuiește și calcă totul în picioare ; nu este nici aceea lăptoasă a idiotului, nici aceea gălbuie a omului aspru și îndărătnic, nici aceea închisă a muncitorului lent și harnic ; ea este alb-roșietică, trandafirie, atât de grăitoare și nuanțată, atât de fericit dozată ca și partea tare și cea slabă a întregului său caracter. Sufletul acestui întreg și a fiecăreia din trăsăturile sale este libertatea, activitatea vie care împinge cu ușurință înainte și se lasă împinsă cu ușurință înapoi. Din toată partea inferioară a feței și din poziția capului se citesc generozitatea și sincera voioșie. Incoruptibilitatea simțirii, finețea gustului, puritatea spiritului, bunătațea și noblețea sufletului, energia activă, sentimentul forței și al slăbiciunii pătrund în asemenea măsură întregul figurii încît sentimentul de sine, altfel destul de îndrăzneț, se topește într-o nobilă modestie și orgoliul natural, vanitatea tinereții se potolesc într-un chip fermecător, fără constrîngere și fără artificiu în întregul acesta admirabil prin grațioasa lui amabilitate. Blondul deschis al părului, înălțimea și stîngăcia staturii, delicata ușurință a mișcărilor, mersul legănat, pieptul plat, fruntea albă și fără cute, ca și diferite alte expresii răspîndesc asupra întregii persoane o anumită feminitate, care-i moderează agitația interioară și care face cu totul imposibile, pentru inima lui, intenția de a ofensa și josnicia. Este vădit de asemeni că acest poet plin de curaj și înflăcărare, cu sincera lui sete de libertate și eliberare, nu este făcut pentru a deveni un

om de acțiune perseverent, ferm, care execută un plan, după cum nu este nici destinat să devină nemuritor pe un câmp de bătălie. Abia acum, la urmă, îmi dau seama că n-am spus nimic despre ceea ce este mai izbitor : de nobila lui simplitate, lipsită de orice afectare ! Nimic despre copilăria inimii ! Nimic despre deplina uitare a nobleții sale exterioare ! Nimic despre inexprimabila bonomie cu care primește și suportă avertismentul și blamul, ba chiar mustra-re și nedreptatea.

Dar cine ar putea să spună totul despre un om atât de bun, în care se găsește atîta pură umanitate, tot ce se poate observa și tot ce simți în fața lui !¹

Descrierea fratelui mai mare ¹ :

„Ceea ce am spus despre cel mic, aș putea în mare parte să repet și despre acesta ! Lucrul cel mai deosebit pe care îl pot nota este următorul :

Figura și caracterul fratelui mai mare sînt mai concentrate și mai puțin împrăștiate decît ale celui dintîi. În celălalt, totul era mai lung și mai plat ; aici totul e mai scurt, mai larg, mai boltit, mai arcuit ; dincolo, totul era mai vag, aici totul e mai cizelat. Așa mi se arată fruntea, așa nasul, așa pieptul ; mai strînse, mai vii, mai puțin răspîndite, o forță și o vioiciune mai bine îndreptate către ținta lor. Altfel aceeași amabilitate și bonomie ! O sinceritate oarecum ascunsă ; mai multă șiretenie, dar în fond, sau mai degrabă în fapt, aceeași onestitate. Aceeași repulsie de neînvins față de nedreptate și răutate ; aceeași intransigență față de tot ce este intrigă și ipocrizie ; aceeași tărie în fața tiraniei și despotismului ; aceeași iubire curată, incoruptibilă pentru tot ce este nobil, bun, mare ; aceeași nevoie de prietenie și li-

¹ Conte *Christian zu Stolberg-Stolberg* (1748—1821). Amîndoi frații au devenit mai tîrziu reacționari și mistici.

bertate ; aceeași sensibilitate și nobilă dorință de glorie ; aceeași înclinație față de toți acei care sînt buni, înțelepți, simpli, puternici, fie ei celebri sau nu, cunoscuți sau rămași necunoscuți ; în afară de acestea, aceeași ușuratică necugetare. Ba nu, nu tocmai aceeași ! Figura este mai bine tăiată, mai strînsă, mai fermă ; mai multă interiorizare și mai susceptibilă de a se dezvolta către latura practică a vieții ; un curaj mai susținut, care se manifestă mai cu seamă în oasele orbitei ieșite puternic în relief, rotunjite și masive. Nu te afli în fața acelui simțămînt ce izbucnește bogat, pur și înalt, al poetului ; n-are nici forța creatoare, în același timp ușoară și rapidă, a celuiilalt. Dar totuși, în regiuni mai profunde, simți ceva viu, just, sincer. N-ai impresia că e zeul luminii care, aerian, planează în cerul aurorei, plăsmuindu-și imaginile sale. Mai multă forță interioară, dar poate mai puțină expresie ! Mai multă putere și facultate de a inspira teamă, mai puțin strălucit și rotund, deși pensulei lui nu-i lipsesc culoarea și farmecul. Mai mult spirit și umoare dezlănțuită ; un satir caraghios ; fruntea, nasul, privirea, totul e lăsat în jos, atîrnă : caracteristicile hotărîtoare ale unui spirit original, ce însufleștește, care nu-și adună elementele dinafară, ci le proiectează dinăuntru. În general totul este la el mai reliefat, mai ascuțit, mai agresiv, mai violent. Nici o platitudine, nici o adormire, în afară de ochii care se apleacă și în care se vedește voluptatea, ca și în frunte și nas. În afară de aceasta, chiar pe fruntea lui, în această concentrare a tuturor trăsăturilor, chiar în această privire, o expresie care nu poate înșela, o expresie înnăscută ; elan uman, statornicie, simplitate, precizie.“

La Darmstadt, a trebuit să-l las pe Merck să triumfe din pricină că se împlinise prezicerea lui cum că mă voi despărți repede de veselii mei tovarăși de

drum. Înapoiat la Frankfurt, lumea mi-a făcut o primire deosebită ; chiar și tata, care nu mi-a spus-o de-a dreptul, dar m-a făcut să simt dezaprobarea lui că nu coborîsem la Airolo și nu-i anunțasem sosirea mea la Milano, căci pentru stîncile sălbatice, lacurile învăluite în ceață și cuiburile de balauri n-avea nici cea mai mică înțelegere. Nu pentru a mă contrazice, dar cînd prilejul se prezenta, mă făcea să simt că nu se putea scoate nici un folos din toate acelea ; cine nu văzuse însă Neapolul nu putea spune că a trăit.

Nu o ocoleam și nu puteam s-o ocolesc pe Lili : aveam unul pentru altul sentimente pline de gingășie și cruțare reciprocă. Am aflat apoi că, în lipsa mea, Lili fusese convinsă că trebuia să se despartă de mine și că lucrul era cu atît mai necesar și mai oportun cu cît, prin călătoria și absența mea voită, arătasem și cu limpede ce aveam de gînd. Totuși, locurile pe care le regăsisem în oraș și la țară, vechile cunoștințe, informat de tot ce se petrecuse, nu-i lăsau fără știri pe cei doi îndrăgostiți, deși ei se îndepărtaseră unul de altul într-un chip destul de ciudat. Era o situație blestemată, comparabilă într-un anumit sens cu Hadesul, în care morții fericiți și nefericiți se găsesc din nou împreună.

Erau momente în care zilele de altădată păreau că renasc, dar aceste fantome fulgerătoare dispăreau curînd.

Oameni binevoitori îmi destăinuiră că Lili, cînd i se arătaseră toate piedicile care se opuneau unirii noastre, declarase că, din dragoste pentru mine, era gata să renunțe la situația ei prezentă și la toate legăturile ei, pentru a mă urma în America. America era pe-atunci, poate mai mult decît astăzi, Eldoradoul acelor care se simțeau îngrădiți de împrejurările în care se aflau.

Dar tocmai ceea ce trebuia să însuflețească spe-

ranțele mele, le năruia. Frumoasa mea casă părintească, așezată la câteva sute de pași de casa ei, înfățișa, la drept vorbind, ceva mai vrednic de râvnit decât o așezare nesigură dincolo de ocean.. Nu voi tăgădui că în prezența ei, toate nădejdlile și toate dorințele mele renășteau și că noi incertitudini mă frământau atunci.

E adevărat că ordinele surorii mele erau cu totul imperative și categorice. Cu toată sensibilitatea inteligentă de care era capabilă, nu numai că-mi luminease situația când stătusem de vorbă, dar și în scrisorile ei, convingătoare și dureroase, urmărirea mereu aceeași temă cu o energie sporită. „Dacă nu poți evita împrejurarea aceasta — îmi spunea ea — trebuie totuși să te supui ei. Astfel de lucruri le înduri, dar nu ți le alegi.“ Trecură câteva luni în această stare de supremă nenorocire : tot ce ne înconjura ne unise împotriva acestei căsătorii ; numai în Lili credeam și știam că există o putere care ar fi biruit totul.

Cei doi îndrăgostiți, conștienți de soarta lor, evitau să se întâlnească singuri, dar obiceiurile vremii erau de asemenea natură că nu puteau evita întâlnirea lor în societate. Lucrul acesta constituia pentru mine cea mai grea încercare și sufletele care au o simțire înaltă îmi vor da dreptate, dacă mă voi explica cu unele amănunte.

Putem admite, în general, că un îndrăgostit, când face o nouă cunoștință, când intră în noi legături, trage bucuros vâlul asupra trecutului. Iubirii nu-i pasă de antecedente și cum ea se ivește cu iuțeala fulgerului, ca un trăsnet, nu vrea să știe nimic nici despre trecut, nici despre viitor. Este adevărat că intimitatea mea cu Lili începuse tocmai prin cele ce-mi povestise din copilăria ei, despre înclinațiile și atașamentele pe care le inspirase, încă de pe când era

o copilă, unora dintre străinii care frecventau casa lor atât de însuflețită. Lucrul îi făcuse plăcere, dar nu rezultase de aici nici o consecință și nici o legătură mai serioasă.

Acei care iubesc cu adevărat consideră tot ce au simțit mai înainte numai ca o pregătire pentru fericirea lor prezentă, o bază pe care trebuie să se ridice edificiul vieții lor. Iubirile trecute apar ca fantome ale nopții, ce se risipesc la ivirea zilei.

Ce s-a întâmplat însă ? A venit vremea bîlciului și roiul fantomelor a apărut în toată realitatea lui. Toți acei care stăteau în legături de afaceri cu această importantă casă a orașului sosiră încetul cu încetul și în curînd s-a vădit că nici unul din aceia nu voiau și nici nu puteau să renunțe cu totul la drepturile lor asupra drăgălașei fete a casei. Cei mai tineri, fără să fie indiscreți, se purtau ca niște vechi cunoștințe ; cei mai maturi arătau o demnitate îndatoritoare, ca unii care ar fi vrut să se facă plăcuți și, dacă ar fi fost cazul, să apară cu pretenții mai mari. Erau printre aceștia unii bărbați frumoși și cu siguranța de sine pe care o dă o prosperitate temeinică. În cei privește pe domnii bătrîni, aceștia erau nesuferiți cu manierele lor de unchi ; nu știau să-și țină mîinile la locul lor și, în afară de mîngîierile lor respingătoare, cereau voie s-o sărute și obrazul ei n-o refuza. Era firesc ca Lili să consimtă la toate acestea în marginile bunei-cuviințe. Dar și conversațiile trezeau amintiri suspecte. Se vorbea de excursii la țară și pe apă, de felurite întîmplări care se sfîrșiseră vesel, de baluri și plimbări de seară, de ridicoli pretendenți păcăliți, și de tot ce putea deștepta mîhnire și gelozie în inima îndrăgostitului deznădăjduit, care, într-o anumită clipă, izbutise să-și însușească rolul anilor trecuți. Dar în acest du-te vino, în această forfotă, Lili nu-și uita prietenul și, cînd se întorcea către el, știa să-i spună,

În puține cuvinte, lucrurile cele mai gingașe, care păreau cele mai potrivite cu situația lor.

Să ne întoarcem însă de la aceste chinuri, de neîndurat chiar în amintire, către poezia care mi-a adus o ușoară alinare spirituală în situația mea de

Parcul lui Lili aparține aproximativ acelei epoci; nu reproduc această poezie aici, pentru că ea nu exprimă acea stare sensibilă și gingașă, ci urmărește numai să intensifice cu genială violență tot ce simțeam respingător și să transforme, prin supărătoare imagini comice, renunțarea în deznădejde.

Cîntecul de mai jos exprimă mai degrabă caracterul grațios al acelei nefericiri și de aceea pot să-l inserez în aceste pagini :

Dulci roze, ați pălit. Nicicînd
Iubita mea la gît nu v-a purtat ;
O, înfloriți, o, înfloriți curînd
Aceluia cu suflet săgetat !

Mă tot gîndesc la ziua-aceea, știi ?
Cînd, îngere, pe tine te-nsoțeam
Pe-aleile grădinii-n zori de zi
Și mugurul să crape-l așteptam.

Flori, fructe, frunze ca prinos
Îți așterneam, iubito, la picioare
Și-n fața chipului prea luminos
Nădejdea mea creștea biruitoare.

Dulci roze, ați pălit. Nicicînd
Iubita mea la gît nu v-a purtat ;
O, înfloriți, o, înfloriți curînd
Aceluia cu suflet săgetat !

Opera *Erwin și Elmira*¹ s-a dezvoltat din grațioasa romanță cuprinsă în *Vicarul din Wakefield* al lui Goldsmith, care ne încântase în epoca noastră cea mai bună, când nu bănuiam că aveam să trecem prin experiențe asemănătoare.

Am citat și mai înainte câteva producții poetice din acea epocă și aş dori ca toate să se fi păstrat. Insufletirea continuă din vremea fericită când eram îndrăgostit, sporită din grija care o însoțea din când în când, prilejuiua cîntece cuprinzînd, fără a fi declamatorii, numai simțirea acelor clipe. De la cîntecele sărbătorești și de societate pînă la micile improvizații care însoțeau cîte un dar, totul era viu, înregistrat cu simpatie de o societate cultivată; mai întîi vesele, apoi dureroase, pînă la urmă n-a rămas nici o culme a fericirii și nici o prăpastie a durerii căreia să nu-i fi închinat o vibrație.

Mama știu să îndepărteze cu înțelepciune și stăruință toate acele evenimente interne și externe capabile să-l nemulțumească pe tata, care dorea din ce în ce mai puțin să vadă intrînd în casa lui nora apreciată mai întîi favorabil. Această damă de onoare, cum o numea el în convorbirile intime cu soția sa, nu-i convenea de loc.

În vremea aceasta își urmărea afacerile și își dezvolta cu hărnicie mica lui cancelarie. Tînărul prieten jurist² și iscusitul copist cîștigară din ce în ce mai mult teren sub conducerea lui. Dar cum, conform obiceiului, cel ce lipsește nu este regretat, ei îmi încuviințară căile mele, stabilindu-se solid într-un domeniu în care mie nu-mi era dat să prosper.

Din fericire înclinările mele se întîlniră cu păreri și dorințele tatei. El avea o idee atît de înaltă

¹ Opera *Erwin și Elmira*, libretul de Goethe și muzica de Johann Andre (1741—1799), despre care se vorbește în cartea a 17-a.

² E vorba chiar de Goethe.

despre talentul meu poetic, simțea atîta plăcere față de aprecierea de care se bucurau primele mele lucrări, încît stătea adeseori de vorbă cu mine despre ideile mele și planurile mele mai îndepărtate. Nu trebuia să-i fac însă nici o destăinuire în legătură cu glumele mele de societate și cu poeziile mele pline de pasiune.

După ce oglundisem, în felul meu, în *Götz von Berlichingen* simbolul unei epoci însemnate din istoria lumii, am început să cercetez cu grijă o răscruce asemănătoare din istoria statelor. Răscoala Țărilor-de-Jos mi-a atras atenția. În *Götz* era vorba de un bărbat destoinic care se prăbușește din pricina iluziei că, în timpuri de anarhie, un om bine intenționat și puternic poate avea oarecare însemnătate. În *Egmont* erau situații bine întemeiate, care nu pot rezista în fața unui aspru și bine calculat despotism. Îi vorbisem cu atîta însuflețire tatei despre tot ce trebuia și doream să fac, încît el simți dorința de neînvins să vadă așternută pe hîrtie și admirată piesa care se și născuse în mintea mea.

Dacă, atîta timp cît mai speram s-o văd pe Lili alături de mine, îmi îndrumasem întreaga activitate spre înțelegerea și dezvoltarea treburilor cetățenești, acum, în fața golului teribil ce mă despărțea de ea, încercam să umplu acest gol cu lucruri ale spiritului și ale sufletului. Am început atunci să scriu la *Egmont*, dar nu de la început la sfîrșit, așa cum făcusem cu primul *Götz von Berlichingen*, ci, după scena de introducere, m-am apucat de scenele principale, fără să mă sinchisesc de legăturile eventuale. Am ajuns astfel departe, căci văzînd felul meu neglijent de a lucra, tata mă îmboldea fără nici o exagerare zi și noapte, crezînd că ceea ce luase naștere cu atîta ușurință poate fi desăvîrșit tot atît de ușor.

CARTEA A DOUĂZECEA

Am continuat astfel să lucrez la *Egmont* și dacă, pe această cale, a intervenit o oarecare liniștire a stării mele pasionale, în același sens a mai acționat, pentru a mă ajuta în anumite ceasuri grele, și prezența unui artist, rămânând îndatorat și de astă dată, ca în atâtea alte împrejurări — pentru acea intimă pace a sufletului, pe care altfel n-aș fi putut-o nădăjdui — năzuinței mele nesigure către o formație practică.

Georg Melchior Kraus¹, născut la Frankfurt, cu studii la Paris, se întorcea tocmai dintr-o scurtă călătorie în nordul Germaniei. Mă vizită și, cunoscându-l, simții îndată îndemnul și nevoia de a mă împrieteni cu el. Era un om plin de viață, al cărui ușor și plăcut talent găsisese la Paris școala care i se potrivea mai bine.

Pe vremea aceea, germanii își găseau la Paris un adăpost plăcut. Philipp Hackert² se bucura acolo de considerația generală și ducea o viață prosperă: solida manieră germană cu care desena după natură

¹ Pictor german din cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. A trăit mulți ani la Paris.

² Pictor german (1737—1807), a locuit mulți ani la Paris.

peisaje și le desăvârșea fericit în guașă și ulei, era bine prețuită, ca un contrast față de maniera practică pe care o foloseau francezii. Wille¹, foarte prețuit ca gravor, pune în lumină meritele germane; Grimm, foarte influent încă de pe-atunci, nu era mai puțin de folos compatrioților săi. Făceau agreabile călătoriile pe jos, și cu aceste prilejuri se pregătiră și se executară numeroase lucrări bune. Boucher² și Watteau³, doi artiști în adevăr înnașcuți, ale căror opere (deși mai superficiale, după spiritul și felul de a simți al timpului, sînt apreciate totuși) aveau înclinare pentru noua manieră și o sprijineau prin activitatea lor. Greuze⁴, trăind izolat în cercul familiei sale, ale cărei scene burgheze le înfățișa cu plăcere, datorită facilității lui onorabile de a picta, și încîntat de propriile lui opere.

Toate acestea, Kraus cu talentul său le asimilase. Se instruia în societate și pentru societate și se pricepea să înfățișeze reuniuni prietenești și intime grupîndu-le într-o portretistică agreabilă. La fel de izbutite erau desenele de peisaje, care impresionau plăcut ochiul, datorită contururilor lor pline de acuratețe, tușelor masive, coloritului lor agreabil. Simțul lăuntric se găsea mulțumit de un anumit adevăr naiv și mai cu seamă amatorul de artă de dibacitatea sa cu care transpunea și grupa tot ce desena după natură într-un tablou.

El însuși era cel mai agreabil om de societate: întotdeauna imperturbabil, bine dispus, serviabil, fără să fie umil, măsurat fără trufie, își găsea oriunde locul, era simpatizat de toți, omul cel mai activ, și în același timp cel mai comod dintre toți muritorii.

¹ *Johann Georg Wille* (1715—1808), a trăit mulți ani la Paris.

² *François Boucher* (1703—1770), pictor francez.

³ *Antoine Watteau*, pictor francez, era mort în 1721. E vorba de fapt de *Claude Beinet* (1714—1789), care era prieten cu Hackert.

⁴ *Jean Baptiste Greuze* (1725—1807), pictor francez vestit pentru portretele și scenele sale de familie.

Înzestrat cu un fel de talent și caracter, s-a introdus curînd în cercurile înalte, fiind deosebit de bine primit la castelul cavalerului Stein din Nassau pe Lahn, unde a sprijinit-o pe talentata și foarte amabila fiică a acestuia, în năzuințele ei artistice, însuflețind în același timp societatea în fel și chip. După căsătoria acestei excelente tinere doamne cu contele von Werthern, noua pereche îl luă pe artist la frumoasele lor domenii din Thuringia și astfel ajunse Kraus la Weimar. Aci se făcu el cunoscut și apreciat, fiind solicitat să rămînă în acest oraș de cercul de oameni foarte cultivați ai locului.

Cum îi plăcea să fie pretutindeni de ajutor, de îndată ce se înapoie la Frankfurt începu să mă încurajeze să transpun pe pînză pasiunea mea artistică, pînă atunci de simplu colecționar. Prietenia cu un artist este absolut necesară pentru un diletant ; căci diletantul vede în artist un complement al ființei sale și dorințele amatorului se împlinesc în creator. Printr-o anumită dispoziție naturală și prin exercițiu am ajuns să fac o schiță ; ceea ce vedeam în natură se înfiripa într-o imagine. Îmi lipsea însă puterea plastică propriu-zisă, puterea bine întemeiată de a da schiței viață prin treceri treptate de la alb la negru. Copiile mele erau mai degrabă umbre aproximative ale unei figuri și chipurile mele semănau cu ușoarele ființe aeriene din *Purgatoriul* lui Dante, care neproiectînd nici o umbră se îngrozeau de umbra trupurilor adevărate.

Prin sîcîiala exercitată de Lavater cu fiziognomica lui — căci așa trebuie să numesc teribila îmboldire pe care el o exercita asupra tuturor oamenilor, nu numai pentru a le contempla fizionomiile, dar și pentru a le copia practic trăsăturile, după cum se pricepea fiecare — mă deprinsesem să fac portretele prietenilor mei pe hîrtie cenușie cu cretă neagră și albă. Asemănarea lor cu modelele nu putea fi contestată, dar aveam

nevoie de mîna prietenului meu, pictorul, pentru a le face să iasă în relief pe fondul lor întunecat.

Era cea mai plăcută trecere de timp să răsfoiesc cu bunul meu Kraus bogata mapă adusă din călătoria sa ; ne arăta de acolo piesaje și chipuri de oameni, societatea din Weimar și mediul în care se învîrtea. Îmi plăcea să prelungesc aceste ședințe, deoarece, tînr cum eram pe atunci, mă simțeam măgulit să consider acele numeroase imagini numai ca textul unei reprezentării repetate în amănunte, în timpul căreia aflu că eram dorit la Weimar. Kraus știa să însuflețească cu multă grație scenele prin imitarea personajelor care-mi trimiteau salutările și invitațiile lor. Un tablou în ulei foarte reușit îl reprezenta pe dirijorul de orchestră Wolf stînd la pian și pe soția lui pregătindu-se să cînte. Pictorul însuși se pricepea să arate foarte insistent cu cîtă prietenie aș fi primit de această mult prețuită pereche. Printre desenele lui Kraus se găseau mai multe făcute după ținutul păduros și deluros din jurul Bürgelului ¹. Un silvicultor cumsecade făcuse acolo, poate mai mult de dragul fetelor lui decît pentru sine însuși, un loc civilizat, schimbînd înfățișarea stîncilor grozave, tufișurilor și desișurilor de pădure, prin poduri, balustrade și cărări cu panta lină. Se vedeau plimbîndu-se pe drumuri pline de farmec doamne îmbrăcate în alb însoțite de tineri. Într-unul din tinerii însoțitori putea fi recunoscut Bertuch ², ale cărui intenții serioase cu privire la fata cea mai mare nu erau tăgăduite, și Kraus nu se supăra cînd îndrăzneai să-l descoperi pe el însuși într-un al doilea tînr și să-i citești înclinarea lui născîndă pentru cealaltă soră.

Bertuch, ca pupil al lui Wieland, se distinsese în

¹ Bürgel se află în jurul orașului Jena.

² *Fr. J. Bertuch* (1747—1822), scriitor și librar. L-a sprijinit pe Wieland la editarea revistei *Merkur*.

asemenea măsură prin cunoștințele și activitatea sa, încât angajat încă de pe-atunci ca secretar particular al ducelui, era îndreptățit să-și facă mari speranțe în ceea ce privește viitorul. Auzeam multe despre caracterul drept, jovialitatea și bunătatea lui Wieland; mi erau explicate amănunțit principiile lui literare și poetice și se discuta influența ce o avea asupra întregii Germanii revista sa *Merkur*. Erau puse în lumină multe nume cu însemnătate literară, publică și socială și, în acest sens, erau amintiți Musäus¹, Kirms², Berendis³ și Ludecus⁴. Dintre femei se vorbea adesea despre soția lui Wolf și despre o văduvă Kotzebue, mama unei fete drăguțe și a unui băiat vioi, împreună cu altele, vestite și interesante. Totul era mărturia unei vieți artistice și literare proaspete și active.

Era descris astfel, treptat, mediul în care trebuia să-și desfășoare activitatea sa tânărul duce, îndată ce s-ar fi înapoiat acasă. Situația aceasta o pregătise doamna regentă; dar în ce privește problemele mai importante, domnea convingerea, obișnuită într-o administrație provizorie, că asemenea chestiuni trebuiesc lăsate pe seama energiei viitorului șef al statului. Groaznicele ruine rămase de pe urma incendiului de la castel erau considerate ca un prilej pentru ca tânărul duce să poată dovedi cu fapta ceea ce se aștepta de la el. Mina părăsită de la Ilmenau, căreia prin costisitoarea întreținere a galeriilor adânci i se asigurase posibilitatea de a fi din nou exploatată, Universitatea din Jena, rămasă oarecum în urmă față de spiritul timpului și amenințată prin pierde-

¹ *Johann Karl Musäus* (1735—1787), profesor la gimnaziul din Weimar; s-a făcut cunoscut pe vremea aceea pentru romanul *Grandison al doilea*.

² *Franz Kirms* (1750—1826), director al teatrelor.

³ *H. D. Berendis* (1720—1783), prieten al lui Winckelmann.

⁴ *J. A. Ludecus*, secretar al ducesei Anna Amalia de Saxa-Weimar.

rea celor mai buni profesori ai ei, ca și alte multe probleme, însuflețeau un nobil interes general. Toată lumea căuta personalitățile capabile să producă acel bine general către care năzuia Germania trezită din amorțire și astfel se deschidea o perspectivă luminoasă — o alta mai bună nici nu putea să-și dorească tineretul energetic și întreprinzător al timpului. Și dacă era trist ca o tânără prințesă, lipsită de un palat potrivit cu demnitatea ei, să fie invitată într-o locuință modestă, construită pentru alte scopuri, vilele frumos situate și bine mobilate, Ettersburg, Belvedere și alte fermecătoare reședințe de plăcere, se vedeau folositoare și agreabile pentru clipa de față și pentru aspirația către o viață apropiată de natură, ce devenise pe-atunci o necesitate.

S-a văzut în cursul acestei expuneri biografice cum copilul, apoi băiatul și adolescentul au căutat să se apropie pe diferite căi de ceea ce e mai presus de simțurile noastre, mai întâi privind cu înclinare către o religie naturală, apoi cu iubire către una pozitivă și constituită, mai târziu prin concentrare în sine însuși, încercându-și propriile lui puteri, pentru ca în cele din urmă să se dăruiască cu bucurie credinței generale. Când rătăcea încoace și încolo în intervalele dintre aceste ținuturi, căutând și privind în jurul său, i s-a întâmplat să întâlnească unele lucruri care nu se puteau încadra în nici una din acele atitudini și atunci i se părea că e mai bine să îndepărteze gândul infinitului și al necuprinsului.

Credea că descoperă în natura vie și în cea lipsită de viață, însuflețită și neînsuflețită, ceva care nu se manifestă decât prin contradicții și, de aceea, nu poate fi cuprins în nici un concept și cu atât mai puțin într-un cuvânt. Acest ceva nu era divin, căci părea lipsit de rațiune ; nu era uman, căci n-avea

inteligentă ; nu era drăcesc, căci era binefăcător ; nu era îngeresc, căci părea adeseori că arată plăcerea răutăcioasă de a produce oarecare rău. Semăna cu hazardul, căci nu manifesta vreo consecință ; amintea providența, căci scotea în relief legături de fapte. Tot ce ne mărginește părea că poate fi pătruns de acest ceva ; dădea impresia că poate să se joace în voie cu mediul necesar existenței noastre : concentra timpul și extindea spațiul. Părea că se complace numai în imposibil și îndepărtează cu dispreț de la sine tot ceea ce e posibil. Am dat acestei ființe care apărea printre toate celelalte, pentru a le despărți sau a le uni, numele de ființă demonică, după exemplul celor vechi și al tuturor acelor care observaseră ceva asemănător. Am căutat să mă mîntui de această ființă înfricoșătoare, refugiindu-mă, după obiceiul meu, îndărătul unei imagini.

Printre diferitele părți ale istoriei universale, pe care le studiam cu mai multă grijă, se numărau și evenimentele care aduseseră faimă Țărilor-de-Jos, reunite mai apoi. Cercetasem cu hărnicie izvoarele și încercasem să mă informez pe cît posibil direct și să-mi reprezint în mod viu totul. Evenimentele mi se păruă foarte dramatice și ca figură principală, în jurul căreia se grupau mai bine celelalte personaje, m-a impresionat mai ales contele Egmont, a cărui măreție umană și cavaleriească mă atrăgea îndeosebi.

Pentru folosința mea a trebuit să-l transform însă într-un caracter dotat cu însușiri, care împodobesc mai bine pe un tînăr decît pe un bărbat matur, pe un om necăsătorit mai curînd decît pe un părinte de familie, pe un spirit independent mai bine decît pe unul care, oricît ar fi de liber, este constrîns de anumite împrejurări.

După ce l-am întinerit astfel în gîndurile mele și l-am eliberat de toate condițiile, i-am dat o nemăsu-

rată sete de viață, o încredere nemărginită în sine însuși, darul de a atrage pe toți oamenii (*attrativa*), deci și iubirea tăcută a unei prințese, pe aceea declarată a unei fete simple, interesul unui consilier înțelept al statului, ba chiar și interesul fiului celui mai de seamă adversar al său.

Vitejia personală, care îl deosebește pe erou, este temelia întregii lui ființe, terenul și solul din care țîșnește. Nu-i e teamă de nici o primejdie și este orb față de cea mai mare dintre primejdiile care-l pîndesc. Putem să răzbatem prin mulțimea dușmanilor care ne împresoară, dar plasa țesută de înțelepciunea omului de stat este greu de sfîșiat. Elementul demonic, existent de ambele părți, conflictul pricinuit de el, în care ce este bun se prăbușește și ce e vrednic de ură triumfă, perspectiva care se deschide dorinței tuturor : toate acestea i-au acordat piesei, dacă nu la apariția ei, cel puțin mai târziu și la timpul potrivit, o primire favorabilă, de care se mai bucură și astăzi. Vreau de aceea, de dragul unora din iubii mei cititori, să anticipez și, pentru că nu știu dacă voi mai avea pridejul să vorbesc în această privință, să le comunic ceva de care m-am convins mult mai târziu.

Deși acel element demonic se poate manifesta în tot ce este material sau imaterial, ba chiar, în chipul cel mai curios, își găsește expresie și la animale, el are o legătură uluitoare îndeosebi cu oamenii și alcătuiește o forță a ordinii morale a lumii, care dacă nu e antagonică, cel puțin se încrucișează cu ea, așa încît lumea poate părea drept documentul, iar acest caracter demonic drept pecetea documentului amintit.

Pentru fenomenele apărute pe această cale există nenumărate denumiri, căci filozofiile și religiile au căutat să rezolve această enigmă într-un fel prozaic sau poetic și să omită lucrul însuși, care le rămînea mai departe neînțeles.

Acest element apare însă în chipul cel mai demonic atunci cînd se afirmă cu o putere predominantă într-un om. În timpul vieții mele am observat mai mulți oameni de acest fel, unii mai apropiați, alții mai puțin apropiați. Aceștia nu erau totdeauna oameni cei maieminenți, nici prin spirit nici prin talente, și rareori prin bunătatea inimii lor. O putere uriașă emană însă din astfel de ființe și exercită o influență de necrezut asupra tuturor fapturilor, ba chiar și asupra elementelor naturii. Cine poate spune cît de departe se va întinde o astfel de acțiune? Toate puterile morale reunite nu pot face nimic împotriva lor. În zadar părțile mai luminoase ale omului vor să arate anumite suspiciuni față de ființele demonice spunînd că ele au apărut prin înșelăciune sau că înșală pe alții, masele sînt atrase de ei. Rareori sau aproape niciodată nu se ivesc contemporani deopotrivă cu aceștia; nimic nu-i poate înfrînge, decît universul însuși, cu care s-au luat la luptă. Din astfel de observații a apărut acea ciudată, dar măreață sentință: *Nemo contra deum nisi deus ipse*.

De la aceste reflecții mai înalte mă înapoiez la cercul mai îngust al vieții mele, în care urmau să se petreacă evenimente ciudate, cel puțin înveșmîntate într-o aparență demonică. Mă întorsesem acasă de pe înălțimile Gotthardului, întorcînd spatele Italiei, pentru că nu mă puteam lipsi de Lili. O iubire, întemeiată pe speranța că aparținem unul altuia și pe nădejdea unei durabile conviețuiri, nu moare dintr-o dată, ba se și hrănește din dorințele legiuite și din cinstitele năzuințe pe care le nutrim.

Stă în natura lucrurilor ca, în astfel de cazuri, fata să se hotărască mai degrabă decît băiatul. Ca urmașe ale Pandorei¹ li s-a acordat frumoaselor

¹ *Pandora*, personaj din mitologia greacă. Era vestită pentru frumusețea ei.

copile darui, vrednic de a fi rîvnit, să farmece și să atragă, ca și acela de a aduna oamenii în jurul lor, mai mult prin acțiunea, pe jumătate conștientă a naturii, și prin nesocotință, decît prin iubire, așa încît, înspăimîntate de valul revărsat al adoratorilor, ele se află în fața aceleiași primejdii ca și ucenicul vrăjitor. Alegerea trebuie totuși făcută. Unul singur dintre acei adoratori trebuie preferat, unul singur trebuie să-și ducă mireasa acasă.

Și cît de întîmplătoare este alegerea, hotărîrea ! Renunțasem din convingere la Lili, dar iubirea mă făcea bănuitor față de această convingere. Lili își luase și ea rămas bun de la mine și plecasem în frumoasa călătorie menită să-mi schimbe gîndurile ; dar călătoria avusese tocmai rezultatul opus.

Cît timp fusesem absent, credeam că sînt departe dar că nu m-am despărțit de ea ; amintirile, speranțele, dorințele se jucau cu mine. Acum mă întorsesem și, după cum revederea este un paradis pentru acei care se iubesc în voie și cu bucurie, tot astfel regăsirea a două ființe despărțite numai prin temeieri ale rațiunii, este un purgatoriu greu de îndurat, o anticameră a iadului. Cînd m-am înapoiat în societatea care o înconjura pe Lili, am simțit îndoit toate dezacordurile care tulburaseră legătura noastră ; și cînd m-am aflat din nou singur cu ea, am simțit cu durere că este pierdută pentru mine.

M-am hotărît atunci să fug din nou și de aceea doream din răspuțeri ca tînăra pereche ducală să se înapoieze de la Karlsruhe la Frankfurt și, potrivit invitațiilor mai vechi și mai noi, s-o urmez la Weimar. Atitudinea binevoitoare și plină de încredere a acelor înalte persoane rămăsese aceeași, iar eu le răspundeam cu o recunoștință entuziastă. Devotamentul ce-l simțisem pentru duce încă din primul moment, admirația pentru prințesă, pe care o cunoșteam de

mult, deși numai din vedere, dorința de a-i arăta prietenia mea lui Wieland, care se purtase cu atîta îngăduință față de mine, și îndemnul de a îndrepta nepolitețele săvîrșite față de el pe jumătate din capriciu, pe jumătate din întîmplare, toate acestea erau suficiente motive pentru a-l răscoli și a-l pune în mișcare chiar pe un tînăr mai puțin pasionat decît mine. Oricum ar fi fost, trebuia să mă îndepărtez de Lili, fie către sud, unde povestirile zilnice ale tatei îmi aduceau în fața ochilor paradisul cel mai strălucit al artei și al naturii, fie către nord, unde mă ademenea un cerc atît de însemnat de oameni eminenți.

Tînăra pereche princiară sosise acum la Frankfurt în drumul ei spre casă. Se afla în aceeași vreme acolo și curtea ducală din Meiningen, și aceasta ca și consilierul intim von Dürkheim, care-l conducea pe tînărul prinț, mă primiră cu cea mai mare prietenie. Dar pentru ca să nu lipsească o întîmplare ciudată, cum se cuvine în tinerețe, o neînțelegere mă puse într-o încurcătură de necrezut, deși destul de amuzantă.

Înălții oaspeți din Weimar și Meiningen locuiau într-un hotel. Fusesem invitat la masă. Curtea din Weimar mă preocupa în asemenea măsură, încît nu mi-a dat prin cap să mă interesez mai de aproape cine anume mă invitase și nici n-aveam destulă imaginație să cred că cei din Meiningen ar fi putut să se ocupe de mine. M-am dus deci îmbrăcat de gală la hotelul „Împăratul roman“, dar am găsit goale camerele ducelui de Weimar și, aflînd că se găsește la prințul de Meiningen, m-am îndreptat într-acolo, unde am fost primit cu amabilitate. Mi-am spus că aceasta trebuie să fie o vizită înaintea mesei sau poate că prinții vor mîncă împreună și am așteptat. Dar deodată suita ducelui de Weimar se pune în mișcare și eu o urmez ; o văd însă că nu se îndreaptă către

camerele ei, ci direct spre scară și, după ce o coboară, se urcă în trăsură, iar eu rămân singur pe stradă.

În loc să mă informez, cum s-ar fi convenit, și să încerc să descurc lucrurile, am pornit, cu hotărârea mea obișnuită, către casă, unde mi-am găsit părinții după masă. Văzându-mă, tata începu să clatine din cap, iar mama încercă să mă consoleze, atît cît îi sta în putință. Seara, ea îmi destăinui că, după plecarea mea, tata își arătase foarte tare mirarea că nefiind un prost nu-mi dădeam seama că altelele lor nu urmăresc altceva decît să mă necăjească și să mă umilească. Presupunerea aceasta nu mă putea însă convinge, căci apucasem să-l întîlnesc pe domnul von Dürkheim care, cu blîndețea lui obișnuită, îmi adresă muștrări amabile și glumețe. Atunci abia m-am trezit și eu și am folosit prilejul pentru a mulțumi de favoarea nesperată și neașteptată ce mi se arătase și pentru a-mi cere scuze.

Primind, după ce chibzuise bine, ofertele amicale ce mi se făcuseră, s-au luat următoarele hotărîri : un cavaler rămas la Karlsruhe, pentru a aștepta un landou lucrat la Strassburg, trebuia să sosască într-o anumită zi la Frankfurt ; în ceea ce mă privea trebuia să fiu gata, pentru a-l însoți îndată la Weimar. Buna dispoziție și favoarea pe care tînăra pereche ducală mi-o arătă la plecare, purtarea prietenoasă a curtenilor mă făceau să ard de dorința de a întreprinde această călătorie, al cărei drum părea că se netezește atît de plăcut în fața mea.

Dar situația atît de limpede trebuia să se complice prin unele întîmplări, să devină confuză prin felul meu pasionat de a fi și aproape să se compromită. Căci după ce îmi luasem de pretutindenî rămas bun și anunțasem ziua plecării mele, după ce mi-am făcut în grabă bagajele și nu mi-am uitat nici manuscrisele, am început să aștept ceasul în care amin-

titul prieten urma să apară în noua trăsură și să mă ducă într-un ținut necunoscut, înspre alte împrejurări de viață. A trecut ceasul așteptat, a trecut și ziua, iar eu, pentru a nu mă mai despărți a doua oară de prietenii mei și pentru a nu mai avea alergături și vizite, am trimis vorbă pretutindeni că plecasem și m-am închis în casă, în odaia mea, arlându-mă într-o ciudată situație.

Dar pentru că singurătatea și reclusiunea mi-au fost totdeauna cât se poate de prielnice, deoarece mă sileau să folosesc ceasurile astfel petrecute, am continuat să scriu la *Egmont*, pe care l-am dus pînă aproape de sfîrșit. L-am citit tatei, care prinse o dragoste cu totul specială pentru această piesă și nu dorea nimic altceva decît s-o vadă terminată și tipărită, deoarece spera că buna reputație a fiului său va crește prin această lucrare. O astfel de liniștire și o nouă mulțumire îi erau cu totul necesare, deoarece faptul că trăsura nu se mai arăta îl făceau să emită comentariile cele mai bănuitoare. Socotea că totul era o născocire, nu credea într-un landou nou, iar cavalerul rămas în urmă i se părea o nălucă : presupuneri pe care mie mi le dădea numai a le înțelege, în timp ce pe sine însuși și pe mama o chinuia cu multe explicații, prezentînd totul ca pe o veselă farsă de curte, urzită din pricina necuviințelor mele și menită să mă necăjească și să mă umilească, trebuind acum să rabd injuriile așteptării în loc să mă bucur de onoarea sperată.

În ce mă privește, la început am perseverat în încrederile mele și m-am bucurat de ceasurile de singurătate, netulburate de prieteni, de străini sau de vreo petrecere de societate, scriind cu hărnicie la *Egmont*, deși nu fără o neliniște interioară. Această stare de spirit a fost desigur spre folosul piesei, care însuflețită de atîtea pasiuni, n-ar fi putut să fie scrisă de cineva lipsit cu totul de orice pasiune.

Au trecut astfel opt zile și nu mai știu cîte altele pe deasupra, dar închisoarea mea începu să mă apese. Obișnuit de mai mulți ani să trăiesc sub cerul liber, în tovărășia prietenilor, legat de ei prin cele mai sincere și mai vii relații, în apropierea unei iubite, de care luasem hotărîrea să mă despart, dar, atît cît lucrul fusese încă posibil, atras cu putere în preajma ei, simțeam acum o astfel de neliniște, încît interesul pentru tragedia mea începu să scadă și forța mea creatoare amenința să dispară din pricina nerăbdării. De cîteva ori, seara, îmi fusese cu neputință să mai rămîn acasă. Înfășurat într-o mantie largă, mă furișai pe străzile orașului, pe la casele prietenilor și cunoscuților, îndrăznind chiar să mă apropii de ferestrele lui Lili. Locuia la parterul unei case situate într-un colț; perdelele verzi erau trase; puteam să observ însă că luminile se aflau la locul obișnuit. Îndată am auzit-o cîntînd la clavier cîntecul: *De ce m-atrăgi spre tine atît de tare*, pe care nu se împlinise anul de cînd i-l dedicasem. Mi s-a părut că îl cîntă mai expresiv decît totdeauna, puteam înțelege limpede fiecare cuvînt; îmi lipisem urechea de fereastră, atîta cît îmi îngăduiau gratiile încovoiate. După ce cîntă cîntecul pînă la sfîrșit, am văzut după umbrele care cădeau pe perdele, că se ridicase de la clavier. Mergea încoace și încolo, dar zadarnic încercam să prind conturul ființei ei iubite prin deasa țesătură a perdelelor. Numai ferma hotărîre de a dispărea, de a n-o tulbura prin prezența mea, de a renunța cu totul la ea și numai ideea surprizei ciudate pe care i-ar fi făcut-o ivirea mea din nou, m-a determinat să mă îndepărtez din preajma ființei dragi.

Au mai trecut cîteva zile și ipoteza tatei începu să dobîndească mai multă probabilitate, întrucît de la Karlsruhe nu sosea nici măcar o scrisoare care să ex-

plice cauzele întârzierii trăsirii. Inspirația mea poetică se opri și, față de neliniștea interioară care mă frământa, tata găsi terenul bun pentru a interveni. El îmi arată că lucrurile nu mai pot fi schimbate, că bagajele îmi sînt făcute și că este gata să-mi dea bani și scrisori de credit pentru a mă duce în Italia ; trebuia să mă hotărăsc însă a pleca numaidecît. Cuprins încă de îndoieli și ezitînd, față de importanța situației, m-am hotărît în cele din urmă că, dacă pînă la o oră anumită, nu va sosi nici trăsura nici vreo altă știre, să pornesc în călătorie, mai întîi spre Heidelberg și, de acolo mai departe, dar de data aceasta nu prin Elveția, ci peste Alpi prin Graubünden sau Tirol.

Lucruri ciudate sînt menite să se ivească atunci cînd tinerețea, lipsită de plan și rătăcind cu atîta ușurință, mai este și atrasă pe un drum greșit de eroarea pătimasă a bătrîneții. Dar de aceea sîntem tineri și trăim, pentru a învăța strategia abia după ce campania s-a încheiat. În desfășurarea lucrurilor obișnuite, o astfel de întîmplare ar fi fost ușor de limpezit, dar ne este dat să ne învăluim lesne în greșală, împotriva adevărului firesc, așa cum amestecăm cărțile de joc, înainte de a le împărți jucătorilor, pentru a nu reduce rolul întîmplării. În felul acesta se ivește mediul în care și din care îi place elementului demonic să lucreze, cu atît mai multă răutate, cu cît simțim apropierea lui.

Trecuse și ultima zi ; a doua zi de dimineată urma să pornesc în călătorie, dar în clipa aceea m-a cuprin dorința irezistibilă de a-l mai vedea odată pe prietenul meu Passavant, care se înapoiase tocmai din Elveția și ar fi avut dreptate să se supere de faptul că, în ciuda intimității raporturilor noastre, stătusem ascuns de el. L-am chemat de aceea printr-un necunoscut, să vie în timpul nopții într-un anumit loc, unde învelit în mantaua mea am sosit mai devreme

decît el și unde n-a întîrziat nici el să apară, mirîndu-se de chipul în care îl chemasem, dar fiind și mai uimit de omul misterios pe care îl găsisese acolo. Bucuria a fost însă deopotrivă cu mirarea ; să discutăm despre hotărîrea mea, nu mai avea rost. Mi-a urat noroc în călătoria spre Italia, ne-am despărțit și, a doua zi, dis-de-diminează m-am văzut la Bergstrasse.

Faptul că m-am îndreptat spre Heidelberg avea mai multe cauze : una rațională, căci auzisem că prietenul meu din Weimar urma să treacă prin Heidelberg, venind de la Karlsruhe. Ajuns la poștă, am predat deci un bilet care trebuia înmînat unui cavaler în călătorie, pe care l-am descris spre a fi recunoscut. A doua cauză era pasională și stătea în legătură cu vechea mea prietenie pentru Lili. La Heidelberg locuia domnișoara Delph, care fusese la curent cu iubirea noastră și intervenise la părinți pentru o unire temeinică între noi. Simțeam deci că cea mai mare fericire pentru mine e să mai stau de vorbă, înainte de a părăsi Germania, despre acele timpuri fericite, cu o prietenă prețuită, răbdătoare și delicată.

Am fost primit bine și introdus în unele familii, printre care mi-a plăcut îndeosebi casa silviculturului șef von W... Părinții erau oameni onorabili și plăcuți ; una din fete semăna cu Friederike. Era tocmai timpul culesului de vii, vremea era frumoasă și vechile simțăminte încercate în Alsacia se deșteptară din nou în splendida vale a Rinului și a Neckarului. Trăisem între timp multe lucruri ciudate în legătură cu mine și cu alții, dar totul se găsea încă în desfășurare : nici un rezultat al vieții nu se cristalizase în mine și în infinitul, pe care îl întrezărisem, mă arunca mai degrabă într-o stare de confuzie. În societate rămăsesem însă ca altădată, ba poate chiar mai plăcut și mai amuzant. Aici, sub cerul liber, printre oameni veseli, am încercat să

reiau acele vechi jocuri, care rămîn mereu noi și atrăgătoare pentru ființele tinere. Prin iubirea încă nestinsă pe care o purtam în inimă am trezit, fără să vreau, interes, deși o tănuiam și astfel m-am simțit curînd și în acest cerc la largul meu, ba chiar ca un element necesar, încît am uitat că, după cîteva seri petrecute cu fel de fel de snoave, trebuia să-mi continui călătoria.

Domnișoara Delph era una din acele persoane care, fără să fie propriu-zis o intrigantă, puneă totdeauna ceva la cale, dădea de lucru fiecăruia și urmărea cînd un scop, cînd altul. Nutrea o prietenie solidă pentru mine și de aceea mă îndemna să rămîn mai multă vreme la Heidelberg, cu atît mai mult cu cît locuiam în casa ei, unde îmi erau rezervate fel de fel de plăceri și cu cît era în măsură să pună diferite obstacole călătoriei mele. Cînd voiam să aduc vorba despre Lili, nu mai era atît de amabilă și încurajatoare, după cum speram. Lăuda mai degrabă hotărîrea noastră reciprocă de a ne despărți pentru motivele știute și afirma că trebuie să ne supunem inevitabilului, că trebuie să renunțăm la ceea ce nu e cu putință și să căutăm în jurul nostru un nou interes de viață. Urmărind totdeauna un plan, nu voia să lase nimic întîmplării, ci își întocmise mai dinainte un proiect pentru a mă fixa undeva în viitor; astfel mi-am dat seama că ultima ei invitație de a veni la Heidelberg nu era chiar atît de lipsită de intenții, după cît părea. Mi s-a vădit anume că prințul elector Karl Theodor, care făcuse atîtea pentru științe și arte, rezida încă la Mannheim, dar tocmai din pricina faptului că familia domnitoare era catolică, în timp ce țara era protestantă, partidul protestant avea toate motivele să dorească a se întări prin oameni activi și de nădejde. În ce mă privește, voiam însă cu orice preț să mă duc în

Italia și să-mi formeze înțelegerea artistică. Se intenționa însă să se acționeze mai departe pentru mine și să se vadă, la înapoierea mea, dacă înclinația născândă a domnișoarei von W. pentru mine crescuse sau se stinsese și dacă era recomandabil să-mi întemeiez norocul într-o patrie nouă, prin alianța cu o familie respectată a orașului.

Nu respingeam toate acestea, dar firea mea dezinteresată nu se putea declara de acord cu toate planurile prietenei mele; gustam bucuriile clipei și imaginea lui Lili îmi plutea înaintea ochilor, fie că visam, fie că eram treaz și se amesteca cu toate plăcerile și distracțiile mele. M-am gândit însă cu toată seriozitatea la marea călătorie pe care o aveam de întreprins și am hotărât ca într-un mod blând și politicos să mă desfac din toate aceste legături și, după puține zile, să-mi urmez drumul.

Domnișoara Delph mi-a expus pînă noaptea târziu planul ei amănunțit și tot ce doreau anumite persoane să facă pentru mine; n-am putut decît să mă arăt recunoscător pentru toate aceste sentimente, deși se putea desluși în totul intenția unui anumit cerc de a se întări prin mine și prin favoarea pe care aș fi putut-o dobîndi la curte. Ne-am despărțit abia către unu după miezul nopții. Am dormit puțin, dar adînc, cînd m-a trezit cornul unui poștalion, care se oprise în fața casei unde locuiam. În curînd, în fața patului meu a apărut domnișoara Delph, ținînd în mîini o lumînare și o scrisoare.

— În sfîrșit a sosit! îmi strigă ea. Citește și spune-mi ce scrie. Este desigur de la cei din Weimar. Dacă este o invitație, n-o primi și gîndește-te la ce am vorbit!

Am rugat-o să-mi dea lumînarea și să mă lase singur un sfert de ceas. Domnișoara Delph plecă, după ce ezită o clipă. Fără să deschid scrisoarea, am privit-o cîtva timp. Ștafeta venea de la Frankfurt:

recunoșteam sigiliul și scrisul. Prietenul meu ajunsese deci acolo și îmi adresa invitația lui, dar lipsa de încredere și nesiguranța precipitaseră lucrurile. De ce nu așteptasem în liniștea căminului meu burghez pe omul care îmi dăduse toate asigurările că va veni și a cărui sosire putea să fie întârziată prin atâtea întâmplări? Dintr-o dată mi se deschisera ochii. Îmi reprezentai toată bunăvoința, grația și încrederea ce mi se arătaseră și mă simții aproape rușinat de escapada mea. Am deschis atunci scrisoarea și am aflat că totul se petrecuse în chipul cel mai firesc. Însoțitorul meu, care nu mai venea, așteptase zi de zi și ceas de ceas trăsura care trebuia să sosească de la Strassburg, așa cum îl așteptasem și noi pe el. Plecase apoi cu niște treburi prin Mannheim la Frankfurt, unde, spre groaza lui, nu mă mai găsisse. Trimisese apoi printr-o ștafetă scrisoarea lui urgentă, în care își exprima nădejdea că, după lămurirea incidentului, mă voi întoarce îndată și nu-i voi face rușinea să apară la Weimar fără mine.

Oricât aș fi înclinat spre această hotărâre prin rațiunea și simțămintele mele, însemnate motive contrarii mă mai făceau să ezit. Tata îmi întocmise un frumos plan de călătorie și îmi dăduse o mică bibliotecă cu care mă puteam pregăti și conduce în călătoria mea. În ceasurile libere n-avusesem altă îndeletnicire și chiar în ultimul meu drum, în trăsura, nu mă gândisem la altceva decât la Italia. Toate acele splendide locuri, pe care le cunoșteam încă din copilărie din povestirile tatei și din reproduceri de tot felul, se adunară încă o dată în fața sufletului meu și nimic nu mi se părea mai vrednic a fi dorit, decât să mă apropii de ele, deși mă îndepărtam astfel cu toată hotărârea de Lili.

În vremea aceasta mă îmbrăcai și începui să merg

În sus și-n jos prin odaie. Gazda mea apăru, cu un aer grav.

— Pot să sper ceva ? îmi strigă ea.

— Draga mea — i-am răspuns — nu căuta să mă convingi. M-am hotărât să mă întorc acasă ; am cîntărit bine motivele și n-ar fi de nici un folos să le mai repet. O hotărîre trebuia luată și cine putea s-o ia decît acela pe care această hotărîre îl privește ?

Eram emoționat, ea de asemeni ; s-a produs apoi o scenă violentă, căreia i-am pus capăt poruncind servitorului meu să comande o trăsură de poștă. Zadarnic am rugat-o pe gazda mea să se liniștească și să socotească drept bună despărțirea glumeată prin care îmi luasem rămas bun cu o seară mai înainte de la societatea noastră ; în zadar îi spuneam că nu e vorba decît de o simplă vizită, de o obligație de scurtă durată, că n-am renunțat la călătoria mea în Italia și nici la ideea de a mă înapoia la Heidelberg. Gazda mea nu voia să știe de nimic și continua să-i creeze o stare și mai puternică de neliște aceluia care era oricum destul de emoționat. Trăsura se afla în fața porții ; bagajele erau făcute ; surugiul făcu să răsunе obișnuitul sunet nerăbdător al cornului său. M-am smuls, dar gazda nu mă lăsa să plec și îmi înșiră încă o dată, destul de nepotrivit, argumentele momentului, astfel încît am strigat în cele din urmă, cu pasiune și inspirație, cuvintele lui Egmont :

„Copilă ! Copilă ! destul. Biciuiți ca de spirite nevăzute, caii solari ai timpului tîrăsc după ei căruța ușoară a destinului nostru și noi nu putem face altceva decît să ținem puternic în mîini și plini de curaj hăturile, cîrmind cînd la dreapta, cînd la stînga, ferind roțile cînd de stînga de ici, cînd de prăpastia de dincolo. Încotro merge, nimeni nu știe. Abia dacă își mai amintește cineva de unde vine !”

CUPRINS

PARTEA A TREIA

Cartea a unsprezecea	7
Cartea a douăsprezecea	70
Cartea a treisprezecea	132
Cartea a paisprezecea	183
Cartea a cincisprezecea	223

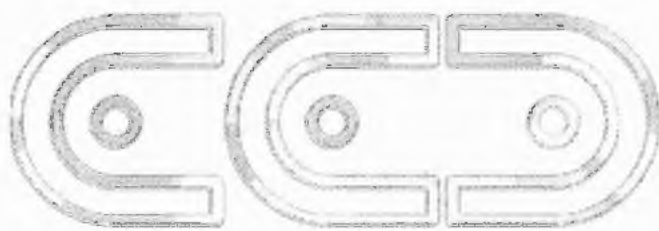
PARTEA A PATRA

Cartea a şaisprezecea	257
Cartea a şaptesprezecea	288
Cartea a optsprezecea	320
Cartea a nouăsprezecea	352
Cartea a douăzecea	380

Redactor responsabil : GIZELLA CSAKY
Tehnoredactor : TRAIAN ARGETOIANU

*Dat la cules 12.01.1967. Bun de tipar 24.03.1967.
Apărut 1967. Tipar 65.160 ex. broșate. Hirtie
scris II A. de 63 g/m². Format 700×920/32. Coli
ed. 18,59. Coli tipar 12,5. A. nr. 21.011/1966. C.Z.
pentru bibliotecile mari 83. C.Z. pentru biblio-
tecile mici 83—94=R.*

Tiparul executat sub comanda nr. 70.048 la
Combinatul Poligrafic „Casa Științei”, Piața
Științei nr. 1 — București,
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

